MICHEL QUENOT

Învierea și Icoana

CHRISTIANA

ÎNVIEREA ȘI ICOANA

Pe coperta I: Icoană recentă pictată în Rusia.

© Foto : Michel Quenot, cu excepția celor menționate în mod particular
© Grafica: Victor Bortaș
© DTP: Press Image
Tipărit la **Tipo 44 - SRL**

Asociația CHRISTIANA își exprimă recunoștința față de Domnul Michel Quenot, autorul lucrării, și față de Institutul și Editura GLAUßE IN DER 2. WELT din Elveția, conduse de Domnul Dr. Erich Bryner, pentru generozitatea cu care s-au implicat în efortul de editare a acestei cărți.

Culegere computerizată : Liana Preda
Redactor : Sora Eugenia Vlad
Consilier editorial: Gabriela Moldoveanu
Director: Danion Vasile

© Asociația filantropică medicală creștină CHRISTIANA,
pentru versiunea în limba română

ISBN 973-98985-0-5

MICHEL QUENOT

ÎNVIEREA ȘI ICOANA

**Tipărită cu binecuvântarea
IPS Dr. Serafim Joantă
Mitropolit al
Mitropoliei Române Ortodoxe
pentru Germania și Europa Centrală**

Traducerea și prefața
Pr. Dr. Vasile Răducă

EDITURA
CHRISTIANA
București, 1999

Michel Quenot
La Résurrection et l'Icône
© Mame 1992

Abrevieri

Mansi	J.D. Mansi, Sanctorum conciliorum nova et amplissima collectio, Florence 1759 et ss.
SC	Collection «Sources chrétiennes», éd. Du Cerf, Paris, 1941 ss
PL	Patrologie latine, éd. J.P. Migne, Paris, 1844 ss.
PG	Patrologie grecque, éd. J.P. Migne, Paris, 1857 ss.
DDB	Desclée de Brouwer

Taina întrupării Cuvântului cuprinde în sine înțelesul tuturor ghiciturilor și tipurilor din Scriptură și știința tuturor făpturilor văzute și cugetate. Căci cel ce a cunoscut taina crucii și a mormântului a înțeles rațiunile celor mai-înainte spuse; iar cel ce a cunoscut înțelesul tainic al învierii a cunoscut scopul spre care Dumnezeu a întemeiat toate de mai-înainte.

(Maxim Mărturisitorul, Capete gnostice, Suta întâia, 66)

Veșnică pomenire celor care mărturisesc cu gura, cu inima și cu mintea, prin cuvânt, prin pictură și prin Icoane venirea Cuvântului lui Dumnezeu în trup.

(Synodikon, Al șaptelea Sinod ecumenic)

Prefață

Elvețian de origine, cu studii de filosofie și filologie în Elveția și în SUA, dar și de Teologie ortodoxă la Paris, profesorul Michel Quenot se găsește într-o relație specială cu icoanele, cu iconografia (soția sa este iconograf) și cu cultul icoanelor (contemplând icoanele a ajuns ortodox). Raportul special pe care-l are cu icoanele a constituit, credem noi, rațiunea principală care l-a determinat să scrie trei cărți excepționale despre sfintele icoane, traduse în mai multe limbi. Prima dintre ele, „Icoana - fereastră spre absolut", a apărut și în românește, la Editura enciclopedică, Buc. 1993. A doua a apărut acum la Editura Christiana, iar ultima va apărea și în România în anii următori. Michel Quenot este unul din marii specialiști în studiul icoanelor. Oricine va scrie o lucrare despre icoane va avea nevoie de contribuția acestuia (pe care o oferă cu generozitate în cărțile sale) pentru înțelegerea subiectului pe care va vrea să-l abordeze.

Michel Quenot a înțeles că icoana nu este obiect de muzeu, obiect de decor (cu valoare arheologico-estetică, deși nu o exclude nici pe aceasta), că icoana nu este nici simplă reprezentare spre aducerea aminte de ceva sau de cineva din istoria Bisericii. A simțit, a contemplat, a înțeles și a cunoscut că icoana este **o fereastră spre Absolut,** dând mărturie despre toate acestea prin lucrări de excepțională calitate.

Deschizându-se spre Absolut, icoana lasă să se vadă în și din perspectiva Absolutului, nu lumea așa cum este acum și aici, ci lumea transfigurată, lumea celor care participând la Absolut (la Dumnezeu) se împărtășesc de tot ce această participare aduce în ea, de sfințenie. Alături de cuvânt și de sunet, imaginea reprodusă în icoană este o altă cale prin care ni se descoperă Dumnezeu și sfinții. Limbajul ei de culori și lumină ne descoperă perspectiva și realitatea lumii de dincolo. În icoană Hristos, Sfânta Fecioară, îngerii și ceilalți sfinți ne grăiesc, ni se descoperă, ne învăluie cu privirea, ne mângâie și ne cheamă. Prin icoană ei intră în viața noastră.

Acest lucru l-au perceput cu ani în urmă soții Michel și Lieselotte Quenot, ajungând mărturisitori, ea zugrăvind icoane, el scriind cărți despre icoane. Michel Quenot nu teoretizează, ci mai degrabă dă mărturie (însă cu multă erudiție și stil ales) despre ceea ce știe, despre ceea ce simte și despre ceea ce trăiește în fața icoanelor. De aceea este foarte exigent cu tot ceea ce se vrea a fi artă iconică.

Pentru că icoana înfățișează lumea transfigurată, în cartea de față Michel Quenot prezintă teologia icoanelor legată exclusiv de existența transfigurată a lui Hristos de după Înviere. Icoana se fundamentează nu numai pe întruparea Fiului lui Dumnezeu, ci și pe Înviere. Fără Învierea lui Hristos și dovedirea concretă a vieții transfigurate, icoana nu ar mai fi icoană, ci un simplu tablou comemorativ, eventual cu valoare intuitivă, mai mult sau mai puțin realizat din punct de vedere artistic. Prin icoană, Michel Quenot dialoghează cu lumea transfigurată; scriind despre ea, ne invită și pe noi să dialogăm cu Hristos și cu sfinții folosind limbajul metaverbal al icoanei.

Înfățișând lumea transfigurată, lumea sfințită, calitățile și persoanele sfinte, icoana favorizează înțelegerea mai complexă a omului însuși; îl prezintă pe om și mediul său ambiant participând la viața dumnezeiască, situație în care toate, om și natură, se găsesc în normalitate. Nu poate fi nimic și nimeni în normalitate neparticipând la Dumnezeu. Reprezentând omul în starea de normalitate, icoana îl reprezintă ca ființă restaurată; reprezentând chipul persoanei umane restaurată și restabilită în sfințenie, icoana îl face pe om să conștientizeze faptul că persoana umană are vocația și posibilitatea ca, din ea, să strălucească prezența lui Dumnezeu. Fiecare față omenească este o posibilă icoană pentru că toți oamenii sunt chemați la sfințenie și desăvârșire (Lev. 11, 44; 19,2; Mat. 5,48).

Bogat documentată din punct de vedere biblic, patristic și cultural, cartea aceasta nu-și propune să scoată în evidență caracterul arheologic și artistic al icoanei, ci rolul ei în demersul fiecărui creștin spre o existență transfigurată. Prezentând icoana în relație strânsă cu Învierea, autorul pune în lumină învățătura Bisericii, după care trupul omenesc, purtător al chipului lui Dumnezeu, este o structură irepetabilă în istorie, cu o valoare unică, căreia Dumenzeu i-a acordat o grijă deosebită, și nu o cantitate neglijabilă supusă pieirii, prin care, pentru o anumită perioadă de timp, ar trece sufletul. De aici sugestia pe care o dă cartea privind responsabilitatea pe care o avem față de propria persoană (trup și suflet) și față de persoana aproapelui, responsabilitatea față de modul în care îl privim pe aproapele și în care-l determinăm pe aproapele să ne privească. Ochiul nostru îl va privi pe aproapele prin sau pe lângă bârna (patimilor) lăsată să pătrundă în el sau cu lumina și în lumina zilei a opta pe care o vedem strălucind în privirile sfinților reprezentați în icoane? Descoperind această lumină în ochii sfinților reprezentați în icoane, Michel Quenot a scris această carte în așa fel, încât, citind-o, simți că nu-l mai poți privi pe aproapele cum ai fi fost tentat să o faci sau o făceai înainte să citești acestă carte.

Este o carte care ne ajută să privim înainte cu speranță puternică în certitudinea celor încredințate de Hristos, spre lumea inundată de lumina Învierii. Și aceasta, pentru că nu este numai rodul prelucrării informațiilor și științei de carte, ci și (sau mai ales) al unei vieți creștine trăite cu toată responsabilitatea, în stăruința și în bucuria mersului spre Înviere. De aceea, din lectura acestei cărți învățăm că icoana, dincolo de valoarea ei estetică incontestabilă, este un obiect sacru, un obiect de cult, unul prin intermediul căruia se cultivă relația omului cu Dumnezeu.

Mulțumim celui care a scris o asemenea carte și felicităm pe cei care, citind-o, vor descoperi mesajul celui care a scris-o.

Pr. Dr. Vasile Răducă

1. ***Biserica văzută și nevăzută*** – frescă din secolul al XVI–lea, peretele absidei din Biserica Învierii, Mânăstirea Sucevița, Moldova, România.

INTRODUCERE

Hristos a înviat!

Adevărat a înviat? Dacă Hristos a înviat, premisă a propriei noastre învieri, aceasta ne privește pe noi toți, credincioși și necredincioși, bogați și săraci, bolnavi și sănătoși, toate rasele și toate neamurile. A pune această întrebare, oricât de ezitantă ar fi ea, nu înseamnă deja o întredeschidere a ușii inimii, o încercare de a întrevedea luminoasa privire a Celui Înviat? Înseamnă, în orice caz, a scăpa de reprosul marelui învățător duhovnicesc Isaac Sirul (secolul al VII-lea), pentru care „toate păcatele nu sunt decât praf în fața lui Dumnezeu; singurul păcat adevărat este acela de a fi insensibil față de Cel Înviat" (*Sentințe*, 118).

La ora la care credința în reîncarnare are succes, când multe persoane de origine creștină își caută identitatea și când o parte tot mai mare a societății respinge Învierea, finalitatea existenței omenești nu poate fi trecută sub tăcere. La ora la care omul respinge și maschează moartea, când consimte să facă eforturi enorme pentru a refuza scadența deși o știe inevitabilă, afirmarea Învierii lui Hristos și a învierii celor morți, adică a învierii noastre în lumea ce va să fie, merită cea mai mare atenție.

Câți oameni botezați nu se îndepărtează astăzi de creștinism fără să știe că se dezrădăcinează, că mutilează o parte esențială a moștenirii lor? Putem totuși înțelege unele refuzuri, roade ale unor blocaje despre care nu vom vorbi aici. Ce însemnă „a fi creștin", care este piatra unghiulară a creștinismului, prea adesea perceput caricatural? Nu e suficient să punem întrebarea pentru a descoperi o profundă neînțelegere? Mărturisirea Învierii, punctul de convergență și inima tainei credinței creștine, nu încetează să surprindă.

Epicentrul creștinismului, Învierea îmbracă în sânul Bisericii Ortodoxe o importanță fără egal. Aici viața liturgică culminează într-adevăr în slujba

pascală, Sărbătoare a sărbătorilor, prăznuire dincolo de orice prăznuire, „căci toate s-au umplut de lumină, și cerul și pământul și cele de dedesubt" (Canonul Învierii, Cântarea a 3-a). Icoana Învierii reprezintă în mod firesc punctul în care toate converg, centrul din care radiază și în jurul căruia evoluează Praznicele Împărătești și icoanele acestora.

Într-o vreme în care toate par să treacă prin simțul vederii, credem că este posibilă redescoperirea, dacă nu pur și simplu descoperirea tainei Învierii prin icoană, care se adresează simțurilor și inimii înainte de a atinge rațiunea. Taina tainelor nu poate fi înțeleasă decât cu inima, o inimă curată, desigur, corolarul unei priviri curățite. Lumina scapă celui care trăiește în întunericul suficienței. Cel ce flămânzește după Dumnezeu deja L-a întâlnit, chiar fără să o știe, căci El se ține aproape de fiecare om.

Preliminar obligatoriu al acestui studiu, ne vom strădui să arătăm legăturile subtile dintre limbaj și imagine, insistând în mod special asupra rolului primordial pe care îl are imaginea în viața duhovnicească. Fundament al destinului uman, Învierea lui Hristos este consemnată încă din negura timpurilor în marile mituri păgâne, înainte și paralel cu preînchipuirile sale din Vechilul Testament. Înainte de a urmări vestirea sa în Noul Testament, vom arăta în ce context cosmic se înscrie, cât de durabil apare răul legat de moartea pentru distrugerea căreia anume vine Hristos. Nu e vorba de vreo probă sau analiză „științifică"! Știința rămâne mută în fața tainei. Înainte de a studia în detaliu icoanele Învierii și cele ale Praznicelor care îi sunt ecou făcându-i sensul explicit, ni s-a părut necesar să insistăm asupra esenței icoanei. Într-adevăr, în acest domeniu domnește o mare confuzie, fruct al ignoranței, al devierilor mai mult sau mai puțin conștiente și grele de sens, pentru că este vorba de o vizualizare a credinței. Reflectare și prezență a tainei noii creații realizate în Hristos în dimineața zilei de Paști, fiecare icoană orientează privirea spre Întruparea, Învierea și Transfigurarea în Duh, care sunt chiar esența creștinismului. La capătul analizei noastre, vom preciza cum evoluează omul „restaurat", remodelat ontologic, într-un spațiu și un timp noi, în așteptarea unei transfigurări definitive a întregii creații. Înviat, omul își împlinește în sfârșit vocația de a deveni dumnezeu.

O apoftegmă a Părinților pustiei Egiptului povestește că Avva Agaton (sec. al V-lea), format de desăvârșitul Pimen, „a primit într-o zi vizita unor călugări atrași de renumele discernământului său. Doritori să vadă dacă se mânie, i-au zis lui: «Nu ești tu Agaton, cel despre care se spune că ești desfrânat și orgolios? – Da, eu sunt» a răspuns el. Și iarăși l-au întrebat aceia: «Nu ești tu Agaton, cel ce povestești totdeauna prostii? – Chiar eu sunt.» Și i-au zis lui iarăși: «Nu ești tu Agaton ereticul?» La aceste cuvinte, a ripostat cu vehemență: «Eu nu sunt un eretic». Atunci l-au întrebat aceia: «Spune-ne de ce ai primit toate insultele și pe cea de pe urmă nu ?» și el le răspunse: «Primesc cele dintâi acuzații, binefăcătoare sufletului meu, dar erezia desparte de Dumnezeu și eu nu doresc o asemenea despărțire.»" (*The Sayings of the Fathers*, Mowbray, London, 1975, p. 221).

Când în joc se află credința, trebuie să vorbim, nu să tăcem. Acestea fiind spuse, cum să vorbim despre Înviere fără să resimțim în mod dureros boldul propriei slăbiciuni, al opacităților și al contradicțiilor? Ca vameșul, facem a noastră rugăciunea dinaintea Sfintei Împărtășiri din Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur: „Cred, Doamne, și mărturisesc că Tu ești cu adevărat Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui viu, Care ai venit în lume să mântuiești pe cei păcătoși dintre care cel dintâi sunt eu".

Deși icoana propriu-zisă este o pictură pe lemn realizată după o tehnică bine definită, vom ilustra în textul nostru și cu fresce împrumutate din bisericile ortodoxe. Supuse acelorași canoane, aceste imagini murale se dezvoltă în profundă armonie cu trăirea liturgică, participând pe deplin la arta icoanei.

Bucuria pascală în Biserica Ortodoxă nu se poate povesti, trebuie să o trăiești. Salutul pascal, durând mai multe zile, în stradă și în fruntea scrisorilor particulare, ofrandele de ouă însemnate cu sigla lui Hristos Biruitorul, îmbrățișările, cântările Învierii, totul contribuie la reînsuflețirea credinței în evenimentul cel mai minunat din istorie pe care îl relatăm aici prin imaginea liturgică ce este icoana.

1

Despre cuvinte, imagini și sens

Să reinventăm limbajul

Fiecărui nume de lucru îi corespunde o imagine sau un simbol. Cuvintelor „măr", „semilună" „leu", „război", „foamete", le corespunde unul sau mai multe elemente vizuale. Și invers, vederea unui oraș ars și însângerat de o mulțime de oameni înarmați evocă cuvântul război. Există, așadar, un fel de du-te-vino între cuvânt și imagine, între conceptualizare și vizualizare. În această dialectică, este foarte important să n-o subestimăm pe una în favoarea celeilalte, chiar dacă imaginea se bucură de o putere de nebănuit.

Folosirea unui limbaj în mod tradițional familiar creștinilor ne permite să măsurăm amploarea fenomenului în lumea actuală. Ce imagini evocă în noi cuvintele: „iad", „Rai", „Crăciun"? Și ce vor să spună vocabulele „Hristos", „Fecioara Maria", „Sfinți"? Să admitem existența unui contencios profund între cuvânt și imagine, adesea fără știrea noastră, în măsura în care totul se consumă la nivelul subconștientului. Limbajul se falsifică atunci când imaginea corespondentă își pierde autenticitatea. Savanta caricatură a iadului pe care ne-o oferă, de exemplu, Dante în *Divina comedie* contribuie la această confuzie. La fel și Hieronymus Bosch în faimosul său panou *Grădina desfătărilor*, unde dă frâu liber fanteziei și științei sale ezoterice. Nu trebuie, desigur, să uităm că unele scrieri teologice de epocă au contribuit la această viziune despre lucruri; de unde, legătura între o atare cugetare și producția artistică care îi este asociată. Ca și imaginea, deși la alt nivel, limbajul formează și transformă; sărăcirea lui nu ne poate lăsa indiferenți.

Când spunem că trebuie să reinventăm limbajul, ne gândim la toate determinismele, uneori apăsătoare, care îl înlănțuie, la toate capcanele trecutului care denaturează sensul profund al cuvintelor exacte. Textele sfinte o numesc pe Maica Domnului „Preacurata". Ce înseamnă „curăție"? Clar în cazul aerului sau al apei, acest termen e mai puțin clar când se referă la om. Spre deosebire de Maica Domnului, desfrânata din Apocalipsă reprezintă necurăția prin excelență. Or, desfrânarea constituie o dezintegrare a persoanei, o pierdere a celui mai prețios bun al persoanei umane. În Biserică, „Preacurata" este cea care întrupează această integritate în cel mai înalt grad.

Nu frumusețea este cea care favorizează și susține apariția ființei? Și bunătatea? Nu este iubirea, al cărei izvor este Dumnezeu, Cel ce, Unul în Treime, Se golește în Hristos de puterea și de slava Sa în taina Întrupării ca să se facă asemănător întru toate omului, pe care vrea nu numai să-l ridice, ci și să-l îndumnezeiască? „Mai mare dragoste decât aceasta nimeni nu are, ca sufletul lui să și-l pună pentru prietenii săi" (Ioan 15,13).

Dar fericirea, bucuria, libertatea? Trăim vremuri ciudate, când un cuvânt poate să însemne două lucruri total diferite, în funcție de cel care le pronunță. Niciodată nu s-a vorbit atâta despre libertate, ignorându-se cu dezinvoltură ce este de fapt libertatea. Libertate nu înseamnă libertinaj! Ea implică responsabilitate, control de sine, integritate și autenticitate. Și numai omul eliberat de patimi și de rău este cu adevărat „liber".

A vorbi despre Hristos implică în cel mai înalt grad redarea unei viziuni drepte despre El, conform credinței Bisericii condensată în crezul niceo-constantinopolitan (Crezul nostru). Aceleași obiecții care i-au avut ca inițiatori pe Arie, pe monofiziți și pe nestorieni au reapărut în mod constant de-a lungul secolelor și până astăzi în mintea umană, care vrea atât de mult să disece, să vadă, să atingă, să simtă persoana lui Dumnezeu, cu toate că de cele mai multe ori este incapabilă să accepte Treimea unui Dumnezeu infinit, Care ni se descoperă totuși până în trupul nostru prin Întrupare. De aici, tentația repetată de a nega dumnezeirea lui Hristos, de a nu vedea în El decât o creatură aleasă de Dumnezeu pentru salvarea lumii, viziune tradusă adesea printr-o artă religioasă în care se arată numai umanul.

Cum să-L cunoști pe Dumnezeu fără să ți-L apropii sau, mai degrabă, fără să treci prin îndumnezeirea la care ne invită icoana, amintire statornică a întrupării lui „Dumnezeu Care S-a făcut om, ca omul să se facă dumnezeu", după sentința folosită de Sfinții Părinți ai Bisericii Irineu al Lyonului (†202) și Atanasie al Alexandriei (†373)? Ceea ce însemnă că abordarea „apofatică", refuzând să-L definească pe Dumnezeu și mulțumindu-se să delimiteze ce nu este Dumnezeu, se dovedește corectă prin deplinul respect pe care-l dovedește față de taina lui Dumnezeu. Există într-adevăr riscul de a face din Dumnezeu ceea ce El nu este, de a-L caricaturiza, de a crea idoli; de unde, limitele limbajului și importanța simbolului. Un dumnezeu care alienează, care înlănțuie, care-l strâmtorează, care-l înăbușă pe om este un zeu fals de care se cade să ne debarasăm cât mai repede posibil, pentru că el generează moarte, neliniște, suferință. În icoana Învierii, Dumnezeu coboară să-l caute pe om în adâncul întunericului și al părăsirii, după ce Își dăduse viața pentru el. Așa este „iubirea nebună" a lui Dumnezeu despre care vorbește Nicolae Cabasila în secolul al XIV-lea (*Despre viața în Hristos*).

Disputa pentru imagini

În lucrarea sa *Images et symboles*, Gallimard, Paris, 1988, p. 212. (*Imagini și simboluri*, Humanitas, 1994), Mircea Eliade scrie: „Simbolul, mitul, imaginea aparțin substanței vieții dumnezeiești (...), le putem camufla, le putem mutila, le putem degrada, dar (...) nu ni le vom putea extirpa". Și subliniază cât de mult se confirmă faptul că gândirea simbolică este „consubstanțială" ființei umane: ea precede limbajul și rațiunea discursivă. Simbolul revelează anumite aspecte ale realității - pe cele mai adânci - care sfidează orice alt mijloc de cunoaștere" (Ibidem, p. 13). Admițând că simbolul este un element central al culturii umane, în care vizualul are întâietate față de verbal, admitem implicit că simbolul vizual tinde să biruie simbolul verbal. Imaginea se poate dovedi mai puternică decât ideile și cuvintele atunci când vehiculează unul sau mai multe simboluri care concentrează în mod firesc și la cel mai înalt grad sensibilul și sensul. Pentru că omul trăiește din imagini, ceea ce iese din el și se exprimă în mod plastic poate să joace rolul unui catharsis, unei eliberări parțiale de demonii lăuntrici; în schimb, ce intră în om prin vedere pătrunde în adâncul ființei, influențând în mod direct viața spirituală.

Arta poate prelua ștafeta cuvintelor când acestea se împiedică în fața inexprimabilului. Atunci limbajul ideilor e înlocuit de cel al imaginilor, care are o influență directă asupra inconștientului. Importanța crescândă a imaginilor în sânul Bisericii, începând cu secolul al V-lea, a generat în secolul al VIII-lea o criză de o violență nebănuită. Disputa din jurul imaginii izbucnește pe față. Să ne gândim apoi la miniaturile Evului Mediu, la frescele și la sculpturile romane, tot atâtea cărți deschise pentru „neștiutorii de carte din vremea aceea", care, spre deosebire de noi, descifrau în mod firesc acest limbaj a cărui gramatică o stăpâneau.

Dacă textul și cuvântul se adresează înainte de toate inteligenței, ținând așadar de gândire, imaginea vorbește simțurilor, atinge înainte de toate inima. Cu toate că și textul poate atinge inima, chiar foarte puternic, acesta trece totuși prin minte, care exercită un fel de control. Imaginea, dimpotrivă, datorită spontaneității sale, într-o primă etapă, scapă filtrului rațiunii. Impactul său asupra simțurilor variază în funcție de nivelul cultural al persoanei. De aici reiese că imaginea poate deveni mijlocul ideal de condiționare a celor puțin cultivați.

„Îndopat" cu imagini, omul contemporan a creat o civilizație a «proliferării imaginilor». În marile orașe, imaginea îl pândește pe trecător la fiecare colț de stradă, în fiecare vitrină, până și în metrou. Audiovizualul se infiltrează peste tot. Ochii, obișnuiți cu această permanentă năvală, cer doza lor cotidiană de imagini. O dezobișnuire temporară ne ajută să realizăm cât de impregnată e gândirea cu

imagini, împiedicând o percepere mai subtilă a adevăratelor probleme ale vieții și ale lumii actuale.

Există însă sunete și sunete, imagini și imagini! În mare măsură, totul depinde de capacitatea noastră de ascultare și de calitatea privirii noastre. Dacă fluxul lor îl face pe om exterior sieși și-l înrobește, superficialitatea nu se află doar în imagini și în sunete, ci și în noi.

Cine ar îndrăzni să nege că în mai puțin de douăzeci de ani televiziunea a modificat nu doar obiceiurile de viață ale majorității oamenilor, ci i-a schimbat până în modul lor de a percepe lumea? A controla imaginile înseamnă a controla mai mult sau mai puțin o zonă a vieții profunde a celor care le privesc.

Arta poate oferi o alternativă fericită acestei intoxicări. Dar, încă o dată, aceasta depinde de viziunea propusă de artist și de spectatorul care, intervenind cu subiectivitatea sa, „recreează" opera în funcție de propria sa viziune despre lume.

Confruntarea cu arta modernă arareori ne lasă indiferenți. Tentativa sa deliberată de a ne conduce pe tărâmuri noi ne transformă. În fața acestei puteri a artei, imagistica ce reflectă taina mântuirii capătă o deosebită importanță. Travestire a realității, orice imagine deformată și decadentă la acest nivel poartă în ea germeni de ateism. Nu sunt oare mulți dintre contemporanii noștri a-tei, fără Dumnezeu, fiind victime ale necunoașterii adevăratului Dumnezeu revelat în Iisus Hristos? Într-adevăr, multe sunt imaginile denaturate ale lui Hristos și ale Maicii Domnului, care, simple produse ale imaginației artistului, nu mai corespund adevărului credinței din cauza răcelii lor raționaliste sau a sentimentalismului, infantilismului și senzualității lor.

De mai multe ori, de-a lungul istoriei sale, Biserica a trăit dureroasa experiență a disputei din jurul imaginii. Iconoclaștii (sfărâmătorii de icoane) din secolele al VIII-lea și al IX-lea au dus o luptă înverșunată pentru suprimarea icoanelor Mântuitorului Hristos, ale Maicii Domnului și ale Sfinților din Biserică. Fără îndoială, numeroasele împrumuturi pe care le făceau iconografii din arta profană au înveninat confruntarea. Totuși, această dispută a permis o utilă și precisă reformulare a lucrurilor încheiată în anul 843 cu recunoașterea legitimității și chiar a necesității icoanelor.

Această ceartă pentru icoane merge, așadar, mână în mână cu formulări esențiale referitoare la conținutul credinței Bisericii. Marile Sinoade ecumenice - dintre care cel de-al VII-lea (al doilea de la Niceea) din 787 încheie lista, pecetluindu-le totodată pe ultimele patru - reafirmă divino-umanitatea lui Hristos, „om deplin și Dumnezeu deplin, fără amestec și fără confuzie", dumnezeirea Duhului Sfânt, Cea de-a treia Persoană a Sfintei Treimi, „egal în putere și în slavă", și, în fine, pe Sfânta Fecioară, Născătoare de Dumnezeu pentru

că L-a născut pe Hristos în deplinătatea Sa divino-umană după ce a zămislit prin puterea Duhului Sfânt.

Cu Reforma, Biserica Romei cunoaște la începutul secolului al XVI-lea o mare dispută în jurul imaginilor, tradusă prin distrugeri masive și oarbe de statui, icoane și fresce, reacție radicală împotriva intruziunii profanului în biserici și mânăstiri, sub forma artei religioase. Într-adevăr, credinciosul venit să se reculeagă nu se poate simți agresat de scenele pioase în care artistul își impune viziunea personală despre taina mântuirii dând frâu liber imaginației, ignorând Tradiția Bisericii nedespărțite, rod al învățăturii Părinților și al celor șapte mari Sinoade?

Nu e ușor să descurci țițele atâtor imagini a căror percepție diferă de la o persoană la alta în funcție de sensibilitatea sa, de educația sa religioasă, de gustul său artistic și de atâția alți factori nebănuiți. În perioada de aur a artei bizantine, marele apărător al icoanelor, Sfântul Ioan Damaschin, sfătuia: „Dacă vine un păgân și vă cere să-i expuneți credința voastră, duceți-l în biserică și arătați-i sfintele icoane". Aceasta ne arată în mod limpede convingerea sa privind strânsa legătură dintre credință și imagine, dar, în același timp, lasă să se înțeleagă ce efecte poate avea o iconografie decadentă. Suntem martorii mai multor convertiri consecutive prin descoperirea icoanei, care este ușa împărătească ce duce la „Ortodoxie" (credință și laudă dreaptă), a cărei esență o exprimă.

Cum să distingi autenticul de fals? Afirmând că arta sacră autentică vehiculează adevărurile de credință. Un cunoscut călugăr catolic, Thomas Merton, scrie pe drept cuvânt că „într-o imagine sacră, elementele materiale regăsesc o armonie spirituală care se pierduse de la căderea lumii întregi odată cu Adam; ele devin, ca să spunem așa, mijloace de transmitere a Duhului Sfânt Care le dă prilejul să atingă sufletele prin puterea Sa spirituală ascunsă (...). Opera de artă trebuie să fie în mod autentic duhovnicească, cu adevărat tradițională și vie din punct de vedere artistic (...). Fără aceste calități fundamentale, opera de artă religioasă rămâne moartă spiritual. Contemplarea și îndrăgirea acestui gen de operă de artă are consecințe spirituale jalnice; ca atunci când te hrănești cu alimente alterate." (*Questions disputées*, Albin Michel, Paris, 1963, p. 252).

Autorul distinge foarte bine arta sacră de arta religioasă. Trebuie să-i fim recunoscători, pentru că tocmai aici domnește cea mai mare confuzie. Dacă terenul de cercetare va fi mai cu seamă cel al evoluției în reprezentarea adevărurilor de credință, vom observa că de-a lungul secolelor care preced schisma din 1054 se profilează o îndepărtare progresivă între Biserica Romei și Biserica de Răsărit. Pentru bizantini, care atribuie chipului un rol de prim ordin în viața duhovnicească, cinstea dată icoanei - a lui Hristos, de exemplu, - trimite la originalul care este persoana celui reprezentat în icoană; e necesar așadar să

guvernezi arta sacră prin reguli foarte stricte. În schimb, Biserica Romei subscrie aspectului educativ și didactic al imaginii, care nu acoperă caracterul sacramental al icoanei, venerată în aceeași măsură cu Sfânta Cruce și Sfânta Evanghelie.

Sfârșitul perioadei romane arată cum se mărește distanța dintre cele două Biserici în atitudinea lor față de imaginea sacră, în ciuda mustrării pe care o reprezintă decretul solemn al Sinodului de la Trident, promulgat în timpul ultimei sesiuni din 3 decembrie 1563, care reia în mod expres concluziile Sinodului din 787 de la Niceea. Acest decret, dat în grabă, nu corespunde totuși unei realități simțite și trăite. E de netăgăduit că o prea mare libertate lăsată artistului în prezentarea adevărurilor de credință, sub efectul unui umanism militant, duce la desacralizarea progresivă a artei sacre.

Natura unei opere de artă e dezvăluită mai mult de forma decât de subiectul ei. Astfel, chiar dacă tema e religioasă, o pictură cu forme profane nu poate fi așezată în domeniul artei sacre, ale cărei forme derivă dintr-o viziune duhovnicească. Mai limpede spus, arta religioasă nu se deosebește de arta profană doar prin tema sa. Fiind autonomă, arta profană se dezvoltă pornind de la imaginația artistului care prezintă taina mântuirii după bunul său plac.

În schimb, arta sacră autentică, totdeauna pătrunsă de o dimensiune universală, se înscrie în continuitatea liturgică a Bisericii și răspunde la trei exigențe fundamentale: curăția duhovnicească a pictorului, Tradiția Bisericii și calificarea celui care o execută.

Culme a artei sacre picturale în tradiția creștină, icoana este o imagine elaborată de-a lungul secolelor, codificată puțin câte puțin prin dezbateri, uneori furtunoase. Pentru Sfântul Teodor Studitul (759-826), Hristos nu este reprezentat „ca un om coruptibil, fapt ce trebuie blamat (...), ci în chipul omului nestricăcios (...) deoarece Hristos nu este numai om, ci Dumnezeu făcut om" (*Cele șapte capete împotriva iconoclaștilor*, 1, PG 99, Col. 488).

Părinții Bisericii de la cel de-al VII-lea Sinod ecumenic dovedesc în mod clar faptul că icoana nu-i oferă temei religioase o viziune profană, ci o viziune duhovnicească; imagine liturgică, ea reflectă adevărurile exprimate în textele sacre. Altfel spus, nu se reprezintă trupul uman în starea lui coruptibilă, ci un trup incoruptibil, transfigurat și îndumnezeit. Ei merg până la a declara că icoana și relatarea evanghelică „se determină una pe alta și, fără îndoială, una se exprimă prin cealaltă" (Sinodul VII ecumenic, a șaptea ședință, Horos).

Expresie a conținutului credinței în puritatea ei, arta icoanei nu aparține pictorilor; ei n-ar putea s-o inventeze, pentru că în cazul icoanelor este vorba de o artă teologică de care nu poate răspunde decât Biserica. La refuzul oricărui

artificiu se adaugă absența sentimentalismului, a pseudoemoției religioase, a mimării și a posturii artificiale.

În secolul al XVII-lea, icoana devine în Rusia obiectul unor vaste dezbateri. O dată în plus îi sunt examinate și purificate fundamentele. Discuția se duce, în primul rând, asupra influențelor occidentale permise și nepermise care, fiind o urmare a slăbirii credinței, aduceau cu ele și o degradare a artei sacre. Introducerea tehnicilor și a viziunii Renașterii în iconografie, încălcându-se în mod succesiv canoanele, seamănă cu un val de mare care șterge totul în calea sa. Acest început al pierderii conținutului doctrinar al icoanei duce la o decadență teologică și duhovnicească.

Într-o scrisoare adresată țarului cu ocazia Marelui Sinod de la Moscova (1551), iconograful Iosif Vladimorov, după cum relatează Leonid Uspensky, „îi învinuiește, pe bună dreptate, mai ales pe negustorii care, din pur interes, le sugerează cumpărătorilor că mântuirea nu se obține printr-o pictură bună (...). Vladimorov recunoaște că minunile nu depind de calitatea icoanelor, că Dumnezeu poate să facă minuni și prin icoane mai puțin reușite, așa cum uneori lucrează prin oameni nevrednici", sau prin intermediul forțelor naturii; numai că minunile nu se fac datorită nereușitei icoanelor, ci în *pofida* acesteia. Și astfel, „o minune produsă prin atare picturi nepotrivite nu va fi o justificare pentru noi în fața Dreptului Judecător." (*La théologie de l'icône dans l'Église Orthodoxe*, p. 308, Cerf, 1980).

Din nefericire, neputând distinge între pictura religioasă și icoană, Vladimorov tinde să facă din elementul estetic criteriul de bază. El confundă frumusețea fizică cu frumusețea duhovnicească, sau mai degrabă trupul stricăcios cu trupul nestricăcios. În această pictură nouă, „trupul uman și lumea sa emoțională par a nu fi destinate sfințirii. Tot ce ține de natura omului și tot ce-l înconjoară e reprezentat ca ceva străin sfințirii duhovnicești, transfigurării. Omul rămâne încă principalul subiect al imaginii, dar în starea sa actuală, netransfigurat. Această imagine a omului fără întreaga sa semnificație interioară se pierde în abundența de obiecte, de animale, de plante. El devine pur și simplu o părticică din această lume mare și zgomotoasă ne mai fiind în stare să ocupe în ea o poziție dominantă." (Ibidem p. 343).

Dacă astăzi Occidentul trebuie să se *orienteze*, Orientul trebuie să se *reorienteze*, căci sunt prea multe imagini influențate de arta italiană chiar în sânul Bisericilor Ortodoxe, care nu și-au revenit încă din șocul Renașterii și al consecințelor ei spirituale. Esențialul nu este ca o imagine sacră să fie veche sau modernă, ci să exprime ADEVĂRUL, care este totdeauna armonie. În ea trebuie să revină la viață Tradiția trăită în acest aici și acum al Bisericii în care se transmite

viziunea duhovnicească a Părinților, mereu întinerită în lumina Duhului de-viață-dătător.

Lex orandi, lex credendi spune o fericită expresie teologică. Ea subliniază legătura esențială dintre rugăciune și credință, reciproca lor condiționare; conținutul credinței determină atitudinea noastră față de Dumnezeu, la fel cum atitudinea pe care o avem față de Dumnezeu ne învață despre credință. Am putea chiar completa cu *„lex videndi, lex credendi"*, unindu-ne astfel cu Sfântul Ioan Damaschin, care-l invită pe păgânul venit să se intereseze despre credința sa să contemple pur și simplu icoanele.

„Luminătorul trupului e ochiul tău. Când ochiul tău este curat, atunci tot trupul tău e luminat; dar când ochiul tău e rău, atunci și trupul tău e întunecat" (Luca 11,34). Este un avertisment de circumstanță care subliniază strânsa legătură dintre imaginile percepute și viața profundă. Marii asceți duhovnicești nu despart niciodată privirea de paza inimii!

Căutarea unui sens

Cititor lucid al epocii sale, adevăratul artist este conștiința și expresia acesteia. Mai mult decât o oglindă sau un ecou care repercutează bucuriile și trăsăturile vieții, artistul adună în el prezentul și viitorul.

Dacă în Secolul Luminilor și pentru pozitiviștii secolului al XIX-lea simțurile reprezentau izvorul primordial al cunoașterii, creatorii mișcării impresioniste: Monet, Renoir, Cézanne, vor să pătrundă adevărul lucrurilor și al ființelor, să se aventureze dincolo de percepția vizuală. Această aparentă sacralizare a realității vizibile care, aliată cu progresul fulgerător al științelor, va conduce la o nouă religie a materiei - acum se vorbește de energii - tinde totuși să nesocotească deschiderea spre un Dumnezeu transcendent. Ea nu e nici mai mult nici mai puțin decât o formă de panteism. Fascinanta frumusețe a picturii impresioniste nu trebuie să ne facă să uităm acest lucru! Din noua cale deschisă de impresioniști, pe drept cuvânt revoluționară, se vor naște marile curente ale secolului nostru: expresionismul, cubismul, dadaismul, suprarealismul și toate metamorfozele artei abstracte.

Arta modernă ne informează despre starea lumii și mai ales despre cea a omului. A ridica din umeri, a rămâne surzi la aceste imagini înseamnă a ne priva de un izvor privilegiat pentru înțelegerea epocii noastre. În căutarea sa după absolut, Marc Chagall ne oferă un emoționant exemplu, arta modernă scoate adesea și strigăte - să ne gândim la *Strigătul* pictat de Eduard Munch -,

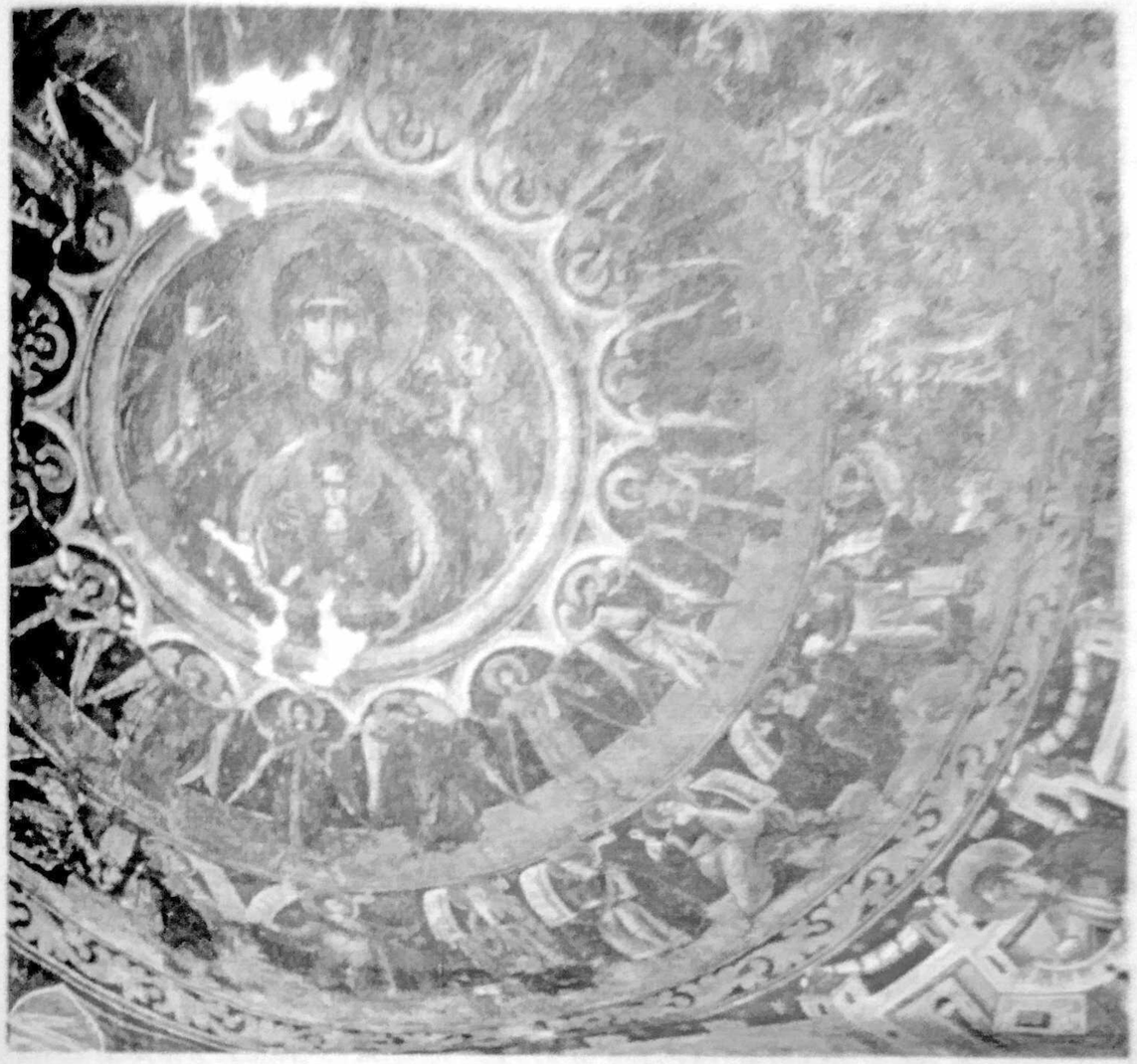

2. ***Fecioara cu Semn înconjurată de Îngeri și de Drepți*** – frescă 1535 – tavanul pronaosului, Biserica Adormirea Maicii Domnului, Mânăstirea Humor, Moldova, România

urletul unei omeniri care refuză suferința și moartea. Alături de capodopere care ne copleșesc de uimire, cum să nu percepem neliniștea, hazardul, alienarea și mai ales absurdul din toate aceste opere care reduc omul la un compus de elemente heteroclite? Chiar și Picasso, neobosit căutător al realității pe care o scrutează pe toate fețele, nu încalcă interdicțiile prin refuzul tainei? Însăși descompunerea formei, până la monștrii hidoși ai lui Goya, nu are un aspect demonic? Ce ajunge fața în acest potop de grimase, de chipuri duble, de capete robotizate? Distrugerea chipului uman o însoțește pe cea a persoanei; ea anunță ceva infernal, pentru că omul nu este un obiect între alte obiecte, un obiect „plastic", pur determinism, ci creatură „după chipul lui Dumnezeu" (Geneza 1,27). În creștinism și în icoană, totul proslăvește chipul!

La începutul anului 1915, Paul Klee scria în *jurnalul* său: „Cu cât lumea devine mai dezgustătoare - ca acum - cu atât arta devine mai abstractă; o lume pașnică face să apară o artă realistă".

„Lumea e bulversată, perturbată, deranjată, dezechilibrată. Noi suntem înlănțuiți în progresul nostru infernal, închiși într-un circ enorm de autodistrugere cu caracter pandemonic. Iar eu sunt un maestru, un gânditor al acestei distrugeri", spune artistul Jean Tinguely (în revista elvețiană *Coopération*, Bâle, nr. 39, 1989). Ecou al acestei amare constatări, regizorul Bunuel comentează: „Lumea e dezaxată și putredă... Nu mai este nici o ieșire". Iar scriitorul american Henry Miller, acest călător în întuneric, însetat de libertate, mai adaugă o verigă:

> Să nu fii decât om mi se pare ceva atât de jalnic, atât de prăpădit, atât de vrednic de milă, limitat în simțuri, încorsetat de sistemele morale și de coduri, definit prin platitudini și cuvinte care se termină în „ism". (...)
>
> S-ar putea să fim condamnați, să nu mai fie nici o speranță pentru noi, PENTRU NIMENI DINTRE NOI. Și dacă este așa, din această atroce suferință să ne urlăm, de să înghețe sângele, cel de pe urmă strigăt, un strigăt sfâșietor de sfidare, un strigăt de război! (*Tropique du Cancer*, Denoël, 1971, p. 284).

Aceste cuvinte dezabuzate nu vor reuși să întunece tăcuta căutare a multor artiști care au izbutit să ajungă în operele lor la frumusețea iconică. Așa cum spunea Patriarhul Athenagoras († 1972): „Cu cât foamea elementară a omului va fi satisfăcută - și trebuie să fie satisfăcută, peste tot și pentru toți - cu atât va crește foamea după Dumnezeu, deschisă și ascunsă, în adorare sau idolatrie." (O. Clément, *Dialogues avec le Patriarche Athénagoras*, Fayard, p. 128)

Zgomotul și fluxul neîntrerupt al imaginilor împiedică viața lăuntrică. Odată cu pierderea conștiinței atotprezenței lui Dumnezeu și cu uitarea faptului

că Duhul Sfânt susține universul, omul, lipsit de centrul său și cu sufletul golit, profanează lumea derutată astfel de la chemarea ei primordială.

O succintă anchetă asupra elementului central al vieții creștine revelează amploarea crizei existente printre cei botezați. Puțini dintre ei evocă Învierea, considerată un accesoriu și ceva ce ține de trecut deși este piatra unghiulară a întregului edificiu. A uita sau a minimaliza acest eveniment înseamnă a goli Biserica de prezența Celui Înviat, ale Cărui bătăi de inimă trebuie să fie percepute de fiecare credincios în comuniune cu El, pentru că El este butucul viței Care hrănește cu seva Sa fiecare mlădiță.

Nu este aspirația supremă a omului să devină dumnezeu? Primul om, Adam, care cuprinde în el întreaga omenire, face amara experiență a autodivinizării. Împotriva voinței lui Dumnezeu, el mănâncă „din rodul pomului celui din mijlocul Raiului" (Facerea 3,3), căzând în cursa șarpelui ispititor: „în ziua în care veți mânca din el vi se vor deschide ochii și veți fi ca Dumnezeu, cunoscând binele și răul" (Facerea 3,5). Cunoaștem urmarea. Neascultarea lui s-a tradus printr-o pierdere a integrității, care a adus după sine coruptibilitatea, acest rău suprem care este moartea. „Ochii săi se deschid"; devine conștient că nu-I mai este credincios Creatorului său al Cărui chip, primit întru împărtășire, tocmai îl întinase. Mai mult, își descoperă goliciunea, a sa și a femeii sale, pentru că pierderea curăției inimii ca urmare a păcatului naște pofta ochilor. Căderea primului om se rezumă astfel la faptul că a preferat creatura în locul Creatorului într-un act de independență. Falșii dumnezei de tot felul și autoidolatria subminează adorarea adevăratului Dumnezeu. Este fundamental să ne dăm seama de importanța acestui lucru.

Dacă păcatul, „căderea" se datorează intensei dorințe de a deveni dumnezeu, dorință nicicând abandonată, ba chiar exacerbată în zilele noastre, Întruparea și Învierea Noului Adam, Care este Hristos, ne îmbie la împlinirea acestei dorințe și realizează ce ni se părea până atunci imposibil.

Existența noastră se consumă în timp. Or, cât timp pierdut, delapidat, îndurat și trăit în uitarea adevărului că este un dar unic, nerepetabil! Cât de frecventă se arată lupta împotriva timpului, rezumată în cuvintele devenite astăzi obișnuite: „Nu am timp!" Situație care adesea aduce după sine visul de a trăi în afara sinelui propriu într-o goană neîncetată în care esențialul, care este dincolo de timp, ne scapă. Orice păcat implică timp și se înțelege de la sine că timpul joacă un rol capital pentru creștin, căruia îi revine, prin unirea sa progresivă cu Hristos cel transfigurat, mort și înviat, să transfigureze la rândul său spațiul și timpul, într-un cuvânt, lumea.

Într-o societate dezORIENTată, lipsită de sens, creștinul e cel ce vede profilându-se pretutindeni chipul lui Hristos, prezent în această lume. Întărit de această prezență și cu inima împăcată, el se deschide Sfântului Duh Care face din el un semn al lui Dumnezeu printre oameni.

Credința - fundamentul întregii existențe

Înțeleptul chinez Confucius (†479 î.H.) scrie în *Lun-yu*: „Nu știu ce s-ar putea face cu un om fără credință. E ca un car pentru boi fără jug, ca un car pentru cai fără hamuri. Cum am putea face să înainteze un asemenea car?".

Un proverb evreiesc spune, la rândul său: *„Te animu, te amenu"*, adică: „Trăiți, dacă aveți credință".

Credința, departe de a fi un lux sau ceva supraadăugat existenței omenești, este fundamentul vieții. Fără ea, ne prăpădim. Realitatea din jur confirmă din belșug acest fapt și succesul actual al multor secte ne arată chiar acest lucru. Fără credință, omul se găsește dezarmat în fața conflictelor lăuntrice și pradă tensiunilor impuse de viața socială, de unde iese învins.

Dacă Dumnezeu există, omul care pierde timpul uitând de Creatorul său seamănă cu o floare care nu cunoaște soarele. Lumina condiționează creșterea și frumusețea culorilor sale.

Credința ne face mai umani; ea ne permite să ne delimităm, să ne definim și, deci, să ne asumăm pe deplin. Orice întâlnire omenească profundă implică, printre altele, o asumare reciprocă a credinței. Ascunderea acestui aspect condamnă la superficialitate, împiedică stabilirea unui dialog adevărat, bază a oricărei prietenii. Cuvintele primesc o coloratură diferită, potrivit credinței care ne animă astfel încât scoaterea credinței din relația cu celălalt duce la denaturarea cuvintelor rupte de rădăcina lor.

Strămoș al poporului ales, Avraam „a crezut lui Dumnezeu și i s-a socotit lui ca dreptate" (Rom. 4,3). Dar credința adevărată presupune fapte, căci credința „dacă nu are fapte, e moartă în ea însăși" (Iacob 2,17). Din acest punct de vedere, Avraam se dovedește părintele celor ce cred, deoarece atunci când Dumnezeu îl pune la încercare nu ezită să-și jertfească unicul fiu, pe Isaac. Și Dumnezeu îl răsplătește pentru eternitate.

Evangheliile mărturisesc despre credință că poate orice, chiar să mute munții din loc. Hristos spune clar: „Eu sunt învierea și viața; cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi" (Ioan 11,25). Propovăduirea Sfântului Pavel

3. Biserica Schimbării la Față de pe strada Ilina – care adăpostește frescele meșterului Dionisie pictate în 1378. Novgorod, Rusia.

converge spre mărturisirea lui Hristos Cel mort și Înviat. Existența Lui stă la temelia acestei credințe.

Într-un *Dialog despre curaj* (le Lachês) Platon îl citează pe Socrate care explică ce trebuie să înțelegem prin curaj. El evită cu grijă orice definiție, conducându-și cu subtilitate interlocutorii spre înțelegerea curajului în sensul cunoașterii: omul curajos își extrage puterea din convingerea pe care o are.

Credința creștină se situează mult dincolo de cunoașterea empirică, dar acest exemplu ne amintește de primii creștini și de primii mărturisitori ai Bisericii, gata să-și mărturisească (*martyria* în grecește) credința până la moarte. Acest lucru arată ușurătatea îndoielii față de profunzimea credinței care cere efort, angajarea întregii ființe.

A vorbi despre Învierea lui Hristos implică o abordare tainică ce se împotrivește oricărui raționalism și oricărei experimentări. Credința reprezintă singura atitudine adevărată în fața tainei. Și totuși, creștinul autentic are o intensă conștiință că ceea ce crede este adevărat, pentru că el are o experiență în credința sa, nu una sensibilă și măsurabilă, ci una care iese din adâncul ființei sale. Cum să vorbești despre prezența lui Dumnezeu în tine fără să percepi într-un fel această prezență? Cu cât e mai simțită această prezență, cu atât mai intens devine sentimentul de privare în cazul încălcării poruncilor lui Hristos, cu atât mai mare și conștiința propriilor limite, a micimii proprii, a multiplelor distorsiuni ale unei firi marcate de „cădere". Aceasta nu va genera disperare deoarece cunoașterea de sine te face, în acest caz, să speri totul de la Celălalt, de la Hristos Cel Înviat Care, ca în icoană, ne întinde mâna invitându-ne nici mai mult, nici mai puțin decât să devenim dumnezei. Aceasta este chemarea noastră, oricât de incredibil și de uluitor ar părea acest lucru. În consecință, nu mai este loc pentru un creștinism posac, îmbufnat, preocupat să biciuiască răul și să vadă în lume o totalitate destinată pieirii definitive.

Lumea, cosmosul întreg va fi transfigurat. Neavând ființă proprie, răul va fi distrus. Minunea unei lumi noi nu trebuie căutată nici în stele, nici într-un spațiu îndepărtat. Adesea în mod mecanic, creștinul mărturisește: „Cred în învierea morților, în învierea trupului, în viața veacului ce va să fie..." Hristos a înviat, pârgă a vieții viitoare! Trăind în El ne deschidem deja spre această nouă dimensiune care ne face solidari cu toți, căci mântuirea nu se află nici în trecutul care este depășit, nici în viitorul care nu ne aparține, ci în ceea ce trăim acum, astăzi, în sânul plămadei omenești frământate de aluatul lui Dumnezeu Care Și-a asumat firea noastră umană.

Nicolae Arseniev relatează un fapt petrecut în Rusia și foarte caracteristic poporului rus. În timpul unei conferințe publice ținute la Moscova în aula

Muzeului politehnic, în timpul represiunii feroce împotriva credincioșilor, un comisar bolșevic însărcinat cu educația s-a ridicat cu violență împotriva „credinței depășite" a oamenilor, susținând sus și tare că ea venea din capitalism și că nu era credibilă. La capătul strălucitului său expozeu, plin de sine, oratorul și-a invitat interlocutorii la un scurt schimb de opinii. Nimeni nu avea voie să se exprime mai mult de cinci minute, după ce, bineînțeles, își va fi declarat identitatea. Un tânăr preot cu barbă, după înfățișare de la țară, înaintă timid, fiind primit de vorbitor cu un fățiș dispreț:

> – Ia aminte, nu mai mult de cinci minute!
> – Da, de acord. Voi fi scurt, răspunse preotul și, urcându-se pe scenă, s-a întors spre ascultători și a spus: „Fraților și surorilor, Hristos a înviat!" Toți au răspuns într-un singur glas: „Adevărat a înviat!" (E salutul pe care-l folosesc ortodocșii în timpul perioadei pascale.) „Am terminat, adăugă preotul, e tot ceea ce voiam să spun."

Într-adevăr, întreaga credință creștină se află condensată în aceste cuvinte.

Învierea lui Hristos: mit, realitate sau taină?

2

Învierea lui Hristos: mit, realitate sau taină ?

2

Miturile păgâne

Oricine se cufundă stăruitor și fără prejudecăți în studiul miturilor va ajunge să se întrebe dacă nu cumva creștinismul este și el un mit, un fel de sincretism, de asimilare și de adaptare a altor mituri anterioare răspândite în lume. Apar asemănări uimitoare și unii specialiști nu ezită să denunțe recuperarea pe care ar fi făcut-o creștinii potrivit viziunii lor cosmologice și antropologice. Înainte de a încerca să vedem mai clar lucrurile, se cade să ne aplecăm puțin asupra naturii mitului însuși.

Din grecescul *mythos* care înseamnă legendă, mitul vine din negura timpurilor trecute relatând că în adâncul cosmosului există forțe de neînțeles, socotite fără de limită. Astăzi ca și ieri, în ciuda fantasticelor mijloace pe care le avem la dispoziție pentru investigarea infinitului, de la infinitul mare până la infinitul mic, nu cunoaștem decât o parte infimă din realitatea lumii în care trăim.

Încercare de răspuns la marile probleme ale existenței, mitul povestește creația lumii, apariția vieții și a omului, legătura între cer și pământ; el vorbește de iubire, de viață, de moarte. În fața tainei, când limbajul și rațiunea se poticnesc, simbolul și imaginile (de unde importanța imaginarului) fac posibilă evocarea realității intime a lucrurilor; așa se explică legăturile lor cu mitul, prezența lor în țesătura vieții umane. Cea mai mare parte a marilor mituri ale lumii se învârtesc în jurul acelorași teme: paradisul pierdut, omul desăvârșit, taina femeii și a iubirii etc. Tot atâtea simboluri și imagini care reflectă o dorință, visul unei vieți dincolo de timp și de stricăciune, a unei existențe în care omul, frumos și fericit, liber de orice condiționare, să aibă parte de o deplină armonie.

Dacă este adevărat că viața omului primitiv se desfășoară într-o neîncetată luptă împotriva forțelor naturii, împotriva animalelor și prea adesea împotriva altor oameni, miturile recapitulează aceste lupte, adăugându-le confruntarea cu zeii. Să scoatem în evidență și opoziția cer - haos, lumină - întuneric, care rezumă antagonismul bine - rău, cunoaștere - necunoaștere întrupat de zei și demoni. Miturile creației subliniază de obicei bipolaritatea omului: el provine din cer și din

pământ. Ba, mai mult, îl locuiește ceva divin, moștenire probabilă a unui timp în care beneficia de cunoașterea zeilor. Suntem aproape de conceptul de „divino-umanitate" atât de drag limbajului creștin.

Foarte răspândite, miturile legate de sfârșitul lumii, sau a ceea ce am putea numi o etapă a omenirii, apelează mai ales la potop, adică la apă, dar și la foc, la cutremure de pământ. Cum să nu te frapeze faptul că potopul corespunde în general unei pedepse date omului de zei pentru neascultarea lui? Orice distrugere duce în principiu la o nouă creație. Merită să fie semnalat faptul că tradiția iudeo-creștină propune un singur sfârșit al lumii în care creația va fi restaurată în toată splendoarea ei originară pentru vecie.

Mai mult decât Palestina, Grecia și mai ales Egiptul constituie fundamentul cultural al creștinismului. Astfel, mitul lui Osiris, mort și readus la viață prin suflarea zeiței Isis înainte să coboare pentru totdeauna în locuința morții, ne interpelează în aceeași măsură cu miturile lui Orfeu, al lui Prometeu și mai ales al lui Dionisos, analogul grec al lui Shiva. Putem, de asemenea, menționa vechiul mit chinezesc, mai puțin cunoscut, a cărui istorie se desfășoară în provincia Yunan. Salvatorul tribului mozilor, Dto-Mbha Shi Lo, este atacat încă de la naștere de o hoardă de 360 de diavoli canibali. Dto dispare în fundul pământului de unde pare să nu se mai întoarcă niciodată. Dar, minune! Când ajunge la intersecția unui infinit de drumuri, diavolii care-l pândeau îl înșfacă și-l aruncă într-un cazan cu ulei încins pe care-l acoperă iute cu un capac enorm. Ei au ațâțat focul timp de trei zile și trei nopți, nerăbdători să-și devoreze prada, care, foarte straniu, nu s-a văitat deloc. Când s-a stins focul, semn care anunța începutul devorării, Dto sări intact din cazan, devenind în felul acesta ghidul avizat al oricărui defunct care, din iad, merge la cer. Fără voia lor diavolii l-au făcut nestricăcios și nemuritor.

Ce să reținem de aici? Trebuie să vedem în „coborârea la iad a lui Hristos", temă foarte apreciată în icoana Învierii, un simplu avatar al miturilor preexistente? Să se fondeze Creștinismul pe un mit? Să fi elaborat el, la rândul său, o mitologie care nu ar fi decât o fabulație, o încercare de a explica universul? Luate în ansamblu, miturile exprimă o convergență, o inițiere acolo unde lipsește tocmai cuvântul. Împănate cu simboluri și cu imagini, miturile par să pregătească o cale, să introducă gândirea umană într-un climat, într-o tensiune care este cea a Mântuitorului divin Care Se întrupează, Cuvântul (Ioan 1,1-14), adică Cea de a doua Persoană a Sfintei Treimi, Care Se face trup, realitate, chip oferit spre contemplare ochilor noștri trupești care nu-l percep decât exteriorul.

Fie că este vorba de ceremoniile funerare egiptene, sau de misterele de la Eleusis, nădejdea în înviere apare în religiile de mistere care derivă din rituri

primitive fondate pe ciclurile naturii. Un punct esențial în această dezbatere este că aceste divinități sau eroi lipsiți de substanță scapă totuși oricărui reper istoric.

Sfintele Scripturi dau mărturie despre Hristos și ne obligă să părăsim domeniul mitului. Întregul Vechi Testament Îi anunță venirea, și Hristos întrupat, mort și înviat lasă în urma Sa o mulțime de martori, deveniți desigur creștini. Cum putea fi altfel când s-au convertit tocmai prin ceea ce ochii lor au văzut?

Istoricul spaniol Garcilas relatează că puțin timp înaintea cuceririi Perului de către compatrioții săi, regele incaș s-a îndoit de divinitatea Soarelui. El observase într-adevăr că soarele se supunea anumitor legi. Cine le promulgase, dacă nu o putere superioară? Consecvent, a ordonat ridicarea unui templu absolut gol pe care l-a închinat „Dumnezeului necunoscut".

„S-ar putea spune despre o imagine că-și așteaptă împlinirea sensului său", scrie Mircea Eliade (Op. cit. p. 210). Mitul n-ar putea fi o dorință cristalizată, o chemare ieșită din inconștientul colectiv spre Dumnezeul cel necunoscut pe care profeții Vechiului Testament Îl anunță și a Cărui Întrupare, apoi Înviere explică tot ce precede și tot ce urmează?

Întâmplarea nu-și are locul în viața duhovnicească. Totul este pătruns de sens; în această perspectivă, mitul câștigă interes. Amestec de pământ și de cer, în majoritatea miturilor, omul își consumă viața între acești doi poli; creat *după chipul* și *în vederea asemănării* cu Dumnezeu, el are în el semințele Logosului (*logos spermaticos* despre care vorbește Sfântul Iustin) care-i hrănesc setea de absolut, simțul său pentru viața de dincolo, intuiția finalităților ultime.

Vechiul Testament

„La început Dumnezeu a făcut cerul și pământul" (Facerea 1,1). Acestor prime cuvinte ale Sfintei Scripturi le corespunde prologul Evangheliei după Sfântul Ioan: „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul" (Ioan 1,1).

Că suntem creaționiști sau evoluționiști, aici are puțină importanță, esențial este că „toate prin El s-au făcut; și fără El nimic nu s-ar fi făcut" (Ioan 1,3), ceea ce delimitează perfect rolul Cuvântului „Lumina cea adevărată" (Ioan 1,9), „care S-a făcut trup și S-a sălășluit între noi" (Ioan 1,14). Vechiul și Noul Testament se cheamă, se clarifică reciproc, formează ansamblul unei Revelații progresive, de unde necesitatea de a evita orice compartimentare, chiar dacă Vechiul Testament precede și anunță în mod firesc pe cel Nou. Această convingere ne este transmisă prin

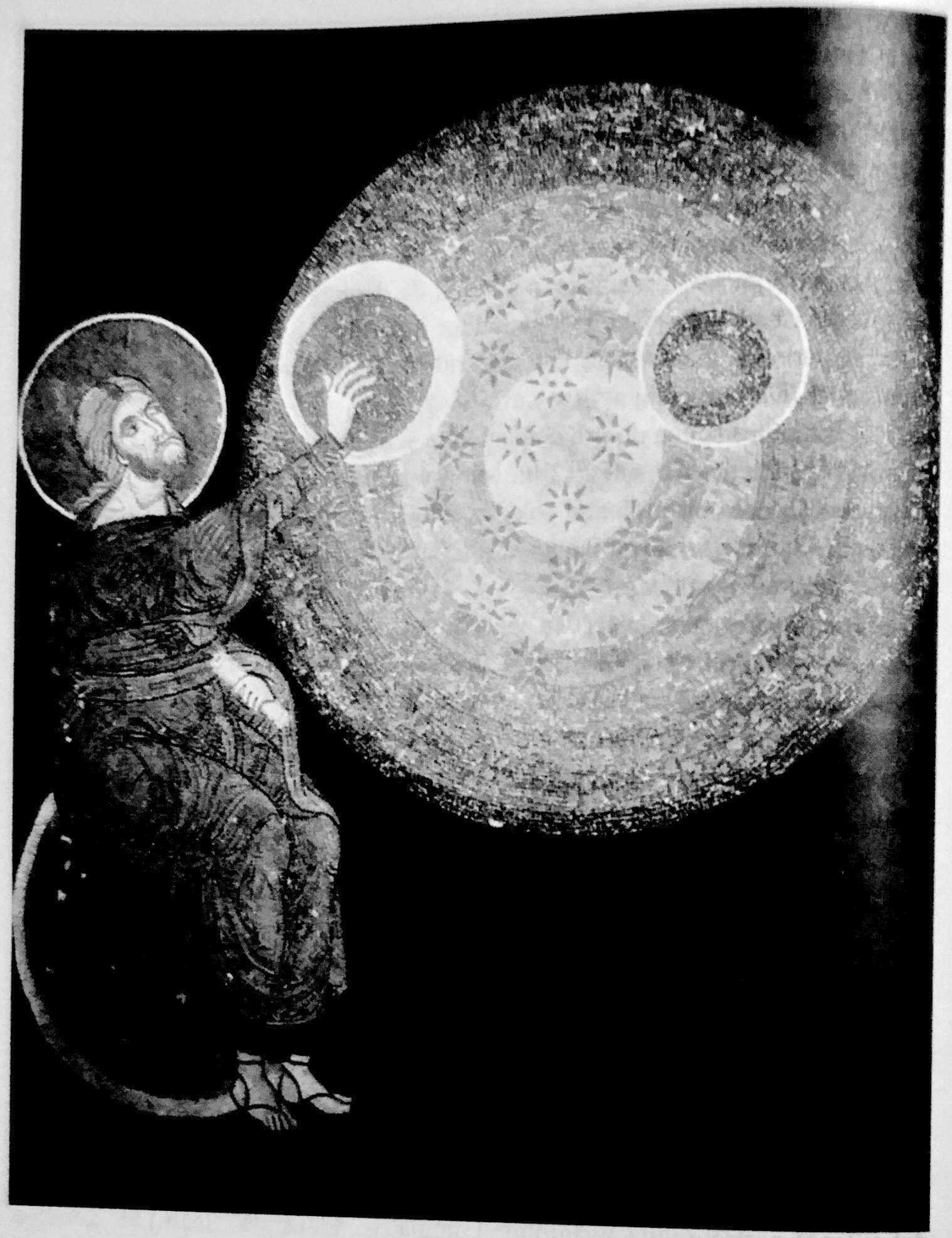

4. *Crearea cerului* – mozaic din secolul al XII-lea, Catedrala din Monreal, Sicilia.

celebrele fresce ale Bisericii Sfântul Savin (sec. al XI-lea) din Franța, care-L reprezintă pe Hristos având deja nimb cruciform când creează luna și soarele.

Afirmația „Cuvântul era la Dumnezeu și Cuvântul era Dumnezeu" (cf. Ioan 1,1) trimite de la început la taina „Tri-Unității" divine atât de fericit explicată de Sfântul Grigorie de Nazianz († 390):

> Nici n-am început să mă gândesc la Unitate că Treimea m-a și scăldat în splendoarea Sa. N-am început bine să mă gândesc la Treime că Unitatea a pus din nou stăpânire pe mine (Cuvântul 40, Despre Botez, p. 36, col. 417 B).

Hristos, Verbul (de la latinescul *verbum*: cuvânt) lui Dumnezeu, și Duhul Sfânt constituie „cele două mâini ale Tatălui", Care acționează și Se manifestă prin Ei; toate Cele Trei Persoane ale Sfintei Treimi au „aceeași putere și măreție". În *Simbolul credinței* niceo-constantinopolitan mărturisim că Hristos „a grăit prin prooroci"; numeroasele teofanii din Vechiul Testament se raportează la El cu mult înainte de Întrupare.

Să revenim la relatarea biblică a Creației, bogată în împrumuturi luate din miturile sumeriene anterioare, pe care însă scriitorul inspirat le reinterpretează în contextul istoriei relațiilor omului cu Dumnezeu. „Și a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său"! (Facerea 1,27) Întreaga antropologie iudeo-creștină se fundamentează pe această aserțiune. Primul om, Adam (de la adamah = pământ, A= suflu; dam= sânge), indică prin numele său că este, în egală măsură, atât materie cât și spirit. După cum Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu, este chipul Tatălui (Ioan 14,9), tot așa și Adam, care recapitulează în el întreaga omenire, este după chipul lui Hristos. Cu îndrăzneală, Tertulian († după 220) scrie în *Tratatul despre învierea morților*:

> Imaginează-ți-L pe Dumnezeu, cu totul preocupat de el (trup), consacrându-i-Se în întregime, cu mâinile, cu gândirea, cu fapta și cugetarea, cu înțelepciunea și înainte-vederea și, mai ales, cu această iubire pe care I-o inspira planul Său. Căci tot ceea ce se exprima în această țărână era conceput în vederea lui Hristos, Care va fi om, adică pământ și El, la vremea aceea. Căci iată avertismentul Tatălui către Fiul: „Să facem om după chipul și după asemănarea Noastră. Și a făcut Dumnezeu pe om", adică l-a modelat „și după chipul lui Dumnezeu l-a făcut" (Facerea 1,26), adică după chipul lui Hristos.

Observarea atentă a mozaicurilor bizantine aflate în bazilica din Montreal - Sicilia revelează că fețele Cuvântului Creator și a lui Hristos, dar și a primului om la facerea lui sunt identice. Această reprezentare a lui Adam ca un fel de duplicat al lui Hristos figurează pe portalul de nord al catedralei din Chartres. Oricine își poate da seama ce implicații decurg de aici pentru icoană!

Nouă ne este greu să ne imaginăm starea de integritate totală de care se bucura primul cuplu uman descris în cartea Genezei. Termenul de armonie i se potrivește perfect. Armonie cu Dumnezeu și cu celălalt, armonie cu natura, cu animalele și cu întreaga creație. Alegând să mănânce din singurul fruct interzis, omul Îl sfidează pe Dumnezeu, preferând creatura în locul Creatorului. El nesocotește avertismentul exprimat prin cuvintele: „În ziua în care vei mânca din el vei muri negreșit" (Facerea 2,17). Căderea omului în păcat se traduce printr-o pierdere a harului, adică o dezintegrare care înseamnă pierderea armoniei și opacitatea față de Dumnezeu și față de creația întreagă. Pentru prima dată „au cunoscut că erau goi" (Facerea 3,7). Într-adevăr, omul dezintegrat descoperă patimile; inima lui se transformă în câmp de luptă între bine și rău, duhul său oscilează între lumină și întuneric. Cunoaște moartea și stricăciunea, izvor de noi suferințe! În Vechiul Testament moartea implică o plecare fără întoarcere „în ținutul întunericului și al umbrelor, țara de întuneric și neorânduială unde lumina e totuna cu bezna" (Iov 10, 21-22); și aceasta, pentru că omul nu vede nici o ieșire din robia morții spirituale la care s-a expus prin neascultare. Cu toate acestea, câțiva oameni evlavioși din Vechiul Testament nădăjduiesc în eliberare: „Morții Tăi vor trăi și trupurile lor vor învia! Deșteptați-vă, cântați de bucurie, voi cei ce sălășluiți în pulbere!" (Isaia 26,19). Istoria fraților Macabei (2 Macabei, 7) condamnați la martiraj de tiranul Antioh și cea a viteazului Razis rugându-se înainte de a muri Celui ce stăpânește peste viață (II Macabei 14,46) dă mărturie despre o așteptare a învierii la sfârșitul timpurilor. În realitate era vorba despre o simplă întoarcere la viață fără schimbarea stării. Exemplu unic în istoria omenească, Învierea lui Hristos urmează unei morți voluntare și adevărate care include deplinătatea persoanei Sale, trup, suflet și spirit.

Părinții Bisericii au arătat cu generozitate că Vechiul Testament abundă în prefigurări, în trimiteri la Hristos, la Moartea și la Învierea Sa. Sfântul Irineu al Lyonului (†202) vede în Hristos pe „Cel ce a navigat cu Noe în corabie, l-a condus pe Avraam, a fost legat cu Isaac, a călătorit cu Iacob; El este păstorul celor ce s-au mântuit" (Fragmente XIII). Méliton de Sardes scrie cam în aceeași vreme (160-170): „Chipul Tatălui zăcea singur, părăsit. Iată deci rațiunea pentru care taina Paștelui s-a săvârșit în trupul Domnului" (Despre Paști, nr. 56, SC).

> El este Paștile mântuirii noastre.
> El e Cel ce a îndurat multe întru mulți: El era în Abel cel omorât, în Isaac cel legat, în Iacob slujind lui Laban, în Iosif cel vândut, în Moise prunc abandonat, în mielul jertfit, în David cel persecutat, în profeții batjocoriți (Despre Paști, nr. 69).

Printre numeroasele exemple, nu le vom reține decât pe cele mai utile pentru tema noastră. Ales de Dumnezeu dintre toți, „omul drept și neprihănit", Noe

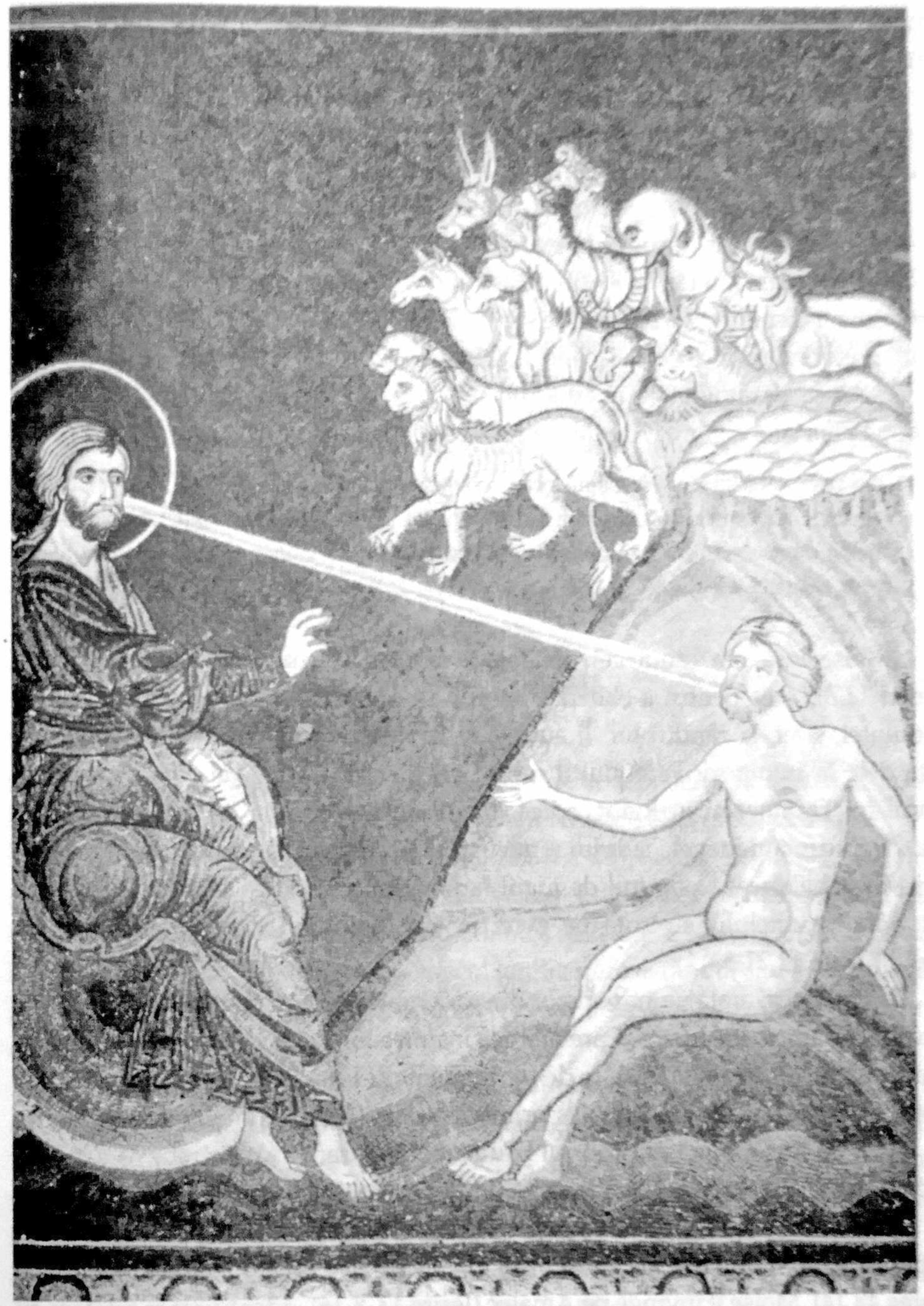

5. ***Crearea lui Adam și a animalelor*** – mozaic din secolul al XII-lea, Catedrala din Monreal, Sicilia.

(Facerea 6,9) salvează omenirea de apele potopului. Istorisirea jertfei lui Avraam, (Facerea 22,1-15) o prefigurează pe cea a lui Hristos, cu diferența că Dumnezeu îl cruță pe Isaac ca răspuns la credința lui Avraam, dar Își jertfește propriul Fiu Care Se oferă de bunăvoie pentru mântuirea tuturor. Văzută din acest unghi, Învierea împlinește făgăduința făcută lui Avraam (Fapte 13,32).

Moise povestește că „i S-a arătat Îngerul Domnului într-o pară de foc, ce ieșea dintr-un rug; și a văzut că rugul ardea, dar nu se mistuia" (Ieșire 3,2). Și i-a zis: „Eu sunt Dumnezeul tatălui tău"... (Ieșire 3,6). Când Moise L-a întrebat cum se numește, Dumnezeu i-a răspuns: „Eu sunt cel ce sunt" (Ieșire 3,14). „O ὤν" - o inscripție pe care o găsim pretutindeni în aureola icoanei lui Hristos. Această continuitate, sau, mai bine spus, această consanguinitate rezultă din revelația Cuvântului lui Dumnezeu, Cea de-a doua Persoană a Sfintei Treimi, cum ne confirmă și acest text liturgic:

> Când Te-ai arătat lui Moise în chipul focului celui din rug, ai fost numit Înger al Tatălui, Cuvinte, preînchipuind venirea Ta la noi, prin care tuturor ai vestit în chip lămurit puterea unei singure Stăpânii dumnezeiești în trei Ipostasuri (Miezonoptica de Duminică, glas 2, Canonul Sfintei Treimi, Cântarea a 5-a).

„Moise însă era omul cel mai blând dintre toți oamenii de pe pământ" (Numeri 12,3). Ales pentru a elibera poporul din robie și a-l conduce în Pământul Făgăduinței, și el, la rândul lui, Îl anunță și Îl preînchipuie pe Hristos pe Care-L poartă deja în inima sa. Faraonul îl reprezintă pe cel rău, pe cel care ține captiv poporul lui Dumnezeu în Egipt, adică într-un loc de chin și de robie. Așa cum Hristos îl înfruntă pe regele iadului nimicindu-l cu sângele Său vărsat pe Cruce, tot așa și Moise eliberează poporul de jugul faraonului trecându-l Marea Roșie ca pe uscat. Sângele mielului îi cruță pe evrei în țara Egiptului devastată în noaptea Paștelui (Ieșire 12,21-33).

Cartea Ieșirii arată un popor scos din casa robiei de mâna puternică a lui Iahve (Ieșire 13,14), adică de Hristos, Care mergea înaintea lor „ziua în stâlp de nor pentru a le arăta calea, iar noaptea în stâlp de foc luminându-le, ca să poată merge și ziua și noaptea" (Ieșire 13,21). Poporul ales primește mana (Ieșire 16) de la același Domn Care Își va da într-o bună zi propriul Său trup spre hrană. Apa care izvorăște din piatră (Ieșire 17,6) vestește Apa Vie ieșită din coasta Sa străpunsă de suliță pe Cruce.

Legată de Înviere, Crucea este chiar semnul biruinței și al vieții prin care s-au zdrobit moartea și răul. Or, Iacob își binecuvântează nepoții, cu mâinile încrucișate (Facerea 48,14). Moise îl învinge pe Amalec (Ieșire 17, 8-16) - identificat în relatare cu satana - cu brațele întinse în chipul Crucii. Isaia descrie „omul durerilor" Care „Și-a dat viața ca jertfă pentru păcat" și prin Care s-a împlinit „voia Domnului" (Isaia 53,2-10).

Iezechiel povestește cum a fost dus de Domnul „în mijlocul unui câmp plin de oase omenești" goale (Iezechiel 37,1). Invitat să profețească, Iezechiel nu face decât să transmită Cuvântul lui Dumnezeu care este „lucrare" (energie) după cum vedem chiar de la începutul cărții Genezei: „Și a zis Dumnezeu: «Să fie lumină!» și a fost lumină" (Facerea 1,3).

Dar să ascultăm profetul:

> Și când am proorocit, iată s-a făcut un vuiet și o mișcare și oasele au început să se apropie, fiecare os la încheietura sa. Și am privit și eu și iată erau pe ele vine și crescuse carne și pielea le acoperea pe deasupra, iar duh nu era în ele. Atunci mi-a zis Domnul: «Fiul omului, proorocește duhului, proorocește și spune duhului: Așa grăiește Domnul Dumnezeu: Duhule, vino din cele patru vânturi și suflă peste morții aceștia și vor învia!» Deci am proorocit eu, cum mi se poruncise, și a intrat în ei duhul și au înviat și mulțime multă foarte de oameni s-au ridicat pe picioarele lor (Iezechiel 37,7-10).

Împreună cu Osea care proorocește: „Și după două zile din nou ne va da viață, iar în ziua a treia ne va ridica iarăși și vom trăi în fața Lui" (Osea 6,2) să-l citățm și pe Iona (cap. 2) dat ca semn de Însuși Iisus:

> Că precum a fost Iona în pântecele chitului trei zile și trei nopți, așa va fi și Fiul Omului în inima pământului trei zile și trei nopți (Matei 12,40).

Vom regăsi mai târziu, în icoana compozită a Învierii, imaginea monstrului marin vărsând din gură nu pe Iona, ci întreaga omenire eliberată de Hristos.

Să menționăm în trecere cele două relatări din Cărțile Regilor. Prima povestește cum l-a înviat Proorocul Ilie pe fiul văduvei din Sarepta (III Regi 17,17-24) pe care Iisus o dă de exemplu pentru ospitalitatea sa (Luca 4,24-26). Cea de a doua ni-l aduce în scenă pe Profetul Elisei, ucenicul lui Ilie, care la rândul său îl învioază pe fiul șunamitencii (IV Regi 4,8-37). Ascunsă vestire a învierii lui Lazăr și a tuturor oamenilor!

Autorul necunoscut al unei „Omilii anatoliene despre data Paștelui din 387" (SC, Cerf, 1957) încearcă să demonstreze că alegerea vremii de către Hristos nu este întâmplătoare; că există o paralelă între săptămâna creatoare și săptămâna răscumpărătoare (săptămâna sfântă). În această optică, prima zi a creației, Duminica, corespunde echinocțiului, când ziua și noaptea sunt la egalitate. Cea de-a patra zi (miercuri) vede creația lunii și a soarelui, cea de-a șasea zi (vineri) creația omului, iar cea de-a șaptea (sâmbătă) „odihna" lui Dumnezeu, pe când cea de-a opta zi trimite iarăși la prima zi care este „Ziua Una", „ziua pe care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm și să ne veselim întru ea" (Ps. 117,24).

6. ***Profetul Ilie*** – icoană, prima jumătate a secolului al XIII-lea, Biserica Mânăstirii Sfântul Ioan Lampadistis, Kalopanayotis. Muzeul Bizantin din Nicosia, Cipru. (Fotografia muzeului)

Reținută în mod simbolic drept zi a creației omului, dar și a căderii sale, vinerea este ziua morții lui Hristos, Care înalță făptura. Dumnezeu Se odihnește de lucrarea Sa sâmbăta (Facerea 2,2), care nu este alta decât ziua în care Hristos zace în mormânt, căci totul „săvârșitu-s-a" (Ioan 19,30). Primei zile (Duminica), ziua creării luminii sensibile, îi corespunde Învierea, noua creație, izbucnire supraabundentă a lumii spirituale.

Să adăugăm, în fine, că dacă Bunavestire, așezată la echinocțiul de primăvară, corespunde primei zile a creației, Crăciunul se identifică cu cea de-a patra zi, care vede lumina străbătând noaptea. Așa cum luna își răspândește lumina, tot astfel Hristos este „celălalt Soare" Care „luminează în întuneric" (Ioan 1,5). În cultul bizantin, prima paremie (lectură din Sfânta Scriptură) citită la vecernia zilei de Crăciun reia istoria creației lumii (Facerea 1,1-13) numai până la cuvintele: „Și a fost ziua a treia". Este o indicație precisă că Nașterea Domnului este chiar ziua a patra, început al celei de a opta, care scapă întunericului, scăldată în întregime de lumina Celui Înviat.

Răul în cosmos

Spiritul timpului e dominat de o indubitabilă „sinistroză". O privire rapidă peste presa orală și scrisă ne e de ajuns ca să ne convingem de dezordinea care afectează diversele domenii ale vieții. Neputincios - când nu le provoacă el însuși în mod indirect - în fața cataclismelor: secetă, uragane, cutremure de pământ și epidemii, omul se mai află și la cheremul altor răutăți viclene: exploatare abuzivă, șomaj, intoleranță, invidie, prostituție de toate felurile, războaie cu incalculabilele lor consecințe. Expus îmbolnăvirii, unei decăderi progresive care sfârșește inevitabil în moarte, el se descoperă supus cu totul necesității.

Atât tragedia, cât și poezia Greciei antice ne lasă să întrevedem o tristețe, o profundă dezorientare în fața destinului uman, în fața morții care-l surghiunește pe orice om în împărăția umbrelor. De unde și tensiunea, căutarea intensă a nemuririi care-l conduce pe filozoful Platon să cugete că sufletul omenesc, înzestrat cu o părticică de divinitate, nu ajunge la nemurire decât lepădându-se de materie ca de un lest prin corupere și moarte. Astfel eliberat, sufletul câștigă din nou un loc fericit, abandonând trupul redus la neant.

Multe sunt răspunsurile pe care ni le furnizează miturile născute în cele patru zări ale planetei. Marile tradiții care sunt: hinduismul, budismul, taoismul, islamul, iudaismul și creștinismul, îl propun fiecare pe al lor. Dincolo de diferențele de

abordare există, desigur, convergențe, dar moartea și Învierea lui Hristos rămâne un fapt unic.

Creștinismul vorbește de căderea în păcat! Aceasta înseamnă că omul se naște „schiop", cu duhul și cu trupul, înclinat spre mulțumirea de sine, consecință a neascultării față de Dumnezeu. Dar, dacă Adam nu ascultă și face deci răul preferând lui Dumnezeu pomul oprit, este pentru că se bucură de libertatea de a alege. Or, iubirea implică libertatea, și relația lui Dumnezeu cu creatura poartă pecetea de nesters a iubirii. Celor care-și fundamentează ateismul pe revolta față de existența răului în lume, trebuie să le amintim cu Sfântul Macarie (†390) că situația noastră de acum se dovedește superioară celei a lui Adam, întrucât fiul lui Dumnezeu a luat trupul nostru făcându-Se unul dintre noi și făcându-ne împreună-lucrători cu El (Omilii duhovnicești, 15-16).

Pus la încercare de ispititorul care vizează mintea („Veți fi ca Dumnezeu" - Facerea 3,5) și simțurile („rodul pomului este bun de mâncat și plăcut ochilor la vedere"- Facerea 3,6), omul în întregimea sa, suflet, trup și duh, a ales autonomia, preferând creatura Creatorului său. Merită să cugetăm la un oarecare paralelism existent între căderea omului și căderea lui Lucifer («luceafărul dimineții»), care în mândria sa a îndrăznit să se măsoare cu Dumnezeu devenind astfel, ca urmare, prințul întunericului.

Părinții Bisericii consideră păcatul mai degrabă o uitare, o absență a lui Dumnezeu, decât o încălcare a unui anumit cod legal. Greșeala lui Adam dovedește în mod fundamental o lipsă de iubire care distruge comuniunea cu Dumnezeu. Cedarea în fața ispitei puterii și a poftei face din el un prădalnic ce nu mai vede un dar în creația orientată spre lauda Creatorului, ci un obiect de consum în sine. Lipsa de recunoștință față de Dumnezeu e dublată astfel de profanarea cosmosului, redus la nivelul unui lucru, materializat. Adam își pierde vocația de „preot" al lumii, destinat cum era să facă din toate euharistie (din grecescul *eucharistô* - a mulțumi), așa cum ne invită să facem Hristos, Noul Adam: „Ale Tale, dintru ale Tale, Ție Îți aducem de toate și pentru toate" (din Sfânta Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur).

În lucrarea sa *Lumina cea neînserată*, Serghie Bulgakov rezumă succint sensul căderii în păcat:

> Protopărinții noștri au căzut lăsându-se pradă concupiscenței. S-au lăsat dominați de pofta cunoașterii în afara iubirii și a cunoașterii lui Dumnezeu; căutând prin pofta cărnii plăcerile trupești în afara spiritului; prin plăcerea puterii dorind să se impună fără creștere spirituală. S-a rupt echilibrul puterilor spirituale ale omului care a devenit rob în relația sa cu lumea, prin ispita lucrării *magice*: socotind să exercite o anumită putere asupra lumii prin mijloace exterioare, neduhovnicești, reprezentate simbolic prin mâncarea din fructul oprit (*La lumière sans declin*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1990, p. 320-321).

Idolatru, Adam se rupe de Dumnezeu, singura viață adevărată. Din acel moment, devenind stricăcios, alienat, cu inima și mintea întunecate de patimi, Adam duce după sine în robie întreaga creație care-i fusese supusă (Facerea 1,28-29). Și, dacă supunerii față de patimi i-a urmat «căderea», pentru restabilirea comuniunii cu Dumnezeu din atitudinea de consumare și prădare a lumii este nevoie de o mișcare inversă. De aceea, numai despătimindu-se, postind, deschizându-se cu totul lui Dumnezeu, se îmbracă omul în Hristos (Galateni 3,27) pentru a regăsi puritatea primordială și a readuce făptura la Creator.

Moartea este neantul. Ea decurge din răul care, ontologic vorbind, este „ne-ființă". Expresia „împărăția lui satan" este un abuz de limbaj, căci impostorul suprem este întruparea răului, izvorul morții, adică al neantului. Suntem constrânși să folosim cuvinte pentru a exprima realitatea iadului, loc al întunericului și, ca urmare, al morții. Viața și dialogul față către față cer într-adevăr lumină.

Trebuie să fii orb ca să nu citești pe trupul lumii nenumăratele ei lovituri și răni, consecințe ale tuturor neînțelegerilor, nedreptăților, înșelătoriilor care fac să sângereze trupul social, începând cu celula familială și sfârșind cu relațiile dintre națiuni. Câți oameni, bărbați și femei, nu-L neagă actualmente pe Dumnezeu în cuvânt și în faptă? Autoidolatria actuală ajunge la paroxism în progresul tehnic, izvor de minunate invenții, care se întorc, vai, din ce în ce mai des împotriva omului, victimă a lipsei sale de discernământ în fața riscurilor reale și a finalității vieții.

Într-adevăr, așa cum a demonstrat foarte clar psihologia abisală, omul este o ființă fundamental divizată. Refuzarea acestui dat poate avea consecințe nebănuite. Astfel, de exemplu, psihanaliza, ignorând chemarea dumnezeiască a omului și «căderea» lui, plasându-se numai în planul naturii căzute, nu riscă să-și rătăcească pacientul pe care pretinde că-l îngrijește, prezentându-i ca armonios, echilibrat și bun ceea ce nu este în realitate decât iluzie, caricatură a integrității la care e chemat fiecare om în calitatea sa de ființă creată „după chipul lui Dumnezeu"?

Viața întreagă se desfășoară sub semnul morții. Trăim experiența acestui fapt trecând zilnic prin atâtea forme de moarte care sunt eșecurile, prieteniile trădate, despărțirile de cei dragi, boala, răutatea cu negrăite fațete. Ce să spunem despre azilele de bătrâni în care, însingurați, neliniștiți, bătrânii de astăzi așteaptă... ce? De ce atâția schilozi, anormali, suferinzi de boli incurabile, mutilați, jupuiți de vii din cauza suferinței? Răspunsul ne este dat prin mesajul icoanelor Răstignirii și a Coborârii la iad!

A te încăpățâna să negi izvorul vieții atrage după sine o pervertire a spiritului și a inimii. Fără să subestimăm efectul alienant al ritmurilor îndrăcite ale vieții moderne, majoritatea tulburărilor nervoase, în creștere actualmente, sunt prețul acestui vid.

Prins în mișcarea timpului care domină ciclul generărilor și al distrugerilor, omul intră într-un proces de maturizare. Numai că trebuie să și accepți maturizarea! Cultul tinereții, fie în îmbrăcăminte, în petrecerea timpului liber sau în modul de a gândi, nu e lipsit de pericol! Suntem, oare, condamnați să rămânem niște adolescenți toată viața?

Cum am putea justifica, în fine, urâțenia ridicată uneori la rang de etalon al frumuseții, chiar de cei care se numesc „creatori"? Nu este, oare, dovada unui dezechilibru flagrant, la cei care creează iluzia binelui?

Alungată din Paradis printr-un „pom", al cărui simbolism spune multe, omenirea îi trece din nou pragul, renăscută prin pomul Crucii. Prin Învierea lui Hristos, moartea nu mai are doar o valență negativă, fiind și cale de acces la lumea spirituală.

În încheiere, să-l citim pe filozoful Nicolae Berdiaev:

> Psihologia contemporană a inconștientului, care divulgă în om un înspăimântător adânc de întuneric și care denunță caracterul inferior al celor mai elevate stări ale sale, îl umilește pe om, îl calcă în picioare, îl aruncă în mocirlă. Dimpotrivă, învățătura despre «căderea» în păcat proiectează o lumină cu totul diferită peste zonele subterane descoperite în om, peste instinctele criminale ale subconștientului său. În faptul că omul este păcătos, ea vede dovada faptului că omul este o ființă superioară, un spirit liber. Dacă a căzut de la o stare înaltă, se poate ridica din nou până la ea (*De la destination de l'homme*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1979, p. 60).

În Biserica primară, creștinul era supranumit: *aphobéros thanatou* - cel ce nu se teme de moarte.

Noul Testament

Cu o intensitate crescândă, anunțarea Învierii însoțește tot Noul Testament:

> Dărâmați templul acesta și în trei zile îl voi ridica (...) Iar El vorbea despre templul trupului Său (Ioan 2,19-21).

Înainte de a enumera diferitele minuni, Sfântul Grigorie de Nyssa (†394) dezvăluie pedagogia divină:

> Cum minunea Învierii depășește credința prin măreția ei, Domnul începe prin minuni mai puțin înalte, pentru ca, încet-încet, să ne obișnuiască credința cu minuni mai mari (...)
> Ca un prolog al puterii Sale de a învia, El începe prin vindecarea unei boli incurabile; această vindecare este o mare minune, dar nu atât de mare încât să n-o credem. Soacra lui Simon-Petru ardea de friguri. La porunca Domnului răul dispare, încât primește suficientă putere ca să-i poată sluji pe cei de față, ea, care trăgea să moară (Luca 4,38 și următoarele / (XXV).

Urmează vindecarea femeii cu scurgerea de sânge, apoi învierea fiicei lui Iair, mai marele sinagogii (Marcu 5,21-43). Un lucru și mai minunat, învierea fiului văduvei din Nain, unde concizia relatării subliniază puterea evenimentului. Urmat de ucenicii Săi și de o mulțime imensă de oameni, Iisus ajunge la porțile orașului Nain.

> Iar când S-a apropiat de poarta cetății, iată scoteau un mort, singurul copil al mamei sale, și ea era văduvă, și o mulțime mare din cetate era cu ea. Și, văzând-o Domnul, i s-a făcut milă de ea și i-a zis: Nu plânge! Și apropiindu-Se, S-a atins de sicriu, iar cei ce-l duceau s-au oprit. Și-a zis: Tinere, ție îți zic, scoală-te. Și s-a ridicat mortul și a început să vorbească și l-a dat mamei lui. Și frică i-a cuprins pe toți și slăveau pe Dumnezeu, zicând: Prooroc mare s-a ridicat între noi și Dumnezeu a cercetat pe poporul Său (Luca 7,12-16).

În relatarea învierii lui Lazăr (Ioan 11,1-44) totul contribuie la arătarea puterii pe care o are Mântuitorul de a învia morții. La interpelarea Martei „dacă ai fi fost aici, fratele meu n-ar fi murit", Iisus răspunde: „Eu sunt Învierea și Viața; cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi. Și oricine trăiește și crede în Mine nu va muri în veac" (Ioan 11,25-26).

Mort de patru zile, Lazăr răspândește o duhoare pe care cei din jur n-o pot suporta, dovadă a stării de descompunere avansată. Tocmai în acest moment, Iisus, după ce lăcrimase, își recheamă prietenul la viață, pentru ca oamenii aflați de față să creadă că El este Fiul lui Dumnezeu (Ioan 11,42) și, în același timp, pentru a anunța Învierea universală.

Iisus va spune saducheilor veniți să-L interogheze: „Iar despre învierea morților, au n-ați citit ce vi s-a spus vouă de Dumnezeu, zicând: «Eu sunt Dumnezeul lui Avraam, Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacov»? Nu este Dumnezeul morților, ci al viilor!" (Matei 22,31-32). Apoi, „toți cei din morminte vor auzi glasul Lui" (al Fiului - Ioan 5,28) căci, dacă Fiul creează lumea prin CUVÂNT, prin El vindecă bolnavii și leproșii, face ca paraliticii să meargă, surzii să audă, orbii să vadă. Prin cuvânt învie nu numai pe fiica lui Iair, pe fiul văduvei din Nain și pe Lazăr, ci pe toți oamenii la sfârșitul veacurilor.

Minune a minunilor, Învierea lui Hristos nu se referă doar la câțiva privilegiați ca în Evanghelii, ci la fiecare om venit în această lume. Istoria Învierii se

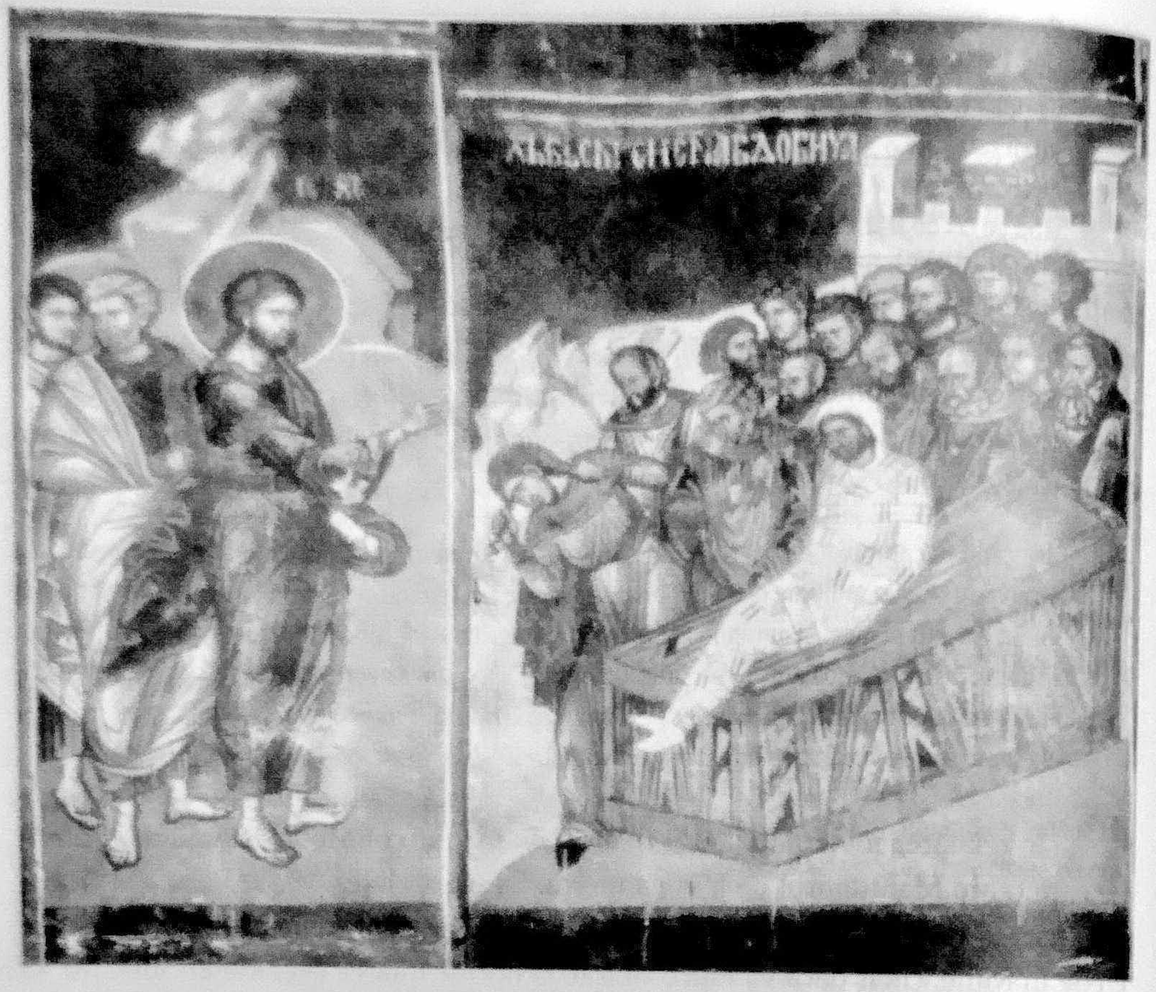

7. *Învierea fiului văduvei din Nain* – frescă din secolul al XIV-lea, Biserica Pantocratorului, Mânăstirea Decani, Serbia.

adevereşte în această privinţă fundamental şi depăşeşte Scripturile ca plinire (pleromă) a tot ceea ce i-a precedat.

Moartea şi Învierea formează un cuplu, căci prin moarte Noul Adam biruie moartea introdusă în lume de cel dintâi Adam. „Dumnezeu adevărat şi om adevărat", Hristos Îşi asumă pe deplin condiţia noastră omenească pe care vrea să o recreeze.

> El S-a făcut om, El, Care l-a creat pe om; suge lapte, Cel ce conduce stelele. El, pâinea, flămânzeşte; însetează El, care este Izvorul; Cel ce este lumina, doarme; Cel ce este Calea, a obosit de drum; Cel ce este Adevărul e acuzat de martori mincinoşi; Cel ce este judecătorul celor vii şi al celor morţi e judecat de un muritor; Cel ce este dreptatea e condamnat de cei nedrepţi (Fer. Augustin, Predică la Crăciun, din anul 411 sau 412).

Într-un text asemănător, Sfântul Grigorie de Nazianz (†390) avea să spună la rândul său:

> A flămânzit; dar El este Cel ce hrăneşte mii de oameni, El este «pâinea cea vie», «pâinea care s-a pogorât din cer». A însetat; dar El este Cel ce a strigat zicând: «Dacă însetează cineva, să vină la Mine şi să bea!» (...) Se roagă, dar El împlineşte rugăciunile. Plânge, dar face să înceteze lacrimile (...) A fost adăpat cu oţet, hrănit cu fiere; dar cine este El? Este Cel ce a schimbat apa în vin (...) El îşi dă viaţa, dar are puterea să şi-o ia înapoi (Ioan 10,18) (...). Moare, dar El dă viaţă şi distruge moartea prin propria Sa moarte. Este îngropat, dar El învia morţii; coboară în iad, dar El este Cel ce scoate de acolo sufletele, Se înalţă la cer şi va să vină să judece viii şi morţii (Cuvântul 29).

Şi în acea sumă teologică, care este *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, Vladimir Lossky scrie:

> În El fiecare fire lucrează potrivit însuşirilor sale: mâna omenească o ridică pe fiica lui Iair, cea dumnezeiască o vindecă; picioarele omeneşti merg pe suprafaţa apelor pentru că dumnezeirea le întăreşte. «Nu firea umană îl învia pe Lazăr, după cum nu puterea dumnezeiască a lăcrimat în faţa mormântului său», spune Sfântul Ioan Damaschin (Ed. du Cerf, 1990, p. 142).

Înainte să abordăm relatarea evanghelică a Învierii, merită să reflectăm asupra prologului Evangheliei după Sfântul Ioan, care se citeşte o singură dată în Liturghia de rit bizantin, în noaptea de Paşti. Într-adevăr, între Întrupare şi Înviere este o strânsă legătură.

În ciuda divergenţelor care apar între relatările martorilor, care sunt cei patru Evanghelişti - divergenţe care, departe de a le minimaliza sinceritatea, arată voinţa de a transmite fără alterare tradiţia orală a Bisericii -, toţi patru relatează evenimentul MORMÂNTULUI GOL (Matei 28,1-8; Marcu 16,1-8; Luca 24,1-8; Ioan 20,1-9) spunând în acord că „în ziua întâia a săptămânii", Maria-Magdalena (Ioan)

8. *Învierea lui Lazăr* – icoană, sfârșitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea, tabletă cu două fețe, provine de al Catedrala Sfânta Sofia din Novgorod. Muzeul de Artă și Istorie, Novgorod.

și celelalte femei (Matei, Marcu, Luca) au fost primele care au ajuns la mormânt dis-de-dimineață, descoperind, spre surpriza lor, că piatra fusese răsturnată. Deconcertate, cuprinse de un fel de zăpăceală, femeile sunt interpelate de un Înger (Matei, Marcu), sau doi (Luca, Ioan) Îngeri: „De ce căutați pe Cel viu între cei morți? Nu este aici, ci S-a sculat" (Luca 24,5-6).

Matei relatează șiretlicul mai marilor sinagogii (Matei 28,11-15) care, descumpăniți de relatările străjerilor - martori ai intervenției Îngerului care a răsturnat piatra de pe mormânt - le-a poruncit, dându-le o importantă sumă de bani, să răspândească vestea că, venind noaptea, ucenicii au furat trupul în timp ce ei dormeau. Un detaliu esențial, Apostolii Petru și Ioan sunt surprinși văzând «giulgiurile puse jos» (Ioan 20,5; Luca 24,12) ca și mahrama care era «înfășurată, la o parte, într-un loc» (Ioan 20,7). Ioan declară simplu că el „a văzut și a crezut" (Ioan 20,8).

În fața înfrângerii rațiunii, pentru că de fapt este vorba de taina tainelor, numai credința se mai poate justifica. Și totuși, ar fi greșit să tragem concluzia că Apostolii aderă în mod spontan la ideea Învierii Învățătorului lor. Din capul locului ei socotesc cele spuse de femei când s-au întors de la mormânt „o aiurare" (Luca 24,11). Același refuz de a crede și la ucenicii care mergeau spre Emaus, ceea ce face ca Iisus să le reproșeze: „O, nepricepuților și zăbavnicilor cu inima ca să credeți" (Marcu 16,11-14)! Relatarea Sfântului Evanghelist Luca (24,11-43), caracterizată printr-o prezentare concisă a faptelor, nu lasă să existe nici un dubiu cu privire la starea de spirit a Apostolilor și a discipolilor, puțin înclinați spre fabulație și miracol. Departe de a fi înșelați, după cum mărturisesc atât cuvintele cât și comportamentul lor, Evangheliștii afirmă curând nu numai că L-au văzut și auzit pe acest Iisus omorât de evrei, ci că L-au atins cu mâinile lor și că au mâncat cu El, ceea ce n-ar fi putut face cu o fantomă!

De unde atâta încetineală din partea ucenicilor în a-L recunoaște pe Învățătorul lor înviat? Plină de lacrimi în fața mormântului gol, Maria-Magdalena „s-a întors cu fața și a văzut pe Iisus și crezând că este grădinarul, I-a zis: Doamne, dacă Tu L-ai luat, spune-mi unde L-ai pus, și eu Îl voi ridica. Iisus i-a zis: Marie! Întorcându-se, aceea I-a zis evreiește: Rabuni! (adică, Învățătorule!). Iisus i-a zis: Nu te atinge de Mine, căci încă nu M-am suit la Tatăl Meu și Dumnezeul vostru" (Ioan 20,15-17).

În aceeași zi, doi ucenici care mergeau spre un sat cu numele Emaus „vorbeau și se întrebau între ei despre toate întâmplările acestea. Și pe când vorbeau și se întrebau între ei, Iisus Însuși, apropiindu-Se, mergea împreună cu ei. Dar ochii lor erau ținuți ca să nu-L cunoască" (Luca 24,14-16). Seara, invitat să rămână cu ei, Iisus a stat împreună cu ei la masă și „luând El pâinea, a binecuvântat și, frângând, le-a

dat lor. Și s-au deschis ochii lor și L-au cunoscut; și El S-a făcut nevăzut de ei. Și au zis unul către altul: Oare, nu ardea în noi inima noastră când ne vorbea pe cale și când ne tâlcuia Scripturile?" (Luca 24,30-32).

În altă zi, în zori, după ce ucenicii încercaseră toată noaptea să prindă pește, Iisus li s-a arătat la Marea Tiberiadei, fără ca aceștia să-L recunoască. Și i-a invitat să arunce mreaja „în partea dreaptă a corabiei" și aceasta s-a umplut de o sută cinci zeci și trei de pești mari, și, deși erau atâția, nu s-a rupt mreaja. Atunci Ioan a zis lui Petru: „Domnul este!" (Ioan 21,7) Și „când au iești la țărm, au văzut jar pus jos și pește pus deasupra și pâine. Iisus le-a zis: „Aduceți din peștii pe care i-ați prins acum"(Ioan 21,9). Apoi le-a cerut din peștele prins și i-a invitat să prânzească. „Și nici unul dintre ucenici nu îndrăznea să-L întrebe: Cine ești, Tu? știind că este Domnul." (Ioan 21,12)

Ceea ce frapează în aceste relatări este schimbarea intervenită în trupul lui Iisus, eliberat de legile gravitației, eliberat de spațiu și de timp, trupul transfigurat, plin de Duhul Sfânt, inaugurând în trupul Său „pnevmatizarea" (înduhovnicirea) trupului lumii.

Identificarea se face din interior, prin ceea ce este cel mai esențial în om, anume prin inimă. De asemenea, ucenicii Îl recunosc pe Iisus într-o relație personală în care se vede angajată întreaga lor ființă, trecutul și prezentul ajungând să se confunde având în vedere că Învierea marchează împlinirea Scripturilor.

Dacă despre arătarea lui Hristos „deodată la peste cinci sute de frați" (1 Cor. 15,6) nu se pot spune multe, evenimentul fiind relatat în treacăt de Apostolul Pavel, în schimb, despre arătarea Celui Înviat celor unsprezece și celor aflați împreună cu ei în seara zilei de Paști, Evangheliștii Ioan (20,19-24) și Luca (24,36-43) se întrec în precizie când o relatează.

Reveniți în grabă la Ierusalim în aceeași seară după emoționanta întâlnire cu Învățătorul lor, pelerinii spre Emaus îi găsesc adunați pe ceilalți ucenici care le confirmă vestea:

> că a înviat cu adevărat Domnul și S-a arătat lui Simon. Și ei au istorisit cele petrecute pe cale și cum a fost cunoscut de ei la frângerea pâinii. Și pe când vorbeau ei acestea, El a stat în mijlocul lor și le-a zis: Pace vouă! Iar ei, înspăimântându-se și înfricoșându-se, credeau că văd duh. Și Iisus le-a zis: De ce sunteți tulburați și pentru ce se ridică astfel de gânduri în inima voastră? Vedeți mâinile și picioarele Mele, că Eu Însumi sunt; pipăiți-Mă și vedeți, că duhul nu are carne și oase, precum mă vedeți pe Mine că am. Și zicând acestea, le-a arătat mâinile și picioarele Sale. Iar ei încă necrezând de bucurie și minunându-se, El le-a zis: Aveți aici ceva de mâncare? Iar ei i-au dat o bucată de pește fript și dintr-un fagure de miere. Și luând, a mâncat înaintea lor (Luca 24,34-43).

Și aceasta are loc „în ziua aceea, întâia a săptămânii, și ușile fiind încuiate... de frica iudeilor" (Ioan 20,19). Mai întâi stupefiați și neîncrezători, ucenicii trec repede la acceptarea evidenței. S-a văzut vreodată un duh în carne și oase, care în plus să mai și mănânce ceea ce i se oferă?

Fiind absent în seara aceea și refuzând să creadă cele spuse de ceilalți ucenici, Apostolul Toma s-a văzut interpelat „după opt zile" (Ioan 20,26), în împrejurări analoge:

> Adu degetul tău încoace și vezi mâinile Mele și adu mâna ta și o pune în coasta Mea și nu fi necredincios, ci credincios (Ioan 20,27).

Adresându-se prin el tuturor oamenilor, din toate timpurile, care vor voi să vadă, să atingă și să simtă, Iisus i-a mai spus lui Toma:

> Pentru că M-ai văzut, ai crezut. Fericiți cei ce n-au văzut și au crezut (Ioan 20,29).

După patruzeci de zile, timp în care S-a arătat ucenicilor vorbindu-le despre Împărăția lui Dumnezeu (Fapte 1,3), Iisus Își ia rămas bun de la ei în Galileea, pe un munte aproape de Betania, făgăduindu-le Duhul Sfânt, Această putere de sus Care le va permite să mărturisească, să anunțe Învierea până la marginile lumii (Matei 28,16-20; Luca 24,49-53).

„Înălțat la cer" și așezat „de-a dreapta lui Dumnezeu" (Marcu 16,19) îndumnezeiește în același timp neamul omenesc a cărui pârgă este, actualizând pentru ucenicii Săi Cuvântul: „Și iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului." (Matei 28, 20).

Mesaj fundamental, Vestea cea bună a Învierii, care a umplut nu numai Faptele Apostolilor, ci și Epistolele pauline, al căror capitol 15 din Prima Epistolă către Corinteni, mai ales versetele 3-8, rezumă cu sobrietate esența învățăturii creștine.

Insistența Apostolului Pavel ne pune în fața unei logici impecabile: „Și dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este atunci propovăduirea noastră, zadarnică și credința voastră" (I Cor. 15,14).

Iar noi strigăm cu Apostolul și grăim: „Dar acum Hristos a înviat din morți, fiind începătură (a învierii) celor adormiți. Căci de vreme ce printr-un om a venit moartea, tot printr-un om și învierea morților. Căci, precum în Adam toți mor, așa și în Hristos toți vor învia". (I Cor. 15, 20-22)

Întrebării lui Socrate: „Ce este curajul?", răspundem prin exemplul ucenicilor lui Hristos. Din fricoși și lași, cum erau în timpul patimilor Învățătorului lor, ei se schimbă în fața Celui Înviat. De acum înainte, nimic nu-i va împiedica în

mărturisirea lor, nici ispitele lumii, nici suferințele, nici moartea. Curajul lor vine din credința lor, convingere profundă despre o Realitate care-i cuprinde în întregime.

Taina depășește știința

S-o spunem fără ocolișuri, Învierea scapă oricărei analize științifice, oricărui criteriu istoric. Ea este singurul răspuns dat primordialei și fundamentalei întrebări puse omului: moartea.

Oamenii de știință dispun în vremea noastră de mijloace niciodată egalate pentru a explora tainele universului. Și totuși știința se bâlbâie încă în foarte numeroase domenii. Câți dintre licențiații moderni, literați, tehnicieni și oameni de știință, ticsiți de cunoștințe obiective, nu limitează realitatea doar la câmpul observației științifice care exclude dintr-o dată orice minune, prin urmare, și Învierea, taxată drept mit, fabulație, chiar halucinație? Realitatea profundă îi scapă omului din această lume în măsura în care nu-L cunoaște pe Dumnezeu Care dă sens lucrurilor. Astfel, „rațiunea pentru care omul rămâne și va rămâne o taină pentru știință este aceea că, exact din centrul său și chiar datorită structurii sale, omul este o ființă teologică". (Panayotis Nellas, *Le vivant divinisé*, Cerf, 1989, p. 21). Sfântul Pavel vorbește despre pseudoștiința lumii (I Cor. 1,19-20) și eminentul teolog Sfântul Grigorie Palama (†1359) scrie că „cei ce n-au dobândit mai mult decât permite cultura exterioară și profană (...) nu pot înțelege cele ale Duhului" (PG 154,455 B).

Cuvântul grecesc „Logos" înseamnă deopotrivă „cuvânt " și „rațiune", ambele pierdute în urma «căderii». În calitate de LOGOS al lui Dumnezeu, Hristos restaurează integritatea umană „Puterea lui Dumnezeu și înțelepciunea lui Dumnezeu" (I Cor. 1,24). Numai El este adevărata înțelepciune dată celor ce-L primesc și se îmbracă cu El. Departe de a fi rodul unei activități intelectuale, cunoașterea lui Dumnezeu rezultă din unirea cu Hristos în și prin Duhul Sfânt Care-L naște în ucenic. Esențialul este nu doar să credem în Înviere, ci să și avem încredere în Cel Înviat.

În fața necesității unei experiențe personale a Învierii, icoana poate să ne fie de un real ajutor. Marele duhovnic rus Alexandru Eltcianinov scrie în *Jurnalul* său: „Credința vine din iubire, iubirea din contemplare. Este imposibil să nu-L iubim pe Hristos" (*Ecrits spirituels; fragments d'un journal*, p. 33, „Spiritualité orientale", nr. 29, Bellefontaine).

Contemplând icoana „Coborârii la iad" cu ochiul inimii, încet-încet va izvorî iubirea care înrădăcinează credința. Mai trebuie ca icoana să ofere o viziune în armonie cu kerigma (sau cu proclamarea mântuirii) pe care o încarcă cu o puternică

9. ***Apostolul Pavel*** – icoană de la sfârșitul secolului al XIII-lea, Biserica Panaghia Hrissaliniotissas.
Muzeul Bizantin din Nicosia, Cipru. (Fotografia muzeului)

rezonanță vizuală și ca cel care o cinstește să fi primit-o, dacă nu ca pe o inspirație a Duhului Sfânt, cel puțin ca pe o educație, ca pe o catehеză mai mult ca niciodată necesară înțelegerii bazei și sensului său. Ea permite adesea să înțelegem într-o rapidă iluminare ceea ce textele cele mai bogate nu ajung să exprime pe deplin. De aici importanța unei icoane pictate în respectul față de tradiție, rod al unei elaborări teologice de veacuri, pentru că orice îndepărtare de această tradiție naște în mod inevitabil o denaturare a adevărului. Astfel, chiar dacă, în virtutea unei foarte lungi obișnuințe, imaginile cu Hristos ieșind din mormânt nu provoacă nici o reacție, ele oferă un exemplu neplăcut. Asemenea reproduceri vin din imaginație și dintr-un sentimentalism deplasat care ignoră în mod deliberat taina exprimată în textele liturgice din perioada pascală.

> Doamne, în ciuda peceților puse de cei necredincioși, Tu ai ieșit din mormânt, așa cum Te-ai născut din Născătoarea de Dumnezeu; și după cum Îngerii nu au putut să explice Întruparea Ta cea tainică, nici soldații nu au putut să vadă momentul Sfintei Tale Învieri, pentru că această minune îndoită este pecetluită pentru cei învățați, dar se descoperă celor care se închină cu credință tainei pe care o măresc prin cântări (Joi, Utrenie, Săptămâna Luminată).

Om de știință și teolog, preotul Pavel Florensky stigmatizează opțiunea unei credințe raționale ca fiind cea mai rea formă de ateism. Este ateu nu numai cel care refuză existența lui Dumnezeu, dar și cel care, declarând că are credință în Dumnezeu, își proclamă autonomia în fața Lui, se autodivinizează într-un umanism exclusiv. Creștinul, chip al lui Hristos, este deci chemat să devină „icoana" Sa, trăiește în cadrul tainei. Sfâșiat între lumea aceasta și cealaltă, trăind și în timp și în eternitate, el simte în adâncul lucrurilor și al ființelor o Prezență.

10. ***Coborârea la iad*** – frescă din 1196, naosul Bisericii Enkleistra, peșterile Mânăstirii Sfântul Neofit, lângă Pafos, Cipru.

3

Ființa icoanei

Înțelegerea pe deplin a icoanelor Învierii și a celor care gravitează în mod vădit în jurul Învierii implică o mare familiaritate cu icoana. Fundamentată pe Întrupare, fiecare icoană își găsește împlinirea în lumina pascală și din acel moment trebuie să fie citită și din perspectiva Învierii. Nu e nevoie să mai vorbim despre importanța acestui capitol care ne va permite, printre altele, să subliniem urgența unei iconografii de calitate, fidelă Tradiției și garanția unei redescoperiri a icoanei.

Icoana, imagine liturgică

Multă vreme ignorată și contestată în Occident, în ciuda unui trecut marcat de prezența ei, icoana pătrunde astăzi în diversele structuri ale societății noastre. O mulțime de lucrări tratează despre icoană dintr-un unghi pur arheologic și plastic, acordând câteva cuvinte destinației sale originale care era, între altele, aceea de a mijloci o viziune creștină. Deși riguroase, aceste studii nu sunt mai puțin reducționiste în măsura în care ignoră esențialul icoanei, ceea ce constituie de fapt ființa acesteia.

Apărută în sânul Bisericii nedespărțite, icoana aparține fiecărui creștin. Cu toate acestea, ca urmare a separării dintre Biserica de Răsărit și cea de Apus, numai Biserica Ortodoxă a știut să o păstreze vie până astăzi. De fapt, icoana este în inima Ortodoxiei. Parte integrantă a credinței sale, ea este o adevărată a doua natură pentru credincioșii ortodocși. Nu putem, deci, s-o înțelegem în toată plinătatea ei, decât intrând cu adevărat în spiritualitatea acestei Biserici, leagănul și păstrătoarea icoanei.

Biserica primelor secole a cunoscut dezbateri animate, chiar dure, privind legitimitatea reprezentării lui Hristos și a Sfinților. Icoana și-a avut apărătorii ei în rândul călugărilor, al credincioșilor, al episcopilor care au fost persecutați, exilați, uciși cu bestialitate de către iconoclaști. Partizani necondiționați ai interdicției vetero-testamentare: „Să nu-ți faci chip cioplit" (Ieșirea 20,4), aceștia au distrus sau au ars mii și mii de icoane. Cel de-al șaptelea și ultimul mare Sinod ecumenic, ținut în 787 la Niceea, lângă Constantinopol, a tăiat această dispută în carne vie; el a proclamat importanța icoanei și a cinstirii ei, a aruncat anatema peste „cei care acceptă prin vorbe venirea în Trup a Fiului lui Dumnezeu, dar refuză să-L

contemple prin intermediul icoanelor și, deci, primesc această venire doar în teorie, dar în fapt neagă mântuirea noastră" (*Synodikon* de la Niceea II).

Istorica victorie a iconofililor a fost urmată de violente ciocniri cu iconoclaștii ireductibili, înainte ca restabilirea generalizată a cultului icoanelor să facă loc unei mari sărbători solemne, celebrată la 11 martie 843 sub numele de „Triumful Ortodoxiei". De atunci această sărbătoare este comemorată în prima Duminică a Postului Mare.

Astăzi, sunt mulți creștini care continuă să adere la tezele iconoclaste ale Reformei. Neîncrederea lor dovedește o anumită luciditate în fața imaginii, a puterilor sale, a funciarului său echivoc și a influențelor sale uneori ascunse. Înțelegem ce le-a putut motiva respingerea, dar adevărata dezbatere pentru sau împotriva icoanei este de natură teologică.

Dacă Biserica Romei a primit și a recunoscut pe deplin al doilea Sinod de la Niceea [al VII-lea ecumenic - N. tr.], de asimilat nu l-a asimilat totuși niciodată. Faptul că, după ce au subscris în mod solemn la venerarea icoanelor în 787, delegații Papei iconodul Adrian I, după șapte ani, au continuat refuzul acestei venerări prin Sinodul de la Frankfurt, dovedește că: legătura esențială dintre icoană și credință nu a fost percepută la Roma la fel ca în Bizanț. Trebuie, desigur, să evocăm celebrele *Libri Carolini*, pamflet al Bisericii france, elaborat ca răspuns la o traducere defectuoasă a Actelor Sinodului al doilea de la Niceea, adresate de Papă teologilor carolingieni, care i-au acuzat neloial pe sinodalii de la Niceea că „adoră" icoanele, disprețuind textul grec original care vorbește în mod explicit de venerare. Mai mult, francii n-au înțeles nici vechile uzanțe bizantine, spunând că bizantinii se prosternează în fața împăratului sau a portretului acestuia, că-l tămâiază și-i sărută picioarele. Aceleași gesturi au fost transferate icoanelor, atitudine taxată de franci drept idolatrie. Pentru ei și pentru Sinodul de la Frankfurt (794) care se înscrie pe linia lor, imaginile nu sunt acceptabile decât în limitele utilizării lor didactice, spre aducere aminte și cu sens decorativ. Departe de a-l ridica pe omul credincios din această lume materială spre cea spirituală, ele îl limitează, după părerea lor, la cele pământești. Pentru Părinții sinodali răsăriteni, icoana este punct organic de legătură cu Liturghia, actualizare, aducere aminte permanentă de Întruparea Cuvântului și de iconomia mântuirii.

A nega orice valoare sacramentală a imaginilor lui Hristos, ale Maicii Sale și ale Sfinților înseamnă nu numai a le nega capacitatea de a face prezentă în mod mistic persoana re-prezentată, dar și a da o mare libertate artistului, cu toate consecințele dezastruoase ce decurg de aici pe termen lung, bine cunoscute, iconoclasmul Reformei nefiind decât un aspect al acestora.

Față de al doilea Sinod de la Niceea care proclama cu fermitate că pictorului îi revine doar dimensiunea artistică, icoana fiind rodul Tradiției Bisericii marcate de pecetea Duhului Sfânt, Cărțile caroline distrug acest enorm efort de clarificare. Interpretate în mod liber de către pictor, tainele sfinte sunt supuse arbitrarului imaginației și sentimentelor, făcând din imagine un element ornamental, exterior trăirii liturgice. Acest lucru nu înseamnă, oare, o poartă deschisă pentru imaginile idolatre, caricaturi ale Adevărului Care este Hristos, capul Bisericii - singura care cunoaște adevărata Sa față?

Prima mare criză iconoclastă a fost provocată în parte prin introducerea elementelor eterodoxe în icoană, imagine sacră prin excelență. Într-adevăr, religia inspiră artele care încep să orneze templele într-un efort de cristalizare a gândirii religioase. Locuri de întâlnire ale primelor comunități creștine, catacombele abundă în fresce ale lui Hristos, ale Sfintei Fecioare și ale martirilor. Prezente pe vasele sacre din epocă, aceste imagini sunt, de asemenea, gravate pe metal, fără a uita crucile pectorale purtate de creștini cu riscul vieții.

Istoria imaginii în Biserică este plină de învățături indispensabile celui ce vrea să înțeleagă starea actuală a diferitelor confesiuni creștine. După o lungă cale în comun până la schisma din 1054, arta Bisericii Occidentale adoptă naturalismul. Celebrul Sinod de la Trident (1545-1563) încurajează într-adevăr venerarea imaginilor, dar libertatea acordată artistului în acest timp în care triumfă ideile Renașterii ajunge să-L picteze pe Hristos, pe Maica Domnului și pe Sfinți după criterii omenești (antropomorfism). Artistul ajunge cu ușurință la cultul frumuseții plastice fără nici o legătură cu o viziune duhovnicească înrădăcinată în ogorul Bisericii. O derapare identică apare în icoanele decadente care, din secolul al XVII-lea, invadează Bisericile Ortodoxe pradă unei occidentalizări necugetate; adăugarea de elemente străine Tradiției aduce după sine și o falsificare a kerygmei (propovăduirea Evangheliei).

Contemplare a lui Dumnezeu, a unei lumi transfigurate, icoana este un limbaj pe care nu-l putem vorbi corect fără credință, fără o strânsă legătură cu Biserica. Acest lucru duce mai întâi la distincția dintre arta sacră și arta religioasă, apoi la situarea icoanei în raport cu o artă sacră ale cărei contururi sunt rău definite. Atingem aici un domeniu sensibil în care orice stângăcie în expresia gândirii poate vătăma, în mod involuntar, pentru că imaginea, percepută de inimă, se fixează adânc în noi.

În arta religioasă, care ascultă de normele picturii laice, tema religioasă servește cel mai adesea pictorului drept justificare, drept mijloc de manifestare a talentului său, a concepției sale personale despre om și despre lume. O imagistică decorativă, care nu face decât să ilustreze, inhibă rugăciunea adevărată ucigând Taina în favoarea unei imaginații sentimentale. Credința, care mută munții, poate

bineînțeles să se servească și de asemenea imagini pentru a atinge inima. Dar acest lucru nu schimbă cu nimic faptul că o asemenea artă nu ajunge în realitate să redea frumusețea duhovnicească a lui Hristos, a Maicii Sale și a Sfinților pe care, de cele mai multe ori, o pastișează. În loc să înlesnească dobândirea concentrării prin rugăciune, cum o face simbolismul realist al icoanei, aceste imagini dispersează atenția, iluzionează și distrag. O atare judecată nu valorează, bineînțeles, decât în optica credinței, estetul limitându-se la criteriile artistice.

Nu este suficient să consideri icoana doar din perspectiva sa de artă sacră, fără a-i vedea legăturile profunde cu credința și „doxologia" (lauda). Termenul de artă sacră, actualmente mult prea larg, în măsura în care îi lasă artistului toată libertatea de interpretare, desemnează astăzi atât lucrări orientate spre inefabilul lui Dumnezeu, cât și producții ale unor artiști îmbibați de o mentalitate agnostică sau ateistă cu privire la Creație.

Cultul își atinge apogeul în săvârșirea Sfintei Euharistii, recapitulare a celor doi poli ai mântuirii, care sunt Întruparea și Transfigurarea. Chip al Euharistiei, icoana mărturisește despre pătrunderea dumnezeirii în om și în creația pe care o sfințește. În acest sens, ea nu este doar o artă sacră, ci și o artă liturgică.

Ortodoxia nu disecă, nu analizează; ea contemplă taina. Textele liturgice nu sunt altceva decât această contemplare de o incomparabilă densitate. În inima celebrării liturgice care-i postulează prezența, icoana este pentru văz ce sunt textele pentru auz. Cuvânt și imagine se unesc, revelând fața ascunsă a Scripturilor. Și dacă Euharistia îi permite fiecărui botezat să devină „un singur trup cu Hristos", icoana inaugurează întâlnirea „față către Față". Avem aici două forme de unire tainică fundamentale în Biserica Ortodoxă, pentru care o imagine care nu poate fi utilizată liturgic nu este o icoană.

Liturghia și icoana exprimă împreună ceea ce este trăit, fapt primordial în Ortodoxie, căreia nu-i plac deloc formulările, preferându-l pe „Veniți și veți vedea" (Ioan 1,39), chemarea lui Hristos reprodusă de Evanghelistul Ioan. Mai mult decât în formule sau în concepte, marile adevăruri de credință (dogmele) se enunță în doxologii și în rugăciuni, ale căror tot atâtea rezonanțe vizuale sunt icoanele marilor praznice.

Să aducem omagiul nostru bizantinilor pentru că au știut să integreze frumosul în credința lor, frumos care nu este altceva decât rodul armoniei și al echilibrului, al integrității redobândite de orice lucru. Cu icoana scăldată în lumină și radiind culorile curcubeului, Liturghia în ansamblul ei exprimă o frumusețe perceptibilă numai cu ochii credinței.

Legată organic de cult, icoana nu poate fi așadar pe deplin înțeleasă decât în tradiția și practica ortodoxă; de aici dificultățile întâmpinate de eterodocșii neinițiați

11. ***Hristos flancat de Maica Domnului și de Sfântul Ioan Botezătorul, cu cei doisprezece Apostoli de o parte și de cealaltă*** **–**
icoană bizantină din 1545, muzeul Episcopiei Romanului, România.

în acest limbaj. Spre deosebire de arta religioasă modernă, care - oricât de frumoasă ar fi, prin nenumăratele interpretări al căror obiect este - de cele mai multe ori separă în loc să unească, icoana constituie un important principiu unificator.

Acest tip de opoziție se regăsește deopotrivă în Ortodoxie atunci când un iconograf, infidel față de înalta sa slujire, își urmează propria inspirație, disprețuind canoanele, care au exact rolul de a garanta puritatea mesajului evanghelic și transmiterea credinței.

Imagine liturgică pe care o tămâiem, pe care o sărutăm, o purtăm în procesiune și o cinstim în diferite moduri, icoana își găsește legitimitatea din Întruparea Celei de-a doua Persoane a Sfintei Treimi:

> Cuvântul Tatălui cel necuprins, din tine, Născătoare de Dumnezeu, S-a cuprins, întrupându-Se; (sau: Cuvântul de nedescris al Tatălui s-a făcut descriptibil) și chipul cel întinat la chipul cel dintâi întorcându-l, cu dumnezeiască podoabă l-a amestecat. Deci, mărturisind mântuirea, Îl închipuim cu fapta și cu cuvântul (*Condacul*, glas 8 - Duminica Ortodoxiei).

„S-a cuprins" înseamnă aici că ia formă, că Își împropriază trupul omenesc, intră în spațiu și în timp. El „restaurează chipul cel dintâi", căci El este Noul Adam! Hristos de pe Muntele Tabor izvorând Lumină, Cel Înviat Care-i eliberează pe cei ținuți în legăturile morții. Altoit pe Hristos, Care a îndumnezeit pentru totdeauna firea umană pe care Și-a asumat-o, omul poate, la rândul său, să îmbrace Lumina, așa cum mărturisește aurul icoanelor, simbol al Împărăției soarelui fără apus. Icoana și cultul sunt complementare, cultul evoluează în timp, în timp ce icoana se mișcă în spațiu.

La întrebarea: cum știm în ce măsură poate un tablou să devină icoană, să răspundem că orice artă adevărată trebuie să fie purificată, ea cere o *metanoia* care este convertire a inimii, pentru a se transfigura, pentru a deveni profetică, pentru a revela Frumusețea Creatorului. Numai dobândirea Duhului Sfânt, scopul vieții creștine după Sfinții Părinți, poate să facă această minune. Fra Angelico înțelesese acest lucru, mărturisind cu umilință: „Nu-L poți picta pe Hristos, fără să trăiești cu El".

Componentele icoanei

Flori delicate ale unei epoci fecunde din punct de vedere duhovnicesc în Rusia, icoanele din a doua jumătate a secolului al XIV-lea și din secolul al XV-lea frapează prin aspectul lor „pnevmatofor" (purtător de Duh). Acestea nu sunt trupuri împodobite cu veșminte „umflate" de suflul Duhului Sfânt, ci suflete, martori ai biruinței pe care Sfinții reprezentați au avut-o asupra trupului prin armele

ascezei și rugăciunii neîncetate. Nu numai că aceste ființe nu sunt nemateriale - căci icoana își află mereu fundamentul în întruparea lui Hristos - dar trupul lor adesea filiform, de acum asexuat și chipul emaciat sugerează o „dematerializare" care înseamnă „înduhovnicirea" materiei.

Cele trei regnuri - *mineral, vegetal* și *animal* (fondul de cretă, pigmenții, lemnul, cleiul din piele de iepure și gălbenușul de ou) - coabitează în icoana care prefigurează Pământul cel Nou unde Cel Înviat va fi totul în toate, unde toate vor fi pătrunse de Duhul Sfânt. În această perspectivă, icoana ne trimite la o conștiință a prezenței divine în creație, cu tot ce implică acest lucru pentru relația noastră cu natura. De aici refuzul materialelor artificiale, cum ar fi culoarea acrilică, ce rupe unitatea cu natura chemată la „înduhovnicire".

Pecetea culturii creștine asupra limbii sârbe a făcut ca „sfânt" și „sfințenie" să se înrudească lingvistic cu „lumina". Or, marele iconograf Teofan Grecul (sec. al XIV-lea), maestrul lui Andrei Rubliov, schițează un portret duhovnicesc al Sfântului Macarie, părintele călugărilor, care pare „numai lumină", datorită unui efort de extremă dematerializare.

„Dumnezeu este lumină" (1, Ioan 1,15) și în icoană, loc teofanic, totul se scaldă în lumină. Departe de a reprezenta dumnezeirea, icoana vizualizează „participarea ființelor și a lucrurilor la viața divină" (Sinodul al doilea de la Niceea). După modelul Schimbării la Față a lui Hristos, care descoperă ochilor noștri trupești orbiți dumnezeirea în chipul omenesc al lui Dumnezeu, icoana arată lumea deja transfigurată, iradiată de „energiile divine", învingătoare ale răului și neantului. Fondul numit „lumină", hașurările aurite de pe veșmintele lui Hristos și aureolele se înscriu în această mistică solară, care alungă orice umbră în măsura în care Dumnezeu pătrunde totul.

Așa cum prin razele soarelui se creează curcubeul, la fel și culorile din icoană trăiesc prin ultimele lumini pe care le pune iconograful prin tușele albe; aceste lumini creează un ritm, însuflețesc chipuri, veșminte, stânci, într-un ultim efort de dematerializare.

Cu mult înaintea scrisului, culoarea a fost la începutul civilizației un mijloc privilegiat în transmiterea și memorarea gândirii. Autonomă în raport cu forma pe care o precede, culoarea trăiește prin ea însăși, vehicul al unui mesaj perceput de suflet. Conștientă de acest lucru, arta bizantină folosește culori „mistice", care traduc puritatea credinței. Nimic nu este lăsat la întâmplare și refuzul picturii în ulei, prea voluptoasă și carnală, se explică în principal prin imposibilitatea de a atinge transparența obținută prin tehnica amestecului cu ou păstrată pentru icoană.

În continuitate cu limba liturgică, totdeauna proprie fiecărei țări în Biserica Ortodoxă, icoana reflectă cultura aparte a fiecărui popor fără ca diferențele de stil să

12. ***Sfântul Macarie Egipteanul*** – frescă pictată în 1378 de Teofan Grecul, Biserica Schimbării la Față, Novgorod, Rusia.

altereze cu ceva unitatea mesajului. Canoanele sau legile iconografiei formulate la al doilea Sinod de la Niceea dovedesc o mare înțelepciune: „Numai aspectul artistic al icoanei aparține pictorului, conținutul duhovnicesc depinde de Sfinții Părinți" (Mansi, col. 252 a) care percep prin contemplare ceea ce icoana va face să se vadă. Această exigență se explică prin faptul că o viață dreaptă nu poate fi separată de o credință dreaptă. Icoana nu este o artă la care se supraadaugă credința, ci o artă care izvorăște dintr-o viziune de credință, fuzionând cu ea, viziune duhovnicească ontologică ce percepe lumea în frumusețea ei taborică. Departe de a fi împiedicat de aceste canoane, iconograful poate foarte repede să-și înalțe compoziția la nivelul duhovnicesc atins de omenire. Forța sa de creație rămâne intactă, căci icoana abundă în forme, ritmuri, jocuri de culori, soluții plastice, care sunt tot atâtea dovezi ale unei îndrăzneli incomparabile.

Tabloul religios și icoana aparțin unor lumi diferite, fiecare cu viziunea ei foarte precisă. Tabloul cântă pe clavecinul emoțiilor, al efemerului, al umanismului pur, reprezentare a lumii materiale în care și Îngerii sunt reprezentați cărnoși, supuși pasiunilor; icoana face să țâșnească structurile închise ale lumii căzute într-o revelare a Realității supreme, prin intermediul fluxului neîntrerupt al laudei și al proclamării credinței. Desigur, în realitate lucrurile nu sunt chiar atât de tranșante. Ar fi bine să ne nuanțăm punctul de vedere, mai ales că din multe tablouri religioase reiese evlavia, chiar dacă esențialul, ontologicul cedează locul secundarului. Vizând concentrarea gândirii, icoana autentică nu desfată sensibilitatea, nici nu stimulează imaginația; ea degajează esențialul de orice element de prisos, respinge sentimentalismul, senzualitatea, iluzia. În această privință, nu jonglează barocul cu iluzia atunci când se dezlănțuie, legitimându-și astfel locul mai degrabă într-un teatru decât într-o biserică? Imagine a lumii duhovnicești, dar niciodată abstractă, icoana nu reprezintă deloc viața biologică sau fizică, ci trupul deja transfigurat. Spre deosebire de fotografie, care reproduce cel mai adesea aspectul exterior, suprafața ființei, icoana arată realitatea profundă a persoanei și a lumii, dincolo de învelișul fizic. Absența naturalismului apare cel mai bine în mâinile, picioarele, trupurile „atrofiate" pe care le reprezintă, semn evident al abandonării cărnii în avantajul „trupului slavei" (Filipeni 3,21), promis celor aleși, „trupului duhovnicesc" (I Corinteni 15,44) caracterizat prin transparență, subtilitate, lumină.

Doar fața focalizează viața duhovnicească în toată plinătatea ei. Privirea reflectă sufletul care ne interpelează. Ochii dilatați de vederea lui Dumnezeu arată deschiderea totală care este întâmpinare, comuniune, transparență și contemplare. Reduse la minim, celelalte organe de simț sunt întoarse spre înăuntru. În ciuda pozițiilor și a veșmintelor diferite, asemănarea fețelor sfinților de pe icoane trimite la chipul lui Hristos în Care s-au îmbrăcat. Deja realizată, transformarea lumii

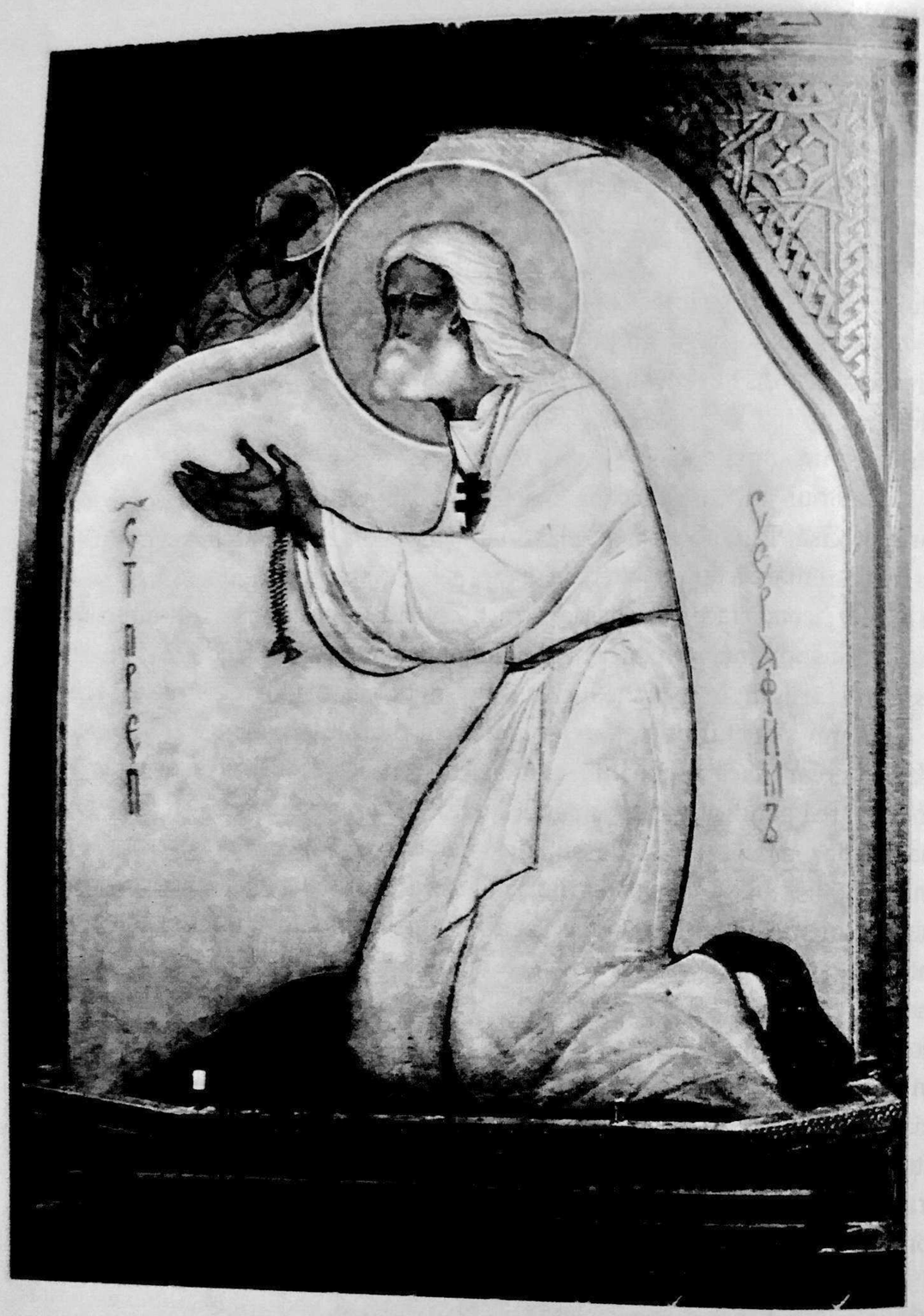

13. ***Sfântul Serafim de la Sarov*** – icoană (detaliu) pictată de monahul Grégoire Krug (†1969), Montgeron-Paris.

viitoare vede oamenii și fiarele sălbatice alături. Împărăția trupului bazată pe relația de pradă nu mai are putere. Lumină fiind, icoana subliniază întreruperea ciclului zi-noapte, evoluția dincolo de timp și de spațiu; libertatea se manifestă prin inversarea perspectivei, dincolo de orice limită. Împreună cu tulburătoarea arhitectură care deschide uși și ferestre împotriva oricărei logici pământești, inversarea perspectivei răstoarnă legile rațiunii și ale iluziei pentru a asculta de legea evanghelică a Fericirilor, reîntoarcere a înțelepciunii lumii. Adevărul proclamat nu se mai putea acomoda tehnicilor artificialului și iluzoriului care sunt clar-obscurul și iluzia optică. Cât despre scenele înfățișate în fața construcțiilor, ele ignoră noțiunea de timp și personajele din primul plan sunt mai mari decât cele din spate. Netemporală, icoana se arată realistă pentru că transmite credința Bisericii al cărei Cap este Hristos, „Adevărul și Viața" (Ioan 14,5).

Dacă Evanghelia este o icoană vorbită a lui Hristos, imaginea care este icoana pictată trebuie să corespundă Adevărului exprimat prin Cuvânt. Astfel se explică invitația adresată iconografului de a se lăsa pe sine de-o parte, de a renunța la subiectivitatea sa pentru a urma cu fidelitate Tradiția Bisericii. Pictor al celor nevăzute și al celor ce nu pot fi exprimate, iconograful nu este creator în sensul obișnuit al cuvântului. Prin lepădarea de sine, prin permanenta convertire, lui îi revine să caute integritatea care trece prin unificarea ființei. Legat de Hristos, și, deci, de Biserică, trebuie să zămislească în el icoana, altfel e condamnat să zugrăvească imagini reci, lipsite de căldura Duhului Sfânt. Dacă ascetismul chipurilor de pe icoane permite transparența duhovnicescului, această deschidere spre lumină nu poate fi atinsă decât printr-o puternică viață duhovnicească dusă de iconograf. Vivacitatea culorilor este suficientă pentru a demonstra că ascetismul și bucuria coexistă. Învierea postulează într-adevăr Crucea, jertfa, într-un cuvânt purificarea.

Adam cel Nou, Hristos are în icoană fața de culoarea argilei, cuvânt care, curios, în ebraică se traduce prin *Adamah*: readucere aminte a faptului că chipul Său aparține tuturor raselor, tuturor popoarelor și că, Fiu al lui David, născut din Fecioara Maria, El era evreu, pe deplin înrădăcinat în istorie. A-i atribui fața unui negru, cum au făcut-o unii pseudoiconografi din Statele Unite, înseamnă a denatura realitatea istorică a Întrupării.

Interpretarea corectă a unei icoane implică o bună cunoaștere a textelor liturgice, ele însele impregnate de scrierile apocrife, surse de inspirație pentru Părinții Bisericii. Cât despre indispensabila înscriere a numelui persoanei reprezentate, adevărată „prezență" în Tradiția Ortodoxă, ea actualizează în mod tainic persoana. Spre deosebire de Vechiul Testament, unde doar numele înseamnă prezența Celui Preaînalt, icoana lui Hristos investită cu Numele Său devine Templul cel nou, loc al întâlnirii: „De va veni vreo nenorocire peste noi, ori sabia care ne pedepsește, sau

vreo boală molipsitoare, sau foamete, și noi vom sta înaintea templului acesta și înaintea feței Tale - căci Numele Tău este în Templul acesta - și vom striga în strâmtorarea noastră, către Tine, Tu să ne asculți și să ne izbăvești" (II Paralipomena 20,9).

Exigența unei înalte calități tehnice se justifică în expresia inefabilului, dar suntem obligați să constatăm că icoane uneori criticabile pe plan artistic își compensează această lacună prin nivelul lor duhovnicesc ridicat.

Construită pornind de la o structură geometrică și de la un spațiu determinat în care culorile și lumina joacă un rol primordial, icoana este o artă teofanică a cărei armonie rezultă din unitatea dintre compoziție, grafie, culori și lumină. Iar artistul, care este iconograful, trebuie să stăpânească tehnica pentru a o depăși mai bine, condus de o viziune dreaptă a credinței în ascultare față de Tradiție.

Icoana, teologie în culori

Icoana vorbește despre Dumnezeu, Îl revelează; avem așadar o teologie *a icoanei*, dar și prin icoană. Absența acestei teologii, care de fapt există numai în Biserica Ortodoxă, explică aprecierile diferite, divergențele uneori profunde, chiar iconoclasmul zilelor noastre declarat încă frecvent de celelalte confesiuni creștine. Respectarea adevărului și o abordare armonioasă a icoanei în plenitudinea ei implică o trăire conștientă a acestei realități.

Dar, dacă icoana constituie un limbaj teologic, acesta trebuie să fie purificat, eliberat de cele de prisos și de deformările pe care le reprezintă imaginile decadente prea răspândite. La rândul său, teologia nu se reduce la o cunoaștere autonomă. În tradiția ortodoxă, teolog este cel care unește căutarea lui Dumnezeu cu rugăciunea, în strânsă legătură cu asceza și cu lauda, ducând la o mai mare unire cu El. Ortodoxia și-a însușit definiția călugărului egiptean Evagrie Ponticul († 399): „Dacă ești teolog, te vei ruga cu adevărat. Și dacă te rogi cu adevărat, ești teolog" (*Despre rugăciune*, cap. 61).

În compensarea unei teologii „catafatice", care caută o definiție a lui Dumnezeu în limitele limbajului omenesc și care ne spune ce este Dumnezeu, răspunde o altă teologie, care exprimă ce nu este Dumnezeu, numită „apofatică". Iconofilii au fost apărători fervenți ai acestei teologii. Or, adesea, imaginea introduce în taină mai mult decât textul, oricât de frumos ar fi acesta. Icoana poate să vehiculeze adevăruri adânci de credință, redate stângaci prin concepte.

Ca și astăzi și cu fiecare reizbucnire, iconoclasmul secolului al VIII-lea clama imposibilitatea circumscrierii lui Dumnezeu și acest lucru a dus la necesitatea elaborării unei teologii a icoanei, elaborare care s-a făcut cu lacrimi și sânge.

Tot Vechiul Testament vibrează de strigătul lui Moise către Dumnezeu „Care este numele Tău?" (Ieșirea 3,13). „Arată-mi slava Ta!" (Ieșire 33,18). Chipul lui Dumnezeu nu putea fi pe atunci decât rodul imaginației, pentru că El rămânea nevăzut. Ușor de înțeles, interdicția de a-L reprezenta care decurgea de aici nu avea decât un scop: să evite idolatria căreia oamenii îi cad pradă cu atâta ușurință.

Ca răspuns la implorarea Vechiului Testament care cere să vadă Fața lui Dumnezeu și să cunoască Numele Său, Noul Testament se fundamentează pe întruparea lui Hristos, Cuvântul (*Logosul*), „Dumnezeul cel veșnic" (Facerea 21,33) Care l-a creat pe om după chipul și asemănarea Sa. Așa cum liturghisim în serviciul divin din ziua Nașterii Domnului: „Zidul cel despărțitor acum cade; că Chipul cel neschimbat al Tatălui, Pecetea veșniciei Lui, înfățișare de rob primește, ieșind din Maica ce nu știe de nuntă" (Vecernie, Stihira 1, glas 2). „Că toată înșelăciunea idolească a încetat" (Litie, Și acum…, glas 6).

Hristos este chipul (*eikon*) văzut „al lui Dumnezeu celui nevăzut" (Col.1,15). Aceasta ne trimite la relatarea evanghelică în care Filip Îi cere lui Iisus: „Arată-ne nouă pe Tatăl"; la care Iisus îi răspunde: „Cel ce M-a văzut pe Mine, a văzut pe Tatăl" (Ioan14,8-9). Tatăl nu este cunoscut decât prin Fiul întrupat, chip al Tatălui; apel puternic pentru a nu uita că singurul chip al lui Dumnezeu își găsește izvorul în Hristos.

Prin urmare, a nega icoana înseamnă a nega Întruparea Fiului lui Dumnezeu, adică posibilitatea noastră de a ne întâlni cu Dumnezeu, Cel ce, spun Părinții, S-a îmbrăcat cu trupul nostru pentru ca noi să ne îmbrăcăm în dumnezeirea Lui. Fundament al antropologiei creștine, icoana dezminte marile erezii ale lui Arie și Nestorie, totdeauna gata să revină la suprafață.

Icoana Fecioarei cu Semn, numită astfel după profeția lui Isaia (Is.7,14; Mt.1,23), reamintește adevărul fundamental al credinței care este Întruparea Fiului lui Dumnezeu. Trupul omenesc servește drept receptacul divinului, Îi permite intrarea în lume fără a se mistui, după chipul rugului aprins pentru Moise. În Simbolul de credință niceo-constantinopolitan, mărturisim că Hristos, „Dumnezeu adevărat și om adevărat", „S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria". Declarată *Theotokos* (Născătoare de Dumnezeu) de Sinodul din Efes (431), Sfânta Fecioară este prima făptură omenească teoforă, și stelele în opt colțuri care-i împodobesc *maforionul* (vălul) subliniază că în ea se înfăptuiește ziua a opta. Așa cum icoana lui Hristos arată Persoana Sa, unire „neamestecată" și „nedespărțită" a firii dumnezeiești cu cea omenească, tot la fel, Sfânta Fecioară Îl aduce în lume pe Hristos, Cea de-a doua Persoană a Sfintei Treimi. Acceptarea sau respingerea primului adevăr nu e posibilă fără acceptarea sau respingerea celui de al doilea.

„Acheiropoètos", adică imagine nefăcută de mână omenească în sensul că

14. *Theotokos Oranta – Maica Domnului Rugătoare (Fecioara cu Semn) flancată de Arhanghelii Mihail și Gavriil* – frescă, 1474, Biserica Arhanghelului Mihail, Pedoulas, Cipru.

este pecetluită cu pecetea Duhului Sfânt, icoana lui Hristos justifică reprezentările Sfinților pe care-i venerăm. Ajunși prin har la ceea ce Hristos este prin fire, Sfinții sunt de acum „moștenitori" (Ioan 1,12), fii adoptivi (Gal. 4,7) ai lui Dumnezeu Care i-a proslăvit. Creație nouă, Chip al chipurilor, Hristos este fundamentul oricărui chip, recapitulând omenirea a cărei fire Și-o asumă.

Dacă oamenii au aceeași fire, alcătuiți fiind din carne și oase, fiecare dintre ei se distinge totuși de ceilalți prin nume și diversele caracteristici. Această unitate de natură cu ceilalți oameni nu se poate disocia de unicitatea persoanei, care face din fiecare om o ființă diferită, model unic, ipostas. Icoana lui Hristos nu se identifică deci cu Dumnezeu pentru că scândura pictată nu participă la firea divină. În schimb, ea participă la persoana lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu, la Ipostasul Său, dat fiind că este chipul acestuia și-I poartă Numele. „Nu firea, ci persoana reprezentată este arătată în icoană", scrie marele Teodor Studitul (PG 99,4005 A), care adaugă:

> Întipărește-ți-L pe Hristos acolo unde se cuvine, ca pe Cel ce Însuși locuiește în inima ta, pentru ca, citit într-o carte sau văzut pe o icoană, să-L cunoști pe cele două căi de cunoaștere prin simțuri (...) și ca să înveți a vedea cu ochii ce ai fost învățat prin cuvânt (PG 99,12130).

Celor care se opuneau cu înverșunare, Sfântul Ioan Damaschin le răspunde: „Eu nu cinstesc materia, ci pe Creatorul materiei care S-a făcut materie pentru mine și care a binevoit să locuiască în materie și să lucreze mântuirea prin ea" (Despre sfintele icoane, I, 16). Dacă părinții de la al doilea Sinod de la Niceea declară că icoana și povestirea evanghelică se „desemnează una pe alta și, fără nici o îndoială, una se explică prin cealaltă" (Acte, Mansi, XII) este pentru că icoana, imagine liturgică, reflectă adevărurile exprimate în textele sacre și pentru că trupul omenesc reprezentat apare nu ca fiind stricăcios, ci nestricăcios, transfigurat și îndumnezeit.

Imaginea reflectă starea unei teologii și a unei Biserici. Lucru evident pentru consilierul califului din Damasc, Sfântul Ioan Damaschin, care a trăit în centrul islamismului iconoclast și care, ca o ironie a sorții sau mai degrabă prin purtarea de grijă a lui Dumnezeu, a ajuns unul dintre cei mai mari teologi ai icoanei:

> Arată-mi imaginile pe care le cinstești și eu îți voi spune ce credință ai.

Oricât am insista asupra acestui aspect cheie al icoanei, n-o să ni se pară niciodată destul. Iconograful își asumă din acest moment o mare responsabilitate; slujirea sacră cu care este investit nu se improvizează. Icoana Nașterii Domnului ne oferă exemplul unei abordări mistice: cea a Evangheliilor. Ce am putea spune despre o reprezentare a Întrupării care ar abandona figurativul în favoarea artei abstracte? Calitatea tradiției teologice se reflectă în icoana Învierii, care cere o lectură cu adevărat mistică a evenimentului.

Departe de a reflecta conflictele traiului obișnuit și ale existenței, arta icoanei dă sensul vieții, transmite tradiția apostolică, deschide către Duhul Sfânt. În fața lumii actuale care se destramă, se diluează, evoluează pe termen scurt, ea anticipează întâlnirea față către Față cu Dumnezeu, oferă esențialul ființelor și al lucrurilor, vehiculează harul, ca o scară ridicată în întâmpinarea tainei.

Alter ego al Cuvântului, icoana venerată vibrează de prezența mistică a lui Hristos la fel ca în Cuvântul proclamat. După cum evreii din Exod ajung în Pământul Făgăduinței prin „Paște" (trecere), icoana face „trecerea" de la vederea prin retină la vederea de dincolo de retină, de la văzut la nevăzut, de la material la nematerial, de unde absoluta necesitate a unei dematerializări care, cu toate acestea, nu are nimic comun cu dezincarnarea. Chiar dacă icoana nu arată lumea căzută, ci lumea pătrunsă din toate părțile de energiile divine, este nevoie de credința care deschide ochii inimii și ai minții pentru a percepe Împărăția în care totul este armonie, frumusețe lăuntrică ce scapă privirii superficiale.

Prin Întrupare, Dumnezeu intră în timp și spațiu, li Se supune și Își asumă legile acestora. Și tocmai această realitate a Întrupării lui Hristos ne-o arată icoana, revelând divino-umanitatea ca pe o singură realitate, invitând-l pe cel care se hrănește cu ea să nu opună divinul umanului, cerul pământului. Icoanele, și mai ales cele ale praznicelor, ne fac contemporani cu taina reprezentată introducându-ne într-un alt „eon". De aici absența ordinii cronologice și libertatea totală față de istorie.

Antropologia creștină se fundamentează pe adevărul că Dumnezeu a creat omul „după chipul Său" (Facerea 1,27). Om deplin și Dumnezeu desăvârșit, Hristos este chipul Tatălui. Dumnezeu înrudindu-Se cu omul după fire prin Întruparea lui Hristos, putem și noi deveni „înrudiți după har" cu Dumnezeu, devenind părtași la moartea și Învierea Lui. Iată de ce icoana ne descoperă omul cel nou și creația cea nouă; ne descoperă chemarea de „astăzi" pentru ce va fi să fim „mâine". Și întrucât înglobează omul total, rezumat al creației al cărui *microtheos* este, icoana ne privește pe toți și conferă istoriei un sens nou.

Sfinții Părinți subliniază în mod repetat că, spre deosebire de întunericul aducător de moarte, tot ceea ce este real și adevărat poate să apară în lumină. Viața și ființa postulează, într-adevăr, lumina. Așa cum am spus-o deja, icoana este lumină, loc al unei prezențe lucrătoare; căci, „dacă spunem că Hristos este puterea și înțelepciunea lui Dumnezeu, același lucru poate fi spus și despre reprezentarea Sa" (Teodor Studitul).

Existența unor numeroase icoane numite făcătoare de minuni, pentru minunile pe care Dumnezeu le-a făcut prin intermediul lor, ne obligă să spunem că orice icoană este făcătoare de minuni în măsura în care este cinstită cu credință în

prezența mistică a lui Hristos, a Maicii Sale sau a Sfântului reprezentat pe ea. Să ne gândim la femeia cu scurgere de sânge din Evanghelia după Sfântul Luca (8,43-48) nerăbdătoare să atingă haina lui Iisus, care a fost vindecată datorită credinței sale. La fel și icoana trăiește prin credința celui care o contemplă: realitatea fizică întâlnește realitatea spirituală, scândura devine vector al harului.

Totdeauna în concordanță cu Evangheliile - unde Hristos le spune ucenicilor Săi: „Voi sunteți lumina lumii" (Mat 5,14) -, omul transfigurat reprezentat în icoană nu transmite lumina divină, ca Îngerii, ci devine luminos (iradiind lumină), fapt foarte puternic scos în evidență de aureola din jurul capului.

Inscripția „ὢν", „Eu sunt Cel ce sunt" (Ieșirea 3,14) pe aureola fiecărei icoane a lui Hristos, în paralel cu literele: IC XC (*Iesous Kristos*, Iisus Hristos) semnalează fără ambiguitate că Dumnezeu descoperit lui Moise în rugul aprins și Fiul lui Dumnezeu născut din Fecioara Maria sunt aceeași persoană. Așa cum Euharistia «amintește» de Cel Înviat, de prezența Sa trupească printre noi, icoana actualizează mântuirea, ne face să trăim datorită textului și imaginii în «amintirea lui Dumnezeu», esențială pentru creșterea duhovnicească. În deplin acord și prelungire a cultului, icoana lui Hristos ne cheamă „grija cea lumească să o lepădăm", cum ne arată frecventa inscripție: „Veniți la Mine toți cei împovărați".

Venit să le dea oamenilor chip, Dumnezeu ia în Hristos un chip care Se lasă pălmuit și scuipat. Cel ce S-a *trans*figurat (schimbat la Față) înaintea Apostolilor Se lasă desfigurat din iubire pentru oameni, pentru ca murind și ei păcatului să poată regăsi în El chipul Celui Înviat.

Semn tangibil al Prezenței Celui Înviat și al celor care au intrat deja în lumină, icoana face din fiecare loc care o adăpostește o *ecclesia domestica*, punct de întâlnire și de concentrare asupra Unicului Esențial. Contemplate îndelung cu privirea inimii, încet-încet, chipurile reprezentate se întipăresc aici, însoțindu-l astfel pe cel ce s-a rugat în fața lor și transformându-l treptat în rugăciune curată.

Icoana, artă a adâncurilor

„Culoarea provoacă o vibrație psihică. Iar efectul ei de suprafață nu este, de fapt, decât calea prin care ajunge la suflet" scrie Kandinsky. (*Du spirituel dans l'art et dans la peinture en particulier*, Denoël - Gonthier, Paris, 1979).

Perceperea limbajului plastic al unei pânze de Klee, de Mondrian sau de însuși Kandinsky impune o prelungită oprire în fața ei. Importanța culorii este atât de mare la acești pictori, încât ochiul trebuie să se impregneze de ea pentru a fi posibilă instaurarea unui fel de dialog în care întrebările îl duc către răspunsuri.

15. *Mandylion (imagine „acheiropoiètos", adică nefăcută de mână omenească).* Scenele de pe marginea icoanei: (1) regele Abgar trimite un mesaj lui Hristos (2) Care Își imprimă fața pe o pânză (3) înainte de a i–o da mesagerului (4) care i–o duce regelui. Icoană, secolul al XVI–lea, Biserica Sfinții Cosma și Damian din Lukov–Venecia. Galeria Națională Slovenă, Bratislava. (Fotografia muzeului)

Pictorii moderni abstracți ne-au permis să înțelegem cît de mult se bucură culoarea de autonomie față de forma pe care o precede. În icoană, supusă anumitor canoane, nu este același lucru. Deși, în sine, culoarea pune în circulație un mesaj perceput de suflet, ea rămâne subordonată desenului. Ca în orice artă sacră autentică, de natură ontologică și universală, conținutul determină forma.

Prin puternicele simboluri pe care le vehiculează, icoana este o artă a adâncurilor care atinge și conștientul și inconștientul. Simbolul își arată întreaga sa putere atunci când conceptele nu reușesc să exprime o realitate. El provoacă o reacție, activează structuri adormite sau latente, cristalizează un dat, toate lucrurile percepute anterior prin subconștient. În acest sens, icoana exercită o influență asupra celui care o contemplă, în bună măsură fără știrea acestuia, scăpând filtrului rațiunii și atingând inima.

Mai multe simboluri biblice, puternice din punct de vedere vizual, reapar în icoane: «lumina» care însoțește orice teofanie, «pomul» Vieții și al cunoașterii binelui și răului, «muntele», buricul lumii și semnul apropierii de dumnezeiesc, «templul», punct de unire între om și Dumnezeu, «ușa», nume preluat de Hristos.

Un simbol de prim rang în iconografie ni-l furnizează arhetipul (model primar) exemplificat de Hristos Care este Lumină, Viață, Templu, Ușă, Adevărul și Viața. Învingător al răului și al întunericului, El este Noul Adam, rezumat al creației, Omul cosmic în Care fiecare om își află rațiunea de a trăi și se poate realiza.

Apa, focul, nașterea, creșterea și moartea sunt tot atâtea referințe la ritmurile naturii și ale vieții prezente în icoanele marilor praznice. Aceste simboluri naturale sunt completate de simboluri culturale, produse de o îndelungă gestație conștientă. Comun tuturor civilizațiilor, simbolul «mamă», de exemplu, se înrudește cu noțiunea de fertilitate, de tandrețe, de protecție. Dar în măsura în care simbolul scapă raționalității, întreaga societate raționalistă, insensibilă la taină și, deci, materialistă, nu mai percepe aceste simboluri vii care ating ființa cea mai adâncă.

Viziune duhovnicească tradusă prin forme și culori, icoana vehiculează simboluri, a căror valoare depinde de un ochi lăuntric, singurul în stare să perceapă realitatea mântuirii ce se transmite prin intermediul lor. Este totuși important ca aceste simboluri să se hrănească dintr-o credință curată, spre a nu cădea în alegorie. Deși la baza imaginii stă cuvântul, acest du-te-vino între imagine și cuvânt, aportul și controlul lor reciproc pot contribui foarte mult la întărirea credinței.

Un călugăr armean iconofil scria în secolul al VII-lea:

> Vedem icoanele cu ochii, le auzim cu urechile, le înțelegem cu inima și credem. (Sirarpie Nersessian)

Văz, auz, inimă! Dacă așadar «credința este din auzire» (Rom.10,17), orice vedere autentică este viziune de credință, sau a ceea ce s-a propovăduit. Evangheliile

n-ar putea fi contrazise prin imagine. Înainte să atingă mintea, foarte receptivă la simbol, imaginea atinge inima, câmpul de luptă dintre bine și rău, dintre întuneric și lumină. Astfel încât paza inimii, despre care nu obosesc să ne vorbească marii duhovnici, cere și o asceză a vederii, fuga de fantasme și de imagini senzuale. Ascetismul icoanei purifică imaginea făcând-o improprie vagabondajului imaginației, frecventelor proiecții făcute de sentimente și senzualitate. De aici pătrunzătoarea sa forță, concentrarea puternică pe care ea o permite. Sfinții Părinți ne avertizează cu tărie împotriva imaginilor senzualității, care sunt idolatre pentru că falsifică realitatea, rămânând la nivelul trupului neînduhovnicit, străin Împărăției.

„Fericiți cei curați cu inima, căci aceia vor vedea pe Dumnezeu". (Matei 5,8). Inima joacă un rol primordial în viața duhovnicească. Ea este centrul spiritual al omului, centrul noetic, și „rugăciunea inimii", esențială în tradiția ortodoxă, înseamnă rugăciunea ființei totale. Aici inima nu are nici o legătură cu emoția; fețele ascetice din icoane ar trebui să fie suficiente pentru a o aminti! Într-adevăr, căldura Duhului Sfânt nu este sentimentală, ci dăruire de sine, receptivitate, acceptare, deschidere în sensul dat de Fericiri. Curăția inimii o condiționează pe cea a minții. Îndemnul isihaștilor de a coborî mintea în inimă și sfatul de a „păzi inima" răspund acestei realități. Uși ale inimii, urechile și ochii se purifică la auzirea Cuvântului și la vederea icoanelor. Contemplată cu credință și iubire, imaginea se gravează încet-încet în inimă. Nu se spune despre cuplurile unite că sfârșesc prin a se asemăna?

„A îmbrăca pe Hristos" atrage după sine asimilarea chipului Său oferit de icoană, Care, într-o mereu reînnoită Cincizecime, transformă după asemănarea Sa. Omul cel vechi rămâne, desigur, cu slăbiciunile, limitele și condiționările sale de tot felul, dar inima, irigată de o viață nouă, se schimbă. Nu e vorba de bucuria zgomotoasă pe care și-o imaginează lumea, ci de seninătate, pace, certitudinea de a fi cu Cel Înviat Care, datorită credinței noastre, ne iartă și ne ridică mereu din căderi.

Întruparea postulează auzul și văzul, două simțuri fundamentale care-l includ în mod subtil pe cel tactil. A refuza vizualul înseamnă a prefera în mod inconștient absența prezenței, a prefera Cuvântul lui Dumnezeu nearătat din Vechiul Testament, Cuvântului Care „trup S-a făcut" (Ioan 1,14) și a murit și a înviat și șade de-a dreapta Tatălui cu trupul Său proslăvit - firea noastră umană îndumnezeită.

Mărturie și justificare a Întrupării, icoana menține vie amintirea lui Hristos, evitând formarea unei imagini care să fie doar un produs al imaginației noastre. Acolo unde cuvintele se poticnesc, icoana vorbește inimii și minții, putând, în felul acesta, să facă multe convertiri:

> A fost o vreme când Biserica s-a luptat pentru icoane. Astăzi, se luptă icoanele pentru Biserică (L. Ouspensky, *Vers l'Unité?*, p.26, Ymka Press, Paris).

Ca imagine deschisă, icoana se construiește în perspectivă inversă; mai exact,

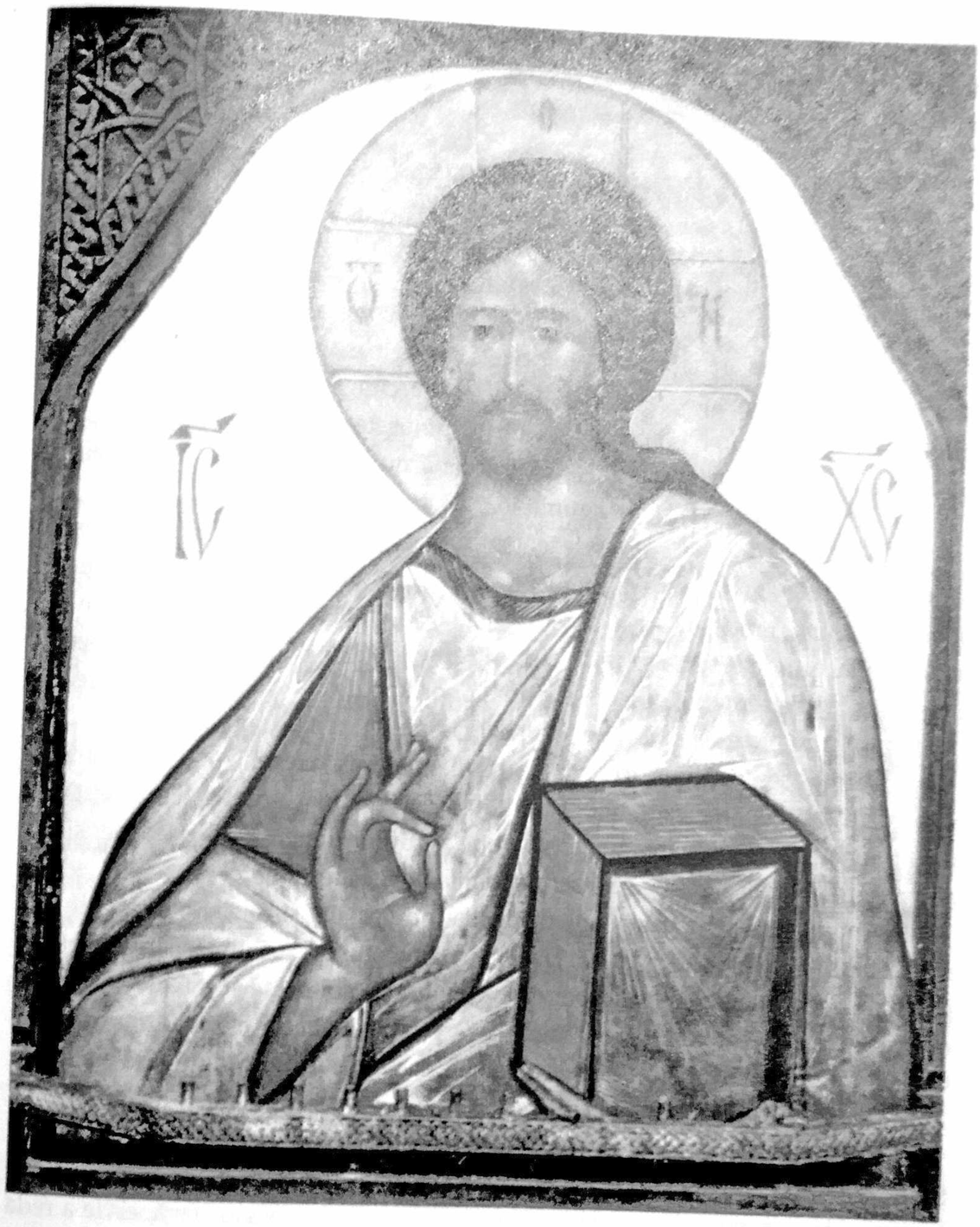

16. ***Hristos Pantocrator*** – icoană pictată de monahul Grégoire Krug (†1969), Montgeron-Paris.

ea prezintă un «prag» care ne permite să intrăm, să începem un dialog de-viață-făcător de la persoană la Persoană. Prezență tăcută, ea nu impune și nu se impune.

Umbrele și luminile reînnoirii actuale

Să nu ne lăsăm amăgiți de marele entuziasm actual. În afară de creștini care, prin intermediul icoanei, limbaj teologic uitat, refac legătura cu o viziune duhovnicească autentică, câți nu sunt cei care, victime mai mult sau mai puțin nevinovate ale unei recuperări comerciale și religioase, percep doar ecoul unor porniri, a căror existență de multe ori nici nu o cunosc! Redusă la nivelul unui simplu element decorativ, apreciată pentru frumusețea sa, obiect comercial supus speculei, banalizată în multe alte feluri, icoana nu mai corespunde funcției sale „epifanice": aceea de a sfinți un anumit loc.

La cel de-al doilea Congres de teologie ortodoxă de la Atena (1976), profesorul Constantin Kalokyris a scos în evidență una din rațiunile actualului „succes" al icoanei: „Arta modernă și-a scos majoritatea elementelor caracteristice din iconografia ortodoxă. A suprimat efectiv cea de-a treia dimensiune, perspectiva științifică, reprezentând obiectele după o ordine axiologică, evitând precizia anatomică prin recurgerea la stilul expresionist, exact ca în icoană".

Dacă redescoperirea icoanei de către numeroși creștini anunță o intensă întoarcere la izvoare, este important ca această întoarcere să fie însoțită de discernământ. Numai luarea în considerație a tuturor dimensiunilor icoanei și mai ales a trăirii liturgice în care se înscrie permite înțelegerea esenței sale.

Anume am sugerat mai sus distincția între icoană și celelalte forme de artă sacră aflate în uz în Biserica latină. Departe de noi totuși să socotim icoana drept singurul model de pictură sacră. Doar că fiecare dintre noi poate și trebuie să-și pună câteva întrebări. Cu ce fel de imagini ne hrănim? Reflectă ele credința noastră, Crezul pe care-l mărturisim? Au ele o valoare sacramentală? Prefigurează ele Împărăția ce va să fie într-o manieră curat „misterică" și nu sentimentalo-imaginativă?

Adesea rău înțeleasă de eterodocși, cinstirea icoanei nu are nimic magic. Scândura pictată nu este nimic altceva decât un mijloc ce trimite la prototip, singurul venerat. De asemenea, icoana nu are menirea de a fi greacă sau slavă, ci de a reda kerygma în întregimea ei.

În paralel cu povestirea convertirii unei mari păcătoase atinse de o icoană, Sfântul Grigorie de Nazianz, numit Teologul (†390) socotește iconograful drept cel mai bun învățător în creștinism. Înainte de a fi pictor, iconograful este, desigur, teolog în sensul cel mai puternic al cuvântului. Adevărata sa atitudine se inspiră din

Sfântul Ioan Înaintemergătorul care se micșorează pe sine ca să Se afirme Hristos (Luca 3,16). Această „teologie în culori" nu este un teren de încercări, nici de aproximări personale, ci trebuie să constituie răspunsul adevărat („Eu sunt Adevărul și Viața" - Ioan 14,5) la actuala sete de imagine.

Prea multe imagini decadente, uneori caricaturale, invadează încă multe biserici ortodoxe, semne în același timp ale unei pierderi a curăției credinței și a multiplelor influențe venite din arta occidentală începând cu secolul al XVII-lea. Cum să poată fi combătute ereziile conceptuale, de vreme ce se ignoră ereziile vizuale ce pot fi vehiculate prin imagini?

Multe icoane pictate de eterodocși ne-au făcut sensibili la dilema iconografului ancorat într-o tradiție mai mult au mai puțin străină celei în care s-a dezvoltat icoana. Poate acesta trăi o formă de spiritualitate și evolua în alta atunci când pictează? Unitatea persoanei pare să contrazică acest lucru. De aici urgența unei întoarceri la izvoare pentru a stăpâni deplin această limbă străină.

False sau moarte, icoanele străine de liturghia care le susține trebuie să fie refuzate. Câte dintre pseudoicoanele abundentei producții actuale nu se dovedesc a fi „artă pentru artă", câte nu se îndepărtează de Tradiție denaturate fiind de impulsurile imaginației? Chiar dacă formele sunt prezente, trupurile rămân naturaliste, modelate din carne și oase, fără adevăratul proces de spiritualizare. Imperceptibilă pentru ochii obișnuiți cu acest tip de reprezentare, întreaga senzualitate latentă a imaginilor care reproduc chinurile martirilor reapare la suprafață. La ce bun să se respecte în mod strict canoanele, puritatea formelor, a liniilor și a culorilor, dacă lipsește esențialul, viziunea duhovnicească și tensiunea sufletului spre Dumnezeu? De ce să uzurpezi o slujire liturgică în loc să rămâi doar în artă? De-abia descoperită, icoana riscă să fie redusă la o imagine pioasă, golită de substanța ei transfiguratoare și de prezența Celui Înviat.

În vestirea „Dumnezeului făcut om", icoana trebuie să se ridice la nivelul Cuvântului și uneori chiar să-L preceadă.

Icoana, loc și ferment de unitate

Descoperirea sau redescoperirea autentică a icoanei nu poate duce decât la refacerea legăturii cu Biserica nedespărțită a primelor secole și, mai ales, la asimilarea învățăturilor celor șapte Sinoade ecumenice, a căror sumă hristologică și pnevmatologică pune bazele dogmatice ale icoanei. Și nu pentru că timpul s-ar fi oprit cu aceste dezbateri fundamentale, ci pentru că trebuie, în lumina Duhului Sfânt, să le integrăm în mediul nostru actual. Numai cu această condiție este icoana loc al unității.

17. ***Hristos despărțind neghina de grâu (Parabolă)*** – frescă din secolul al XIX-lea, Biserica Pantocratorului, Mânăstirea Decani, Serbia.

Teolog prin imagine și condei, Leonid Uspensky a contribuit mai mult decât oricare altul din epoca noastră la adevărata redescoperire a icoanei. Punctele sale de vedere, pe care unii le vor socoti severe, vin din partea unui om profund și clarvăzător. Mărturia lui este, în ochii noștri, capitală:

> În imagine se arată în modul cel mai convingător, pentru că este evidentă pentru ochi, nu numai adevărul, ci și orice denaturare a acestuia. Cuvintele pot fi aceleași: dar imaginea denunță în cel mai flagrant mod orice violare a Tradiției patristice, orice trădare a acesteia. Fără nici o îndoială, în imagine se manifestă în modul cel mai evident divergența între doctrină și viața duhovnicească a Ortodoxiei, pe de o parte, și cele ale confesiunilor occidentale, pe de altă parte. (...)
> Pentru că a fost patrimoniu comun de-a lungul primului mileniu dinainte de marea schismă, se consideră că icoana poate servi drept patrimoniu comun și în prezent, utilizată de toate confesiunile creștine, indiferent de adevărurile confesionale și canonice crezute mai înainte. Ruptă de contextul său, icoana este inclusă în mod arbitrar într-un alt context, unde nu are nici bază doctrinară, nici legătură organică cu Liturghia, cu Tainele și disciplina canonică. Putem spune că icoana se desacralizează, așa cum se desacralizează însăși Biserica (*Vers l'Unité*?, p.9 și 27).

Când, ruptă de ramurile sale greacă, slavă, germanică și anglosaxonă, Roma a ajuns să considere arta ieșită din Renaștere, păgână și naturalistă, drept model de artă creștină, a fost o condamnare la moarte, cu amânare desigur, a artei sacre. Dar dacă deviațiile de la Tradiția apostolică se repercutează în arta religioasă occidentală și în icoanele decadente care s-au inspirat din ea, atunci și redescoperirea icoanei în cea mai curată Tradiție duce la credința adevărată, la rugăciune și la doxologie dreaptă. Curățită printr-o seculară elaborare teologică, credința se cristalizează în icoană potrivit schemei: *lex credendi, lex orandi, lex vivendi*! Icoana reflectă credința, o postulează, până acolo încât întoarcerea la izvoare, redeșteptarea „memoriei creștine" poate împrumuta astăzi calea inversă: *lex vivendi, lex credendi, lex orandi!*

Mărturie a realității creștine care este cea a Întrupării lui Hristos, icoana face parte integrantă din patrimoniul creștin. Ea nu aparține ortodocșilor, chiar dacă ei au știut să o păstreze și să o transmită până azi. Darul este pentru toți creștinii timpului nostru, însă deplina sa redescoperire nu se poate face în nici un caz fără ortodocși. Cu discernământ, lor le revine să-și purifice propria iconografie, să se debaraseze de influențele decadente tolerate prea multă vreme și să fie, prin exemplul lor, avangarda „apărării sfintelor icoane".

În frământata lume actuală, copleșită, saturată de imagini goale și prea adesea malefice, icoana purtătoare de Viață trasează o cale de lumină, călăuză credincioasă și tăcută.

Icoanele Învierii

4

Cuvânt introductiv

Învierea constituie centrul de gravitate și axul lumii, căci Fiul lui Dumnezeu, asumându-Și firea umană prin Întrupare, prin Moartea și Învierea Sa a restaurat-o. Astăzi, ca și pe vremea începuturilor creștinismului, lumea nu ia în serios mesajul esențial al Evangheliilor, vorbărie goală și nesocotință pentru unii, îngustime a minții și scandal pentru alții. După douăzeci de secole încă mai întâlnim reacțiile Areopagului din Atena la discursul Sfântului Pavel: „Și auzind despre învierea morților, unii l-au luat în râs, iar alții i-au zis: Te vom asculta despre aceasta și altădată" (Fapte 17,32).

Într-adevăr, cine poate să înțeleagă un asemenea limbaj? Este posibil ca un Dumnezeu, Dumnezeu-Unul, să se nască dintr-o femeie, să trăiască viața oamenilor, să se lase răstignit din iubire pentru ei și să învieze din morți, ducându-i după Sine, de atunci, pe toți oamenii până la dreapta Tatălui? Înțelepciunea lumii se împotrivește acestui adevăr și creștinul autentic este pentru ea o bubă care trebuie extirpată, după cum spune Însuși Hristos: „Dacă ați fi din lume, lumea ar iubi ce este al său (...) dar voi nu sunteți din lume" (Ioan 15,19).

Insistând asupra Crucii, „pomul mântuirii" prin care Hristos a biruit moartea, Occidentul n-a rupt, oare, de atâtea ori, echilibrul în detrimentul Învierii lăsată pe planul doi? Moartea și Învierea lui Hristos formează, însă, un cuplu inseparabil: la ce bun moartea lui Hristos, dacă El nu a înviat? Iar dacă moartea Sa, atestată de numeroși martori, corespunde criteriilor istorice, Învierea Sa le scapă acestora. Ea ține de taină, o taină care luminează istoria omului din prima zi a Creației.

Înălțând Crucea, preotul cântă în noaptea de Paști: „Hristos a înviat!". Căci prin Cruce Hristos a biruit moartea și păcatul care ne ținea înlănțuiți.

Trupul Celui Înviat amintește totdeauna de Cruce. Ca un ecou la utrenia Paștelui, utrenia fiecărei Duminici celebrează omorârea morții, iadul prădat prin Cruce și lumina Învierii. În fiecare Liturghie euharistică, punând părticelele

NI și KA în sfântul potir pentru împărtășirea credincioșilor, săvârșitorul citește această rugăciune:

> Învierea lui Hristos văzând, să ne închinăm Sfântului Domnului Iisus, Unuia Celui fără de păcat. Crucii Tale ne închinăm, Hristoase, și Sfântă Învierea Ta o lăudăm și o mărim, că Tu ești Dumnezeul nostru, afară de Tine pe altul nu știm, numele Tău numim. Veniți toți credincioșii să ne închinăm Sfintei Învierii lui Hristos, că iată a venit prin Cruce bucurie la toată lumea. Totdeauna binecuvântând pe Domnul, lăudăm Învierea Lui, că răstignire răbdând pentru noi, cu moartea pe moarte a stricat.

A pretinde că Biserica ortodoxă ar fi centrată numai pe Transfigurare și Înviere trădează o profundă necunoaștere care ignoră neobosita sa perseverență în predicarea mântuirii prin Cruce. Poate ar trebui să cugetăm mai mult la faptul că Învierea scapă rațiunii, că rațiunea nu poate accede la taina Învierii decât prin propria sa răstignire.

Mort odată pentru totdeauna pe Cruce, în afara zidurilor Ierusalimului, înviat a treia zi după punerea Sa în mormânt, Hristos continuă până la sfârșitul timpului să moară și să învieze, mistic, sacramental (prin Sfintele Taine), în fiecare om al cărui chip l-a luat. În fața scandalului și a ororii morții, din toate aceste morți zilnice care sunt boala, ura, nedreptatea, distrugerea mediului natural ambiant, dezechilibrele fizice și psihice, Învierea lui Hristos trasează un drum de lumină, face să țâșnească din abundență viața în inima morții, transformă moartea în „trecere" (Paște). Chemându-ne „să ținem candelele aprinse" (Luca 12,35), taina pascală ne introduce într-un alt eon, într-o nouă dimensiune, anticipare a lumii viitoare, Împărăție deja prezentă în mod tainic printre noi.

Icoana, imagine liturgică exprimând Ortodoxia, vizualizează totodată credința mărturisită prin textele unei Liturghii cu adâncimi de negrăit. De acum, în mod firesc, suntem conduși să ne răcorim mereu mai deplin din abundența acestui izvor. Îi dorim cititorului și prietenului nostru să poată începe cu ascultarea, în slavonă, - muzica bizantină, deși foarte frumoasă, nouă ne e mai puțin familiară - a Liturghiei din Sâmbăta Mare, urmată de Priveghereа din noaptea de Paști, având privirea ațintită asupra icoanei Pogorârii la iad. Culmea cultului ortodox este atinsă, într-adevăr, în noaptea de Paști. La capătul unei lungi și entuziaste privegheri, preotul strigă lumii, în miez de noapte, Vestea cea bună: „Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcând și celor din morminte viață dăruindu-le" (Troparul utreniei de Paști, glas 5). Ca niște valuri maiestuoase, stihurile Canonului utreniei de Paști, compus de Sfântul Ioan Damaschin, „se revarsă" peste credincioșii purtători ai luminii pascale, făclii fremătând de viață, care par să strige la unison: „Astăzi

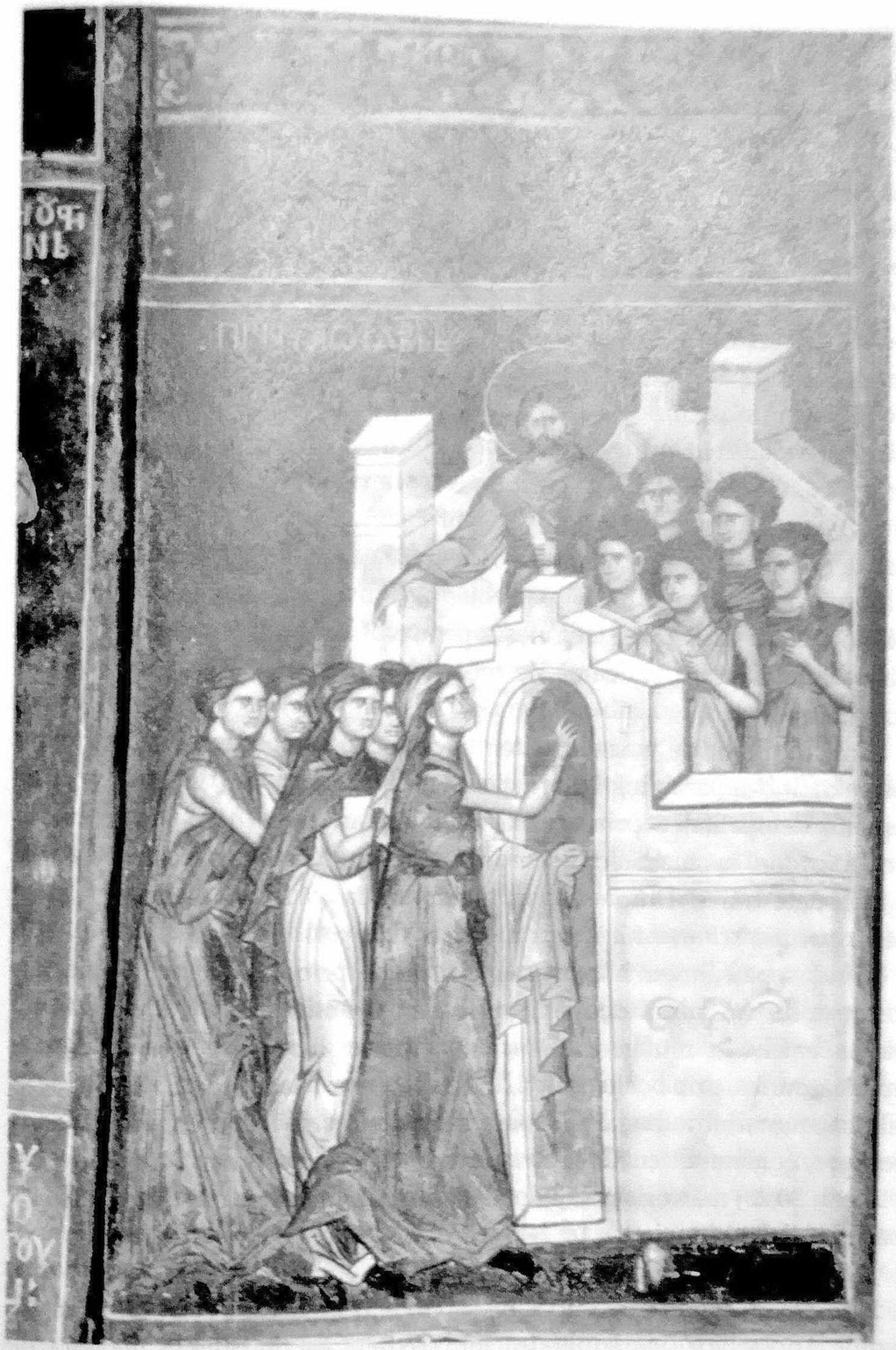

18. ***Parabola fecioarelor înțelepte și a fecioarelor nebune*** – frescă din 1335 – 1350, Biserica Mânăstirii Decani, Serbia.

prăznuim omorârea morții, sfărâmarea iadului și începătura altei vieți veșnice (...) căci toate s-au umplut de lumină, și cerul și pământul și cele de dedesubt. Deci să prăznuiască toată făptura Învierea lui Hristos!"

Totul e scăldat în lumină și tămâie, simbol al rugăciunilor ce se înalță spre Dumnezeu și anunță prin buna sa mireasmă Împărăția ce va să fie. Refrenul „Hristos a înviat" repetat de o sută de ori urmărește să ne convingă pe fiecare de acest fapt minunat. „Ziua Învierii! Să ne luminăm cu prăznuirea și unii pe alții să ne îmbrățișăm. Să zicem fraților și celor ce ne urăsc pe noi, să iertăm toate pentru Înviere" (Stihira Paștilor, glas 5). Prin moartea Sa, Hristos îi eliberează pe oameni din lanțul păcatului, transformă moartea în „trecere" la viață.

Cum să nu tresalți de bucurie în dimineața zilei de Paști când, ca ucenic al lui Hristos, simți bătând în tine inima Celui Înviat care repetă: „Voi sunteți prietenii Mei" (Ioan 15,14)? A fi creștin nu înseamnă, înainte de toate, să ai o experiență a lui Hristos în „lumina" vieții Sale? În omilia care se citește la utrenia de Paști, Sfântul Ioan Gură de Aur (†407) declară că Domnul primește pe tot omul care „vine„ la El: „și pe cel de pe urmă miluiește, și pe cel dintâi mângâie (...) Nimeni să nu se tânguiască pentru păcate, că din mormânt iertare a răsărit. Nimeni să nu se teamă de moarte, că ne-a izbăvit pe noi moartea Mântuitorului."

Urmând miilor de martori de ieri și de astăzi, cunoscuți și necunoscuți, Dostoievski, incomparabilul tenor al sufletului rusesc, ne oferă o viziune impregnată de realitatea primordială a Învierii în care chiar „oamenii din locuința morților" în „marea lor nenorocire (...) vor învia în bucuria fără de care omul nu poate trăi și Dumnezeu nu poate exista: căci Dumnezeu e Cel ce dăruiește bucuria" (*Frații Karamazov*, cartea XI, cap.4).

Voind să pătrundem în inima tainei creștine, pe care ochii noștri opaci n-o pot pătrunde, nu facem decât să ne sporim neputința de a vedea. Dar nu trebuie să batem în retragere în nici un chip, ci dimpotrivă, să căutăm o percepție lăuntrică, prin ochiul inimii. În fața tăcerii și a lacunelor Evangheliilor, prevalează numai atitudinea lui Toma necredinciosul, reprezentantul nostru perfect care, confruntat cu Cel Înviat, exclamă: „Domnul meu și Dumnezeul meu!" (Ioan 20,28) mărturisindu-I deodată firea umană și pe cea dumnezeiască fără să le separe.

„Nimeni nu poate să zică: Domn este Iisus, decât în Duhul Sfânt" (1 Cor. 12,3). Fără Duhul Sfânt, este imposibil să credem în Hristos și în Învierea Sa. Exemplul Apostolilor, incredulitatea lor, credința lor însuflețită deodată de Hristos Cel Înviat Care le trimite Duhul spre a-i face neclintiți în mărturia lor, dovedește că Duhul este Cel ce face viu. A nu cunoaște această putere a Duhului

înseamnă a goli Învierea lui Hristos de dinamismul ei vital, a o obiectiva, a o reifica.

Iconografia se dezvoltă împreună cu marile Sinoade ecumenice din secolele al IV-lea, al V-lea și al VI-lea, secole consacrate mai ales hristologiei (sau doctrinei despre Hristos). Între primele reprezentări care dau mărturie despre Înviere, „procese-verbale" vizuale ale Evenimentului care depășește rațiunea, o întâlnim pe cea a femeilor la Mormânt, Mironosițele (femeile purtătoare de mir), apoi, în mod progresiv, ilustrarea altor scene cu Cel Înviat.

Ca și icoana, teologie prin forme și culori, cultul actualizează teologia. Inserată în timp, Învierea scapă totuși spațiului și timpului prin inserția sa în veșnicia divină, de neconceput pentru om. Liturghia nu poate fi mai explicită cu privire la această taină a Săptămânii celei Mari și a Paștelui; orice completare seamănă cu o interpretare răuvoitoare, astfel încât o deplină înțelegere a iconografiei pascale nu poate avea loc fără o mare familiaritate cu textele liturgice ale Bisericii Ortodoxe și cu Liturghia sa euharistică. Oricât de savante ar fi, prea numeroasele devieri și interpretări fanteziste rezultă dintr-o lipsă de fidelitate față de „canoane" și dintr-o necunoaștere a Tradiției. Ascultând de legile vieții duhovnicești, iconografia nu face decât să mărturisească despre viața liturgică în care, în taina celei de-a opta zi, dincolo de acest timp curgător, totul este comuniune într-o vastă adunare trinitară.

Comparată cu miturile morții și reînsuflețirii evocate mai sus, Învierea lui Hristos, ca și cea la care și noi suntem chemați, nu include numai sufletul, ci și trupul. În calitate de microcosmos, omul poartă în el „trupul lumii" care, prin om și prin Hristos Cel ce trimite Duhul, e destinat unei totale transfigurări. Înviat de acum cu Hristos, trăind o nouă viață, în care moartea asumată dă în viața eternă, omul regăsește armonia cu întreaga creație. Din prădătorul care a fost altădată, acum primește creația ca pe un dar al lui Dumnezeu, chemat să vadă în fiecare fir de praf suflul dătător de viață al Duhului lui Dumnezeu.

Fațete ale aceleiași realități, cele două icoane fundamentale ale Învierii sunt cea a Coborârii la iad și cea a Femeilor la Mormânt, Mironosițele. Fără ca una s-o poată înlocui pe cealaltă, aceste două icoane se cheamă una pe cealaltă, se completează, făcând să alterneze simbolul cu istoria, taina cu vederea, Evenimentul Sâmbetei celei Mari cu cel al dimineții de Paști. Această complementaritate se face văzută în planul iconografic al bisericilor ortodoxe care le face să stea în mod firesc foarte aproape una de cealaltă. Niciodată descris ca atare în Evanghelii, momentul însuși al Învierii nu va putea fi vreodată reprodus în icoană. Pot fi reprezentate numai episoadele relatate:

19. *Coborârea la iad* – frescă, secolul al XII–lea(?) Karanlik Kilise, valea Goremei, Capodocia, Turcia.

Petru la mormânt, arătările Mântuitorului către Maria Magdalena, către Apostoli, lui Toma, pe malul lacului Ghenizaret și Femeilor Mironosițe.

În mod surprinzător, prima icoană a Paștilor este cea din Marea Sâmbătă care revelează sensul duhovnicesc al sărbătorii.

Coborârea la iad

> Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcând și celor din morminte viață dăruindu-le. (...) Ziua Învierii! (...) Paștile Domnului, Paștile! De la moarte la viață și de pe pământ la cer, Hristos-Dumnezeu ne-a trecut pe noi (...) Acum toate s-au umplut de lumină: și cerul și pământul și cele de dedesubt. Deci să prăznuiască toată făptura Învierea lui Hristos întru care s-a întărit (Utrenia de Paști).

Cântată de-a lungul întregii slujbe de Paști a Bisericii Ortodoxe, această mărturisire pătrunde fiecare fibră a ființei; tocmai în cursul unei atare înălțări duhovnicești ne vorbește cu putere icoana Coborârii la iad - de o bogăție de neegalat și, cu toate acestea, adesea necunoscută -, introducându-ne împărătește în inima tainei mântuirii.

Origini și izvoare

Plină de simboluri, icoana Coborârii la iad Îl arată pe Hristos făcându-Și drum prin învelișul pământului, călcând în picioare porțile iadului peste care se înalță, iluminând toate cu lumina Sa și ridicându-l pe Adam din somnul morții. Chiar dacă apare pe un stâlp din catedrala Sfântul Marcu din Veneția în secolul al VI-lea, această compoziție se întâlnește mai ales pe Sinai și în Capadocia între secolele al VIII-lea și al X-lea. André Grabar, la rândul său, pornind de la o frescă din biserica Sfânta-Maria-Antica din forul roman, afirmă că această imagine există din secolele al VII-lea și al VIII-lea. După el, ar fi vorba „de o replică în imagini alegorice a împăratului roman biruitor aducând cu sine, îngenuncheate sau prosternate, personificări ale provinciilor sau ale orașelor cucerite, sau reprezentanți ai acestora din urmă. Limbajul oficial al imperiului le descrie ca pe imagini de «eliberare» a celor învinși, smulși astfel din «tirania» conducătorilor lor de către împăratul roman. Această interpretare le permite creștinilor să folosească aceeași schemă iconografică pentru Hristos coborând la iad: biruitor al tiranicului prinț al morții, El eliberează și trage la Sine pe locuitorii involuntari ai împărăției acestuia, începând cu Adam și Eva" (*Les voies de la création en iconographie chrétienne*, Flammarion, 1979, p.114). Textele vechi,

din care vom oferi mai jos câteva exemple, stabilesc un paralelism evident cu dezvoltarea acestei iconografii.

Dacă imaginea Coborârii la iad și cea a Femeilor Mironosițe se întâlnesc în Occident dincolo de secolul al XIII-lea, din secolul al XVI-lea Biserica Orientală împrumută de la latini imaginea lui Hristos ridicându-Se din mormânt, tradiție bine implantată la occidentali încă din secolul al XI-lea, ceea ce ne permite să deosebim două percepții diferite ale chiar Evenimentului Învierii.

Cu toate că textul bogat în imagini din Acta Pilati, ce pare a data încă din secolul al IV-lea, reprezintă un izvor interesant pentru elaborarea ulterioară a icoanei Coborârii la iad, textele liturgice siriace din aceeași epocă - din care mai târziu s-a inspirat din plin Sfântul Roman Melodul († după 556) -, ca și numeroasele predici constituie o sursă mai fecundă și primordială. Cum am putea să nu menționăm predica Despre Pași a Sfântului Méliton de Sardes, care a trăit la mijlocul secolului al II-lea în Asia Mică:

> Eu i-am eliberat pe cei condamnați și am dat viață celor morți.
> Eu i-am trezit la viață pe cei înmormântați,
> am biruit moartea, am învins dușmanul;
> Eu am coborât în iad unde l-am legat pe cel puternic,
> Ridicându-i pe oameni până la cer (PG 101-102, 775-785).

În aceeași epocă, Sfântul Irineu al Lyonului scrie: „Domnul, Sfântul lui Israel, S-a gândit la morții Săi care dormeau în mormintele lor și S-a coborât până la ei pentru a le vesti mântuirea (...) pentru a-i scoate din iad și a-i mântui" (Contra ereziilor, III,20,4).

Compuse în prima jumătate a secolului al II-lea, Odele lui Solomon, destinate rugăciunii, oferă o mărturie remarcabilă despre importanța dată de Biserica veche biruinței lui Hristos asupra morții și a iadului:

> Eu am deschis ușile ferecate,
> am zdrobit zăvoarele de fier
> și fierul s-a făcut roșu și s-a topit în fața Mea;
> și nimic n-a mai rămas închis,
> pentru că Eu sunt ușa pentru toate ființele.
> Eu M-am dus să-i dezleg pe cei ferecați,
> ei sunt ai mei și pe nici unul nu-l voi lepăda.
>
> (Ode 17, Ed. Harris-Mingana, p.289)
>
> Iadul M-a văzut și a fost biruit,
> moartea M-a lăsat să plec și pe mulți împreună cu Mine.
> Fiere și oțet am fost pentru ea.
> Am coborât cu ea până la iad, până în adâncurile lui.
> Moartea (...) n-a putut să-Mi sufere chipul.

> Am făcut din morți o adunare a celor vii (...)
> Cei morți la Mine au alergat.
> Și au strigat: Miluiește-ne, Fiul lui Dumnezeu, (...)
> scoate-ne din întunericul care ne ține legați,
> deschide-ne ușa, ca să ieșim împreună cu Tine.
>
> (Ode 42, op. cit. p. 403-405).

Totul era fixat deja din secolul al II-lea, ceea ce relativizează importanța dată adesea lucrării *Acta Pilati* (Evanghelia după Nicodim) și ne eliberează de reticențele pe care utilizarea acestei lucrări nu poate să nu le nască, pentru că este o apocrifă. În plus, Sfântul Ipolit al Romei explică la începutul secolului al II-lea cum S-a smerit Hristos:

> Pe toți cei legați de satana în iad, Domnul a venit să-i elibereze din legăturile morții, să-l lege pe cel care, împotriva tuturor «era puternic» și să elibereze omenirea (Comentariu la Daniel, IV, 33, SC 14).

Supranumit „harfa Domnului", Sfântul Efrem Sirul (†373) cântă în secolul al IV-lea în imnele sale liturgice, astfel:

> Slavă ție Celui ce ai coborât și Te-ai afundat în adâncurile iadului pentru a-l căuta pe Adam pe care l-ai eliberat din iad spre a-l duce în Rai (*Carmina Nisibena*, 65).

Un alt Părinte al Bisericii, Sfântul Chiril al Ierusalimului (313-387), dezvoltă tema Coborârii la iad în Cateheza sa pascală:

> Moartea s-a cutremurat văzându-L pe Omul acesta nou coborât la iad fără a fi legat de vreun lanț.
> De ce te înspăimântă vederea Lui, o, paznice al iadului? Ce teamă neașteptată te-a cuprins? Moartea a fugit și prin această fugă își trădează frica. Sfinții prooroci aleargă în întâmpinarea Lui: Moise, dătătorul Legii, Avraam, Isaac, Iacob, David, Solomon, Isaia și Ioan Botezătorul, el, martorul care întrebase: «Tu ești Cel ce trebuie să vină sau trebuie să așteptăm pe altul?» El i-a răscumpărat pe toți drepții înghițiți de moarte ... atunci fiecare dintre cei drepți spunea: «O, moarte, unde este biruința ta? Iadule, unde-ți este boldul?» Biruitorul ne-a eliberat (14,19).

Într-un alt text din care nu dăm decât un extras și care îl concurează, ba chiar îl imită sub anumite aspecte pe cel al lui Nicodim pe care trebuie că-l cunoștea, Chiril merge puțin mai departe, lăsând mult loc imaginilor.

> (...) O mare liniște pentru că Împăratul doarme. Pământul s-a cutremurat și s-a potolit (Ps.76) pentru că Domnul a adormit în trup și pentru că S-a dus să-i trezească pe cei care dormeau de veacuri. (...) Se duce să-i scape din chinuri pe Adam cel legat și pe Eva împreună cu el înlănțuită, El, Cel ce este în același timp Dumnezeul lor și fiul lor. Să coborâm împreună cu El ca să vedem alianța dintre Dumnezeu și oameni. Acolo se află Adam, primul nostru părinte și, ca primul creat, îngropat mai adânc decât toți ceilalți osândiți. Acolo se află Abel, primul ucis și, ca prim bun păstor, preînchipuire a uciderii nedrepte a Păstorului Hristos. Acolo se află Noe, preînchipuire a lui Hristos, ziditorul

Bisericii, marea corabie a lui Dumnezeu, ... Acolo se află Avraam, strămoșul lui Hristos, jertfitorul care I-a oferit lui Dumnezeu prin sabie și fără de sabie, o jertfă de moarte fără de moarte. Acolo locuiesc Moise (...), Daniel (...), Ieremia (...) Acolo se află Iona în monstrul care poate să țină lumea în el, adică în iad (...) Și, printre profeți, se află unul care strigă: „Din pântecele iadului auzi ruga mea, ascultă strigarea mea!" și un altul care zice: „Din adâncuri, strigat-am către Tine, Doamne, ascultă glasul meu!". Și încă unul: „Strălucește fața Ta către noi și ne vom mântui!" (...)
Adresându-se tuturor celor înlănțuiți de la începutul lumii, Adam a zis: „Aud pașii cuiva care vine spre noi !" Și în timp ce vorbea, Domnul a intrat ținând armele victorioase ale Crucii (...) și luându-l de mână i-a zis: „Deșteaptă-te cel ce dormi și te scoală din morți și te va lumina Hristos" (Efes. 5,14). Eu sunt Dumnezeul tău și, pentru tine, M-am făcut fiul tău. Ridică-te, cel ce dormi, căci nu te-am creat ca să stai aici, înlănțuit în iad. Scoală-te din morți, Eu sunt viața celor morți (...) Ridică-te și să plecăm de aici, să plecăm de la moarte la viață, din stricăciune la nemurire, din întuneric la lumina cea veșnică (...) (Omilia din Marea Sâmbătă, PG 43, 444-464).

Fără să revenim asupra textelor care anunță Învierea în Noul și Vechiul Testament (vezi cap.2), ni se pare totuși esențial să reamintim tăcerea Evangheliilor asupra Coborârii lui Hristos la iad. În schimb, Apostolii Petru și Pavel vorbesc despre acest lucru. Imediat după pogorârea Duhului Sfânt peste cei doisprezece în ziua Cincizecimii, Petru se adresează mulțimii care „s-a tulburat, căci fiecare îi auzea pe ei vorbind în limba sa":

David mai înainte văzând, a vorbit despre Învierea lui Hristos: că n-a fost lăsat în iad sufletul Lui și nici trupul Lui n-a văzut putreziciune. Dumnezeu a înviat pe Acest Iisus, Căruia noi toți suntem martori (Fapte 2, 6 și 31-32).

Mai departe, în prima sa epistolă, va spune:

Pentru că și Hristos a suferit o dată moartea pentru păcatele noastre, El, Cel drept pentru cei nedrepți, ca să ne aducă pe noi la Dumnezeu, omorât fiind cu trupul, dar viu făcut cu duhul, cu care S-a coborât și a propovăduit și duhurilor ținute în închisoare (I Petru 3,18-19).

Și Sfântul Pavel completează:

Iar aceea că: «S-a suit» - ce înseamnă decât că S-a pogorât în părțile cele mai de jos ale pământului? Cel ce S-a pogorât, Acela este Care S-a suit mai presus de toate cerurile, ca pe toate să le umple (Efeseni 4, 9-10).

Oglindă a vremurilor noi, Vechiul Testament nu rămâne dator în contribuția sa la elaborarea acestei iconografii. Aluziile sunt ușor de văzut la profetul Isaia ca și în Psalmi:

Luminează-te, luminează-te, Ierusalime, că vine lumina ta și slava Domnului peste tine a răsărit (Isaia 60,1).
Ridicați, căpetenii, porțile voastre și vă ridicați porțile cele veșnice, și va intra Împăratul slavei! Cine este acesta Împăratul slavei? Domnul cel tare și puternic, Domnul cel tare în război (Ps. 23,7-8).

Ședeau în întuneric și în umbra morții, erau ferecați cu sărăcie și cu fier, pentru că au amărât cuvintele Domnului și sfatul Celui Preaînalt au întărâtat. El a umilit întru osteneli inima lor; slăbit-au, și nu era cine să le ajute; dar au strigat către Domnul în necazurile lor și din nevoile lor i-a izbăvit pe ei. Și i-a scos pe ei din întuneric și din umbra morții, și legăturile lor le-a rupt (Ps. 106, 10-14).

Întregul Vechi Testament merge în sensul profeției lui Osea:

Și după două zile din nou ne va da viață, iar în ziua a treia ne va ridica iarăși și vom trăi în fața Lui (Osea 6,2).

Cât despre faimosul text al lui Nicodim, *Acta Pilati*, cea de-a doua parte merită mai mult decât un scurt rezumat. Considerat ca o prelungire a textelor pe care tocmai le-am citat, citit cu ochii credinței, capătă o nouă dimensiune, dezvăluind și făcându-ne să atingem cu degetul realitatea mântuirii oferită oamenilor prin biruința lui Hristos asupra întunericului morții.

La miezul nopții, o lumină strălucitoare ca soarele a străbătut întunericul. Am fost iluminați și puteam să ne vedem unii pe alții. Și îndată, patriarhii și profeții s-au adunat în jurul lui Avraam, părintele nostru, și plini de bucurie, își ziceau unii altora: «Această lumină vine din Marea Lumină». Profetul Isaia a strigat: «Este lumina Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh» (...)
Satana și hades discutau, când deodată, a răsunat o voce: «Ridicați căpetenii porțile voastre; ridicați porțile cele veșnice și va intra Împăratul slavei» La aceste cuvinte, hades zise satanei: «Du-te dacă ești viteaz și luptă-te cu El». Satana ieși. Atunci hades zise demonilor săi: «Închideți bine porțile cele de aramă, puneți drugi de fier, trageți zăvoarele, supravegheați toate, că de va cobori la noi, ne va fi stăpân».
Strămoșii noștri auzind aceste cuvinte, au izbucnit în sudălmi: «Lacomule, veșnicule nesătul, deschide și lasă să intre Împăratul slavei». (...)
Puțin mai târziu, porțile cele de aramă s-au sfărâmat, drugii de fier s-au rupt și toți morții au fost dezlegați de lanțurile care-i țineau, și noi, împreună cu ei. Și Împăratul slavei a intrat sub înfățișarea unui om și întunericul iadului a devenit strălucitor. (...)
Atunci Împăratul slavei l-a prins de cap pe cel mai mare, pe satan, și l-a dat Îngerilor spunând: «Puneți-i lanțuri la mâini și la picioare, la gât și la gură. (...)
Împăratul slavei și-a întins mâna, l-a apucat pe Adam strămoșul nostru și l-a ridicat. Apoi, întorcându-se spre ceilalți, a spus: „Veniți cu Mine, voi toți, cei care datorați moartea pomului pe care acesta l-a atins. Căci iată, Eu vă ridic pe toți prin lemnul Crucii! (...)
Când drepții au păsit peste pragul Raiului, în fața lor s-au prezentat doi bătrâni și Sfinții strămoși le-au grăit: „Cine sunteți voi care n-ați cunoscut moartea și n-ați coborât în iad, ci sunteți în Rai cu trupul și cu sufletul? Unul dintre ei a răspuns: „Eu sunt Enoh, care am avut parte de mila Domnului și care am fost adus aici prin grija Lui. El este Ilie Tesviteanul (...) În timp ce vorbeau ei a venit un al treilea om, smerit, pe umeri cu o cruce. Sfinții părinți au zis: „Și tu, care semeni cu un tâlhar, cine ești? Și ce înseamnă această cruce pe umerii tăi?" El a răspuns: „Așa cum spuneți, în lume am fost un tâlhar și un răufăcător (...)
Și când sabia cea de foc (sabia Sfântului Mihail) a văzut semnul crucii, mi-a deschis și eu am intrat."
(Extrase din *Evangiles apocriphes* prezentate de France Quéré, Ed. Seuil, 1983, p. 152-159)

Forța sugestivă a acestui text, realitățile pe care le înfățișează frapează deodată inima și mintea iluminate de învățătura Părinților și a Scripturilor. Este important să nu izolăm nimic, să sesizăm toate dimensiunile ca pe tot atâtea pârâiașe răspândite care dau naștere marelui fluviu al iubirii dumnezeiești arătată oamenilor prin Cel Înviat.

Reflectare a celor precedente, utrenia și vecernia din Sâmbăta Mare constituie o adevărată icoană verbală a Coborârii la iad:

> În ziua aceea iadul a strigat gemând: Puterea mea este alungată, am primit o ființă muritoare asemenea tuturor morților, dar nu pot să o țin. El mi-i ia pe toți peste care stăpânesc. El învie pe cei ce de veacuri îi țineam robiți (Vecernia din Sfânta și Sâmbăta Mare).

La rândul lor, cele 15 paremii din Sâmbăta Mare ilustrează strânsa legătură dintre Vechiul și Noul Testament, cu privire la Moartea-Învierea lui Hristos. Aceste lecturi se raportează în ordine la următoarele teme:

1) Relatarea Creației din prima zi până la sfârșitul celei de-a 3-a zile (Facerea 1,1-13), când lumina străbate pentru prima dată întunericul.
2) Vestirea luminii Domnului de către Isaia (Isaia 60,1-16).
3) Exodul, Paștile (trecerea) evreilor eliberați din robia faraonului (Ieșirea 12,1-11). Identificat de textele liturgice cu faraonul, satana ține sufletele în Egipt, simbol al captivității.
4) Semnul lui Iona (Iona 1,4) care, înghițit de chit, rămâne în pântecele chitului trei zile și trei nopți înainte să se roage lui Dumnezeu „din adâncul iadului".
5) Întâlnirea lui Iosua cu Arhanghelul Mihail „a doua zi de Paști" (Iosua 5, 10-16).
6) Conduși și luminați de stâlpul de foc, evreii trec marea „mergând ca pe uscat", sub privirile faraonului înghițit de ape (Ieșire 13, 21 - 15,19).
7) Iertarea și eliberarea profețite de Sofonie (Sofonie 3, 8-15).
8) Găzduit de văduva din Sarepta, profetul Ilie îl înviază pe fiul acesteia (III Regi 17, 8-24).
9) Profeția lui Isaia: „Domnul va face dreptatea să răsară și înaintea tuturor neamurilor preaslăvirea Sa" (Isaia 61,10 - 62,5).
10) Punerea la încercare a lui Avraam (Facerea 22,1-18), unde fiul său, Isaac, devine prefigurarea lui Hristos. Dar spre deosebire de Isaac, Fiul lui Dumnezeu nu va fi cruțat, ci-Și va da viața cu adevărat.
11) Isaia binevestind slobozirea „săracilor, ... celor cu inima zdrobită ... celor robiți" (Isaia 61,1-10).
12) Promisiunea unui fiu făcută de Elisei șunamitencii, fiu pe care mai târziu îl va învia (IV Regi 4,8-27).
13) Chemarea lui Dumnezeu pentru eliberare (Isaia 63,11 - 64,5).
14) Noul legământ și iertarea profețite de Ieremia (Ieremia 31, 34).
15) Relatarea despre cei trei tineri, care, aruncați în cuptorul cel de foc pentru că au refuzat să jertfească idolilor, „umblau prin mijlocul cuptorului cu foc arzător" lăudând pe Dumnezeu (Dan. 3,1-28).

Textele liturgice dobândesc un ecou în iconografie; aceasta se hrănește din ele și se face chipul lor, așa cum și ele sunt chip al tainei celebrate. Fără nici

20. ***Coborârea la iad*** – frescă de la mijlocul secolului al XI–lea, Biserica Sfântul Nicolae din Toit, Kakopetria, Cipru.

o îndoială, „Canonul Învierii" și imnele Sfântului Ioan Damaschin, compuse în secolul al VIII-lea, au contribuit, alături de cele ale Sfântului Andrei din Creta și ale Sfântului Cosma din Maiuma, la dezvoltarea temei iconografice a Coborârii la iad:

> Pogorâtu-Te-ai în cele mai de jos ale pământului și ai sfărâmat încuietorile cele veșnice, care țineau pe cei legați, Hristoase, iar a treia zi, ca și Iona din chit, ai înviat din mormânt... Mântuitorul meu, Jertfa cea vie și nejertfită, ca un Dumnezeu, pe Tine Însuți de voie aducându-Te Tatălui, ai sculat pe Adam cu tot neamul, înviind din mormânt" (Canonul Învierii, Cântarea a 6-a).

Sfântul Ioan Damaschin transpune pur și simplu Cântarea lui Iona (Iona 2, 3-10) a cărei putere evocatoare o aprecia:

> Mă coborâsem până la temeliile munților, zăvoarele pământului erau trase asupra mea pentru totdeauna, dar Tu ai scos din stricăciune viața mea, Doamne, Dumnezeul meu (Iona 2,7).

Încheiem cu un text din slujba Prohodului de la denia Sâmbetei celei Mari (respectiv din Vinerea Mare):

> Oarecând Navi opri soarele, zdrobind dușmanii; Iar Tu, Soare, ascunzându-ți lumina ai zdrobit pe-al iadului stăpânitor (Starea a II-a, str. 43).
> Pe pământ ai venit, pe Adam să-l mântui. Și pe-acesta negăsind, jos Te-ai pogorât; până la iad Stăpânul meu l-ai căutat (Ibidem, Starea I-a, str.25).

Existența mai multor „coborâri la iad", ieșite din culturi diferite, ar putea duce la relativizarea Coborârii lui Hristos. Într-adevăr, întreaga istorie anunță venirea Mântuitorului. Fiecare inițiere constituie o „trecere" și o moarte în același fel cu cea din Botez, care în calitatea ei de taină a încorporării în Hristos, înseamnă moarte față de păcat.

Descrierea icoanei

În îndrumarul alcătuit pentru uzul iconografilor, Dionisie din Furna descrie exact icoana Coborârii la iad:

> Iadul, zugrăvit ca o peșteră întunecoasă, sub un munte. Îngeri strălucitori pun în lanțuri pe belzebut (stăpânul întunericului), îi lovesc pe diavoli iar pe alții îi urmăresc înarmați cu sulițe. Mulți oameni, goi și înlănțuiți, privesc în sus; un mare număr de zăvoare zdrobite; ușile iadului sunt dărâmate, Hristos le calcă în picioare. Mântuitorul îl ia de mână pe Adam cu dreapta și pe Eva cu stânga. La dreapta Mântuitorului se află Înaintemergătorul Ioan Botezătorul arătându-L cu un gest. Alături de acesta, David și alți regi drepți, cu aureole și cununi; la stânga, proorocii Iona și Ieremia, dreptul Abel și multe alte personaje cu aureole. De jur împrejur, o lumină strălucitoare și un mare număr de Îngeri. (*Guide de la peinture*, Paris, 1845; Sfântul Dionisie de Furna, Caiete de pictură, Ed. Meridiane, 1979, p. 147)

Cum să restituim conținutul duhovnicesc al Învierii, Taină a Tainelor, altfel decât prin simbol? În Ortodoxie, simbolul nu este doar o simplă reprezentare a unei realități; el este, în sine, manifestare a acestei realități. O lectură deplină a acestei icoane nu se mai poate face de acum decât prin intermediul acestui puternic simbolism, deschidere a minții și a inimii către sensul ascuns inepuizabil.

În momentul morții lui Iisus, „pământul s-a cutremurat și pietrele s-au despicat" (Matei 27,51). Nu este acesta semnul unei teofanii, un fel de invers al Schimbării la Față care, de data aceasta, nu mai are loc pe muntele Tabor, ci în centrul pământului și al cosmosului, eliberate de orice semnificație geografică? Solidar cu cei vii în timpul vieții Sale pământești, Stăpânul Vieții strălucind de lumină arată aceeași solidaritate și față de cei morți prin pătrunderea Sa până în adâncul lumii subpământene, acolo unde domnește întunericul. Ca și în icoanele Schimbării la Față, a Învierii și a Adormirii, o mandorlă strălucitoare simbolizează trupul Său proslăvit, pnevmatizarea Sa. Mandorla care înconjoară trupul lui Iisus face frecvent loc unui joc de cercuri concentrice, adesea în număr de trei, a căror culoare albastră, uneori verde, se intensifică începând de la primul cerc exterior spre centrul foarte închis, ilustrare a descrierii apofatice a lui Dumnezeu: „întuneric luminos"! În acest caz, raze de lumină ies din Hristos, împodobit cu o haină aurită sau de un alb strălucitor. Atribut al dumnezeirii ca și cel alb, veșmântul striat cu hașur în aur strălucește de lumină. Ca fulgerul care dezvăluie noaptea plină de freamăt, Hristos iese din mormânt într-un dinamism care exprimă deodată atotprezență și putere. Când îl „ridică" (de la cuvântul grec *anastasis*) pe Adam ținându-l cu putere de mână, înviază întreaga omenire. Privitorul atent va observa că mâneca mâinii de care este ținut Adam are de multe ori o culoare net mai luminoasă decât restul veșmintelor, dovadă a transfigurării sau a îndumnezeirii care se face prin Hristos, El Însuși plin de Duhul Sfânt.

Această mișcare de ridicare a primului om, a sufletului său care însuflețește trupul, concentrează numai asupra sa conținutul răscumpărării. Întruparea, ca și „coborârea la iad", nu are alt scop și Evenimentul nu este fizic, ci pe deplin duhovnicesc.

Veșmântul bogat al lui Hristos, din care o parte flutură în sus, indică în mod clar mișcarea de coborâre atât de bine redată de slujba din noaptea de Paști. Aceasta nu spune, într-adevăr, că porțile iadului se deschid pur și simplu, ci că au fost zdrobite, ca și încuietorile. De acum înainte este imposibil să mai fie

21. ***Coborârea la iad*** – frescă de la sfârșitul secolului al XV–lea, provenită din iconostasul Bisericii Adormirea Maicii Domnului din Volotovo, Novgorod. Muzeul de Istorie și Arhitectură, Novgorod.

închise! Eliberarea nu este unică și limitată în timp, ci definitivă, victorie răsunătoare scoasă în evidență de picioarele lui Hristos călcând porțile iadului. Ruloul din mâna stângă simbolizează propovăduirea făcută „duhurilor ținute în închisoare" (1 Petru 3,19), iar înlocuirea lui cu crucea, sub influența occidentală, scoate în evidență semnul victoriei, mijlocul prin care Hristos a biruit și a sfărâmat „porțile de aramă".

Puțin în spatele lui Adam, încoronați, se află cei doi strămoși ai Mântuitorului, tânărul Solomon și David cu barbă, întemeietorul Ierusalimului, cel ce cântă în psalmi: „Din adâncuri am strigat către Tine, Doamne! Doamne, auzi glasul meu!" (Ps. 129,1). Lângă ei, Sfântul Ioan Botezătorul Îl arată cu mâna pe Eliberatorul pe Care L-a vestit lumii de sus și celei de jos. Cum să nu-i acorzi un loc important celui care a fost decapitat „pentru că a vestit venirea Mântuitorului până la iad?" (Utrenia din 29 august, Cântarea a 7-a). Ordinea personajelor variază. Cei din Vechiul Testament ocupă în mod frecvent partea dreaptă a Mântuitorului; contemporanii sau succesorii Lui, partea stângă, în spatele Evei care își ridică mâinile ascunse sub faldurile veșmântului într-un gest smerit de primire a vieții veșnice. Acest gest trimite la un obicei de la curtea bizantină care cerea ca, în fața unui superior, să se ascundă mâinile în semn de supunere. Creată curată, prima femeie, Eva, este eliberată de Cel fără de păcat, născut din noua Evă fecioară, Maica Domnului.

Prezența profeților pare să vină de la sine. Nu sunt ei cei dintâi care au așteptat și vestit Învierea? Și ce să spunem despre Abel, prima victimă a nedreptății? Acoperit pe cap cu o bonetă frigiană, după exemplul profeților, Moise apare, în general, în calitate de reprezentant al primului Legământ și martor al primului Paști. În picioare, în planul doi, regi, profeți și drepți Îl recunosc pe Cel Înviat pe Care L-au purtat în inima lor, L-au chemat din toată ființa lor. Disimetria scenei nu face decât să exprime cu putere izbucnirea vieții, iar prezența frecventă a lui Pavel în spatele Evei scoate în evidență faptul că evenimentul privește toate timpurile și toate locurile, cosmosul în ansamblul său.

Reprezentată uneori printr-o siluetă neagră, însoțită de eventuali acoliți, moartea biruită zace în fundul grotei negre sub porțile sfărâmate ale iadului, cu mâinile și picioarele legate cu o funie de gât. Moartea a fost omorâtă! Tatăl minciunii, ispititor al primului om, satana, figurează ocazional cu două fețe, semn expresiv al lipsei sale de unitate, al dezintegrării sale, integritatea fiind apanajul sfinților.

Ca un ultim element, cosmosul întreg, simbolizat de stânci, reflectă lumina ieșită din adâncurile pământului. Lumea văzută și nevăzută participă la

Învierea lui Hristos care acum nu trebuie decât să fie primită și urmată spre a ne putea mântui. „Să intrăm în bucuria Domnului nostru ..."

Lumină, libertate, bucurie: plenitudinea Vieții

Lumină, viață, bucurie, libertate, cuvinte ce răsună în Evangheliile și în Liturghia timpului pascal. „Acum, toate s-au umplut de LUMINĂ (sublinierea noastră) și cerul și pământul și cele de dedesubt, (...) că din moarte la VIAȚĂ și de pe pământ la cer Hristos-Dumnezeu ne-a trecut pe noi" (Utrenia de Paști, Cântarea a 3-a). Întreaga creație este prinsă în această mișcare eliberatoare. Icoana confirmă faptul că Paștile (din ebraicul Pesah - trecere) legat în Vechiul Testament de eliberarea poporului ales din robia egipteană, astăzi înseamnă eliberare de păcat și de moarte. „O, ce BUCURIE, ce DULCEAȚĂ multă, a fost ceea ce a umplut pe TOȚI cei din iad, strălucind LUMINA Ta-n adâncul lui!" (Prohod, starea I-a, 49).

În plan fizic, spiritual, social sau chiar economic, lumina joacă un rol primordial în procesul vieții. Diferitele popoare nu s-au înșelat ridicând-o la nivelul unui foarte important simbol. Spre deosebire de întuneric, simbol al morții și al blestemului, „adevărul", adică „realitatea" ființelor și a lucrurilor, se revelează în și prin lumină. Omul nu-și găsește calea (adevărul) și nu se orientează decât în funcție de lumină. Dacă lumina le permite ființelor și lucrurilor să se arate, ea le condiționează deopotrivă și existența și le condiționează viața. Or, Hristos Se numește El Însuși „Lumină, Viață, Cale, Ușă, Adevăr"! El este Realitatea prin excelență; din El provine tot ceea ce există.

Când intră în infern, Dante îi spune poetului antic Virgilius că pătrunde într-un loc „mut de orice lumină" (ogni luce muto), dar plin de vaiete. Lipsirea de lumină presupune într-adevăr ignorarea celuilalt, izolarea totală, absența comunicării și a iubirii. Iadul nu este altceva decât starea de separare de Dumnezeu, în care s-a afundat omenirea pentru că a preferat creatura în locul Creatorului. Inițiativa aparține omului care se rupe de Dumnezeu. Deci, el e cel care dă naștere iadului, nu Dumnezeu. Creat liber pentru că a fost iubit, omul se bucură de puterea de necrezut de a refuza această iubire, de a-I spune „nu" lui Dumnezeu. Refuzând comuniunea cu Dumnezeu, omul devine un prădalnic, condamnându-se la moarte duhovnicească (iadul), mult mai înfricoșătoare decât moartea fizică ce decurge din acest refuz.

Dar să revenim la textul care se asimilează atât prin vedere, cât și prin auz. Aceasta permite primirea Cuvântului lui Dumnezeu prin intermediul icoanei în care Hristos apare îmbrăcat în lumină:

Iar voi sunteți semințe aleasă ... popor agonisit de Dumnezeu ca să vestiți în lume bunătățile Celui ce v-a chemat din întuneric la lumina Sa cea minunată (I Petru 2,9).
Eu sunt Lumina lumii; cel ce Îmi urmează Mie nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieții (Ioan 8,12).
Eu, Lumină, am venit în lume, ca tot cel ce crede în Mine să nu rămână în întuneric (Ioan 12,46).
Domnul este luminarea mea și mântuirea mea, de cine mă voi înfricoșa? (Ps. 26,1).
Închinare de seară aducem Ție, Luminii celei neînserate, Care la sfârșitul veacurilor ca într-o oglindă în trup ai strălucit lumii; și până la iad Te-ai pogorât, întunericul cel de acolo l-ai risipit și lumina Învierii ai arătat-o neamurilor. Dătătorule de lumină, Doamne, slavă ție! (Duminica orbului, Vecernia mare, Stihiră glas 5).
Poporul care locuia întru întuneric va vedea lumină mare, și voi cei ce locuiați în latura umbrei morții lumină va străluci peste voi (Isaia 9,1).

Întunericul și umbra morții nu au putere asupra lui Hristos. Lumină, El este MÂNTUIREA:

Că de voi și umbla în mijlocul umbrei morții, nu mă voi teme de rele; că Tu cu mine ești (Ps. 22,4). Că la Tine este izvorul vieții, întru lumina Ta vom vedea lumină (Ps. 35,9).

Evanghelistul Matei relatează că atunci când Iisus Și-a dat duhul, „iată, catapeteasma templului s-a sfâșiat în două de sus până jos și pământul s-a cutremurat și pietrele s-au despicat; mormintele s-au deschis și multe trupuri ale sfinților adormiți s-au sculat" (Matei 27,51-52). Prin moartea sa, Hristos a desființat prăpastia ce-l separa pe om de Dumnezeu, iar catapeteasma Templului sfâșiată anunță suprimarea oricărei separări. Învinsă, moartea dă drumul celor pe care-i ținea legați permițând revenirea la viață a mai multor sfinți.

În centrul creștinismului, Învierea aduce bucurie, pentru că moartea nu-i mai poate ține pe cei care vin la Hristos, a Cărui lumină a biruit deja întunericul lumii. Numai prin credință putem percepe această lumină care pe toate le pătrunde, care ne eliberează de frica morții. A fi creștin înseamnă să crezi în lumină chiar dacă te afli în mijlocul întunericului, să speri când totul pare pierdut, să te uiți la lumea cufundată în păcat cu o privire plină de compasiune și tandrețe, sigur de viitoarea sa transfigurare căci, după cum ne reamintește o inscripție de pe fresca minunatei *Coborâri la iad* din Kahrié Djami (fosta mânăstire Hôra) din Constantinopol: „Pământul celor morți a devenit pământul celor vii".

„Că iată, a venit prin Cruce bucurie la toată lumea" (Rânduiala ceasurilor Sfintelor Paști, glas 6). Suferință - bucurie, moarte - viață, chenoză - înălțare: această noțiune de „bucurie dureroasă", dragă marilor părinți duhovnicești, își găsește în mod firesc locul în icoană. Dar bucuria o cucerește până la urmă.

„Este ziua Învierii!" și merită să vezi cum strălucesc fețele oamenilor când schimbă între ei salutul pascal:

Christos anesti! – Alithos anesti!
Christos voskresse! – Voistinu voskresse!
Hristos a înviat! - Adevărat a înviat!

Hristos în iad

Veșmântul fluturând al lui Hristos arată că Învierea nu se exprimă în această icoană printr-o țâșnire în sus, ci spre în jos. Această coborâre poartă în ea începutul unei reînălțări, care leagă iarăși cerul și iadul prin același flux de lumină.

Viața izbucnește în împărăția morții. Subiect astăzi tabú, moartea rămâne desigur, omenește vorbind, inacceptabilă. Nimeni nu-i scapă. Obiect de scandal, moartea constituie problema primordială și fundamentală pentru fiecare om. Nu este ea, pentru nenumărații necredincioși, chiar dovada inexistenței lui Dumnezeu, mai ales a Dumnezeului mărturisit de creștini că este «Iubire»?

Departe de a fi opusul vieții, moartea se situează la un alt nivel al existenței pe care prizonierii iadului o exprimă foarte bine. Cum să admitem că Lucifer, „Îngerul purtător de lumină" decăzut, ar putea reduce la neant creația lui Dumnezeu? Ce nonsens! Despre moarte, ca și despre viață, trebuie să spunem că nu se limitează la biologic, ci cuprinde și sufletul și duhul. Căderea omenirii se consumă pe plan duhovnicesc: rupere a armoniei care afectează întreaga creație, ea este izvorul tuturor dezechilibrelor care răvășesc sufletul, voința și trupul. Moartea fizică duce fie la viață, fie la moartea duhovnicească, la lumină sau la întuneric. Sufletul, perceput aici prin trup, după moarte, reflectă trupul. Din iad este eliberat sufletul lui Adam purtând pecetea trupului său. Primind să moară, să se coboare în mormânt pentru a birui moartea duhovnicească, Hristos nu desființează moartea fizică, parte integrantă a acestei lumi pe care nu o distruge, dar face din ea o „trecere", cale de acces la o nouă viață. Victoria Sa asupra morții este eliberatoare, căci nu mai suntem victime ale naturii și ale întâmplării.

În iad, Hristos îi întâlnește pe cei fără-Dumnezeu lipsiți de lumină. El, Cel Preaînalt, coboară cât mai jos posibil, până unde poate omul cădea în singurătate și părăsire. În timpul vieții Sale pământești, El cunoaște foamea, setea, ispita, durerea. Varsă lacrimi la mormântul lui Lazăr, se supără pe vânzătorii de la Templu, în Ghetsimani sudoarea Lui se face ca niște picături de

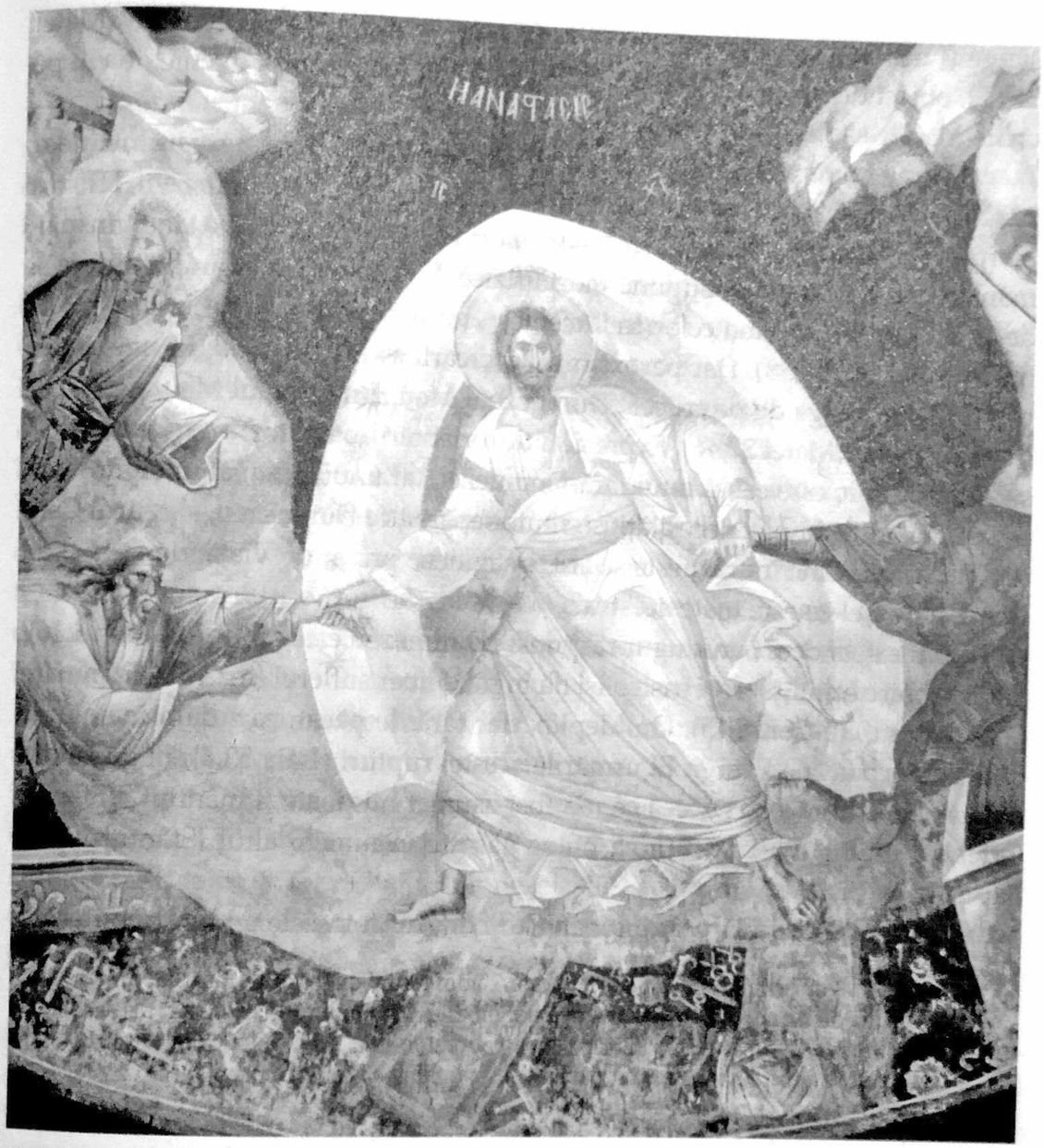

22. ***Coborârea la iad (detaliu)*** – frescă din secolul al XIV–lea, gropnița Bisericii Sfîntului–Mântuitor–din–Hora, Kahrie Djami, Constantinopol.

sânge (Luca 22,44), este torturat, umilit cu scuipări și coroană de spini (Matei 26,67), obiect de batjocură și injurii (Matei 27,39-41); este bătut în cuie de viu pe cruce înainte să fie străpuns cu sulița.

Ce ne putem imagina mai mult? Asumându-Și firea umană nu doar părând a fi om, ci devenind om deplin, rămânând pe deplin Dumnezeu, Hristos merge până la experiența urmărilor morții duhovnicești, cea mai înspăimântătoare, înainte să se supună morții fizice. În Ghetsimani, plin de durere și de neliniște, El le spune celor trei ucenici: „Întristat este sufletul Meu până la moarte" (Matei 26,38). Dar paroxismul încercării este atins când, în momentul morții fizice, strigă de pe cruce: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M-ai părăsit?" (Matei 27,46). Expresie a dezorientării, a neliniștii supreme, acest strigăt puternic este cel al unui fără-Dumnezeu, al unui a-teu, al unei ființe reduse la nivelul simplei necesități; se simte separat de Dumnezeu, singurul Care dă sens vieții. Cine îndrăznește să și-L imagineze privat de Viață, de Cale și de Lumină pe Cel ce este toate acestea?

Nu există decât un singur răspuns: „Dumnezeu este iubire" (1 Ioan 4,16). Și fără iubire omul piere. Hristos Își dă în mod liber sufletul (Ioan 10,15), moare „pentru toți" (2 Cor. 5,15). Om deplin, dar fără de păcat, ca Adam înainte de cădere, purtând pe El și în El urmările acestei rupturi (Isaia 53,4), El gustă din moarte pentru noi, căci „ceea ce n-a fost asumat nu poate fi mântuit" (Sfântul Grigorie Teologul) și mântuirea nu se găsește în nimeni altul (Sfântul Petru, Fapte 4,52).

În Omilia pascală, Sfântul Ioan Gură de Aur folosește un limbaj puternic:

> Nimeni să nu se tânguiască pentru păcate, că din mormânt iertare a răsărit. Nimeni să nu se teamă de moarte, că ne-a izbăvit pe noi moartea Mântuitorului; a stins-o pe ea Cel ce a fost ținut de ea. Prădat-a iadul Cel ce S-a pogorât în iad (...) Iadul a primit un trup și de Dumnezeu a fost lovit. A primit pământ și s-a întâlnit cu cerul. A primit ceea ce vedea și a căzut prin ceea ce nu vedea (Utrenia Învierii).

„Întâiul-Născut născut din morți" (Coloseni 1,18), Cel Înviat se arată ca Stăpânul Vieții Care pe toate le umple: „Nu te teme! Eu sunt Cel dintâi și Cel de pe urmă. Și Cel ce sunt viu. Am fost mort, și, iată, sunt viu, în vecii vecilor, și am cheile morții și ale iadului" (Apocalipsa 1,17-18). Hristos are toată puterea în cer, pe pământ și în iad. Singurul răspuns valabil capabil să orienteze o viață, Învierea Sa umple de viață spațiul și timpul. Nenumăratele morți duhovnicești pe care le trăim și martorii cărora suntem în fiecare zi au fost învinse, metamorfozate prin Sfintele Taine, purtate de fața umană a lui Hristos.

Omul cosmic și firea umană înălțată

Prin apariția sa în iad, Hristos deplasează spațiul teofanic de la nivelul superior, la cel inferior. Transfigurarea nu are loc pe un munte, punct de contact cu cerul, nici în partea de sus a icoanei, ci în jos, ceea ce este excepțional. Ruptura de nivel între cer, pământ și iad este consumată; totul este „deschis".

„În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul ca un Dumnezeu, în Rai cu tâlharul și pe Scaun ai fost, Hristoase, cu Tatăl și cu Duhul, toate umplându-le, Cel ce ești necuprins" (Troparul ceasurilor și al pavecerniței din ziua de Paști). Dacă primul Adam își asumă tragedia cosmică și rezumă în el firea umană căzută, motiv pentru care în mod general el este singurul care trebuie „ridicat", Noul Adam, Care este Hristos, Își împropriază noua omenire, împlinește prin Înviere ceea ce a inaugurat atât de minunat prin Întrupare, înainte să atingă desăvârșirea finală prin Înălțare. Tot ce este muritor, stricăcios și limitat e transmutat în nemurire, nestricăciune și în eternitate prin învierea trupului Său divino-uman. Cel Înviat coboară pentru întâlnirea cu Adam, precum vine la întâlnirea cu fiecare, ieri, azi, mâine. Omul nu mai este niciodată singur!

Ultima etapă a smereniei lui Hristos, coborârea la iad marchează faza ultimă a coborârii Sale care, simultan, pune începutul înălțării omenirii împreună cu El. „Dumnezeu L-a înviat, dezlegând durerile morții, întrucât nu era cu putință ca El să fie ținut de ea" (Fapte 2,24). Tatăl Îl învie pe Fiul prin Duhul Sfânt, taină a Tri-unității dumnezeiești! Făcute din lumină, veșmintele Omului cosmic contrastează cu cele pe care I le împrumută iconograful când Îl înfățișează în timpul vieții Sale pământești.

Asumându-Și un trup „supus morții", Hristos îl preface prin moartea Sa în „trup de slavă", eliberat de acum, ca și sufletul, de legile acestei lumi, liber de spațiu și de timp, capabil să străbată toate obstacolele, capabil să intre prin ușile încuiate. Tocmai cu acest trup de slavă nestricăcios, care nu putea fi separat de suflet, Hristos coboară la iad. Aici ne izbim de limitele misterului! Și teologul rus Serghie Bulgakov scrie în acest sens:

> Corporalitatea lui Hristos pe pământ, chiar după Înviere, are «trupul» său și prin urmare spațialitatea sa: «Vedeți mâinile Mele și picioarele Mele (...) pipăiți-Mă și vedeți că duhul nu are carne și oase așa cum Mă vedeți pe Mine că am» (Luca 24,39) (...) Putem vorbi de o altă spațialitate în raport cu trupul înviat și de o corporalitate, alta decât a noastră, pământească (...) Trupul nu poate fi decât spațial și nici o spațialitate nu este compatibilă cu ființa spirituală (*Du Verbe Incarné*, L'Age d'Homme, 1982, p.330).

„Ieri m-am îngropat împreună cu Tine, Hristoase, astăzi mă ridic împreună cu Tine, Cel ce ai înviat. Răstignitu-m-am ieri împreună cu Tine:

Însuți împreună mă preamărește, Mântuitorule în Împărăția Ta" (Canonul Învierii, Cântarea a 3-a). Timpul fiind abolit, fiecare om își împropriază aceste cuvinte în eternul prezent al lui Dumnezeu. Restaurat, chipul omului este înălțat prin înălțarea lui Hristos la Tatăl, dar ceea ce s-a obținut pentru omenire în ansamblul ei cere o împlinire „personală" (și nu „individuală"!), căci mântuirea trece prin comuniune.

Învierea trupului

Va veni o zi în care „toți ne vom schimba" (I Cor 15,51). După cum ne precizează Sfântul Grigorie Palama (†1359), toți oamenii vor învia la sfârșitul timpurilor, la Judecata din urmă, dar numai cei care s-au îmbrăcat cu Hristos, care L-au primit în aproapele lor, vor cunoaște învierea în slavă și înălțarea. Cum va fi aceasta? Pentru Sfântul Grigorie de Nyssa „chipul nu se găsește într-o parte a firii (omului), ci firea omului în totalitatea sa este chip al lui Dumnezeu" (*Despre crearea omului*, PG 44,185). De aici rezultă, adaugă Sfântul Iustin (†165), că „Dumnezeu a chemat la viață și la înviere omul întreg și nu o parte a omului. A fost chemat omul în integralitatea sa, adică sufletul dar și trupul" (Fragm. 8).

Nici trupul, nici sufletul luate separat, căci persoana le include pe amândouă în mod indisolubil. Trupul reflectă sufletul prin fața omului, care permite identificarea persoanei. Sufletul „in-formează", „modelează" trupul și invers (trupul modelează sufletul). Dacă Hristos Se face față omenească și, ca urmare, icoana va privilegia fiecare față, este tocmai pentru a ne aminti că persoana în integralitatea sa este cea care va învia, atât sufletul cât și trupul.

Mărturisită în fiecare Sfântă Liturghie, credința în învierea trupului capătă astăzi o importanță cu totul aparte, în fața dificultăților de tot felul (ecologice, sociale etc.) pe care omenirea nu ajunge să le rezolve. Ispita ne îndeamnă să spunem „după noi, potopul!", să abandonăm cosmosul în puterea răului. Microcosmos și microtheos, pentru că este „după chipul lui Dumnezeu", omul rezumă în el întreaga creație astfel încât fiecare din faptele sale poate mări valoarea sau sărăci mediul ambiant. Transfigurarea trupului lumii trece prin omul care, pus în fața dilemei unei materializări a spiritului, sau a unei spiritualizări a trupului, pășește cu dreptul în dinamismul Învierii insuflat de Duhul Sfânt.

23. ***Coborârea la iad*** – icoană de prin 1680, provine dintr-un iconostas din Mânăstirea Cotroceni, București, România. Muzeul Național de Artă, București. (Fotografia muzeului)

Noua creație: cea de-a 8-a zi

A ignora forța simbolică vehiculată de numere echivalează cu a te priva de un element major în efortul de asimilare a realității mântuirii. Un prim indiciu ne este dat de cifra 6 care exprimă totalitatea creației și desăvârșirea oricărei lucrări. Astfel, Cuvântul lui Dumnezeu, Care se va întrupa mai târziu, îl creează pe Adam în ziua a 6-a, la finele operei de creare a universului. Victimă a căderii în păcat, Adam este recreat în a 6-a zi a săptămânii, ziua răstignirii lui Hristos.

Dacă trecem la cifra 7, vedem că Dumnezeu se odihnește în ziua a 7-a, devenită sabat la evrei și Marea Sâmbătă în cultul ortodox centrat pe „coborârea la iad". Imagine a totalității timpului prezent, cifra 7 inaugurează deopotrivă și ieșirea din timp. Ea deschide drumul spre a 8-a zi, ziua Învierii care introduce o eră nouă, instaurează un nou timp și, din această cauză, devine prima zi a săptămânii. Cartea liturgică *Penticostarul* se folosește 7 săptămâni: din ziua de Paști până în a 8-a Duminică, cea care urmează după Cincizecime. Strâns legate unele de altele, praznicele Învierii, Înălțării și Pogorârii Duhului Sfânt conduc spre ziua a 8-a, care coincide cu revărsarea Duhului Sfânt peste tot trupul. Acestea sunt trei lucrări succesive în care: a) Tatăl învie pe Fiul prin Duhul; b) Fiul se înalță la Tatăl, ca să c) trimită Duhul Sfânt. „Duminică" se spune „Înviere" în limba rusă, iar în greacă *Kyriaky hèmera*, adică „Ziua Domnului" (ca, de altfel, și în română N. tr.), referindu-se la prima zi, sau „Ziua Una" care este Paștile. După Sfântul Grigorie de Nazianz (†390), dacă primii creștini aveau obiceiul să numească Învierea ziua a 8-a, era pentru că această zi „este prima din cele care urmează după ea și a opta zi din cele care o preced, o zi plină de slavă între toate" (Cuvântarea 44, PG 36, col. 612 C). Iar Sfântul Iustin spune: „Noi ne adunăm, toți, în ziua Soarelui, pentru că este prima zi în care Dumnezeu, dând consistență întunericului și materiei, a creat lumea și pentru că în chiar această zi, Iisus Hristos Mântuitorul nostru a înviat din morți" (*Apologia I*, LXVII,7).

„Ieri m-am îngropat împreună cu Tine, Hristoase, astăzi mă ridic împreună cu Tine, Cel ce ai înviat" (Canonul Învierii, Cântarea a 3-a). Ziua a 8-a, „Zi Una" și fără sfârșit, nu este o făgăduință, ci este deja inaugurată: „Deci dacă este cineva în Hristos, este făptură nouă; cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi" (II Cor. 5,17).

Apărut la sfârșitul primei creații, omul este la începutul celei de-a doua, pentru că lumea este transfigurată prin el. Și, dacă prima creație marchează introducerea timpului, cea de-a doua permite ieșirea din timp și accesul la lumina Soarelui celui fără de apus.

Femeile purtătoare de mir

Cea mai veche reprezentare a Paștelui, Femeile purtătoare de mir, există deja pe o frescă din Dura Europos din Siria, care ar data de prin anul 230. În timp ce iconografia Coborârii la iad, strict orientată pe conținutul duhovnicesc, expune un eveniment care scapă simțurilor și criteriilor istorice, icoana Femeilor purtătoare de mir reprezintă un moment precis al istoriei. Fără nici o extrapolare, ea se sprijină pe relatările evanghelice pe care le reproduce până la detaliu. Ea se desfășoară în paralel cu textele liturgice și descrie ceea ce au văzut femeile și ucenicii veniți la mormânt.

Pentru creștinii din primele secole și pentru moștenitorii lor direcți, credincioșii Bisericii Ortodoxe, mormântul gol simbolizează mai mult Învierea decât Crucea, instrumentul mântuirii. Astfel, când ortodocșii intră în biserica Sfântului Mormânt din Ierusalim, a cărei temelie se află pe locurile Răstignirii și Învierii, ei cinstesc înainte de toate mormântul, numit în textele liturgice „izvor de viață". „Din mormânt a ieșit iertarea" (Ioan Gură de Aur, *Omilia pascală*)!

„Și făcându-se seară, fiindcă era vineri, care este înaintea sâmbetei, a venit Iosif cel din Arimateea, sfetnic ales, care aștepta și el împărăția lui Dumnezeu, și, îndrăznind, a intrat la Pilat și a cerut trupul lui Iisus" (Marcu 15,42-43). În această atmosferă de teamă amplificată de eșecul pe care-l reprezenta moartea Învățătorului lor, nu unul dintre Apostoli, ci Iosif este cel care se prezintă la Pilat pentru a-i cere trupul lui Iisus. Dar, cum deja „se lumina spre sâmbătă" (Luca 23,54), cu ajutorul femeilor care-L urmaseră pe Iisus, pregăti și curăți în grabă trupul plin de sânge și de scuipături. „Și a venit și Nicodim ... aducând ca la o sută de litre de amestec de smirnă și de aloe. Au luat deci trupul lui Iisus și l-au înfășurat în giulgiu cu miresme, precum este obiceiul la iudei" (Ioan 19,39-40). Înfășurat într-un giulgiu nou, trupul a fost pus „într-un mormânt care era săpat în stâncă și a prăvălit o piatră la ușa mormântului" (Marcu 15,46).

În aceste condiții, ne putem imagina cu ce dificultate ar fi putut fi desfăcute giulgiurile care se lipiseră de trup. S-ar putea gândi cineva în mod serios că hoții și-ar fi dat osteneala să desfășoare cu răbdare trupul din aceste legături, să înlăture giulgiurile, și, pe deasupra, să înfășoare mahrama cu atâta grijă? Nu s-ar fi rupt deloc giulgiurile? Iată câteva din numeroasele întrebări care se ivesc în minte.

Icoana Femeilor Purtătoare de Mir frapează prin sobrietatea sa care permite o deplină înțelegere a mesajului. Stânci peste care se răsfrânge lumina difuză a mormântului, o bucată din zidul Ierusalimului, femeile care poartă vasele cu arome, mormântul gol cu legăturile și giulgiul înfășurate, unul sau doi

Îngeri cu aripile desfăcute, totul se regăsește aici! Erau două, trei, patru sau mai multe femei la mormânt? Evangheliile se deosebesc între ele în această privință. Matei vorbește de două femei, Marcu de trei, în timp ce Luca nu spune nimic. Este important să se știe că legea ebraică, pentru care mărturia unei femei nu contează, recunoștea ca adevărat un eveniment dacă se baza pe mărturia a doi sau trei martori. Majoritatea icoanelor respectă aceste cifre, dar nu de puține ori vedem șase femei sau chiar mai multe.

Cine sunt Mironosițele? Sunt femeile care au însoțit-o pe Maica Domnului în timpul patimilor: Maria Magdalena, Maria, mama lui Iacob, și Salomea. Niciodată citată în Evanghelii, Maica Domnului se găsește câteodată reprezentată împreună cu celelalte, identificabilă după literele MP-ΘY (prescurtarea cuvintelor grecești Mêtêr Théou - „Maica lui Dumnezeu"). Într-o omilie din secolul al XVI-lea Sfântul Grigorie Palama apără cu tărie ideea după care Theotokos a fost în mod firesc prima înștiințată de Înviere și a dat mărturie despre ea. Pe scurt, aceste femei s-au grăbit după sabat să se ducă la mormânt cu aromatele. Mirul și aromatele trebuia să le permită apropierea de trupul pe care îl cinsteau, dar a cărui putrezire era de așteptat să degajeze foarte repede un miros greu de suportat.

O altă neconcordanță a Evangheliilor o constituie numărul Îngerilor. După Matei și Marcu, unul singur, doi după Luca și Ioan. Departe de a le invalida mărturia - Biserica primară, de altfel, nu s-a înșelat -, această diferență, dimpotrivă, întărește convergența lor cu privire la faptul însuși al Învierii. Mesageri ai Celui Preaînalt, „în veșminte strălucitoare", acești foarte frumoși Îngeri cu aripi mari evocă lumea transcendentă.

„Venind mai înainte de zori cele ce au fost cu Maria și găsind piatra răsturnată de pe mormânt, auzit-au de la Înger: Pentru ce-L căutați printre morți, ca pe un om, pe Cel ce este întru lumina cea pururea fiitoare? Vedeți giulgiurile cele de îngropare: Alergați și vestiți lumii că S-a sculat Domnul, omorând moartea, că este Fiul lui Dumnezeu Cel ce mântuiește neamul omenesc" (Rânduiala ceasurilor Sfintelor Paști, ipocoi, glas 4). Giulgiurile constituie dovada convingătoare prin care Îngerul vrea să învingă neîncrederea Mironosițelor, nepregătite câtuși de puțin pentru un asemenea salt. Icoană verbală a tainei, Liturghia reia ca atare mesajul Evangheliei: „De ce căutați pe Cel viu între cei morți?" (Luca 24,5). Emanuel, „Dumnezeu este cu noi" (Matei 1,23), este viu. Omul trebuie să privească dincolo, să nu-și reducă vederea, ca Toma, la ceea ce este palpabil.

Cu toate acestea, Apostolii nu le cred pe Femeile Mironosițe: „Și cuvintele acestea au părut înaintea lor ca o aiurare și nu le-au crezut" (Luca 24,11).

24. ***Mironosițele la Mormânt*** – icoană, prima jumătate a secolului al XVI–lea, provine din iconostasul Bisericii Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil din Vorodeț, Pskov. Muzeul din Pskov, Rusia.

Incapabili să înțeleagă faptul că Hristos trebuia să fie omorât, ucenicii rămân neîncrezători la vestea Învierii. Ei n-au înțeles încă sensul adânc al Scripturilor și trebuie subliniat faptul că Ioan „Teologul", nu raționalistul, ci cel ce vede cu inima, este cel care înțelege imediat ce vede giulgiurile și mahrama puse jos. Cu ocazia reînsuflețirii trupului lui Lazăr, deja intrat în descompunere, Iisus poruncește martorilor minunii: „Dezlegați-l și lăsați-l să meargă" (Ioan 11,44). Giulgiurile și mahrama constituie, într-adevăr, piedici pe care numai o intervenție exterioară le poate învinge. Or, nimic asemănător pentru Iisus: giulgiurile zac pe pământ, iar mahrama e înfășurată, la o parte, într-un loc (Ioan 20,5-7). În relatarea sosirii sale la mormânt, Ioan raportează pur și simplu că „a văzut și a crezut" (Ioan 20,8).

Numeroasele tentative de a dovedi că Hristos, departe de a fi înviat, ar fi rămas în mormânt, au fost destinate eșecului. N-au murit Apostolii cu acest adevăr pe buze? Îndârjit în prigonirea creștinilor, Saul din Tars a fost interpelat pe drumul Damascului: „De ce mă prigonești? (Fapte 9,3). Convertirea sa fulgerătoare îl transformă într-un apărător fervent al Învierii lui Hristos, cu prețul suferințelor care vor merge până la moartea la care a consimțit pe deplin.

Desigur, mormântul gol nu este suficient pentru justificarea credinței în Înviere; dar, dacă trupul lui Iisus din Nazaret ar fi fost găsit, totul ar fi fost năruit. Invitație de a nu-L mai căuta acolo pe Hristos, Care este viu, mormântul gol stimulează memoria reînviată de Înger: „El a înviat precum a zis" (Matei 28,6). Scripturile sunt confirmate, iluminate de lumina mormântului care le proslăvește sensul. De aici și insistența, până în inima Liturghiei, de a elimina orice urmă de îndoială:

> O, fariseilor vrăjmași, de nu ne credeți pe noi, întrebați pe ostașii voștri: ce au pătimit ei? Cine a răsturnat cu mâinile piatra mormântului?
> Cine este Cel ce a uscat smochinul? Cine este Cel ce a vindecat mâna cea uscată? Cine este Cel ce a săturat ... mulțimile în pustie? Fără numai Hristos Dumnezeu, Cel ce a sculat pe cei morți.
> Cine este Cel ce a dat vedere orbilor și pe leproși a curățit, pe șchiopi a îndreptat și a umblat pe mare ca pe uscat, fără să se ude? Fără numai Hristos Dumnezeu, Cel ce a sculat pe cei morți.
> Cine este Cel ce a sculat din mormânt pe cel mort de patru zile și pe fiul văduvei? Cine este Cel ce a întărit, ca un Dumnezeu, pe slăbănogul ce era în pat? Fără numai Hristos Dumnezeu, Cel ce a sculat pe cei morți.
> Strigă piatra aceasta, glăsuiesc pecețile pe care voi, punându-le, ați așezat străjeri să păzească mormântul: cu adevărat a înviat Hristos și viază în veci!
> Cu adevărat a înviat Hristos, iadul a fost prădat, șarpele a fost zdrobit, Adam a fost izbăvit, cei de jos au fost mântuiți. Pentru ce, deci, nu credeți, vrăjmașilor și călcătorilor de lege? (Utrenia din Duminica Mironosițelor, Cântarea a 8-a, glas 2).

Reprezentarea lui Hristos ieșind din mormânt se poticnește cel puțin din trei puncte de vedere. Mai întâi, când un Înger vine să răstoarne piatra de pe mormânt, o face nu pentru a-L lăsa pe Hristos să iasă, ci pentru a arăta că mormântul este gol. Apoi, Hristos nu putea ieși din mormânt, deoarece, coborât în iad, El se înalță la Tatăl însoțit de captivii eliberați. În fine, soldații au fost cutremurați de frică la vederea Îngerului (Matei 28,4), nu a Celui Înviat. Altfel, ar fi acceptat ei să răspândească ideea, sugerată prin dare de mită, că trupul fusese furat de hoți? Toți cei care au recunoscut în Hristos dumnezeirea au mărturisit-o până la moarte. Astfel, centurionul Longin și soldații prezenți pe Golgota: „văzând cutremurul și cele întâmplate, s-au înfricoșat foarte, zicând: Cu adevărat Fiul lui Dumnezeu era Acesta" (Matei 27,54).

Atunci când sunt înfățișați doi Îngeri, trebuie să descifrăm simbolismul icoanei Femeilor Mironosițe ca pe un fel de actualizare a unui Testament prin celălalt. În Vechiul Testament Dumnezeu spune:

> Să faci și capac la chivot, de aur curat, lung de doi coți și jumătate și lat de un cot și jumătate. Apoi să faci doi Heruvimi de aur; și să-i faci ca dintr-o bucată, ca și cum ar răsări din cele două capete ale capacului; să pui un Heruvim la un capăt și un Heruvim la celălalt capăt al capacului. Și Heruvimii să-i faci ca și cum ar ieși din capac. Heruvimii aceștia să fie cu aripile întinse deasupra capacului, acoperind cu aripile lor capacul, iar fețele să și le aibă unul spre altul; spre capac să fie fețele Heruvimilor. Apoi să pui acest capac deasupra la chivot, iar în chivot să pui legea ce îți voi da (Ieșire 25,17-22).

Dumnezeu vorbește poporului său din locul numit „Templul Întâlnirii". Or, Paștile Domnului dă mărturie despre alianța lui Dumnezeu cu poporul Său, alianță reînnoită la Întrupare, apoi împlinită în acel față către Față al vechiului cu Noul Adam. Reproducerea exactă a prefigurării vechi-testamentare actualizată sub ochii noștri în icoană ne aduce aminte de această alianță. Pătruns de duhul Scripturilor, Ioan nu e frapat de acest lucru atunci când intră în mormântul gol?

Icoana misterului pascal

Deja în secolul al doilea, chiar înainte de cele două reprezentări de bază despre care am vorbit, frescele din catacombele romane de la Priscilla și Callixta tratează tema Învierii într-o formă alegorică. Scena lui Iona eliberat din pântecele chitului nu reprezintă, propriu-zis, Învierea, ci doar o prefigurează, singurul lucru pe care-l putea face Vechiul Testament. În icoană, regăsim întocmai monstrul numit „lacomul" sau „hades" în relatarea lui Nicodim.

Până la Sinodul I de la Niceea (325) praznicul Învierii și cel al Înălțării,

25. *Mironosițele la Mormânt* – icoană de pe la 1497, Moscova. Muzeul rus din Sankt–Petersburg.

etape esențiale ale tainei mântuirii, erau sărbătorite în aceeași zi, ceea ce explică juxtapunerea lor în numeroase icoane compozite, asemănătoare celei pe care o prezentăm. În relatarea sa, Evanghelistul Luca dă impresia că, în ciuda diversității evenimentelor, totul se petrece în aceeași zi. Și așa cum la Facere Dumnezeu suflă „suflare de viață" (Facerea 2,7) în nările omului, și Iisus „suflă" Duhul peste ucenici (Ioan 20,22) în seara Învierii. Ca și la Botez, noua creație se face în Duhul.

Această icoană compozită a tainei pascale face parte dintr-un șir de icoane duble, produse din secolul al XVI-lea în Rusia sub influență occidentală; aici, tema coborârii la iad e completată de cea a lui Hristos ieșind din mormânt și celelalte. Dacă deplângem icoanele lui Hristos ieșind din mormânt, adesea ca unică temă, care trunchiază adevărul Evangheliilor și refuză taina, aici vedem că iconograful știe să tragă folos din ansamblul care cere o lectură globală în măsura în care părțile ilumineză întregul. Departe de a diminua evenimentul esențial al eliberării celor ținuți în legăturile iadului, scena centrală în care Hristos transfigurat pare a dejuca privirile omenești o accentuează și definește fără ocolișuri scopul Învierii.

Ochiul urmează în mod firesc dinamismul ascendent al compoziției. În picioare pe porțile iadului, Hristos domină scena. Pictat în centrul icoanei, El iradiază o lumină generos intensificată de mandorla albă. În mijlocul imaginii, într-o stare de imponderabilitate, Mântuitorul se profilează deasupra unei peșteri de tradiție bizantină în care a fost strecurat un mormânt de tip latin. Piatra răsturnată, giulgiurile albe înconjurate de legături roșii, străjerii prăvăliți la pământ ca secerați de moarte, toate apar aici! Starea cu totul aparte a străjerilor urmează conținutul imnelor liturgice consacrate Împăratului care se odihnește. Sub mâna dreaptă binecuvântând a lui Hristos, părând a orchestra mișcarea, o mulțime de Îngeri se îndreaptă spre porțile iadului deja sfărâmate de unul dintre ei. Câțiva diavoli încearcă zadarnic să astupe spărturile cu bucăți de scândură. Pictat în maro, diavolul care apără cu trupul său un stâlp al porților cade sub răzbunarea primului Înger, care-l prinde de păr și-l lovește cu o cruce. Demonii sunt împinși în pântecele monstrului infernal care-și scuipă din gură prizonierii. Obicei răspândit, un comentariu pe marginea icoanei precizează: „Puterile cerești au coborât în iad, au pus mâna pe demoni și pe toată puterea lor, i-au aruncat acolo unde sunt chinurile cele veșnice". Este un text care trimite la Apocalipsă: „Și am văzut un Înger pogorându-se din cer (...) l-a prins pe balaur (...) și l-a legat (...) și l-a aruncat în adânc" (Apocalipsa 20,1-3).

Porțile iadului mai figurează o dată sub picioarele lui Hristos coborât în iad pentru a-i elibera pe drepții Vechiului Testament cărora le aduce învierea.

În timp ce îl ridică cu putere pe Adam cu mâna dreaptă și cu stânga arată Raiul lungului și luminosului cortegiu de drepți, doi Îngeri la picioarele Sale, în partea stângă, leagă doi demoni care urmează să fie aruncați în gheena focului. De cealaltă parte, Eva pune capul pe unul din picioarele Mântuitorului, în semn de profundă cinstire. Ea este urmată de Sarra, soția părintelui celor ce cred, și de Rebeca, soția lui Isaac. Aureolele suprapuse din grupurile de Îngeri și de drepți sugerează o mulțime nenumărată. În spatele lui Adam, primul din șirul celor drepți, se află tânărul Abel, care poate fi recunoscut după hainele lui de păstor. Apoi, încoronați, vin Solomon tânăr (fără barbă) și tatăl său, David, cu fața împodobită de o barbă argintie și în mână cu un pergament pe care stă scris: „Scoală-Te, Doamne..." (Ps. 131, 8). Mai sus, un alt profet expune un alt rulou cu un extras din Scripturi: „Să se scoale Dumnezeu și să se risipească vrăjmașii Lui" (Ps. 67,1). În spatele Îngerului din frunte, se află Ioan Înaintemergătorul care are în mână un pergament pe care sunt scrise cuvintele: „Eu am mărturisit despre El ...". La poarta Raiului, străjuită de un Heruvim de foc care păzește intrarea (cf. Facere 3,24) se află cel care a intrat primul în Rai (Luca 23, 43), tâlharul cel bun, care poate fi recunoscut după crucea pe care o poartă în mâna dreaptă. El se mai profilează o dată dincolo de zidurile Ierusalimului ceresc, conversând cu cei doi drepți ai Vechiului Testament, profetul Ilie Tesviteanul (2 Regi 2,11) și Enoh (Facerea 5,24), amândoi răpiți de vii la cer.

Să venim acum la ultimele scene strâns legate de Înviere! Deasupra intrării iadului, situată în partea opusă intrării în Rai, sunt reprezentate trei femei purtătoare de mir în fața mormântului gol pe care un Înger îl arată cu mâna. Între ele se află Marta și „cealaltă Marie". Puțin mai sus, Petru, care nu-și crede ochilor, se apleacă la rândul său asupra giulgiurilor din mormântul gol. Puțin mai sus, Domnul îl invită pe Toma să-și pună mâna în coasta Sa ca „să nu mai fie necredincios, ci credincios" (Ioan 20,27). Jos, în partea dreaptă, Mântuitorul înviat, îmbrăcat în veșmântul Său de slavă, se arată ucenicilor pe malul lacului Tiberiadei (Ioan 21,1-14). La îndemnul său, ucenicii aruncă mrejele la dreapta corabiei și pescuirea se dovedește așa de bogată, încât nu mai pot să scoată mreaja de mulțimea peștilor. Recunoscând că este Domnul, Petru cel impulsiv se aruncă în apă în întâmpinarea Învățătorului.

Încoronare și împlinire a Învierii, Înălțarea ocupă în mod firesc centrul superior al icoanei. Avem aici tratarea obișnuită a temei, în care, adunați în jurul Maicii Domnului (în dreapta și în stânga căreia se află cei doi Îngeri îmbrăcați în alb), Apostolii Îl privesc pe Hristos înălțat la cer (Marcu 16,19).

Cu cât revenim la textele liturgice, prea multe pentru a fi citate integral, cu atât icoana devine mai înțeleasă: „Astăzi cuprinde mormântul pe Cel ce

26. ***Coborârea la iad*** – icoană compozită de la începutul secolului al XIX–lea, Rusia, colecție particulară.

cuprinde făptura cu palma; acoperă piatra pe Cel ce acoperă cerurile cu bunătatea, doarme Viața și iadul se cutremură, și Adam din legături se dezleagă. Slavă rânduielii Tale, prin care, săvârșind toate, ne-ai dăruit nouă odihnă veșnică, prin Sfântă învierea Ta cea din morți" (Utrenia din Marea Sâmbătă, Laude, glas 2). „Luând în pântece a vieții piatră (și piatra era Hristos, viața noastră), cel a toate mâncător, iadul, a vărsat pe toți morții ce din veac i-a înghițit" (Ibidem, Prohodul, prima stare, glas 5, str.23). Cel „a toate mâncător", nesătul și trufaș, se identifică cu Leviatanul, acest prinț al răului menționat în cartea lui Iov (Iov 41).

Această icoană e în comuniune cu Liturghia pascală care repetă de o mie de ori vestea de necrezut. Omul crede așa de greu! Hristos nu este recunoscut imediat de către cei apropiați căci „ochii lor nu văd", n-au primit încă Duhul.

În relatarea plină de delicatețe a călătoriei spre Emaus, cei doi ucenici sunt triști și decepționați: „Iar noi nădăjduiam că El este Cel ce avea să izbăvească pe Israel" (Luca 24,21). Orbiți de lipsa lor de credință, ei nu-L recunosc pe Mântuitorul decât în momentul frângerii pâinii pe care le-o dă înainte de a se face nevăzut de la fața lor. Plini de bucurie, înțeleg atunci cât „ardea" inima în ei (Luca 24,32) pe când mergeau împreună cu El pe cale. Cine ar îndrăzni să pretindă că ucenicii sunt victimele halucinațiilor?

În comentariul său la arătarea pe malul lacului Tiberiada, Sfântul Ioan Gură de Aur (†407) înlătură orice ambiguitate:

> Iisus îi întreabă pe ucenici: „Nu cumva aveți ceva de mâncare?" Încă mai vorbește în limbaj omenesc, ca și cum ar fi dorit să cumpere ceva pește. Ei fac semn că nu au nimic. Atunci le spune: „Aruncați mreaja în partea dreaptă". Ei ascultă și prind foarte mult pește. Atunci Îl recunosc: și iarăși îi vedem pe Petru și pe Ioan arătându-și fiecare caracterul său. Petru este cel mai focos, Ioan are un spirit mai elevat; primul e mai prompt, al doilea e mai pătrunzător. De asemenea Ioan este primul care-L recunoaște pe Iisus și Petru primul care-L întâlnește.
>
> Ei aveau în fața lor semne puțin obișnuite. Care? Mai întâi, pescuitul fusese bogat; apoi, mrejele nu s-au rupt; și, în fine, înainte să fi coborât pe pământ ei au găsit jăratec pus jos și pește pus deasupra și pâine. Într-adevăr Iisus făcuse toate acestea din nimic, și nu pornind de la lucruri materiale existente, după cum făcea de obicei înaintea morții Sale, când voia să se adapteze condiției noastre.
>
> Așadar, Petru Îl recunoaște și aruncă tot, pește, mreje, și se încinge cu haina. Vedeți respectul și dragostea sa? Erau cam o sută de metri pentru a ajunge la mal; dar nu mai are răbdarea să ajungă cu barca; se aruncă în apă. Să-L ascultăm acum pe Iisus: „Veniți de prânziți!" le spune. Nimeni nu îndrăznea să-L întrebe. Ei nu mai au față de El familiaritatea de altădată; le lipsește siguranța, nu-l mai abordează cu întrebări. Așteaptă așezați în liniște, plini de teamă și de respect, atenți la persoana Sa. „Știau că este Domnul", ne spune Evanghelia. De aceea nimeni nu îndrăznea să-L întrebe: „Cine ești Tu?". Fața Sa era alta, și aceasta îi umplea de stupoare și de uimire; ar fi voit să-L întrebe despre aceasta; dar nu îndrăzneau de teamă și pentru că știau foarte bine că era El. Mâncau, în tăcere, hrana pe

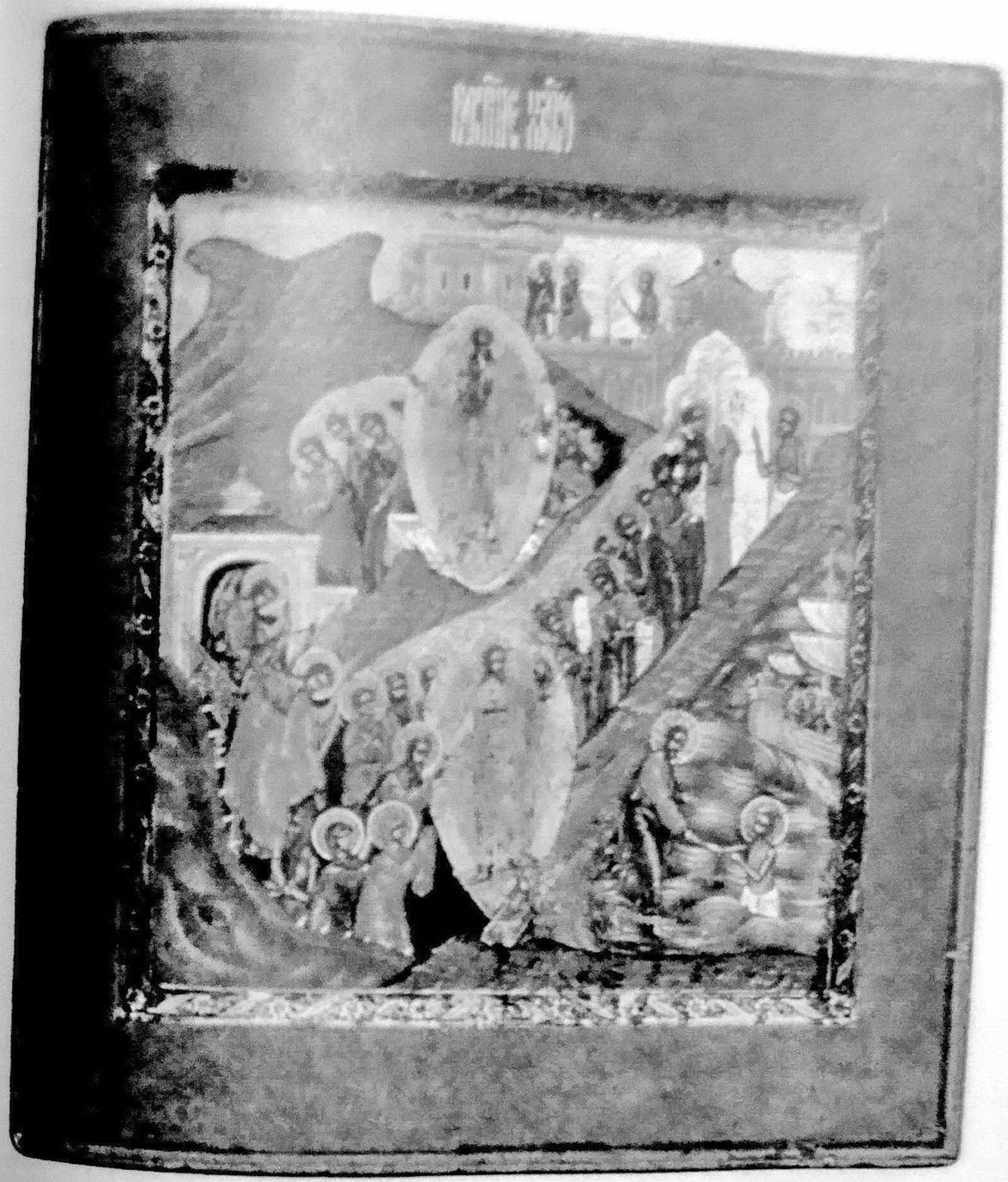

27. *Coborârea la iad* – icoană compozită, secolul al XVIII–lea, Rusia. Colecție particulară. (Foto: Victor Bakchine) [Variantă la icoana descrisă]

care El o crease pentru ei din preaplinul atotputerniciei Sale (Omilia 87, din Comentariul la Sfântul Ioan, 2-3, PG 59, 475-476).

Compoziția acestei icoane, care arată realizarea făgăduinței, dovedește că: limitele spațiului și timpului sunt biruite, Hristos este peste tot și în toate. Cu cei aleși, El este contemporanul nostru.

„Căci, precum în Adam toți mor, așa și în Hristos toți vor învia. Dar fiecare în rândul cetei sale: Hristos, începătură, apoi cei ai lui Hristos, la venirea Lui" (I Corinteni 15, 22-23). Și cultul și iconografia concentrează neîncetat atenția asupra cuplului Moarte-Înviere.

Alte icoane ale Învierii

Arătarea Domnului Mariei-Magdalena și îndoiala lui Toma

Confuzia ucenicilor care mergeau spre Emaus urmează după cea a Mariei-Magdalena, care-L ia pe Iisus drept grădinar. De fiecare dată, inima este cea care-L recunoaște. Dacă Cel Înviat apare și dispare în mod neprevăzut, n-o face pentru a arăta că de acum scapă legilor lumii căzute, că El nu mai este fizic perceptibil, dar că poate fi totuși atins în și prin Duhul?

Dezvoltată paralel cu adoptarea imagisticii occidentale a lui Hristos ieșind din mormânt, în secolul al XVI-lea, icoana Mariei-Magdalena se bazează pe vechi antecedente. Astfel, la Ravenna, oraș al Imperiului de Răsărit, biserica Sfântul Apolinarie cel Nou prezintă un mozaic, realizat spre anul 400, cu această temă: Maria-Magdalena stând de vorbă cu Îngerul care îi vestește Învierea.

În acord cu povestirile Evangheliilor (Marcu 16,9; Ioan 20,14-17), această icoană răspunde dorinței de a vedea și a atinge pe care o are Occidentul, imitat în această privință de Orientul „dezorientat". Nu că subiectul ar fi lipsit de căldură și de frumusețe, departe de aceasta, dar în dorința de a le arăta pe toate, ea ne lipsește într-o mare măsură de ceea ce enunță cu atâta putere cele două icoane pascale de bază.

Iconograful Îl înfățișează pe Hristos strălucind de lumină ca și în icoana Coborârii la iad, chiar dacă, prin îmbrăcăminte, Cel Înviat, pe Care Maria-Magdalena Îl ia drept grădinar, nu se arată că ar fi El. Revelator este dialogul între această femeie în lacrimi și Îngerii „șezând ... unde zăcuse trupul lui Iisus":

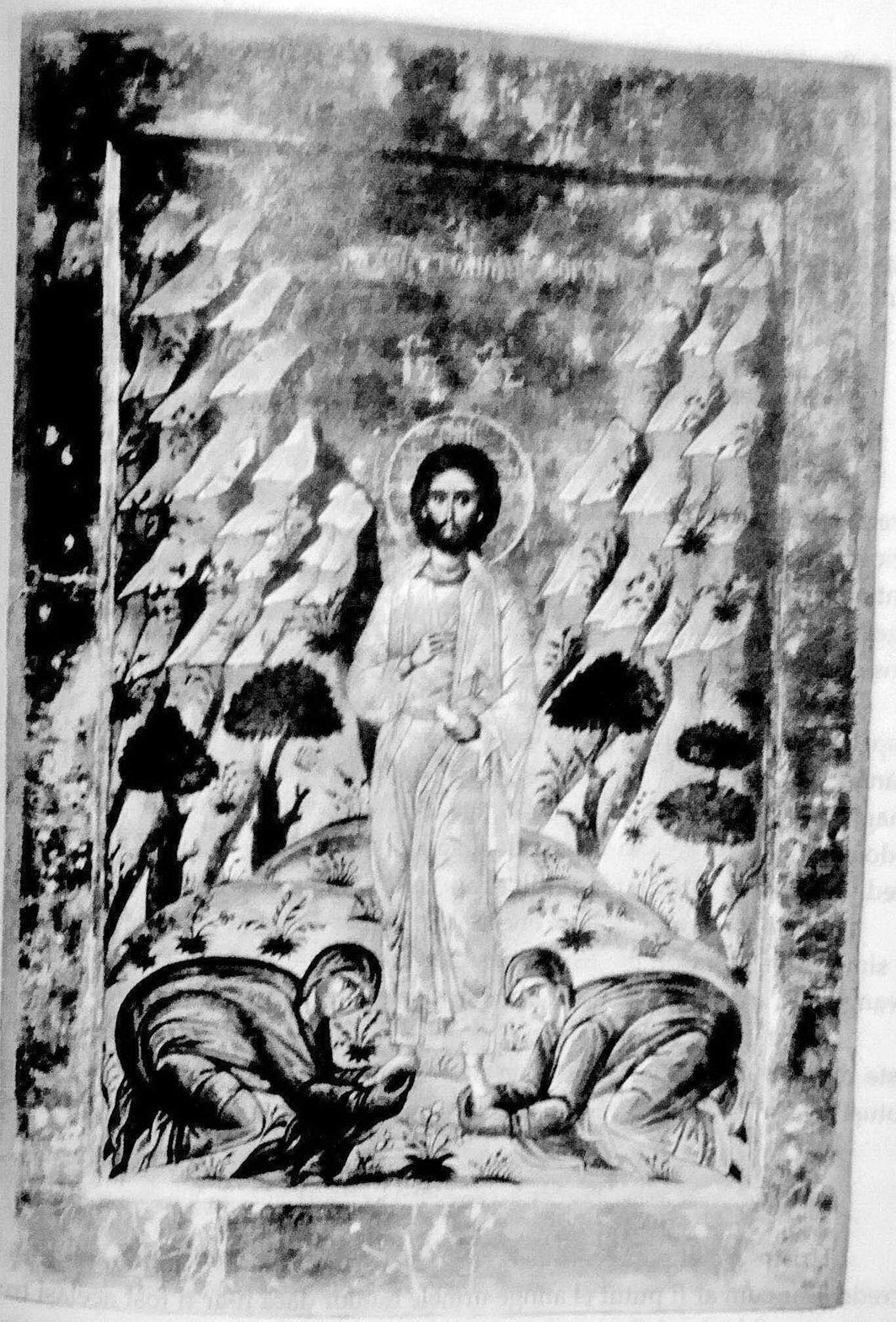

28. ***Arătarea lui Hristos Sfintelor Femei*** – icoană de pe la 1680, provenită dintr-un iconostas de la Mânăstirea Cotroceni, București. Muzeul Național de Artă, București. (Fotografia muzeului)

- Femeie, de ce plângi?
- Că au luat pe Domnul meu și nu știu unde L-au pus (Ioan 20,13).

Trebuie să vedem aici o victimă a dezinformării programate de mai marii sinagogii, care nu s-au dat în lături să-i mituiască pe soldați ordonându-le să spună că trupul lui Iisus fusese furat de ucenici (Matei 28,11-15), sau pur și simplu faptul că, departe de a-și imagina Învierea, ea nu căuta pe cineva viu, ci un mort pe care-l plânge cu amar?

> Zicând acestea, ea s-a întors cu fața și a văzut pe Iisus stând, dar nu știa că este Iisus. Zis-a ei Iisus: Femeie, de ce plângi? Pe cine cauți? Ea, crezând că este grădinarul, I-a zis: Doamne, dacă Tu L-ai luat, spune-mi unde L-ai pus și eu Îl voi ridica. Iisus I-a zis: Maria! Întorcându-se, aceea I-a zis evreiește: Rabuni! (adică: Învățătorule) (Ioan 20,14-16).

Această icoană vehiculează, în felul său, o încărcătură emoțională latentă și realismul ei se află în contrast cu simbolismul icoanelor precedente. Cu un picior îngenuncheată, Maria-Magdalena schițează o mișcare spre Hristos Care-i întinde mâna purtând semnul cuielor. Scena mormântului gol, cu sau fără Îngeri, se detașează într-o parte. Iată tipul acestei icoane cu variații uneori considerabile.

De fiecare dată când ucenicii „credeau că văd duh" (Luca 24,37) și erau înspăimântați, Iisus îi invită să-L atingă pentru a le învinge rezistența, apoi mănâncă. Chiar dacă Îl recunosc, ucenicii nu îndrăznesc într-adevăr să-și imagineze că văd trupul torturat, omorât și pus în mormânt. Adăugată îndoielilor care preced asimilarea deplină a realității, această necredință dă un credit formidabil tuturor mărturiilor care contribuie la credința lor în Înviere.

Imagine a omului modern obișnuit să nu creadă decât ceea ce vede, atinge și simte, Toma a inspirat o icoană pascală care amintește cu fidelitate de scena evanghelică a întâlnirii cu ucenicii, simbolizată de clădirile din jur.

Deși plină de bucurie, relatarea numeroșilor ucenici pe care-i cunoaște nu este de ajuns pentru a topi gheața necredinței lui Toma. Îndoiala sa devine totuși credință profundă când Îl întâlnește pe Iisus.

> El atinge Omul și-L numește Dumnezeu. Îl atinge pe unul și crede în Celălalt. Să fi scris mii de cărți, n-ar fi slujit Biserica atât de mult (Predică, Thomas de Villeneuve †1555).

Hristos Se supune cerințelor lui Toma care vrea să-L atingă pentru a crede. Dar cum ar fi putut el atinge urmele rănilor dacă n-ar fi fost același trup răstignit mai înainte? Cum s-ar explica apoi această prezență neașteptată când totul era încuiat? Rațiunii învinse nu-i mai rămâne decât să se închine: „Domnul meu și Dumnezeul meu" (Ioan 20,28). Prin chiar aceste cuvinte, Toma recunoaște cele două firi ale lui Hristos. Urmele cuielor, rana produsă prin

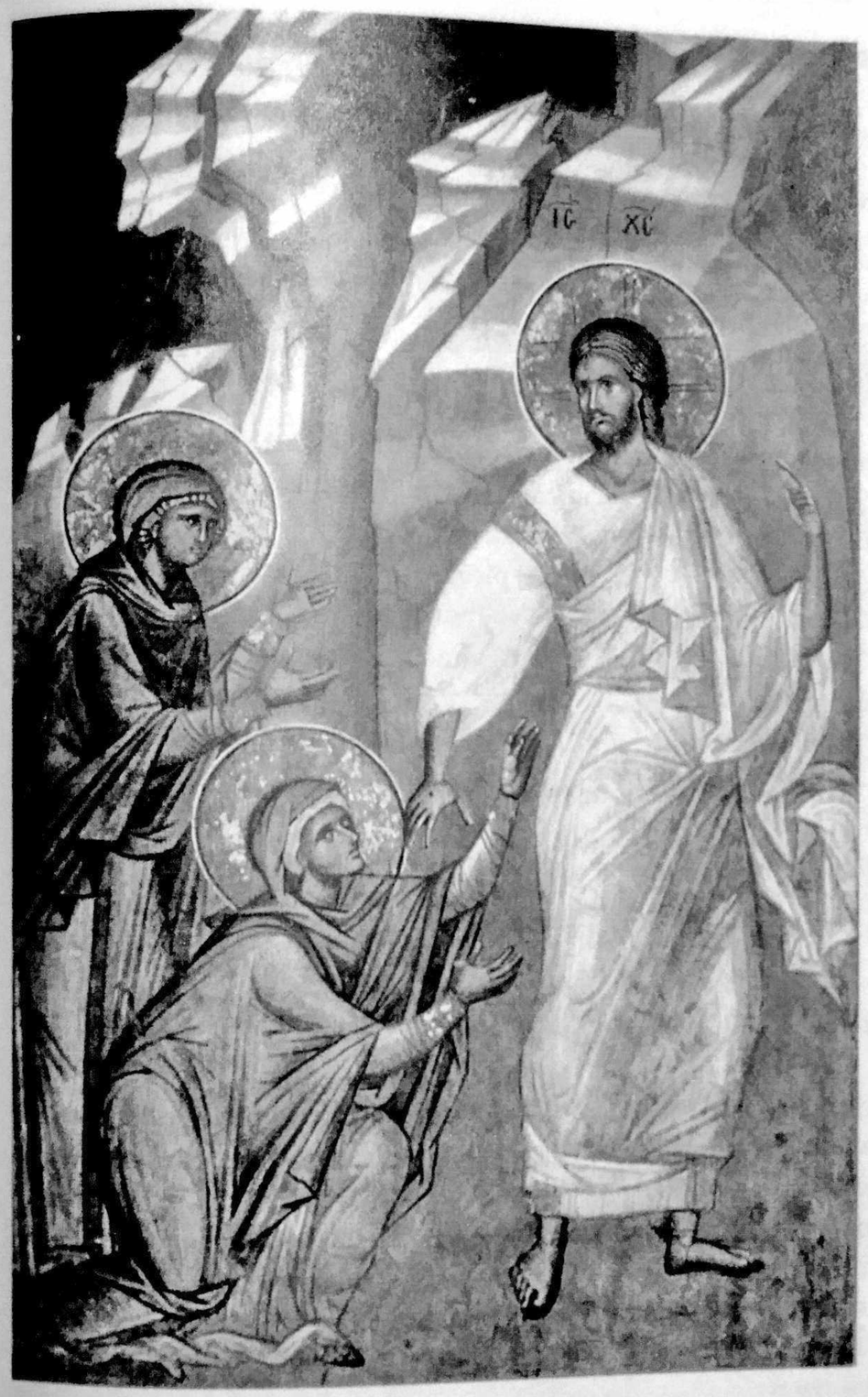

29. ***Arătarea Mântuitorului Mariei-Magdalena (Rabuni)*** – frescă din 1335–1350, Biserica Pantocratorului, Mânăstirea Decani, Serbia. (Foto: Bernard Ehlich)

împungerea cu sulița, urmele tuturor maltratărilor îndurate în timpul Patimilor, toate concură la dovedirea realității divino-umane a lui Hristos. Suflând Duh Sfânt asupra Apostolilor, Acesta le deschide mintea ca să înțeleagă Scripturile.

> Încetineala cu care au crezut ucenicii în Învierea Domnului a fost poate o slăbiciune din partea lor; dar, mai mult, ea a fost puterea noastră. Ca răspuns la îndoielile lor ei au primit numeroase dovezi ale Învierii: și când luăm cunoștință de ele, putem spune că îndoielile Apostolilor sunt pentru noi ocazia de a ne întări credința. Maria-Magdalena, care a crezut imediat, ne este mai puțin de folos decât Toma, care a rezistat mai mult timp. Căci îndoiala sa l-a făcut să atingă urmele rănilor lui Hristos, vindecând prin aceasta rana îndoielii din inima noastră (Sfântul Grigorie cel Mare, Omilia 29, P.L. 76, 1213-1216).

Singur printre ucenicii pe care-i iubea Iisus, Iuda Îi întoarce spatele, Lui și mesajului Său. Nu este, oare, imaginea necredinciosului care, ca și Adam, preferă pământul în locul cerului, creatura în locul Creatorului? Fiecare om este și Petru care cedează în fața fricii, care-și pierde curajul în fața ispitei. Fericit este că plânge când își dă seama de trădarea și lipsa de iubire față de Cel ce ne-a iubit până la a-Și da viața pentru noi, căci „măsura iubirii este iubirea fără măsură" (Sfântul Augustin).

„Dar sunt și alte multe lucruri pe care le-a făcut Iisus, și care, dacă s-ar fi scris cu de-amănuntul, cred că lumea aceasta n-ar cuprinde cărțile ce s-ar fi scris" (Ioan 21,25).

Să înțeleagă cine poate! „Fericiți cei ce n-au văzut și au crezut" (Ioan 20,29).

Icoana Praznicelor Împărătești

Adevărat creuzet, Învierea lui Hristos este centrul în care converg și în jurul căruia gravitează toate celelalte praznice, făcând și mai explicit sensul din care ele însele își iau semnificația. În această stare de osmoză, cele douăsprezece Praznice Împărătești ale Bisericii Ortodoxe formează în mod firesc o coroană în jurul Coborârii la iad, care, după cum am văzut, exprimă cu mai multă putere sensul Învierii, care este împlinire, recapitulare, „eshatologie".

În paginile ce urmează vom vedea cât de strâns sunt legate aceste praznice de Înviere.

30. *Îndoiala lui Toma* – frescă din 1312, Mânăstirea Vatopedi, Muntele Athos, Grecia.

31. *Îndoiala lui Toma* – detaliu, icoană pictată pe la 1499–1500, atelierul meșterului grec Dionisios, Mânăstirea Pavlo–Obnorsky, regiunea Vologda. Muzeul Rus, Sankt–Petersburg.

Așezarea canonică în icoană
a celor douăsprezece Praznice Împărătești

<table>
<tr><td>Nașterea
Maicii Domnului</td><td>Intrarea în Biserică
a Maicii Domnului</td><td colspan="2">Bunavestire</td><td>Nașterea
lui Hristos</td></tr>
<tr><td>Întâmpinarea
Domnului</td><td colspan="3" rowspan="2">Coborârea la iad</td><td>Botezul
lui Iisus</td></tr>
<tr><td>Intrarea
în Ierusalim</td><td>Schimbarea
la Față</td></tr>
<tr><td>Înălțarea
Domnului</td><td>Cincizecimea</td><td>Adormirea Maicii
Domnului</td><td>Înălțarea
Sfintei Cruci</td></tr>
</table>

Icoane legate de Înviere

5

Dacă cele douăsprezece Praznice Împărătești constituie o sinteză de neegalat a istoriei și a tainei mântuirii recapitulată în Învierea lui Hristos, câteva praznice, dintre care Învierea lui Lazăr, Cina cea de Taină, Răstignirea și Punerea în mormânt, oferă un unghi de vedere complementar cu totul interesant. Praznicul Cincizecimii, spre exemplu, dispune de două imagini liturgice: icoana Pogorârii Duhului Sfânt peste Apostolii adunați împreună și cea a Sfintei Treimi, abordată în concluzie.

Nașterea Maicii Domnului

Nașterea Maicii Domnului, primul Praznic Împărătesc al anului liturgic ortodox inaugurat la data de 1 septembrie, precede cu o săptămână praznicul Înălțării Sfintei Cruci. Mântuirea începe aici, cu Crucea prezentă deja în filigran. Deschiderea și închiderea ciclului liturgic prin prăznuirea Maicii Domnului Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, se explică prin faptul că ea este făptura cea mai curată și, deci, cea mai apropiată de Dumnezeu. Femeia prin care Mântuitorul intră în lume, ea este și cea al cărei suflet vine Hristos să-l primească în ziua adormirii. Prima din cortegiul neamului omenesc răscumpărat, Maica Domnului deschide și arată „Calea".

Exemplul este întru totul frapant. În providența Sa, Dumnezeu nu alege doar un popor, niște profeți, ci și o femeie. Culme a uimirii, ea se naște dintr-o femeie stearpă, dovadă de necontestat a darului vieții. Sinonimă cu absența vieții, sterilitatea se înrudește într-adevăr cu moartea. Or, Hristos ne face să trecem de la moarte (păcat) la viață, eliberându-ne de sterilitatea spirituală care ne afectează.

Deținătoare a unui nume într-un fel predestinat, pentru că înseamnă „har", Ana și soțul ei Ioachim, mult preocupați în acest sens, află de la Înger că vor avea un copil. Icoana exprimă bucuria fertilității regăsite și apropiata eliberare a neamului omenesc, căci această viață recuperată vestește Învierea. În rodirea sterilității, Sfântul Ioan Damaschin vede dovada că „însăși sterilitatea

32. *Naşterea Maicii Domnului* – icoană recentă.

lumii, incapabilă să producă valori, avea să înceteze (...). Iată pentru ce Maica Domnului vine în lume în virtutea unei făgăduințe" (Omilia la Adormirea Maicii Domnului, I, 5-6).

Cea pe care Dumnezeu Și-a ales-o pentru a ni-L da pe Emanuel naște: „că din tine a răsărit Soarele dreptății, Hristos Dumnezeul nostru, și dezlegând blestemul, a dat binecuvântare și, stricând moartea, ne-a dăruit nouă viață veșnică" (Troparul sărbătorii, glas 4). Da, Hristos este lumina care răsare în întunericul morții, lumina zilei celei fără de sfârșit începută prin Învierea Sa.

Biserica Ortodoxă învață că omul nu moștenește păcatul lui Adam, ci consecințele căderii acestuia: înclinarea spre rău, de nedespărțit de libertatea umană. Ea se deosebește în această privință de Biserica Romei, pentru care fiecare om moștenește păcatul originar. În perspectiva Vaticanului, Ana nu poate, prin urmare, să zămislească decât un copil lipsit de această vină, adică despărțită ontologic de ceilalți oameni încă de la nașterea sa (dogma Imaculatei concepții). Biserica Ortodoxă, în schimb, mărturisește că Maria a fost, din momentul zămislirii, întru totul asemenea cu ceilalți muritori, dar a rămas întru totul întoarsă spre Dumnezeu, deci cu totul curată. Departe de a fi o simplă neînțelegere de cuvinte, această diferență teologică se dovedește crucială deoarece în ea se află întreaga concepție despre mântuire care este în joc. Or, cum spune un vestit text patristic: „ce nu este asumat nu poate fi mântuit". Întruparea deplină a Celei de-a doua Persoane a Sfintei Treimi implică faptul că Maica Sa a fost ea însăși asemenea oamenilor, adevărată fiică a Evei, în afară de supunerea voluntară față de patimi. Orice restricție pe această temă afectează deplinătatea Întrupării, invalidează afirmația că Hristos a fost întru totul asemenea nouă.

> Trebuia să fie prima născută, cea care urma să-L nască pe Cel ce „este mai înainte decât toate și toate prin El sunt așezate" (Coloseni 1,17) (Sfântul Ioan Damaschin, Omilia la Nașterea Sfintei Fecioare Maria, 2).
> Fiică vrednică de Dumnezeu, frumusețea firii umane, îndreptarea Evei, strămoașa noastră! Căci prin nașterea ta, este ridicată cea căzută. Fiică preasfântă, strălucire a neamului femeiesc! Dacă prima Evă a fost într-adevăr vinovată de călcarea poruncii și dacă prin ea „moartea a intrat" în firea omenească, pentru că ea s-a pus în slujba șarpelui, împotriva strămoșului nostru, Maria, care s-a făcut slujitoarea voii dumnezeiești, a biruit șarpele înșelăciunii și a adus în lume nemurirea (Ibidem 7).
> Cu adevărat, tu ești mai prețioasă decât toată făptura, căci numai din tine a primit Ziditorul pârga firii noastre omenești. Trupul Său s-a făcut din trupul tău, sângele Său din sângele tău; Dumnezeu s-a hrănit cu laptele tău și buzele tale au atins buzele lui Dumnezeu. Negrăită și neînțeleasă minune! (Ibidem 7).

Culme a apropierii dintre om și Dumnezeu, care a ales o femeie pentru a îmbrăca firea noastră umană, acest praznic se scaldă într-adevăr într-o atmosferă de bucurie. Și să lăsăm ultimul cuvânt icoanei verbale care este cultul:

Sterpiciunea firii noastre se dezleagă, căci cea stearpă se arată maică a celei ce a rămas Fecioară și după nașterea Ziditorului (Vecernia mare, la Doamne, strigat-am..., glas 6).
Să se veselească Adam, strămoșul, și Eva să tresalte de bucurie (...), ea, care strigă: Că mi s-a născut mie mântuirea, prin care din legăturile iadului mă voi slobozi (Ibidem, Litie, gl.1).
Că cea din sămânța lui David, Maica Vieții astăzi se naște, stricând întunericul; ceea ce este înnoirea lui Adam și chemarea Evei, și izvorul nestricăciunii, prin care noi ne-am îndumnezeit și din moarte ne-am mântuit (Ibidem, gl.8).
(...) Ea este „Biserica cea sfântă, locașul lui Dumnezeu, organul fecioriei, cămara cea împărătească; întru care taina cea preamărită a unirii celei negrăite a firilor ce s-au adunat împreună desăvârșit s-a lucrat întru Hristos (Ibidem, Stihiră, glas 8).
Ioachim și Ana din defăimarea nenașterii de fii, iar Adam și Eva din stricăciunea morții au scăpat, Preacurată, prin sfântă nașterea ta (Utrenie, Condacul, glas 4).
Că tu mijlocitoare te-ai arătat, veseliei celei adevărate și a darului (Vecernia înaintepraznuirii, Stihirile Născătoarei de Dumnezeu, glas 1).

Intrarea Maicii Domnului în Biserică

Această icoană nu împrumută de la istorie decât forma, nu și fondul. Scăpând domeniului istoric, ea scoate în evidență numai datele duhovnicești care învață despre adevărul mântuirii. Adusă la Templu de părinții săi, Ioachim și Ana, care doreau să o consacre lui Dumnezeu, Maria este primită la vârsta de trei ani, de marele preot Zaharia (cel care va fi tatăl Sfântului Ioan Înaintemergătorul) care o introduce în Sfânta Sfintelor, unde va crește învățând să slujească Celui Preaînalt. Cu toate că accesul în Sfânta Sfintelor o dată pe an era prerogativa exclusivă a Marelui Preot, Tradiția relatează că spre stupefacția generală, Maria a intrat aici singură, semn evident al alegerii sale divine. Mai apare încă o dată la cel mai de sus etaj al Sfintei Sfintelor, hrănită cu pâine de un Înger. Trebuie să vedem aici imaginea „Pâinii vieții" pe care Dumnezeu o dă alor Săi. Căci, prieten credincios al omului, El întărește, îi pregătește pentru însărcinarea lor, îi conduce pe cei care nu caută voia lor, ci descifrează calea pe care trebuie s-o urmeze de-a lungul greutăților și semnelor vieții.

Maria trăiește sub regimul Legii și al Templului. Legea va fi abolită în favoarea iubirii, Templul va deveni Hristos. În Maria se împlinește deja trecerea de la Noul la Vechiul Testament. Ea este în Templu, ea, cea care va deveni curând Templul Domnului. După cum norul umplea cândva Templul, în așa măsură încât preoții nu mai puteau să pătrundă acolo, tot așa Dumnezeu va umple cu prezența Sa această aleasă între toate celelalte făpturi. O lucrare ce se va împlini, de această dată, fără știrea oamenilor, căci, cu excepția Sfântului Ioan Botezătorul care și-a identificat Stăpânul încă din pântecele maicii sale, păstorii,

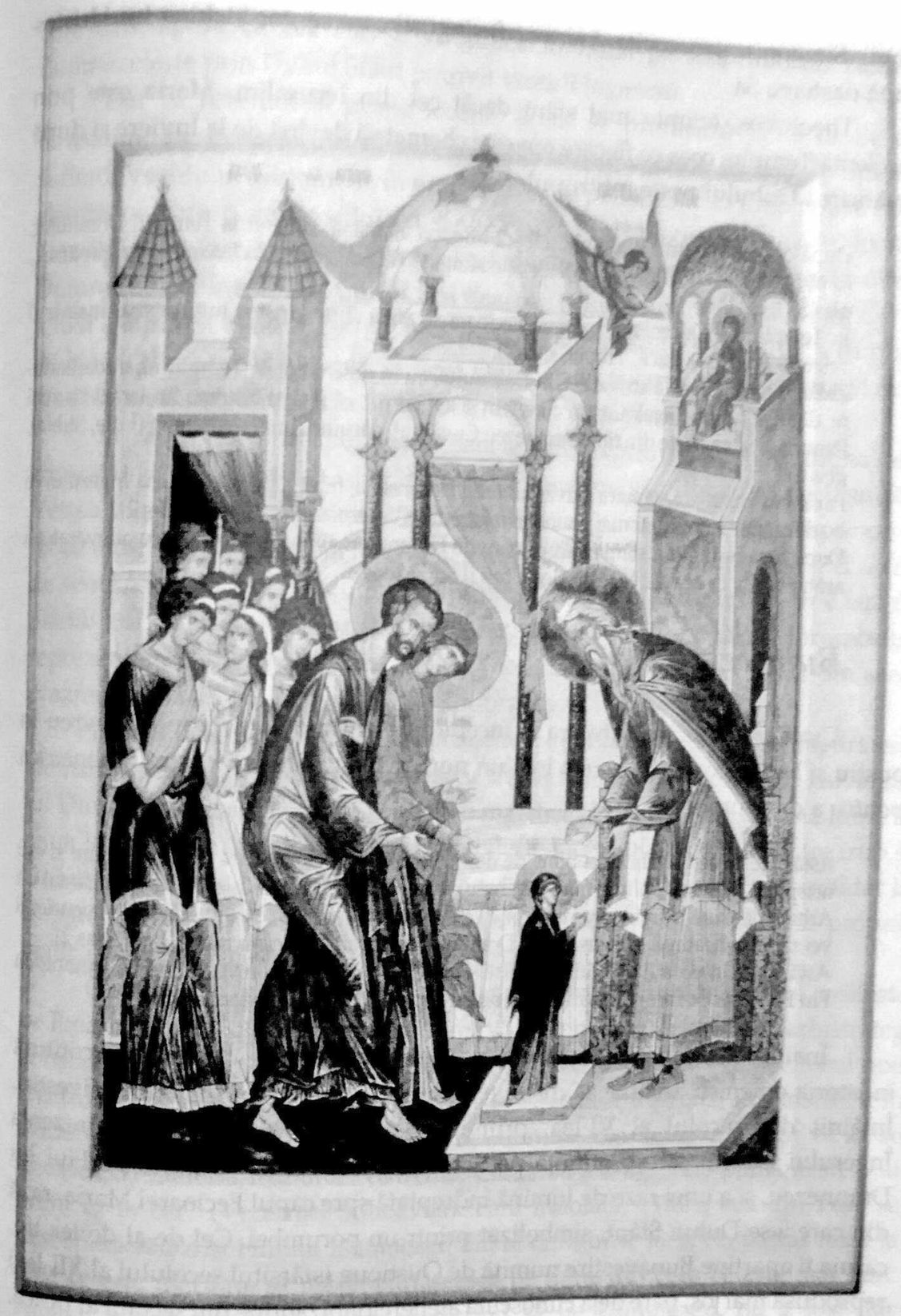

33. *Intrarea Maicii Domnului în Biserică* – icoană recentă.

magii, Simeon și proorocița Ana vor fi singurii care se vor închina lui Hristos după nașterea Sa.

Theotokos, templu mai sfânt decât cel din Ierusalim, Maria este prin excelență Templu, ceea ce fiecare om este chemat să devină de la Înviere și după revărsarea Duhului peste tot trupul.

> După ce te-ai născut Tu, dumnezeiască Mireasă, Stăpână, ai venit la Templul Domnului, ca să te hrănești în Sfintele Sfintelor ca o sfințită (Vecernia mare, la Doamne, strigat-am..., glas 8).
> În Templul lui Dumnezeu luminat Fecioara se arată și pe Hristos tuturor mai înainte Îl vestește (Vecernia mică, Tropar, glas 4).
> Zaharia mirându-se a strigat: „Ușa Domnului, eu îți deschid ușile Templului; bucurându-te, dănțuiește într-însul. Că am cunoscut și am crezut, că iată mântuirea lui Israel va veni lămurit și Se va naște din tine Dumnezeu Cuvântul, dăruind lumii mare milă (Litie, Stihiră, glas 5).
> Pâine cuvântătoare, cămara Cuvântului lui Dumnezeu, fiind hrănită de mâna Îngerului ce o aduce, lui Dumnezeu mai înainte era logodită (Vecernia mică, Stihiră, glas 2).
> După făgăduința cea sfântă, Născătoare de Dumnezeu și rodul cel mărit cu adevărat s-a arătat lumii, ca cea mai presus decât toți (Laude, glas 1).

Bunavestire

Cuvântul creator Care era la început, Cel ce conducea poporul evreu în pustiu și Se descoperea ascuns într-un nor, Își asumă firea noastră omenească pentru a o îndumnezei:

> Astăzi vestește Gavriil celei pline de dar: „bucură-te, Fecioară care nu știi de mire și ești neispitită de nuntă! Nu te mira de chipul meu cel neobișnuit și nici nu te spăimânta! Că Arhanghel sunt. Șarpele a amăgit pe Eva oarecând; iar acum, eu îți vestesc ție bucurie; și vei rămâne neatinsă și vei naște pe Domnul, Preacurată (Vecernia mare, Litie, glas 2).
> Astăzi este începutul mântuirii noastre și arătarea tainei celei din veac. Fiul lui Dumnezeu Fiu Fecioarei Se face și Gavriil harul bine-l vestește (Troparul praznicului).

Înainte să explicăm conținutul acestei sărbători care constituie o cotitură în istoria omenirii, trebuie să distingem două tipuri de icoane ale Buneivestiri. Întâlnit din secolul al VI-lea, primul tip se caracterizează prin prezența Îngerului Gavriil care o anunță pe Sfânta Fecioară că-L va naște pe Fiul lui Dumnezeu, și a unei raze de lumină îndreptată spre capul Fecioarei Maria, rază din care iese Duhul Sfânt, simbolizat printr-un porumbel. Cel de-al doilea tip, căruia îi aparține Bunavestire numită de Oustioug (sfârșitul secolului al XII-lea) reprodusă mai jos, pare deja cunoscută atelierelor bizantine din secolul al IX-lea. Pruncul, având cap de adult și binecuvântând cu mâna, e înscris în sânul Maicii

Sale care apare ca cea care-L va aduce în lume pe Mântuitorul, zămislit dumnezeiește prin Duhul Sfânt potrivit vestirii îngerești.

Dar să revenim la prima icoană. Scena se profilează peste casele din Ierusalim, loc de pelerinaj al evreilor. Maria este așezată în fața Templului, sufletul Vechiului Testament, în timp ce în ea se pregătește un timp nou, o nouă alianță pe care o va pecetlui cu sângele său Pruncul ce se va naște. În fața Templului de Piatră, ea este Templul cel nou din trup omenesc în care locuiește Dumnezeu cel Întrupat: „Cortul firii noastre, prin îndumnezeirea lui de Cel ce a luat asupra-Și aluatul nostru, Biserică a lui Dumnezeu se face. (...) Cea plină de har ... din care Mântuirea, Hristos Dumnezeul nostru, luând asupra-Și firea noastră, a adus-o din nou la Sine ..." (Ibidem, Stihoavnă, glas 4).

În raport cu aproape toate icoanele care exprimă pacea și odihna, aici constatăm, ca și în cea a Coborârii la iad, o mișcare și o dinamică neobișnuită. Vestea Îngerului, care pare a țâșni în fața Mariei plină de uimire, surprinde la fel ca intrarea lui Hristos în iad. Vestea uluitoare nu generează totuși nici un fel de sentimentalism, ci o atitudine de primire, de deschidere fără rezerve față de planul lui Dumnezeu. Porțiunea de cer, fasciile de lumină și porumbelul, reprezentate pe numeroase icoane, sunt tot atâtea simboluri care fac din acest praznic prima teofanie în ciclul marilor praznice.

Dacă în mod tradițional, Bunavestire este înfățișată pe Ușile Împărătești ale iconostasului, deasupra celor patru Evangheliști care reprezintă Cuvântul lui Dumnezeu, este pentru că aceste uși marchează trecerea din această lume în cea a Împărăției cerurilor. Praznicul stabilește într-adevăr legătura între trup și Duhul Sfânt, între pământ și cer. Luând atitudinea cerută oricărui candidat la Împărăția cerurilor, Theotokos, Maica Domnului, se golește de voia proprie pentru a-L primi în ea pe Cel pe Care pământul nu poate să-L încapă.

Gavriil vine urmând profeția lui Isaia, profetul Întrupării, care-L vestește pe Emanuel, patima și biruința Sa definitivă. Putere a lui Dumnezeu, arhistrateg al oștilor netrupești și vestitor al Întrupării, Arhanghelul este mijlocitorul noii creații, al restaurării firii noastre prin Hristos. Textele liturgice scot insistent în evidență unirea materiei și a spiritului: „Lumina cea nematerialnică va să se unească cu materia trupului" (Utrenia, Cântarea a 7-a), „cele pământești s-au prefăcut în cer" (Vecernie, Stihoavnă). Fără îndoială, „Taina cea din veac se descoperă astăzi și Fiul lui Dumnezeu Fiu al omului se face, ca, părtaș fiind la ceea ce este mai rău, să mă împărtășească pe mine din ceea ce este mai bun. Amăgit a fost odinioară Adam și, dorind să fie Dumnezeu, nu a fost. Iar Dumnezeu se face Om, ca pe Adam să-l facă Dumnezeu" (Lauda, glas 2). Prevăzându-și eliberarea, omenirea va veni prin Maria la îndumnezeire:

34. *Bunavestire, numită din Oustioug* – icoană, sfârșitul secolului al XII–lea, Novgorod(?). Galeriile Tretiakov. Moscova.

„Bucură-te, cinstită, ceea ce ești chemarea din nou a lui Adam și izbăvirea Evei" (Vecernia mare, Litie, glas1).

Dacă știm că prin Întrupare creatura devine receptacul al Creatorului, finitul receptacul al Infinitului și că Cel veșnic intră în timp, înțelegem mai bine legătura dintre timpul liturgic și timpul cosmic. Decalat astăzi la 21 martie, echinocțiul de primăvară avea loc în veacul al II-lea la 24 martie. Prin urmare, praznicul Buneivestiri coincidea cu sărbătoarea primăverii, primind în acest fel un sens cu totul aparte. Nu este primăvara momentul privilegiat când pomii înfloresc, când sămânța aruncată în pământ începe să germineze pentru a deveni fructul pe care-l cunoaștem? Bunavestire poartă în ea făgăduința unei deplinătăți care atinge cosmosul în ansamblul său. Embrionul în formare este Dumnezeul cel Veșnic, de dincolo de spațiu și timp. În înfruntarea luminii cu întunericul, care marchează istoria mântuirii, apar trei faze cheie: lumina apare ascunsă în timpul Buneivestiri care prevestește victoria și constituie un prim element pascal; ea străpunge pentru prima dată întunericul în timpul Nașterii, ca apoi să inunde totul în ziua Învierii. Afirmația că Hristos se naște în mod tainic în iad și că „lumina strălucește în întuneric" își primește întregul sens când contemplăm icoana Nașterii. Tot așa se întâmplă și cu icoana Paștilor, care scoate în evidență strălucirea luminii pătrunzând ființele și lucrurile.

Dacă Eva cea nouă, prin „DA" -ul spus Arhanghelului Gavriil și prin alegerea binelui, își îmbracă firea sa omenească în filiație dumnezeiască, prima Evă denaturează firea omului consimțind la porunca rău-voitoare a satanei, îngerul căzut. Spre deosebire de Eva care, nesocotind cu mândrie chemarea dumnezeiască, se vrea autonomă, Maria răspunde: „Iată, roaba Domnului" (Luca 1,38). Ea se supune, primește Cuvântul fără reținere, se golește de sine însăși pentru a-I face loc lui Dumnezeu Care Se întrupează, alegând în mod liber pe Dumnezeu și nu creatura.

> Și voi naște pe Cel fără de trup, Care va lua trup din mine, ca să ridice, ca un Puternic, pe om la cinstea cea dintâi, prin împreunarea cu trupul (Ibidem, la Doamne, strigat-am..., glas 6).

Imnul acatist cântat în sâmbăta celei de a 5-a săptămâni a Postului Mare cinstește Bunavestire. Sub formă de dialog, în acest imn, Arhanghelul Gavriil se opune satanei și Sfânta Fecioară Evei. Maria răspunde cu prudență veștii aduse de Înger, evitând în felul acesta lipsa de discernământ a Evei: „Cum va fi aceasta de vreme ce eu nu știu de bărbat?" (Luca 1,34). S-a văzut vreodată născându-se în aceste condiții vreun prunc, nesocotindu-se legile firii puse de Creator? Invitația vine într-adevăr de la Dumnezeu sau de la ispititorul?

35. *Bunavestire* – icoană recentă.

Duhul Sfânt se va pogorî peste tine și puterea Celui Preaînalt te va umbri; pentru aceea și Sfântul Care se va naște din tine Fiul lui Dumnezeu se va chema (Luca 1,35). Și a zis Maria: Iată roaba Domnului. Fie mie după cuvântul tău! (Luca 1,38).

Fără a se îndoi de Dumnezeu, Maria caută să se asigure că-L va sluji pe calea cea dreaptă.

Nașterea lui Hristos din Fecioară scoate în evidență absența paternității umane. Iisus Își primește trupul din Maria fără transmiterea vieții după rânduiala omenească. Născut dintr-o fecioară și nicidecum rodul unirii dintre bărbat și femeie, El intră în lumea pe care Însuși a creat-o, răsturnând înțelepciunea acestei lumi prin nașterea dintr-o Fecioară, creatura Sa, noua Evă, maică a oamenilor. El preexistă propriei Sale nașteri în lume - „Eu sunt mai înainte de a fi fost Avraam" (Ioan 8,5) - și arătarea Sa în trup restaurează ceea ce fusese întinat. „Dumnezeu adevărat și om adevărat", Cea de a doua Persoană a Sfintei Treimi, El este Fiul lui Dumnezeu, dar și Fiul Mariei. El este deci divino-uman.

Cel ce a creat cerurile și le ține în palma Sa, Creatorul lumii și al celor de deasupra lumii, al celor văzute și al celor nevăzute, Care nu se află în nici un loc pentru că El este locul tuturor făpturilor - căci locul, prin definiție, conține tot ce este în el -, S-a făcut pe Sine Însuși prunc în sânul ei (Sfintei Fecioare), fără sămânță bărbătească. El a făcut din ea locuință care a încăput Dumnezeirea care toate le umple, Cea una și fără de margini; cu totul adunat în ea, fără să Se micșoreze și cu totul rămânând necuprins, fiind El Însuși locul Său infinit (Sfântul Ioan Damaschin, Omilie la Adormirea Maicii Domnului II, 2).
Dacă S-ar fi născut din sămânță, El n-ar fi fost un om nou; iar dacă ar fi fost modelat după cel vechi și moștenitor al păcatului, nu ar fi putut primi în El deplinătatea Dumnezeirii întregi și să se facă izvor nesecat de sfințire (Sfântul Grigorie Palama, Omilie la Nașterea Domnului, 8).

Sfânta Fecioară Maria se încrede în Dumnezeu, sigură de Cuvântul Său; ea consimte, fără să țină seama de toate implicațiile fiat-ului său. „Pod care duce către ceruri și scară înaltă până la cer, pe care a văzut-o Iacob (...) ea este dezlegarea Evei" și „izbăvirea blestemului lui Adam" (Vecernia mare). Dumnezeu pecetluiește prin ea o nouă alianță care pune capăt alungării din Rai. În ea Adam, adică omenirea întreagă, se face lăcaș al lui Dumnezeu, lucrează o „întoarcere", căci, „Domnul este cu tine", spune Gavriil (Luca 1,28).

„Da"-ul precede propria noastră înaintare, „da" spus lui Hristos Care este un „nu" pornirilor spre moarte ce dormitează în firea noastră omenească. În plus, acest „da" permite Duhului să lucreze în noi. După cum Întruparea devine fapt prin fiat-ul Mariei, act liber, deschis intervenției lui Dumnezeu, dumnezeirea se grefează pe firea noastră umană numai în acord cu voința

36. *Arhanghelul Gavriil* – detaliu dintr–o frescă, secolul al XIV–lea, Biserica Sfântul Dimitrie, satul Susciva, Skopje, Macedonia.

noastră, acord care implică pregătire, renunțare de sine, abandonarea idolatriei, dăruirea întregii ființe, trup, duh și inimă.

Un text din Evanghelii citit la praznicele Maicii Domnului evocă femeia care a strigat într-o zi în prezența lui Iisus: „Fericit este pântecele care Te-a purtat și fericiți sunt sânii pe care i-ai supt!", la care Hristos a răspuns: „Fericiți sunt și cei ce ascultă Cuvântul lui Dumnezeu și-l păzesc!"((Luca 11, 27-28). O atare replică se potrivește perfect Mariei care păstra toate aceste cuvinte, punându-le în inima ei (Luca 2, 19). Urmând ei, fiecare poate de acum înainte să primească Cuvântul și să devină teofanic, loc al Întrupării arătate oamenilor și lumii.

Nașterea lui Hristos

Subiect al unei îndelungi dezbateri despre Întrupare, această icoană își găsește forma cvasi definitivă la ieșirea din tulburările iconoclaste marcată de triumful Ortodoxiei din 843. Serbat inițial la 6 ianuarie, împreună cu Teofania sau Epifania, praznicul Nașterii lui Hristos, cu începere de la anul 354 a fost deplasat la 25 decembrie în Biserica Romei, cu scopul de a înlocui cultul soarelui (Natalis Invicti) și alte sărbători păgâne din această perioadă a anului. Este adevărat că solstițiul de iarnă permite să se stabilească o strânsă legătură între lumea naturii și taina mântuirii, creșterea zilei anunțând apropiata biruință asupra nopții. O sărbătoare separată a datei Nașterii Domnului este introdusă și în secolul al IV-lea în Antiohia, apoi la Constantinopol, pe când era deja solid implantată în Capadocia. Armenii și copții, în schimb, au menținut până astăzi un singur praznic. Cât despre ortodocșii ruși, georgieni, sârbi etc. care serbează Nașterea Domnului pe 7 ianuarie, aceștia nu fac altceva decât să urmeze pur și simplu calendarul iulian, care este în urmă cu 13 zile față de calendarul civil.

Iconografia praznicului își are izvorul în Evanghelia după Luca pentru naștere și în cea după Matei pentru închinarea magilor. În schimb, scenele îmbăierii Pruncului și cea cu Iosif de-o parte își au sursa în relatările apocrife ale căror scopuri didactice nu pot să fie ignorate. Peștera, un fel de abis negru pe care-l străpunge lumina Pruncului înfășat în alb, absentă în Evanghelii, sugerează întunericul, „mijlocul umbrei morții" (Psalmul 22, 4) din care Hristos vine să ne scoată și să ne elibereze. Numit „Soarele Vieții" de mulți Părinți ai Bisericii care văd în Lucifer „astrul morții", Hristos se angajează în lupta împotriva răului și a întunericului până la biruința finală, când totul va fi umplut de lumină. Cum să nu fim frapați de vizibila analogie cu icoana

Coborârii la iad? În ambele cazuri asistăm la o cufundare în inima întunericului străbătut de lumină. Dumnezeu se întrupează într-o lume sub stăpânirea păcatului: omenirea dezmoștenită, deposedată de Împărăție. „Căci, iată, întunericul acoperă pământul, și bezna, popoarele; iar peste tine răsare Domnul, și slava Lui strălucește peste tine" (Isaia 60, 2). Căci „Fecioara astăzi pe Cel Mai-presus-de-ființă naște și pământul peștera Celui neapropiat aduce" (Utrenie, Condacul).

Nimic mai ciudat ca ieslea în care Se odihnește Pruncul. Nu este mai degrabă masa jertfei pe care se află suprema ardere de tot? Acest altar în formă de mormânt dezvăluie „pâinea cea vie, care s-a pogorât din cer", trupul dat „pentru viața lumii" (Ioan 6,51). Ce să spunem apoi de scutecele metamorfozate în giulgiuri de înmormântare? Altar pentru jertfă, giulgiuri, mormânt, lumină, toate indică moartea și Învierea.

Icoana Nașterii din școala lui Rubliov reprezentată aici Îl arată pe Prunc în centrul compoziției, cu capul în axa unei cruci nevăzute care structurează ansamblul. În aceeași linie cu steaua, „astrul" menționat de Evanghelistul Matei (2,2) și care simboliza deja în iconografia păgână prezența dumnezeirii, cele trei raze care coboară din cer peste Prunc marchează participarea trinitară la eveniment. Cu o înfățișare epuizată, Fecioara Maria se odihnește pe un strat de culoare purpurie, semn al regalității, deoarece maternitatea sa dumnezeiască o face Maică a lui Dumnezeu, cum învață și Sinodul ecumenic din Efes (431). Ea este cea care a adus pe lume Acest Prunc, fără Iosif cel neîncrezător, expulzat într-un colț, potrivit unei puneri deoparte cu scop pedagogic subestimat în nașterile de tip occidental. Maria pare a medita profund la evenimentele care urmează să vină: Crucea, Mormântul, ... Privirea ei depășește prezentul fără să se oprească asupra Fiului său, așa cum face în general o mamă, ceea ce-i conferă scenei un element profetic.

Prin prezența lor, Îngerii atestă prezența lui Dumnezeu. Cu mâinile acoperite de pulpana veșmântului, în semn de respect și de supunere - tradiție moștenită de la Curtea din Bizanț -, cei trei Îngeri din centru, în poziție de închinare, trimit la grupul de lângă Mormântul gol. Primii martori ai nașterii lui Hristos nu sunt filozofi, ci păstori, oameni simpli, fără viclenie, receptivi și fără idei preconcepute, care, ca și femeile de la Mormânt, trăiesc într-un fel la marginea societății.

Dacă păstorii reprezintă poporul evreu, Magii personifică lumea păgână. De origini și rase diferite, ei subliniază universalitatea mântuirii aduse de Prunc. Preoți perși, probabil astrologi, Magii erau convinși de influența aștrilor asupra destinului uman. Steaua Betleemului îi conduce la Hristos, „steaua care

37. ***Nașterea Domnului Iisus Hristos*** – icoană recentă după cea din școala lui Rubliov, pictată în secolul al XV–lea.

38. *Nașterea Domnului Iisus Hristos* – icoană din 1680, provine din Biserica Mânăstirii Cotroceni, București, România.

strălucește dimineața" (Apocalipsa 22,16), Făcătorul aștrilor, Lumina luminii care luminează omenirea. Acesta le-a descoperit în mod clar că El e Cel ce conduce lumea, Care dă sens vieții și nu aștrii care-I dau ascultare. „Cei ce slujeau stelelor de la stea s-au învățat să se închine ție" (Troparul praznicului). Uneori, credința iese din fundul eprubetei, căci cu cât mai departe împinge omul de știință limitele științei, cu atât mai mult îi este dat să contemple taina vieții și a creației. Observarea stelelor și a acestei „mari cărți deschise" care este natura conduce mintea receptivă la perceperea lui Dumnezeu.

Savanți ai vremii lor, care conduceau adesea popoare și regi, acești Magi veniți de departe Îl recunosc pe Regele lor în Pruncul sărman din ieslea din peșteră. Ți se pare un vis! Cum ar fi putut, într-adevăr, să se poarte astfel dacă n-ar fi fost conduși de Duhul Sfânt? Un prim răspuns găsim în textele liturgice: „toată făptura saltă de bucurie pentru Domnul, Mântuitorul, Cel ce S-a născut în Betleem, că toată înșelăciunea idolească a încetat și Hristos împărățește în veci" (Vecernie, Litie, glas 6). Cel de-al doilea răspuns ne e dat de Sfântul Ambrozie al Milanului (†397): „Însuși Hristos îi conduce pe magi la El, «Calea»":

> Magii au venit pe o cale, dar se întorc pe alta, căci, după ce au văzut pe Hristos, după ce I-au înțeles taina, au plecat mai buni decât sosiseră. Există într-adevăr două căi. Una duce la moarte, cealaltă la Împărăție; prima este cea a păcătoșilor, ea duce la Irod; cea de-a doua este Însuși Hristos, prin El ne întoarcem în patrie (Comentarii la Evanghelia după Luca, SC 45, p. 89-90).

Mărturie a credinței lor, întreitul dar se dovedește plin de semnificații: aurul, dar împărătesc, atât de important în icoana al cărei fond se numește lumină, este ceea ce a fost curățit în cuptorul cel de foc; tămâia, jertfă adusă lui Dumnezeu, însoțește rugăciunea; cât despre smirnă, care este deopotrivă ungere cu scop vindecător, se aduce Celui ce va muri și Învia.

Când au văzut steaua, magii „s-au bucurat cu bucurie mare foarte" (Matei 2,10). Ei sosesc în galop, fără să se oprească, preocupați de ceea ce este esențial. Apoi ei decid să se întoarcă pe altă cale, fără să mai dea importanță sfatului lui Irod, care, prin masacrarea ulterioară a pruncilor, lasă să se întrevadă umbra Crucii. Diferiți după origine și rasă, acești Magi ciudați sunt și de vârste diferite. Prezența unui tânăr, a unui om în floarea vârstei și a unui bătrân reprezintă întregul mozaic al celor trei vârste ale vieții. Toate locurile și toate timpurile sunt chemate la Hristos, Cel Veșnic, Care intră în timpul nostru.

Prezența animalelor lângă Pruncul nou-născut împlinește profeția lui Isaia: „Boul își cunoaște stăpânul și asinul ieslea domnului său, dar Israel nu Mă cunoaște; poporul meu nu Mă pricepe" (Isaia 1, 3). Sfântul Grigorie de Nyssa

vede în bou imaginea evreilor legați prin Lege, în asin pe cea a păgânilor sclavi ai idolatriei pe care Hristos vine să-i elibereze de jugul lor.

Gârbovit sub povara îndoielii, Iosif se răzvrătește în fața tainei acestei nașteri feciorelnice. Privirea Mariei, în general întoarsă spre el, nu spre Prunc, pare să-l liniștească, să participe la suferința lui și să-i spună: „Nu te teme, crede numai în minunea care se împlinește sub ochii tăi". Evanghelistul Matei povestește cum Iosif, tulburat când a văzut-o pe Maria însărcinată „fără să fi fost ei înainte împreună (...), a voit s-o lase în ascuns" (Matei 1, 18-19), dar a fost încredințat de un Înger. Această îndoială amestecată cu dezorientarea apare în diverse locuri din Evanghelii: ezitarea Mariei cu ocazia Buneivestiri (Luca 1, 29-30), ezitarea lui Ioan Botezătorul la râul Iordan (Matei 3, 14-15), teama lui Petru, Iacob și Ioan în timpul Schimbării la Față (Luca 9, 34), înspăimântarea Apostolilor când Iisus vine spre ei pe apă (Matei 14, 25-27), deruta lui Petru în Ghetsimani (Matei 27, 69-75).

> Acestea zice Iosif către Fecioara: Marie! Ce lucru este acesta pe care îl văd întru tine? Nu mă pricep, și mă minunez. Și cu mintea mă spăimântez. Ascunde-te deci de la mine, degrab. Marie! Ce lucru este acesta, pe care-l văd întru tine? În loc de cinste, rușine; în loc de veselie, întristare; în loc de laudă, ocară mi-ai adus mie. Nu voi mai putea suferi defăimarea oamenilor, pentru că de la preoți, din Biserica Domnului, ca pe o nevinovată te-am luat, și ce este aceasta ce se vede? (Ajunul Nașterii, Ceasul 1, Slavă... glas 8).

Drama lui Iosif capătă o valoare universală ca înfruntare a celor două lumi și concepții în inima omului: pe de o parte, privirea închisă în ceea ce e vizibil și pământesc; pe de altă parte, credința prin care totul devine posibil, deschidere, trecere, inter-relație, penetrare de către Duhul Sfânt „vistierul bunătăților și dătătorul de viață".

Episod împrumutat din apocrife, scena îmbăierii lui Iisus însoțit de moașe amintește de faptul că Dumnezeu întrupat nu se deosebește din punct de vedere exterior cu nimic de alt copil, ci se supune obișnuințelor omenești. Iar pământul, figurat sub formă de munte, dă impresia că saltă de bucurie, fertilizat de aluatul cel nou care este Pruncul. Nu sunt stâncile crăpate, despicate de intruziunea luminii, care, ca și în icoana Pogorârii la iad, pătrunde întreaga creație până în măruntaiele pământului? Căci, chiar dacă lumea nu primește lumina, pământul o reflectă deja.

Schematizând puțin, putem distinge trei zone în icoană: spațiul superior ia o dimensiune teofanică în raport cu spațiul central dedicat tainei, în timp ce partea inferioară tratează domeniul omenesc.

Toată istoria omenească dă mărturie despre unicitatea lui Hristos, după cum ne demonstrează împărțirea ei în timpul dinaintea și după venirea Sa în

lume. Înainte să medităm asupra unghiului de vedere oferit de textele liturgice, merită să luăm în considerație raportul real dintre timpul liturgic și timpul cosmic. Calendarul liturgic situează Nașterea Domnului în mod simbolic într-o miercuri, adică în cea de-a patra zi a creației, când luna pătrunde în noapte în plin solstițiu de iarnă. Puțin prezentă, lumina crește încet-încet în defavoarea întunericului până la Paști când toate se umplu de lumină, și răul este biruit. Aceeași relatare din cartea Facerii (1, 14), citită la vecerniile Nașterii Domnului, a Bobotezei și a Învierii, descrie creația până la apariția luminătorilor. Ce învățătură minunată!

Textele liturgice ar merita mai mult decât o menționare rapidă. Adâncindu-se în ele, cititorul atent va constata că Nașterea este bogat evocată în cele cinci zile precedând sărbătoarea. Epistola către Evrei (1, 1-12), citită în ziua de Crăciun, cere o lectură atentă; iar Nașterea Domnului este singurul praznic alături de Bobotează și Paști, care are Ceasuri împărătești, care, în mod subtil, se suprapun parțial.

Dar să ne lăsăm conduși în inima tainei:

> Tins-a pământul spatele său și primește pe Ziditorul, Cel ce primește de la Îngeri slavă, din cer stea, de la păstori și de la magi daruri și de la toată lumea cunoaștere (Pavecernița Ajunului, Canonul, Cântarea a 3-a, glas 6).
> Fecioara astăzi pe Cel mai presus de ființă naște și pământul peștera Celui neapropiat aduce. Îngerii cu păstorii doxologesc și magii cu steaua călătoresc. Că pentru noi S-a născut Prunc tânăr Dumnezeu cel Mai-înainte-de-veci (Utrenia Praznicului, Condacul, glas 3).
> Zidul cel despărțitor acum cade; sabia cea de foc se îndepărtează; Heruvimul nu mai păzește Pomul Vieții; iar eu mă împărtășesc din dulceața din Rai, de la care m-am îndepărtat prin neascultare. Căci chipul cel neschimbat al Tatălui, pecetea veșniciei Lui, înfățișare de rob primește, ieșind din Maica ce nu știe de nuntă, nesuferind schimbare: că a rămas ce era, Dumnezeu adevărat fiind; și a luat ce nu era, Om făcându-Se, din iubire de oameni (Vecernia Praznicului, Stihiră la Doamne, strigat-am ..., glas 2).
> Dezlegatu-s-a Adam cel legat și libertate tuturor credincioșilor s-a dat, cu scutece fiind înfășat Tu, Mântuitorule, și în peștera mică și în ieslea dobitoacelor fiind așezat (Pavecernița Ajunului, Canonul, Cântarea a 8-a, glas 6).
> Pe cel după chip și după asemănare văzându-l Iisus stricat din pricina călcării poruncii, plecând cerurile S-a pogorât și S-a sălășluit în pântecele Fecioarei fără schimbare, ca într-însul să înnoiască pe Adam cel stricat (Vecernia Praznicului, Litie, glas 1).
> Porți chipul lui Adam, Cel ce ești preadesăvârșit în chipul lui Dumnezeu; și voiești a fi ținut în brațe, Cel ce cu tăria Ta ții în mână lumea ... Cum Te voi alăpta pe Tine, Cel ce toate le hrănești? Cum nu mă voi minuna de sărăcia Ta, cea mai presus de cuget? Cum Te voi numi pe Tine acum Fiul meu, eu roaba Ta fiind? (Vecernie, 28 decembrie, la Doamne, strigat-am..., glasul 5).

Dumnezeu Își asumă firea noastră omenească pentru a ne iniția în taina omului, a acestui om de acum hristificat, îndumnezeit, a omului ce avem misiunea să devenim. Altfel spus, Dumnezeu-Omul ne descoperă destinul

nostru primar și final, acela de a deveni om-dumnezeu, orice adevărată umanitate incluzându-L pe Hristos, adică dumnezeirea. „Cerul și pământul astăzi s-au împreunat, născându-Se Hristos. Astăzi Dumnezeu pe pământ a venit și omul la cer s-a suit" (Vecernia Praznicului, Litie, glas 1). Intrarea lui Hristos în lume face posibilă nașterea noastră în El. Departe de a se naște într-un palat, El alege o peșteră care servește drept staul animalelor, ba chiar se odihnește în ieslea lor. Prin Creatorul a toate făcut Om, creația căzută e readusă prin om la Creator. „Cine-a mai văzut olar îmbrăcându-se în lut? Cine-a mai văzut focul ascunzându-se în scutece? Și totuși, așa S-a micșorat pe Sine Dumnezeu pentru iubirea Sa de oameni" (Sfântul Efrem Sirul, Primul imn pentru nașterea lui Hristos). Nu onoruri și bogăție datorate regelui, ci smerenie și lepădare: iată învățătura condensată în mod limpede aici. Născut ca să moară ca orice om, Dumnezeul Iubire, Pruncul ajuns adult va muri sub loviturile vrăjmașilor Săi, va lăsa forțele răului să se dezlănțuie împotriva Sa pentru a le zdrobi și pentru a-l elibera pe om de ele. Icoana Nașterii, în care peștera neagră preînchipuie deja Coborârea la iad, arată aceeași totală chenoză. „Răsărit Nou" îmbrăcat în firea noastră omenească, Cea de a doua Persoană a Sfintei Treimi se naște în inima întunericului și „Soarele sorilor" sfâșie noaptea mormântală a iadului, umplând de viață toate în jurul Său. Totul se petrece de la început în acest abis întunecat, simbol al păcatului, al morții și al neantului pe care lumina îl va cuprinde fără să-i poată opune vreo rezistență.

Este imposibil să vorbim de Înviere fără să invocăm Întruparea, căci firea noastră este mântuită, păcatul este biruit și moartea, ultimul vrăjmaș, este omorâtă.

> Păzind pecețile întregi, Hristoase, ai înviat din mormânt, Cel ce n-ai stricat cheile Fecioarei prin nașterea Ta și ne-ai deschis nouă ușile Raiului (Utrenia Învierii, Cântarea a 6-a).
> Pe cel potrivnic oamenilor, Hristoase, întrupându-Te, amarnic l-ai rușinat. Și bogăție de îndumnezeire ne-ai adus nouă, celor ce nădăjduiam, care am căzut de sus în întuneric (Utrenia Nașterii Domnului, Cântarea a 7-a).
> Venit-ai la noi să întorci firea oamenilor la pășunea cea înflorită din munții pustii, Tu, ridicarea lumii (Utrenia Nașterii Domnului, Cântarea a 7-a).
> Viață prin fire, El a luat trup supus putreziciunii ca să distrugă în El puterea morții și să o transforme în viață. După cum fierul în foc ia îndată culoarea focului, tot așa trupul, după ce a primit în el Cuvântul de-viață-făcător s-a liberat de putreziciune. Astfel, El a îmbrăcat trupul nostru pentru a-l libera de moarte (Sfântul Chiril al Alexandriei, Omilie la Luca 5,19, PG 72, 172).
> Minune nu a creației, ci a re-creației (Sf. Grigorie de Nazianz, Cuvântarea a 38-a, pentru Nașterea Domnului, PG 36, 664-665), căci: vine să înnoiască cu adevărat făptura cea stricată mai dinainte prin călcarea poruncii (Privegherea înaintepraznuirii, Cântarea a 9-a, glas 6).

Spre deosebire de primul Adam creat din pământ și nu dintr-o mamă,

39. ***Nașterea Domnului Iisus Hristos*** – icoană din secolul al XVI–lea, pictată de Longin, Mânăstirea Decani, Serbia.

Noul Adam iese dintr-o Maică Fecioară numită „Preacurată", înălțată la rangul de cea dintâi dintre făpturi. Născut din pământ, Adam își pierde integritatea; născut din cer și din pământul sfințit, adică din Tatăl și dintr-o femeie care este cea mai frumoasă floare a neamului omenesc, Hristos Își asumă firea omenească în absoluta ei integritate.

> În Hristos am fost cuprinși toți: în El, persoana comună omenirii revenite la viață. De aceea Îl numim Noul Adam: împărtășind firea comună tuturor oamenilor, El o îmbogățește și o conduce la fericire și slavă, precum primul Adam o dusese la rușine și la stricăciune (Sfântul Chiril al Alexandriei, Comentariu la Evanghelia după Ioan).

Exilat din adevărata sa patrie care este viață în Dumnezeu, omul zăcea în robie și minciună, prizonier al timpului și condamnat să moară. Astăzi, Cuvântul făcut trup îl readuce la adevăr și libertate, îl reintroduce în veșnicie. Chip al Tatălui (Ioan 14, 9), Hristos este de acum înainte și chipul omului care, prin El, se îmbracă iarăși în curățenia firii sale celei „după chipul lui Dumnezeu".

> Domnul ne-a dat un semn în cele de dedesubt și în cele de deasupra (Isaia 7, 14 și 11), fără ca omul să îndrăznească a nădăjdui. Cum s-ar fi putut el aștepta să vadă o Fecioară născând un prunc, să vadă în Acest Fiu pe «Dumnezeu este cu noi», care să coboare în adâncurile pământului pentru a căuta oaia cea pierdută, adică făptura pe care El a zidit-o și iarăși să Se urce pentru a prezenta Părintelui Său acest «om», astfel regăsit (Sfântul Irineu al Lyonului, Contra ereziilor, III, 19).

Icoana Crăciunului și cea a Paștelui se interpelează, își răspund, se completează una pe alta. Nu vedem, și în una și în cealaltă, întunericul în luptă cu lumina, mormântul, smirna și giulgiurile? Ascensus-ul și descensus-ul icoanei Coborârii la iad apare și aici, fiindcă Dumnezeu intră în firea umană, care, la rândul ei, urcă spre El. Slava omului trece prin «chenoza» lui Dumnezeu, Care-l iubește cu o «iubire nebună» (N. Cabasila), dincolo de puterea noastră de înțelegere! Întins pe mormântul-masă de jertfă, Noul-născut ne deschide «trecerea», Paștile de iarnă! Fiecare atentat împotriva omenirii Îl atinge de acum înainte în mod personal pe Hristos întrupat în istorie și purtător al trupului nostru; Noul Adam nu poate, așadar, decât să fie alături de cei oprimați, de cei persecutați, de ființele strivite de orice sistem. „A-L îmbrăca pe Hristos" înseamnă ca de acum să faci ale tale interesele celor săraci, ale celor ce suferă în firea lor omenească, chiar dacă nu împărtășesc aceeași credință cu noi. Venit să mântuiască toți oamenii și nu pe cei drepți, El lasă cele nouăzeci și nouă de oi pentru a căuta oaia cea pierdută:

> Poporul care locuia întru întuneric va vedea lumină mare (...). Căci Prunc s-a născut nouă, un Fiu s-a dat nouă, a cărui stăpânire e pe umărul Lui și se cheamă numele Lui: Înger de Mare Sfat, Sfetnic Minunat, Dumnezeu Mare (Isaia 9,5).
> Ne-a cercetat pe noi Răsăritul cel de Sus, ca să lumineze pe cei care șed în întuneric și în umbra morții și să îndrepte picioarele noastre pe calea păcii (Luca 1,78-79).

În acest sens, imagistica occidentală ne pune pe gânduri. Să fie, oare, Pruncul durduliu, zbenguindu-se sub privirea tandră a unei tinere femei, Fiul Celui Preaînalt? Măiestria tehnică nu schimbă nimic. Omniprezent, unit cu ușurătatea numeroaselor „Nașteri după modelul italian", sentimentalismul care domină iconografia occidentală scoate în evidență un vid teologic îngrijorător. Comparativ, mult mai hieratică, icoana tradițională pare austeră - și trebuie să fie -, dar câtă bogăție pentru cel ce știe s-o descopere! Ea adăpostește taina cu adevărat.

Sfântul Ioan Gură de Aur declară că „rațiunii omului îi este mult mai greu să priceapă că un Dumnezeu s-a făcut om, decât să explice că un om poate deveni copilul lui Dumnezeu" (Comentariu la Evanghelia după Matei, Omilia 2,2, PG 57,25). „Nu suferă taina ispitire" (Utrenia Praznicului, Laude, glas 4), căci „întruparea Cuvântului este o taină mai mare, mai profundă decât cea a creației lumii (Vl. Lossky, op. cit. p. 153). Împotriva arianismului, care-L reduce pe Hristos la nivelul unui om superior, primul Sinod ecumenic de la Niceea (325), care va fi confirmat de cele șase Sinoade următoare, afirmă consubstanțialitatea (*homoousios* în greacă) Fiului (Hristos) cu Tatăl. A nega acest lucru înseamnă să mergi pe urmele lui Arie, rupt de la sânul Bisericii, înseamnă să respingi esența însăși a credinței noastre. Întruparea lui Dumnezeu permițând îndumnezeirea omului, eforturile puterilor răului vor viza înainte de toate să dez-încarneze Întruparea. Lumea n-a recunoscut mereu, nu vrea să recunoască Lumina care luminează în întuneric. Și, cu toate acestea, ea luminează! Separat de Dumnezeu, omul este „diabolizat" (de la grecescul *diabolos*, care separă), jucărie a morții și a iluziei, lipsit de Viața care se dăruiește.

> Întru aceasta s-a arătat dragostea lui Dumnezeu către noi, că pe Fiul Său Cel Unul Născut L-a trimis Dumnezeu în lume, ca prin El viață să avem (...); nu fiindcă noi am iubit pe Dumnezeu, ci fiindcă El ne-a iubit pe noi (I Ioan 4,9-10). Cel ce rămâne în iubire rămâne în Dumnezeu și Dumnezeu întru el (I Ioan 4,16).

Prin nașterea lui Emanuel - Dumnezeu este cu noi -, izolarea noastră ia sfârșit; putem cunoaște pacea inimii. Cu o condiție însă: să alungăm din acest mare câmp de luptă dintre lumină și întuneric tot ce nu este Dumnezeu, ca „să-L iubim din toată inima noastră". Pentru a se naște și a crește în noi, Cuvântul făcut trup trebuie să pătrundă în trupul nostru și să-i dea viață. Ochii

40. *Nașterea Domnului Iisus Hristos* – icoană de la începutul secolului al XV–lea, școala de la Moscova. Galeriile Naționale, Oslo. (Foto: Jacques Lathion, Galeriile Naționale, Oslo)

noștri trebuie să devină ochii Săi, inima noastră să devină inima Sa, gura noastră, gura Lui, mâinile noastre, mâinile Lui. De aici, nevoia de asceză, de efort personal, de căință și de lacrimi care fac posibilă primirea darului Duhului Sfânt. Prin Înviere, Întruparea poate, așadar, să exercite un impact asupra lumii (spațiului) și asupra istoriei (timpului).

> Să ne înălțăm cu cugetul și să vedem în peșteră taină mare: că Edenul s-a deschis și Dumnezeu vine din curata Fecioară, desăvârșit fiind cu dumnezeirea și cu omenirea (Stihirile înaintepăznuirii, glas 4).
> Cum voi mărturisi această taină mare? Cel fără de trup se întrupează; Cuvântul prinde formă văzută și grea; Cel nevăzut se face văzut, Cel nepipăit se pipăie, Cel fără de început se începe și Fiul lui Dumnezeu se face Fiu al omului (26 decembrie, Vecernia, La stihoavnă, stihira 3, glas 8).
> Lumina cea adevărată care luminează pe tot omul (...), Cuvântul S-a făcut trup și S-a sălășluit între noi (Ioan 1,9 și 14).

În tăcerea și ignoranța generală, Dumnezeu se întâlnește în adâncul întunericului cu omul alungat din Rai. Paște de iarnă, Nașterea Sa restaurează chipul cel întinat, re-creează omenirea care, de acum înainte, nu mai are decât să se re-nască și să învieze cu El.

Aducerea lui Iisus la Templu

> Acum, slobozește pe robul Tău, Stăpâne, după Cuvântul Tău în pace, căci ochii mei văzură mântuirea Ta pe care ai gătit-o înaintea feței tuturor popoarelor, lumină spre descoperirea neamurilor și slavă poporului Tău Israel (Luca 2,29-30).

Plin de recunoștință, cu inima încărcată de bucurie, Simeon primește cu emoție în brațele sale „Lumina lumii", pe Cel ce-l va răscumpăra pe Israel și neamul omenesc. Legea mozaică prescria ca primul născut de parte bărbătească să fie oferit Domnului (Ieșire 13,1 și 11-16). Or, în conformitate cu ritualul evreiesc al purificării (Luca 2,22-28), Fecioara Maria Îl duce pe Iisus la Templul făcut de mâini omenești, în cea de-a patruzecea zi după nașterea Sa, pe El, Care, fiind Primul-născut dintre cei morți, va ședea de-a dreapta Tatălui după patruzeci de zile de la Înviere. Evanghelistul Luca relatează că Simeon, om „drept și temător de Dumnezeu, aștepta mângâierea lui Israel și Duhul Sfânt era asupra lui. Și lui i se vestise de către Duhul Sfânt că nu va vedea moartea până ce nu-L va vedea pe Hristosul Domnului", adică pe Mesia. Preot la templu, Simeon nu intră, așadar, din întâmplare în templu, ci „din îndemnul Duhului" (Luca 2, 25-27), izvor al oricărei întâlniri cu Hristos. Cu toate că Maria nu se

41. *Întâmpinarea Domnului sau Aducerea la Templu* – icoană recentă

distingea prin nimic de celelalte femei, bătrânul se îndreaptă spre ea fără să ezite.

Numită și „Întâmpinarea" pentru că Pruncul, în Persoana Sa, leagă Vechiul și Noul Testament, praznicul comemorează realizarea Făgăduinței unui Mântuitor. Altarul de jertfă pe care se profilează Primul-născut ocupă centrul icoanei. Nu este El, după mărturisirea lui Ioan Înaintemergătorul, „Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii"? (Ioan 1,29), prototipul omului nou care va birui moartea și mormântul? În această sfâșietoare față către față dintre Fecioara Maria și dreptul Simeon, însoțiți de proorocița Ana și Iosif, care adesea poartă cele două turturele pentru jertfa prescrisă de Lege, simboluri ale lumii evreiești și păgâne, totul mărturisește o bucurie dureroasă. Bucuria întâlnirii Vechiului cu Noul Testament, tristețea Patimii viitoare! Bucuria Luminii care va „lumina neamurile" înainte să strălucească înăuntrul iadului, tristețe născută de profeția bătrânului făcută Mariei, că „prin sufletul tău va trece sabie" (Luca 2,35).

Cu mâinile acoperite, Fecioara Maria rămâne supusă Celui ce S-a născut din ea, Fiul său și Dumnezeul său. Nebunie pentru înțelepții lumii acesteia! Trupul înclinat spre Pruncul pe care-L ține în brațe dovedește starea de deschidere, de jertfă, de rugăciune a lui Simeon: „Acum liberează pe robul Tău, Stăpâne…".

> Astăzi Simeon bătrânul intră în Templu, bucurându-se cu duhul, ca să primească în brațe pe Cel ce a dat Legea lui Moise și este Plinitorul Legii. Dar acela prin întuneric și prin glas nearătat și cu fața acoperită s-a învrednicit a fi văzător de Dumnezeu și inimile cele necredincioase ale evreilor le-a defăimat; iar acesta pe Cuvântul Tatălui cel mai înainte de veci, întrupat L-a purtat și a descoperit lumina neamurilor: Crucea adică și Învierea. Și Ana proorocița s-a arătat, propovăduind pe Mântuitorul și Izbăvitorul lui Israel (Vecernia mare, Litie, Glas 2).
> Dumnezeu, Cel ce izbăvește neamul pământesc, până la iad va veni (Utrenie, Cântarea a 7-a).

Ascultând de Duhul Sfânt, să ne păstrăm locuințele curate și candelele aprinse pentru ziua în care Domnul va reveni, nu în chipul unui prunc supus, ci în slava trupului Său mort și înviat. În această așteptare, ca Simeon, să-L primim în brațe prin aproapele nostru.

Teofania sau Botezul lui Hristos (Epifania în Apus)

Pe la începutul secolului al II-lea, un grup influent de creștini din Egipt, numiți gnostici, mărturiseau o doctrină greșită, anume că: „Hristos, născut

simplu muritor, asemenea celorlalți oameni, ar fi primit împărtășirea dumnezeirii în ziua Botezului Său, prin ungerea Duhului Sfânt coborât peste El în chip de porumbel. Trebuia comemorat acest eveniment. Data stabilită a fost, desigur, ziua de 6 ianuarie, zi aleasă și pentru a contracara sărbătoarea păgână consacrată în acea zi zeului Nil. Ca reacție împotriva gnosticilor, Biserica a subliniat că Hristos doar așteptase această zi pentru a se revela că este Fiul lui Dumnezeu și Cea de-a doua Persoană a Sfintei Treimi din momentul întrupării. Biserica a instaurat, așadar, prăznuirea acestei sărbători cu denumirea de Teofanie - arătarea lui Dumnezeu - sau Epifania. Cu toate că între Nașterea lui Hristos și Botezul Său există o distanță de treizeci de ani, cele două sărbători fac un întreg, dublă solemnitate a cărei popularitate din secolul al III-lea ne este descrisă de Părinții Bisericii. O corectare a datei solstițiului de iarnă, care s-a schimbat de la 6 ianuarie la 25 decembrie, a fost, se pare, originea separării celor două sărbători, mai frecvent independente una de alta cu începere din secolul al V-lea. Icoana Teofaniei, constituită deja în secolul al IV-lea, încă se mai îmbogățește începând cu secolul al XII-lea.

„Apa se află la originea lumii, Iordanul la originea Evangheliilor", scrie Sfântul Chiril al Ierusalimului (†387). Prin coborârea Sa în râu, Dumnezeu-Omul regenerează creația, anticipându-Și Moartea și Învierea.

Departe de a fi o invenție creștină, multe tradiții vechi o cunosc - curățirea prin apă constituie un dat cultural și de cult în același timp, și nu este surprinzător că Iisus se supune botezându-Se. Tema apei ocupă un loc privilegiat în Evanghelii: „De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea să intre în Împărăția lui Dumnezeu" (Ioan 3,5), îi spune Iisus lui Nicodim care a venit noaptea la El ca să-L întrebe. „Iar în ziua cea din urmă – ziua cea mare a sărbătorii (Corturilor) – Iisus a stat între ei și a strigat, zicând: «Dacă însetează cineva , să vină la Mine și să bea. Cel ce crede în Mine, precum a zis Scriptura, râuri de apă vie vor curge din pântecele lui». Iar aceasta a zis-o despre Duhul pe Care aveau să-L primească acei ce cred în El.»" (Ioan 7,37-39). Se întâmplă totuși ca apa, izvor de viață, să se transforme într-un element devastator și ucigător. Prin Botezul Său care îl vestește pe al nostru, Hristos ne face să intrăm în Marea Roșie cu piciorul; săgețile aruncate din carele lui Faraon (cel rău) nu ne vor putea atinge câtă vreme Îl urmăm pe El.

Cartea Facerii relatează că la începutul Creației „Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor" (1,2). Blestemată prin căderea omului să sufere durerile nașterii, această creație căzută și de-sacralizată, nu putea fi re-integrată decât printr-o nouă suflare de Duh Sfânt, prin Hristos restauratorul apelor. Sfințite, acestea îl purifică pe om în numele Său.

42. *Botezul lui Hristos* – icoană, secolul al XV–lea, capela Sfânta Tecla, Patriarhatul grec, Ierusalim.

Ca și slujba praznicului consacrată sfințirii apei, icoana nu urmărește fixarea unui moment istoric, ci postulează o lectură duhovnicească, scoțând în relief trei aspecte esențiale ale spiritualității creștine: divino-umanitatea lui Hristos, Sfânta Treime și noua creație. Simetria scenei nu este deloc întâmplătoare. Hristos constituie axa verticală a compoziției, în jurul căreia se ordonează totul: Iordanul, malurile sale abrupte, munții și ceilalți participanți. Atenția se concentrează asupra lui Hristos pentru că „Acesta este Fiul Meu cel iubit întru care am binevoit" (Matei 3,17).

Sub privirea uluită a puterilor cerești reprezentate de Îngeri, Iisus intră în apele Iordanului și iese după pogorârea Duhului Sfânt asupra Sa, anticipând coborârea la iad și înălțarea în slavă. Descensus-ul, chenoza, se exprimă aici prin voia liberă a lui Hristos, Cel ce Se lasă botezat de Înaintemergătorul, zidirea Sa. Tot o cale de a aminti că n-a venit pentru a fi slujit, ci pentru a sluji.

Pe malul râului, la dreapta lui Hristos dezbrăcat, stând în picioare în mijlocul elementului lichid, este reprezentat Sfântul Ioan Botezătorul care ridică privirea spre cer într-o tensiune ce-i cuprinde întreaga ființă, cu mâna dreaptă așezată pe capul lui Iisus. Cuvintelor „Cum va fi mie aceasta?", rostite de Sfânta Fecioară Maria tulburată de cuvintele Arhanghelului Gavriil, le corespund ezitarea, întrebarea Înaintemergătorului al cărui ecou se face slujba praznicului: „La repejunile Iordanului venind astăzi Domnul, a strigat către Ioan: nu te teme a mă boteza; că am venit să mântuiesc pe Adam, cel întâi zidit. (2 ianuarie, Utrenie, Condacul înainteprăznuirii, glas 4). În ambele cazuri se împlinește ceea ce e de necrezut, datorită ascultării de voința lui Dumnezeu. Înaintemergător și ucenic în același timp, Ioan Îl identifică pe Iisus de îndată ce-L vede: „Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii" (Ioan 1, 29). Mărturia despre dumnezeirea lui Iisus și despre mântuirea pe care o aduce Mântuitorul oamenilor este dublată de mărturisirea luminii și a Duhului Sfânt: „Am văzut Duhul coborându-Se din cer ca un porumbel și a rămas peste El" (Ioan 1,32).

În fața lui Mesia dezbrăcat, gol, dar purtător al păcatelor oamenilor, „se desparte Iordanul, își oprește curgerea apelor" (6 ianuarie, Sfințirea cea mare a apei, Idiomelă, glas 8). Iar Ioan își strigă nevrednicia: „Cum va lumina sfeșnicul pe Lumină?" (Ibidem). Ca și la Bunavestire, la Nașterea Domnului și la Înviere, Îngerii, stând în picioare pe celălalt mal al râului, asistă fără să participe la scenă, cu mâinile acoperite în semn de supunere, cu trupurile plecate în fața Stăpânului cerului și al pământului. „Zămislit de la Duhul Sfânt" (Matei 4,1), Iisus este nu numai plin de Duh, ci și primește împreună cu El și cu Tatăl aceeași închinare și cinstire. Întreaga Sa viață pământească s-a arătat marcată, modelată, condusă de Duhul Care Se unește, Se identifică cu El în Tri-Unitatea sau Uni-

43. ***Botezul lui Hristos*** – frescă din 1192, Biserica Panaghia din Arakos, Lagudera, Cipru.

Trinitatea divină. Această arătare a Duhului în chipul porumbelului (Matei 3,16) și cuvintele Tatălui: „Acesta este Fiul Meu cel iubit" (Matei 3,17) descoperă lumii dumnezeirea lui Iisus.

Adesea, pe fundul apei, icoana reprezintă unul sau doi oameni goi, speriați, și un vas scăpat din mână. Iconografia reia, transpunându-le pur și simplu, imaginile zeilor mitologici. Hristos coboară în Iordan pentru a birui și a lega monstrul marin. Prin intrarea Sa în apă, El exorcizează elementele lumii în același fel în care apa Botezului îl eliberează pe cel botezat de robia celui viclean făcând din el un fiu al lui Dumnezeu. Viziune sacramentală a noii creații inaugurată de Hristos, icoana arată explicit biruința asupra puterilor întunericului reprezentate prin dragonii biruiți și puși pe fugă.

> Plecatu-ți-ai creștetul Înaintemergătorului, sfărâmat-ai capetele balaurilor, venit-ai la repejuni, luminat-ai toate spre a Te slăvi pe Tine, Mântuitorule, Luminătorul sufletelor noastre (La Doamne, strigat-am... și acum, Vecernia mare, glas 2).
> Pe Adam cel stricat iarăși îl zidește în repejunile Iordanului și capetele balaurilor celor ascunși le sfărâmă Împăratul veacurilor (Utrenia Praznicului, Cântarea 1, glas 2).

Intrarea lui Mesia în râu face arătată intenția Sa de a restaura cosmosul, de a-Și asuma firea umană în deplinătatea ei pentru a o curăți. Împlinire a Legii și a profeților, Noul Noe salvează ființele vii de potop și pune bazele unei omeniri înnoite în apele Iordanului.

> Cel ce cu mâna dintru neființă m-ai zidit și cu chipul Tău cel dumnezeiesc m-ai cinstit, iar pentru călcarea poruncii iarăși m-ai întors în pământ, din care am fost luat, la cel după asemănare mă ridică, cu frumusețea cea dintâi iarăși împodobindu-mă.
> Chipul slavei Tale celei negrăite sunt, deși port rănile păcatelor; miluiește zidirea Ta, Stăpâne, și o curățește cu îndurarea Ta și moștenirea cea dorită dăruiește-mi, făcându-mă pe mine iarăși cetățean al Raiului (Binecuvântările morților, glas 5).

„Și, după ce s-a botezat tot poporul, s-a botezat și Iisus" (Luca 3,21). Dincolo de un pur conformism, această supunere la botezul lui Ioan, chenoză adevărată, scoate în evidență importanța smereniei.

> Vrând să mântuiești omul cel rătăcit, nu ai socotit nevrednicie a Te îmbrăca în chip de rob; că se cuvenea Ție, Stăpânului și Dumnezeu, să primești cele ale noastre, pentru noi. Că Tu, Izbăvitorule, botezându-Te cu trupul, ne-ai învrednicit pe noi de iertare (Vecernie, la Doamne, strigat-am ..., glas 2).

„Teofanie" înseamnă „arătarea lui Dumnezeu". Hristos Își începe viața publică revelat oamenilor de către Tatăl și sălășluit de Duhul Sfânt Care S-a odihnit peste El în chip de porumbel. Lucrarea lui Hristos, venit să elibereze omenirea robită păcatului, nu începe printr-un act extraordinar, ci prin includerea Sa în viața omenească, prin supunerea față de legile condiției umane, prin chenoza Sa. Înaugurându-Și activitatea prin regenerarea apei, esențială

pentru viață, Hristos binecuvântează întreaga creație și cheamă omul la metanoia, la „reîntoarcerea" convertirii prin coborârea în apa curățitoare. Dacă la Crăciun Dumnezeu intră în timp, în această zi (a Botezului), omul pătrunde în Eternitatea dumnezeiască, anticipând ziua a 8-a.

Profeția lui Isaia, citită în timpul praznicului Nașterii Domnului, se împlinește sub ochii noștri: „Dacă ai rupe cerurile și Te-ai pogorî, munții s-ar cutremura!" (Isaia 63, 19). Confirmat de Luca (3,21-22), Evanghelistul Matei relatează că „cerurile s-au deschis" și că s-a auzit „glas din ceruri" (3,16 și 17). Iată comuniunea restabilită, comunicarea deschisă pentru totdeauna între lumea cerească și lumea pământească! Glasul Care spune: „Acesta este Fiul Meu cel iubit" (Matei 3,17), Îl proclamă pe Iisus „Fiul lui Dumnezeu", „Hristos", ceea ce înseamnă „unsul lui Dumnezeu". În această întâlnire a Cerului cu pământul, reînnoită prin Botezul lui Hristos și de aici înainte prin orice Botez, omenirea Îl redobândește pe Dumnezeu ca Tată.

Troparul praznicului pune într-o lumină aparte această primă și unică descoperire a Sfintei Treimi:

> În Iordan botezându-Te Tu, Doamne, închinarea Treimii s-a arătat. Că glasul Părintelui a mărturisit Ție, Fiu iubit pe Tine numindu-Te; și Duhul, în chip de porumb, a adeverit întărirea Cuvântului.

Înregistrăm aici prima revelație a Sfintei Treimi, după anunțarea sa simbolică sub stejarul din Mamvri cu ocazia vizitării patriarhului Avraam de către Cei Trei Îngeri. Formula „Fiul Meu cel iubit" arată foarte clar legătura de iubire care-I unește pe Tatăl și pe Fiul, relație identică și cu Duhul Sfânt Care pogoară peste Fiul ca un porumbel, căci „Dumnezeu este iubire" (I Ioan 4,8). În icoană, raza sau razele luminoase îndreptate spre Hristos vin dintr-o emisferă adesea formată din trei zone de culoare în degradeu, simbol al Sfintei Treimi. Porumbelul este reprezentat într-un contur sferic, aproape de extremitatea razei de lumină. Cum să nu fii sensibil la această dimensiune trinitară în care se arată Tatăl Care unge, Fiul Care este uns și Duhul prin Care este uns Fiul? Lumina (*phos*) și lauda (*doxa*) joacă un rol preponderent în această sărbătoare. Când Hristos coboară în întunericul care este mormântul lichid al apelor Iordanului, Tatăl Îl slăvește și Duhul Îl ilumineză. Aceeași lumină și aceeași laudă însuflețesc Schimbarea la Față și Învierea, unde înălțarea lui Hristos este însoțită de o lumină abundentă.

> Un glas vine din cer. Cel despre Care dă mărturie glasul vine deopotrivă din cer. În chipul porumbelului, Duhul se arată trupește: fiind astfel cinstite și realitățile trupești, căci trupul însuși se face dumnezeu în lucrarea îndumnezeirii. De altfel, porumbelul nu intervine pentru prima dată; odinioară, el a adus vestea sfârșitului potopului (Facerea 8,11) (Sfântul Grigorie de Nazianz, Oratio, 39, PG 36).

Strâns unite, Nașterea lui Hristos și Boboteaza (Teofania) prefigurează Moartea și Învierea lui Hristos: coborârea în trupul lumii pe care-l face să se înalțe apoi împreună cu Sine. Textele liturgice ale celor două praznice împrumută foarte mult din cele ale slujbelor din Săptămâna Patimilor și de la Paști. Astfel, relatarea începutului Creației (Facerea 1, 1-13), citită în Marea Sâmbătă, se întrerupe și la celelalte praznice în ziua a treia, căci luminătorii cei mari, soarele, luna și stelele nu au fost creați decât în cea de-a patra zi. Fiecare praznic serbează lumina în diferite grade. Dacă, prin nașterea Sa, Hristos face să răzbată o rază de lumină în lumea care nu-I cunoaște încă prezența, botezul Său în Iordan scoate lumina de sub obroc, iar coborârea la iad, sfânta și marea Sâmbătă a Paștelui, alungă definitiv întunericul.

Teofanie la Iordan, Teofanie pe muntele Tabor, Teofanie în iad, aceeași revărsare de lumină duce la numirea Botezului lui Iisus „Praznic al luminii". Inițiatorul botezului nostru, care nu poate fi numit decât „luminare", *photismos*, în greacă. Purificarea alungă întunericul, îl introduce pe noul botezat în lumina lui Hristos și a Sfintei Treimi. „Dumnezeu este lumină" (I Ioan 1,5).

Pe vremea Fericitului Augustin, episcopul Hipponei (354-430), catehumenii erau botezați în timpul privegherii din noaptea de Paști. Comuniune în Moartea-Înviere, Botezul mântuiește, într-adevăr, prin înviere (I Petru 3,21): trecere de la întuneric la lumină (Efeseni 5,8-9). Inițierea creștină se împlinea prin primirea Trupului lui Hristos în timpul Liturghiei euharistice. Această strânsă legătură cu Paștile este mărturisită fără încetare de Apostolul Pavel și de Sfinții Părinți.

> Deci, ne-am îngropat cu El, în moarte, prin botez, pentru ca, precum Hristos a înviat din morți, prin slava Tatălui, așa să umblăm și noi întru înnoirea vieții; căci dacă am fost altoiți pe El prin asemănarea morții Lui, atunci vom fi părtași și ai Învierii Lui (Romani 6,4-5).
> Îngropați fiind împreună cu El prin botez, cu El ați și înviat prin credință în lucrarea lui Dumnezeu, Cel ce L-a înviat pe El din morți (Coloseni 2,12).
> Coborârea în apă și ieșirea din apă simbolizează Coborârea la iad și Ieșirea din iad (...). Botezul reprezintă moartea și îngroparea, viața și învierea (...). Când ne cufundăm capul în apă ca într-un mormânt, omul cel vechi este cu totul acoperit, îngropat; când ieșim din apă, apare în același timp omul cel nou (Sfântul Ioan Gură de Aur, Omilie la Ioan 25, 2).
> Apa reprezintă moartea: ea primește trupul ca un mormânt. Duhul, dimpotrivă, Își insuflă energiile de-viață-făcătoare: El ne înnoiește sufletul făcându-l să treacă de la moarte la viața cea de la începuturi. Aceasta înseamnă a te naște din nou, a te naște din apă și din Duh: apa ne dă moartea și Duhul ne dă viața (Saint Basile de Césarée, *Sur le Saint Esprit*, SC 17, p. 170).

În ritualul Botezului, catehumenul se dezbracă, este cufundat în apă (și botezat) apoi îmbrăcat în haine noi. Dezbrăcat, omul cel vechi, îmbrăcat în

stricăciune, își leapădă „hainele de piele", rod al păcatului, regăsindu-și nevinovăția originară. Dar, atenție, Botezul seamănă cu o sămânță: fără un pământ bun, fără lumină și apă, sămânța nu va putea să crească. Altfel spus, fiecare creștin trebuie „să-și actualizeze" botezul printr-o ruptură totală cu trecutul și prin lacrimile pocăinței - „cel de-al doilea botez" după Sfântul Isaac Sirul (sec. VII); numai cu această condiție poate noul botezat, cu adevărat, să se nască din apă și din Duh! Numai atunci, taina „iluminării" își arată efectele: omul scapă de cel viclean, devine creatură nouă, îmbrăcată în Hristos. Devenit Templu al Duhului, cel botezat se află permanent pe coarda întinsă a „Morții-Înviere". Starea sa de veghe e îndreptată spre a nu lăsa ca Templul lui Dumnezeu să se transforme în bârlog de hoți, lăcaș al schimbătorilor de bani alungați de Mântuitorul.

> Bucură-te, Adame, împreună cu strămoașa; nu vă ascundeți ca mai înainte în Rai. Că S-a arătat Cel ce v-a văzut pe voi goi, ca să vă îmbrace în haina cea dintâi. Hristos S-a arătat vrând să înnoiască toată făptura (Vecernia din 2 ianuarie, Troparul, glas 4).

O ultimă privire asupra icoanei ne permite să descoperim, în spatele Înaintemergătorului, un arbust la baza căruia stă o secure, rezumat cutremurător al învățăturii date fiecărui nou botezat:

> Iată securea stă la rădăcina pomilor și tot pomul care nu face roadă bună se taie și se aruncă în foc. Eu unul vă botez cu apă spre pocăință, dar Cel ce vine după mine ... vă va boteza cu Duh Sfânt și cu Foc (Matei 3, 10-11).

Schimbarea la Față

Foarte răspândit în Biserica răsăriteană din secolul al VIII-lea, praznicul Schimbării la Față se implantează încet-încet și în Apus de-a lungul secolelor următoare, fără să aibă vreodată o importanță majoră, cu toate că în 1475 Biserica Romei l-a oficializat. Rod al unei sensibilități diferite, această distanță are și cauze teologice. Istoria imaginii sacre în Apus, militantismul iconoclast al Reformei sunt elocvente în acest sens. Spre deosebire de Răsăritul creștin, Roma nu a asimilat niciodată pe deplin teologia icoanei elaborată și justificată de marile Sinoade ecumenice. Or, „teologie în culori", icoana vehiculează conținutul credinței noastre. Reprezentarea Schimbării la Față așa cum au făcut-o majoritatea pictorilor Renașterii nu e decât o pastișă, iar a te hrăni duhovnicește cu asemenea reprezentare înseamnă să consumi mâncăruri alterate, cu inevitabilele consecințe pe care le cunoaștem.

„Și a strălucit fața Lui ca soarele, și veșmintele Lui s-au făcut albe ca lumina" (Matei 17,2). Cine n-a încercat vreodată să privească soarele în plină zi?

Ne putem imagina o clipă hainele de lumină? Icoana Schimbării la Față ne confruntă cu această lumină nepământeană, care-i face pe Apostoli să cadă cu fețele la pământ când o văd. Anticipare a acestei inverse Schimbării la Față care este Coborârea la iad, Schimbarea la Față are loc pe munte, punte între om și Dumnezeu, unde-L vedem pe Hristos îmbrăcat cu același veșmânt de lumină. Veșmintele și fața Sa rămân, desigur, cele pe care le-au cunoscut contemporanii Săi, dar radiind de slava dumnezeiască. O slavă subliniată de mandorla de obicei cu fond albastru, a cărui intensitate poate varia după degradeul la care s-a recurs în mod frecvent. Lumina nu emană din Ilie și nici din Moise care poartă Tablele Legii, ci din Hristos a Cărui slavă circulară și strălucire îmbrățișează toate.

> Cel ce a grăit de demult cu Moise prin închipuiri în Muntele Sinai, zicând: Eu sunt Cel ce sunt de-a pururea, astăzi schimbându-Se la Față în muntele Taborului, înaintea ucenicilor, Și-a arătat frumusețea chipului celui dintâi, Care a ridicat întru Sine firea omenească. Și unui dar ca acesta martori punând pe Moise și Ilie, a făcut părtași la veselie pe cei ce mai înainte au vestit Crucea și Învierea cea slăvită și mântuitoare (Vecernia cea mare, Stihiră, glas 1).

Cum se justifică prezența celor doi interlocutori, Ilie și Moise? Unul (Moise) întrupează Legea înlocuită de Însuși Hristos. Amândoi sunt profeți și vestitori a ceea ce s-a împlinit prin Hristos. Vechiul Testament relatează emoționantul episod cu Moise nerăbdător să vadă fața lui Dumnezeu: „Arată-mi slava Ta! Zis-a Domnul către Moise: (...) Fața Mea însă nu vei putea s-o vezi, că nu poate vedea omul fața Mea și să trăiască. (...). Iată aici la Mine un loc; șezi pe stânca aceasta; când va trece slava Mea, te voi ascunde în scobitura stâncii și voi pune mâna Mea peste tine până voi trece; iar când voi ridica mâna Mea, tu vei vedea spatele Meu, iar fața Mea nu o vei vedea" Ieșirea 33, 18-23). Iar când se pogora Moise din Muntele Sinai (...) el nu știa că fața sa strălucea pentru că grăise Dumnezeu cu el (Ieșirea 34, 29), dar israeliții l-au văzut și s-au temut să se apropie de el.

Cel ce a văzut slava lui Dumnezeu se află acum în fața Cuvântului lui Dumnezeu întrupat. Tot așa este și cu Ilie care I-a perceput prezența Dumnezeului lui Israel „în adiere de vânt lin" (3 Regi 19, 12). Dacă Ilie, ridicat de viu la cer după grelele suferințe provocate de oameni, reprezintă lumea celor vii, Moise, la rândul lui, o reprezintă pe cea a morților.

„Iar Petru și cei ce erau cu el erau îngreuiați de somn; și deșteptându-se, au văzut slava Lui" (Luca 9,32). Cei trei Apostoli sunt ucenicii cei mai apropiați de Iisus, aceiași care, după Evanghelistul Marcu, asistă la învierea fiicei lui Iair (Marcu 5, 37) și-L urmează în grădina Ghetsimani (Marcu 14, 33). Martori ai Schimbării la Față a Învățătorului lor, ei s-au spăimântat de norul luminos care i-a cuprins deodată. O spaimă amplificată de vocea care venea de sus, chiar în

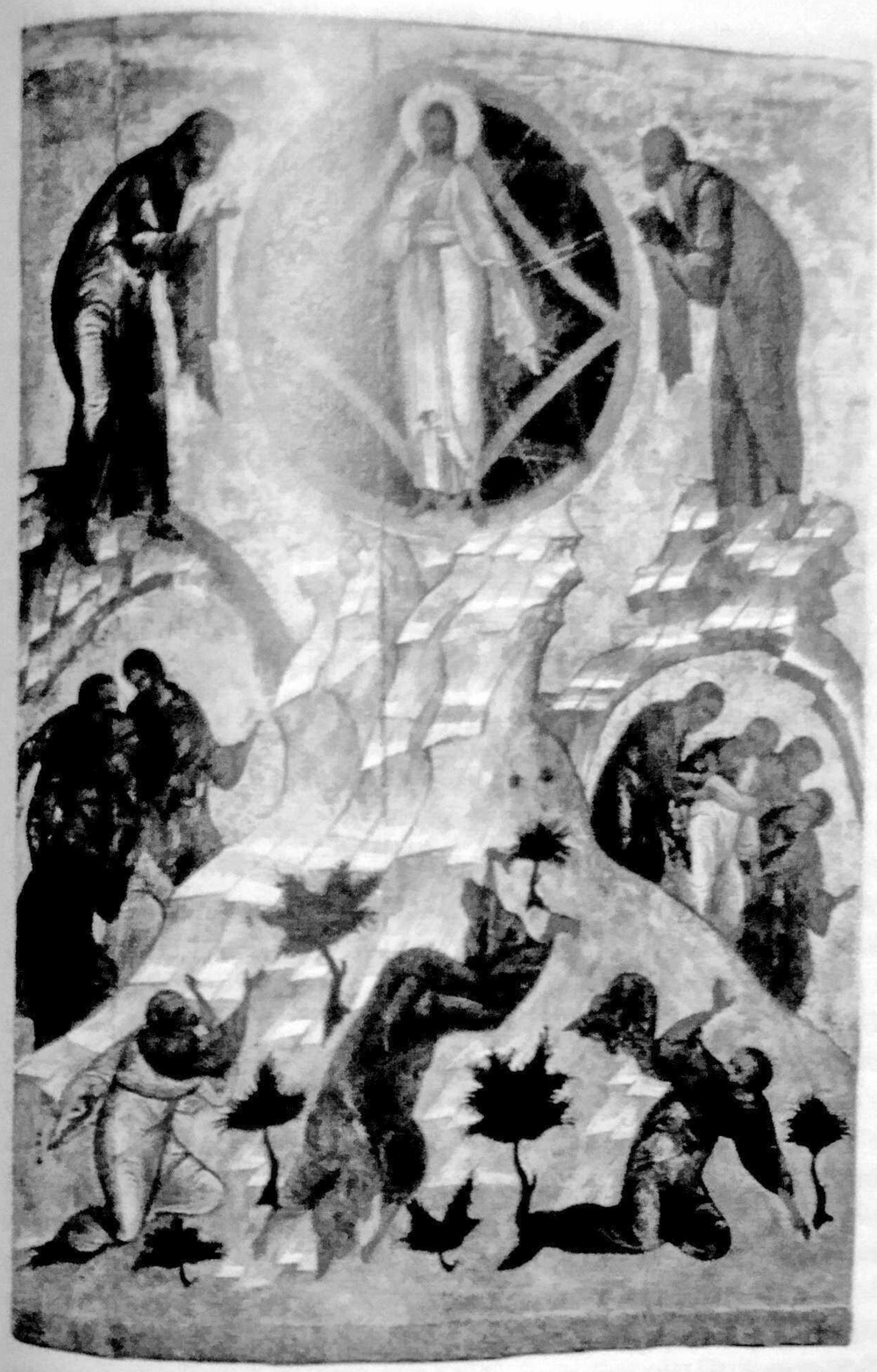

44. ***Schimbarea la Față*** – icoană din secolul al XVI–lea.
Muzeul din Pereyaslavl–Zalesski, Rusia.

momentul în care Petru propunea să construiască „trei colibe" (Luca 9, 33), dornic cum era să „fie acolo", să se bucure de acest „confort duhovnicesc", pe scurt, gata să se oprească în loc să călătorească.

Pe icoană, Petru, ghemuit, ridică mâna dreaptă într-o mișcare de apărare față de lumina orbitoare. În centru, Ioan se prăbușește cu fața la pământ, invers decât lumina, în timp ce Iacob, de obicei la stânga, încearcă o mișcare de fugă înainte să cadă și el cu fața la pământ. Absența aureolei indică faptul că n-au atins încă sfințenia, de unde și reacția de panică. Ca un ecou al psalmistului - „Cine va sta împotriva mâniei Tale?" (Psalmul 75, 7) și la cartea Facerii care spune că vederea lui Dumnezeu aduce după sine moartea omului, atitudinea celor trei Apostoli ilustrează fragilitatea creaturii în fața Creatorului.

Spre deosebire de icoana Nașterii Domnului în care lumina rămâne circumscrisă, aici pătrunde stâncile. Cosmosul întreg participă la Schimbarea la Față a lui Hristos, Care Își asumă trupul lumii. Toate cele trei nivele ale lumii sunt reprezentate aici: cerul, cu Ilie care a intrat în el viu – a nu se confunda cu tâlharul cel bun care a fost primul mort ce a intrat în Rai -, pământul, cu ucenicii, în fine iadul, cu Moise care este deopotrivă reprezentat și în icoana Coborârii la iad, lângă drepții Vechiului Testament, care așteptau venirea Mântuitorului. Importanța acordată simbolismului luminii, al zilei și al nopții, atât în Vechiul, cât și în Noul Testament, pune în evidență strânsa legătură între „Scriptură" și icoană. În această privință, Sfântul Grigorie Palama, teologul „luminii necreate", comentează versetul din Evanghelie: „Vorbind el încă, iată un nor luminos i-a umbrit pe ei" (Matei 17, 5): Lumina neapropiată în care sălășluiește Dumnezeu (...), venind în lume, această lumină este în același timp întuneric, ea face umbră din cauza preaplinului ei" (Omilia, 35, PG 151, 439).

După Sfântul Ioan Teologul, „Dumnezeu este Iubire" (I Ioan 4,8) și „Lumină" (Ioan 1,9). Spre deosebire de răul ontologic întunecos care-i separă pe unii de alții, iubirea, care este comuniune, implică lumină. Sfântul Simeon Noul Teolog (†1022) declară că „Dumnezeu este Lumină și cei pe care El i-a învrednicit să-L vadă, Îl văd ca lumină (...). Cei ce n-au văzut această Lumină nu L-au văzut pe Dumnezeu, căci Dumnezeu este Lumină" (Cateheza 28, 109 și următoarele). În timpul Schimbării la Față, în realitate, Apostolii, cuprinși de Duhul Sfânt, sunt cei ce văd pe neașteptate dumnezeirea lui Hristos contemplată în slava Sa, așa cum va reveni la sfârșitul timpului.

Schimbarea la Față este inseparabilă de o teofanie trinitară. Tatăl dă mărturie despre Fiul, Care, chip al Tatălui, strălucește în lumina împărtășită cu Duhul. Așa cum la Botezul în Iordan, Tatăl vorbește, Duhul se arată în „energiile" Sale prin Hristos, Care Se identifică cu Logosul și Se face lumină.

Dacă Epifania presupune o lucrare sfințitoare și Cincizecimea introduce în cunoașterea lui Dumnezeu, Schimbarea la Față, la rândul ei, arată lumina, căci „Lumină este Tatăl, Lumină este Fiul, Lumină este Duhul Sfânt".

Este imposibil să vorbești despre Înviere fără să vorbești despre Transfigurare, prezentă în adâncul iadului în care coboară Iisus înviat. Pe muntele Tabor, îmbrăcat în lumină, Hristos anticipează coborârea în adâncurile iadului pentru a da realitate ființelor. Aceeași lumină, care-L învăluie pe Hristos ca o mantie pe Tabor, iese din Cel Înviat, biruitorul morții prin Cruce. Nu este o vestire a morții Sale? „Nu trebuia, oare, ca Hristos să pătimească acestea și să intre în slava Sa?" (Luca 24,26). Reașezarea etapei proslăvirii în contextul înaintării Sale spre Patimă, Cruce și Înviere, se impune dacă recitim cu atenție Scripturile. Prima vestire a Patimii precede Schimbarea la Față (Matei 16, 21-23) și Iisus le vorbește ucenicilor în mod clar despre învierea Sa, atunci când coboară din munte. Un fir de aur leagă Schimbarea la Față, Patima și Învierea. Polului Moarte-Înviere îi corespunde polul Cruce-Schimbarea la Față în slavă. Crucea desenată pe aureola lui Hristos în icoane nu urmărește decât să dea mărturie despre jertfirea vieții Sale pe cruce, cruce prin care a învins moartea și a ajuns la slava Învierii.

„Astăzi Hristos în Muntele Taborului a schimbat firea lui Adam, luminând-o în chip de negrăit, cu dumnezeiască lucrare" (Vecernia mică, Stihiră, glas 2). Prefigurare a omenirii ce va să fie, Hristos transfigurat este chipul omului inundat de lumina divină, în întregime ochi și în întregime lumină, curățit de întunericul răului și al păcatului, restaurat în frumusețea primordială a creației. Această viziune a integrității firii omenești răscumpărate, condiție viitoare a fiilor lui Dumnezeu, ne este oferită de Însuși Iisus: „Drepții vor străluci ca soarele" (Matei 13, 43). Prezența simultană a lui Moise, a lui Ilie, a lui Petru, a lui Ioan și a lui Iacob exprimă contemporaneitatea lor în Cel ce face legătura între Vechi și Nou, între cei vii și cei morți.

Vestirea iluminării viitoare din timpul nopții de Paști, celor exilați pe pământ și celor înlănțuiți în iad, confirmă dimensiunea profetică a praznicului. Dimensiunea eshatologică a Schimbării la Față este importantă, căci Hristos va reveni în același fel întru slavă. După Sfântul Anastasie Sinaitul, „aici sunt prefigurate simbolurile Împărăției, anunțată dinainte taina răstignirii, descoperită frumusețea Împărăției și arătată cea de-a doua coborâre și venire în slavă a lui Hristos" (Omilia la Schimbarea la Față, 3). Dacă se rupe în două catapeteasma Templului în momentul morții lui Iisus, Care biruie prin moartea Sa, înseamnă că trupul omenesc pe deplin îndumnezeit, înduhovnicit, ne face să rămânem în Dumnezeu. Ucenicii nu-L văd pe Hristos transfigurat cu ochi

45. *Schimbarea la Față* – icoană de pe la 1680, provine dintr–un iconostas al Mânăstirii Cotroceni, București. Muzeul Național de Artă, București. (Fotografia Muzeului)

trupești, ci cu „ochii duhovnicești" care sunt un dar al Duhului. Și celui care se va îndoi de legătura profundă dintre rugăciune și cunoașterea lui Dumnezeu, îi amintim acest verset din Luca: „Și pe când se ruga El, chipul feței Sale s-a făcut altul" (Luca 9, 29).

Sfântul Serafim de la Sarov face din primirea Duhului Sfânt scopul vieții creștine. Or, Schimbarea la Față actualizează plinătatea Duhului Sfânt, anticipează ceea ce suntem chemați să devenim, orientează privirea spre scopul existenței: „în ziua cea de pe urmă, va ridica iar din pulbere această piele a mea ce se destramă. Și afară din trupul meu voi vedea pe Dumnezeu" (Iov 19, 25-26). Desigur, dar Dumnezeu Se revelează deja celor care Îl urmează: „Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl". Lui Filip, Iisus îi spune: „De atâta vreme sunt cu voi și nu M-ai cunoscut, Filipe?" (Ioan 14,9). Apostolii nu primiseră încă Duhul Sfânt! Celor care L-au primit însă în Botez și se deschid lucrării Lui prin ascultarea de poruncile Stăpânului, i se arată Dumnezeu Cel Unul în Treime, îi vorbește în inimă. Nu cunoaștem decât pe Cel pe Care-L iubim! De aici aberația, imposibilitatea unei teologii care nu este mai întâi rugăciune, căci trebuie să intrăm în Lumină pentru a o primi după măsura posibilităților noastre.

Noua creație a celei de-a 8-a zi este departe de a se manifesta sub ochii noștri. Cu toate că trăim într-o lume cu suferințe, cu rupturi, cu dezintegrări, Schimbarea la Față a lui Hristos ridică voalul realității, descoperind ochilor noștri neîncrezători noua fire omenească intrată deja în lumina Celui Înviat sau chemată încă să intre în ea. De la Cincizecime, transfigurarea nu se mai produce pe muntele Tabor, ci în fiecare om care Îl primește pe Hristos, chip al Tatălui care trimite Duhul peste prietenii Săi. Întunericul nostru e alungat pe măsura hristificării noastre; lumina ne permite să ne asumăm condiția noastră omenească, limitată, desigur, până la moarte, dar restaurată în ceea ce ea are esențial înainte să cunoaștem un trup de „slavă". Schimbarea la Față a lui Iisus (Transfigurarea) ne reamintește că pentru adevărații ucenici, lacrimile, suferințele, rănile trupului și ale sufletului, toate vor fi transformate, prefăcute în bucuria Învierii. Prin Schimbarea la Față și prin Învierea lui Hristos - această transfigurare inversă -, găsim nu numai forța de a înfrunta cotidianul, ci și pe aceea de a face din acesta o „euharistie" de fiecare clipă, de a fi preoții lumii care Îi oferă lui Dumnezeu propria Sa creație. Aflată în centrul creștinismului al cărui ultim scop îl revelează, Schimbarea la Față se situează și în centrul iconografiei, dându-i temele esențiale: Lumina și Slava.

Învierea lui Lazăr (Sâmbăta dinaintea Floriilor)

Prăznuită în cea de-a șasea sâmbătă a Marelui Post, sâmbăta lui Lazăr este, cu excepția Duminicii, singura zi (din Postul cel Mare) în care se săvârșește Liturghia pascală, ceea ce nu lasă nici o îndoială cu privire la aspectul premonitoriu al acestui eveniment.

Fidelă relatării Evangheliei (Ioan 11), icoana capătă un relief cu totul aparte în lumina textelor liturgice. „Mortul cel de patru zile rău mirosind, și fiind cu fești înfășurat, a sărit cu suflet cel neînsuflețit, strigându-l Tu, Doamne." (Pavecerniță, Cântarea a 8-a). Începutul fiind făcut, nu ne mai rămâne decât să descriem personajele! Evreii se înghesuie în spatele mormântului care se află la o oarecare distanță de zidurile Ierusalimului. Distingem două grupuri: de-o parte Hristos și Apostolii; de cealaltă parte, Lazăr și evreii. Cât despre cele două surori ale celui înviat, Marta și Maria, acestea își arată recunoștința aruncându-se la picioarele Dătătorului de Viață. Autorul minunii iese brusc în evidență prin poziția și prestanța Sa. O prezență făcută și mai intensă prin convergența privirilor, îndreptate spre El și nu spre Lazăr, care-L privește cu toată recunostinta si pătruns de un respect plin de dragoste. Moment istoric, această „înviere" pune gaz pe foc, declanșează mașinația sinagogii care-L va conduce pe Iisus la Cruce și la iad, de unde se va ridica biruitor.

Învierile săvârșite de Ilie și de Elisei o anunță pe cea a lui Lazăr și pe cea a lui Hristos Cel ce este Învierea și Viața: „Acesta este Cel ce a Înviat morții mai înainte. Că Ilie a sculat mort, precum și Elisei; dar Cel ce lucra și grăia prin ei, Acesta este" (Pavecernița, Cântarea a 9-a). Puterea «Cuvântului» de acum făcut om! Hristos creează și readuce la viață prin «Cuvântul» Său încărcat de Viață.

> Doamne, glasul Tău a stricat împărățiile iadului și cuvântul puterii Tale a ridicat din mormânt pe cel mort de patru zile; și s-a făcut Lazăr început al mântuitoarei învieri celei de a doua (Vecernie, la Doamne, strigat-am ... glas 8).
> Viață fiind Tu, Doamne, și lumină adevărată, strigând pe Lazăr l-ai înviat; căci ca un puternic ai arătat tuturor că ești Dumnezeul celor vii și al celor morți (Pavecernița, Cântarea a 5-a).

Astfel, în ajunul Patimii Sale, Iisus Își face cunoscută în mod clar puterea pe care o are asupra morții. În același timp, vestește viitoarea înviere universală, când fiecare om va fi ridicat în trupul său la Judecata din urmă. Prietenul lui Lazăr, Hristos este deopotrivă prietenul tuturor oamenilor, după cum o spune mereu Biserica Ortodoxă ale cărei rugăciuni se termină adesea prin formula: „Bunule și iubitorule de oameni!" El plânge pentru fiecare dintre noi așa cum „a lăcrimat" (Ioan 11, 35) pentru Lazăr. Lazăr ne reprezintă pe fiecare dintre noi,

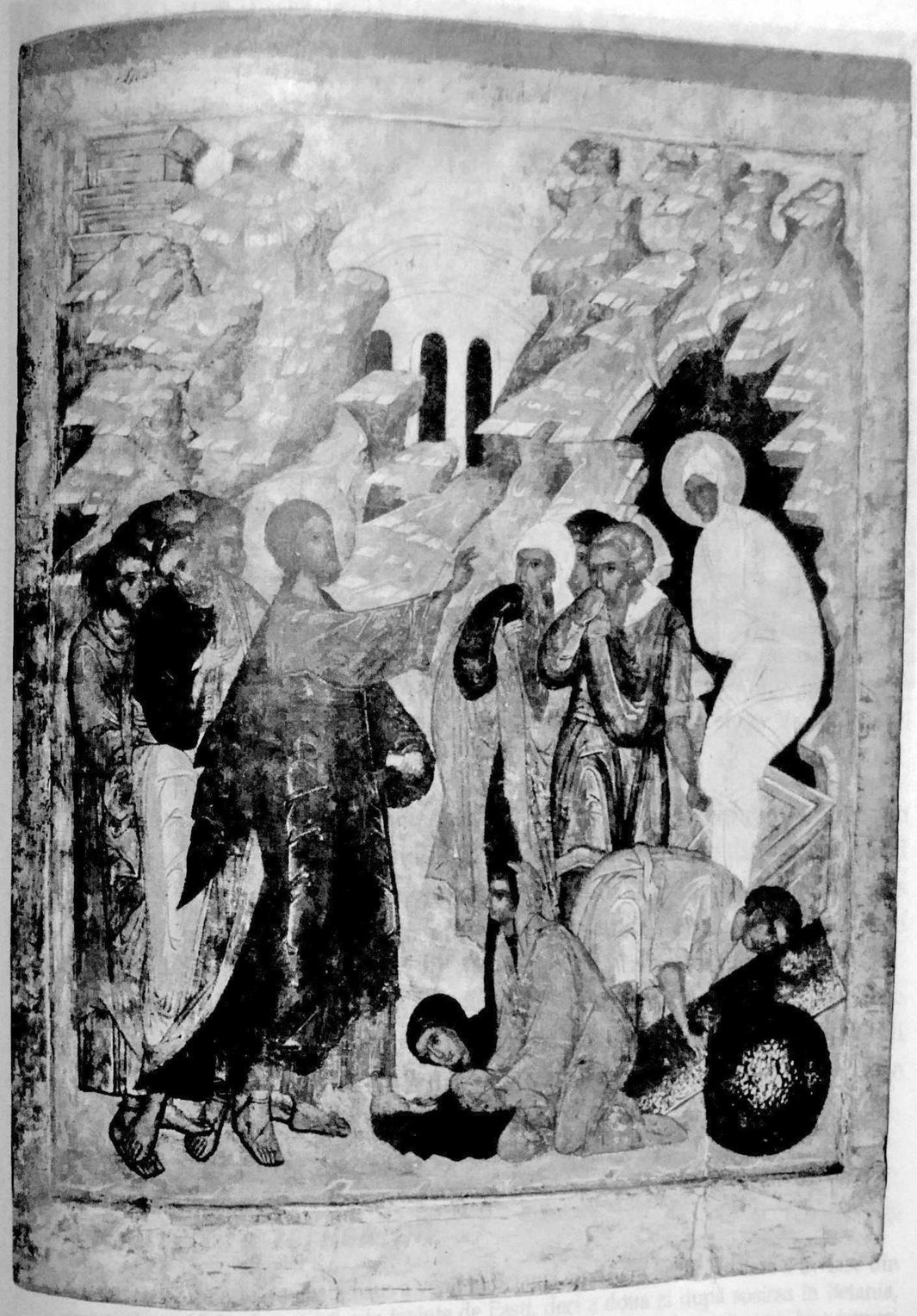

46. ***Învierea lui Lazăr*** – icoană rusească din secolul al XVI–lea, Galeria Națională, Oslo. (Foto: Jacques Lathion, Galeria Națională, Oslo)

47. *Învierea lui Lazăr* – frescă din 1105/6, Biserica Panagia Phorbiotissa, Asinos, Cipru.

căci Hristos vrea să ne readucă pe toți la viață, nu doar la cea pământească, ci la Viața în plinătatea ei, la viața duhovnicească. O, Iubitorule de oameni (Philanthropos)!

Cel ce-i spune Martei scăldată în lacrimi: „Eu sunt Învierea" (Ioan 11,25), este Același Care, puțin după aceea, îi poruncește lui Lazăr: „Vino, afară" (Ioan 11,43). Biruința asupra morții urmează mirosului urât datorat descompunerii. Chemarea „Vino, afară!" se adresează fiecăruia dintre noi. El este această mână mereu întinsă Care face să nu rămânem în întunericul morții, în noroi și în îndoială. De aceea, oricât de rătăcit ar fi, omul poate să fie ridicat, înviat în sufletul și în trupul său; ceea ce pare imposibil la oameni, împlinește Dumnezeu.

> Doamne, vrând să încredințezi pe ucenicii Tăi de învierea Ta cea din morți, ai venit la mormântul lui Lazăr și, strigându-l Tu, iadul s-a prădat și a slobozit pe mortul (...) (Vecernia, la Doamne, strigat-am ... glas 8).
>
> Cine a văzut, cine a auzit să fie sculat vreun om mort mirosind greu? Ilie și Elisei au sculat, dar nu din mormânt și nici mort de patru zile (Pavecernița, Cântarea a 4-a).
>
> Vrând să adeverești, Bunule, semnele Patimii și ale Crucii Tale, rupând nesățiosul pântece al iadului, ai sculat, ca un Dumnezeu, pe mortul cel de patru zile (Ibidem, Cântarea a 4-a).
>
> Strigând pe Lazăr din mormânt, îndată l-ai sculat; dar iadul jos cu amar s-a tânguit și, suspinând, s-a cutremurat de puterea Ta, Mântuitorule (Ibidem, Cântarea 1, glas 4).
>
> Clătinatu-s-au ușile, sfărâmatu-s-au zăvoarele, dezlegatu-s-au legăturile mortului, la glasul puterii lui Hristos. Iar iadul, suspinând, se tânguia cu amar și striga: Vai mie! Ce fel și de unde este glasul care înviază morți? (Ibidem, Cântarea a 9-a).

Mai este nevoie să insistăm asupra legăturii acestui eveniment cu icoana Coborârii la iad? Am folosit intenționat termenul de „ridicare din morți" când am vorbit de Lazăr, pentru că acesta va muri din nou spre deosebire de Hristos înviat care nu mai revine la viața anterioară. Asemănător cu cel ce era mai înainte, El este în același timp cu totul altfel, datorită trupului Său proslăvit.

„Dezlegați-l și-l lăsați să meargă" (Ioan 11,14). Prin Moartea și Învierea Sa, Hristos sfărâmă legăturile care ne țin captivi. El a investit totuși pe Apostoli cu puterea „dezlegării", conferind Bisericii pe care o conduce misiunea de a transmite mai departe mântuirea.

Intrarea în Ierusalim

> Cu șase zile înainte de Paști, Iisus a venit în Betania, unde era Lazăr, pe care îl înviase din morți (Ioan 12,1) și cu cinci zile înainte de Paști, deci a doua zi după sosirea în Betania, mulțime multă, care venise la sărbătoare, auzind că Iisus vine la Ierusalim, au luat ramuri de finic și au ieșit întru întâmpinarea Lui și strigau: Osana! Binecuvântat este Cel ce vine întru numele Domnului, Împăratul lui Israel (Ioan 12, 12-13).

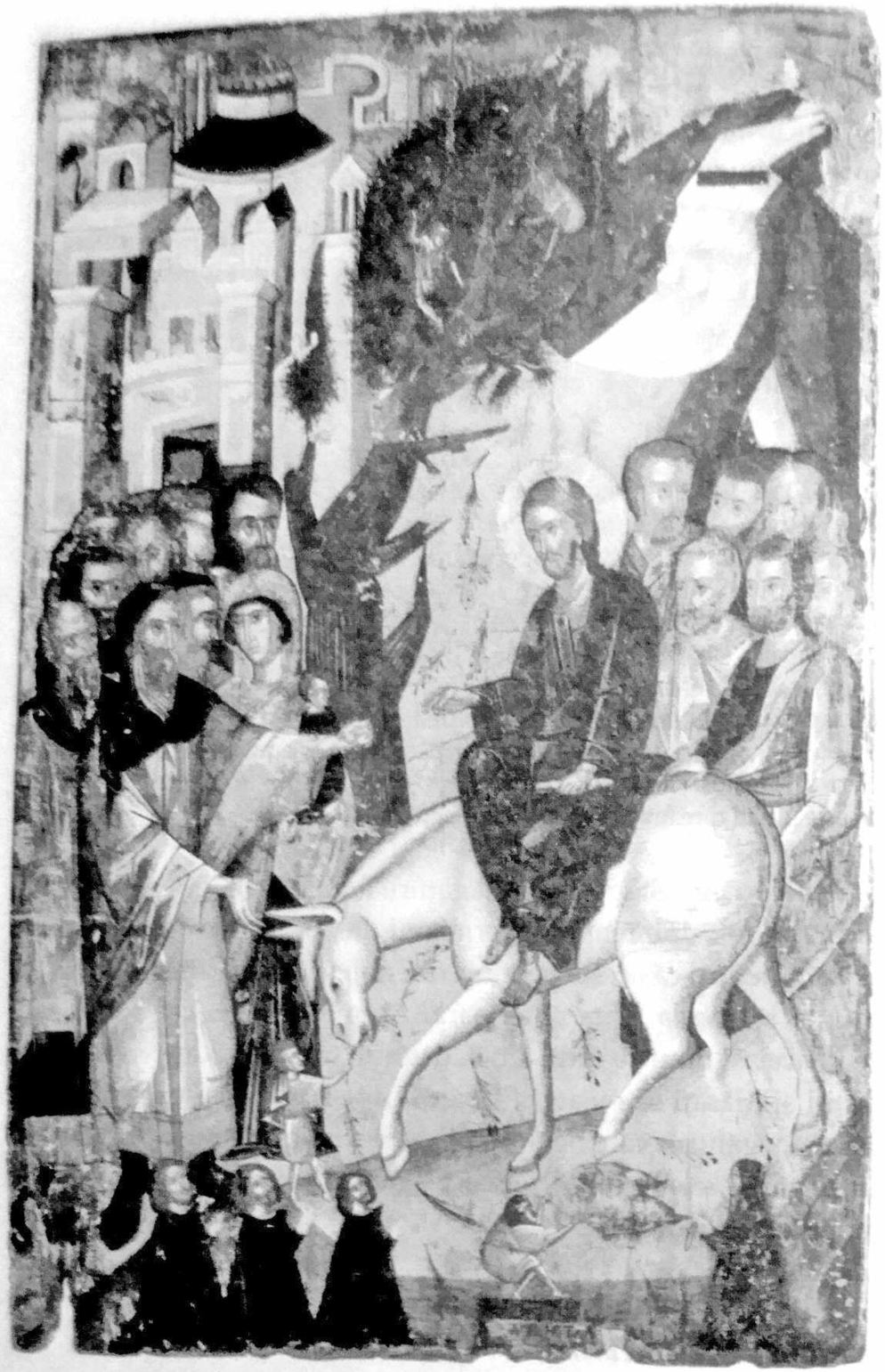

48. ***Intrarea în Ierusalim*** – icoană din secolul al XVI–lea, provine din Biserica Panagia Hrysaliniotisa, Nicosia. Muzeul bizantin, Nicosia (Fotografia muzeului).

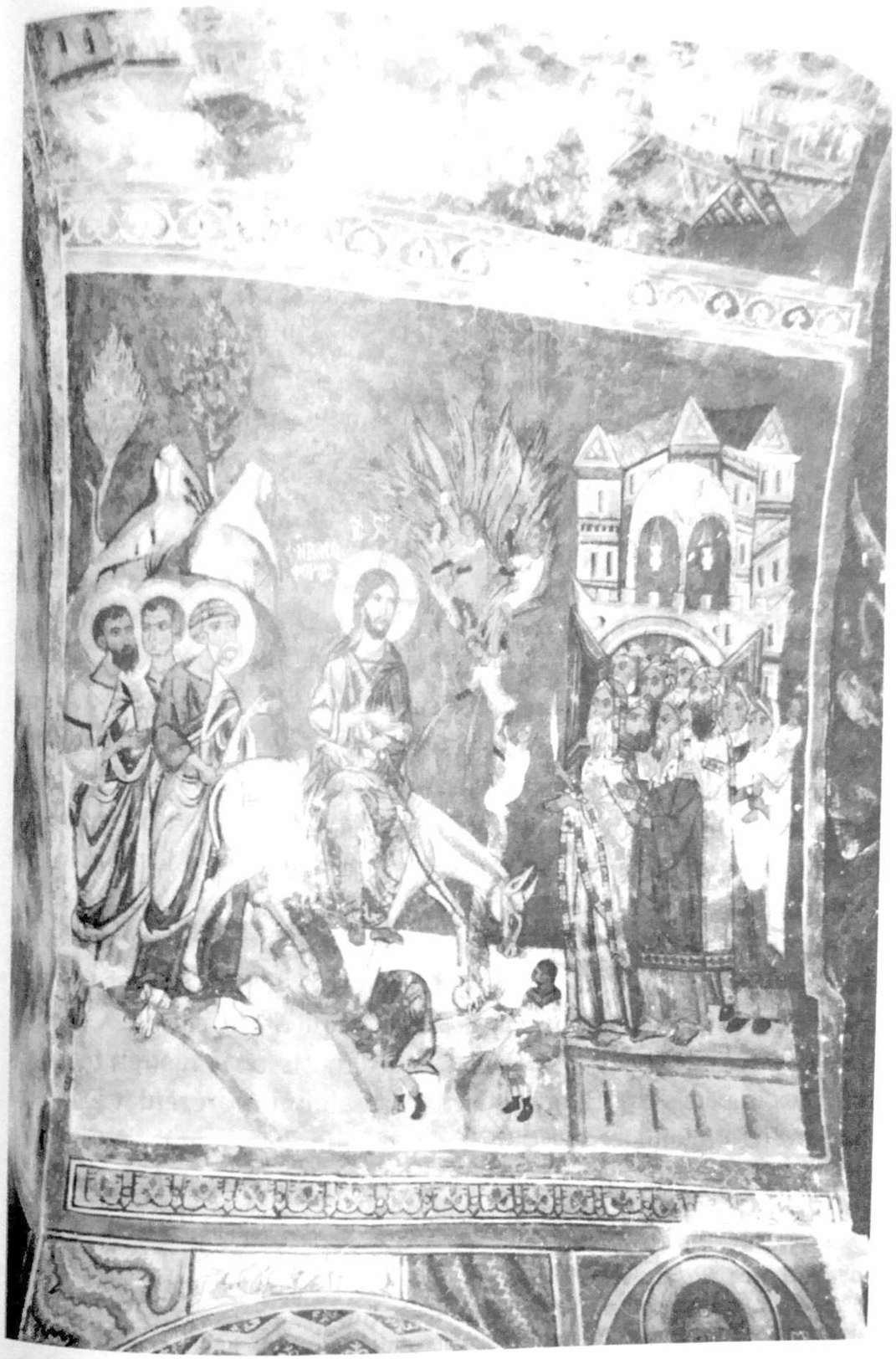

49. ***Intrarea în Ierusalim*** – frescă din secolul al XIII–lea, Biserica Sfântul Heracleidius, Mânăstirea Sfântul Ioan Lampadistis, Kalopanayiotis, Cipru.

Tot atunci sau a doua zi, Iisus declară:

A sosit ceasul ca să fie preaslăvit Fiul Omului. Adevărat, adevărat zic vouă că dacă grăuntele de grâu, când cade în pământ, nu va muri, rămâne singur, iar dacă va muri, aduce multă roadă (Ioan 12, 23-24).

În timp ce vorbea El s-a auzit un glas: „L-am preaslăvit și iarăși Îl voi preaslăvi" (Ioan 12,28). Și Iisus a adăugat pentru mulțimea uluită: „Nu pentru Mine s-a făcut glasul acesta, ci pentru voi. Acum este judecata acestei lumi; acum stăpânitorul lumii acesteia va fi aruncat afară. Iar Eu, când mă voi înălța de pe pământ, îi voi trage pe toți la Mine" (Ioan 12, 30-32).

Icoana arată foarte bine acest lucru. Înaintea chenozei supreme, Hristos este primit în Ierusalim ca Mesia-Împărat. Era și normal, după ce readusese la viață un om mort de patru zile! Cu toate acestea, cu inima îndreptată spre bunurile pământești, adulții se gândesc mai degrabă la restaurarea regatului lui Israel decât la Biruitorul morții, la Stăpânul Împărăției care nu este din lumea acesta. În schimb, copiii nu se înșală când strigă: „Binecuvântat este Cel ce vine întru numele Domnului" ... Ei sunt cei care-și așterneau hainele pe cale, în semn de respect pentru regele uns (4 Regi 9, 13). Așezat pe un asin, animal foarte obișnuit în Palestina (înlocuit în iconografia rusă cu un cal), Hristos stă ca pe un tron, cu sulul Scripturilor în mâna stângă și binecuvântând cu dreapta. Profețiile sunt toate de acord când fac legătura dintre docilitatea asinului și Împărăția păcii inaugurată de Cel pe Care Îl poartă. Simbol al victoriei asupra morții și al Învierii, ramurile de finic, prin extensiune, și-au găsit locul în icoane în mâinile martirilor, biruitori la rândul lor.

„Și când S-a apropiat, văzând cetatea, a plâns pentru ea" (Luca 19,41). Răscolitoare scenă: Iubitorul de oameni plângând pentru Ierusalimul pământesc care refuză Lumina venită în această lume. Nu este El Cel ce în curând va fi respins de popor cu strigăte de „răstignește-L" și răstignit în afara orașului? Dar, în perspectiva Morții-Înviere, Ierusalimul reprezentat în icoană simbolizează Ierusalimul ceresc, Împărăția Noului Legământ, împlinire a profeției lui Zaharia: „Bucură-te foarte, fiica Sionului! (...) Iată, Împăratul tău vine la tine drept și biruitor; smerit și așezat pe asin" (Zaharia 9,9).

Astăzi Hristos intră în cetatea Betania, șezând pe mânz și dezlegând întinăciunea cea rea a neamurilor, care era de demult înțelenită (Utrenie, Tropar, glas 2).
De vreme ce ai legat iadul, Nemuritorule, și moartea ai omorât și lumea ai înviat-o, pentru aceasta cu stâlpări Te-au lăudat pruncii, Hristoase, ca pe un biruitor, strigându-ți: Osana, Fiul lui David! (...) (Utrenie, Icos).
Pe scaun, în cer, și pe mânz, pe pământ, fiind purtat, Hristoase Dumnezeule, laudă de la Îngeri ai primit și cântare de la tinerii cei ce strigau Ție (Ibidem, Condac, glas 6).

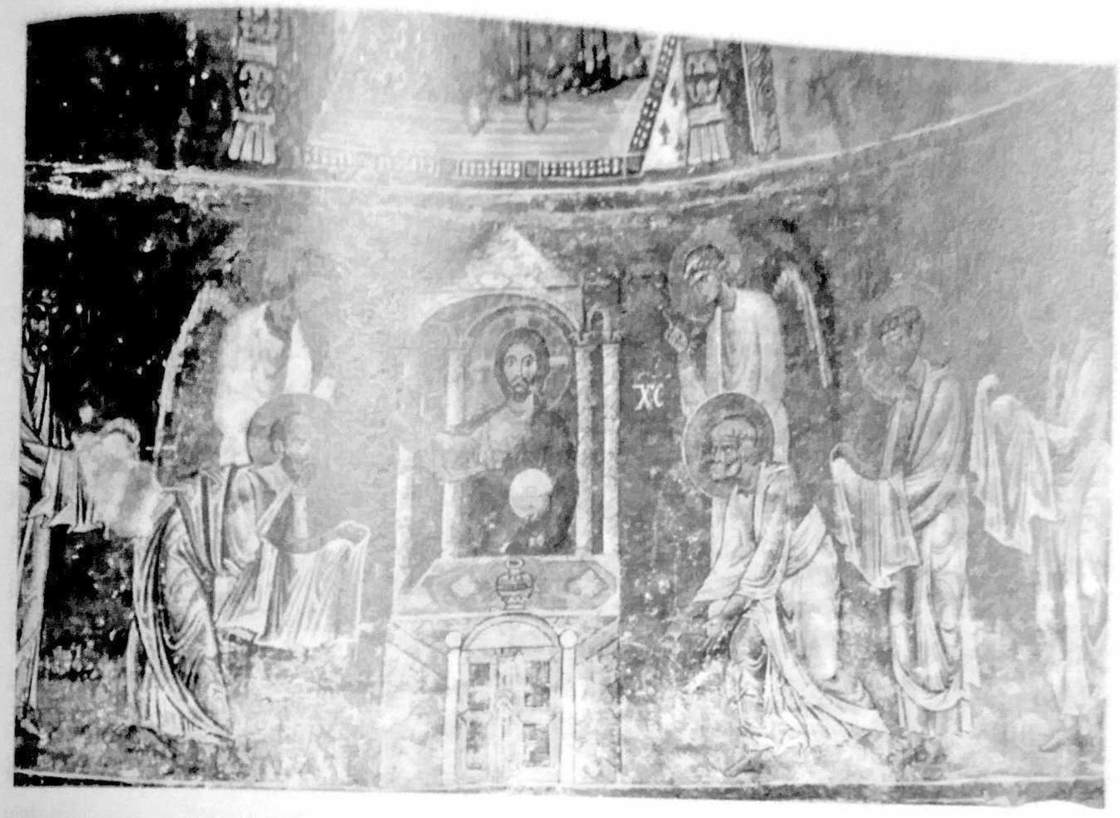

50. ***Împărtășirea Apostolilor*** – (detaliu) frescă din secolul al XI–lea, absidă din Biserica Sfânta Sofia, Ohrid, Macedonia.

Ierusalime, aprinde-ți candela ca să primești pe Domnul care va veni la miezul nopții ca Mirele, reînnoind legământul Său cu Tine (Vecernie, stihiră, glas 7).

Cina cea de Taină (Sfânta și Marea Joi)

Cina cea de Taină nu intră în ciclul celor douăsprezece Praznice, dar le include. În centrul săvârșirii „Dumnezeiești Liturghii", preotul spune cu glas încet: „Aducându-ne aminte, așadar, de această poruncă mântuitoare și de toate câte s-au făcut pentru noi: de Cruce, de Mormânt, de Învierea cea de-a treia zi, de Înălțarea la cer, de Șederea cea de-a dreapta Tatălui, de cea de-a doua și slăvită Venire a Ta, ale Tale dintru ale Tale, Ție-Ți aducem de toate și pentru toate" (Sfânta Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur). Sinteză a Euharistiei și a întregii taine a mântuirii! Puțin mai înainte, ca preludiu la Vohodul mare, corul cântă: „Noi, care pe Heruvimi, tainic, închipuim", adică noi, care suntem chipul Heruvimilor, „toată grija cea lumească să o lepădăm ca pe Împăratul tuturor să primim". Dacă Liturghia euharistică constituie o icoană a mântuirii, icoana, imagine liturgică, nu are sens decât în această culme care este Euharistia, jertfă de laudă nesângeroasă, comemorare a Cinei Domnului, prezență a lui Hristos printre noi și în noi prin darurile primite.

Icoana nu este numai imaginea lui Hristos, mărturie a întrupării, a pătrunderii Duhului în materie, în existența omenească deja transfigurată. Ea este și imaginea Euharistiei, în care realitatea materială, cosmică, devine trup și sânge al lui Hristos prin lucrarea Duhului.

În conformitate cu Evangheliile, icoana Cinei celei de Taină descrie momentul precis în care Iisus anunță trădarea lui Iuda: „Acela este, căruia Eu, întingând bucățica de pâine, i-o voi da" (Ioan, 13,26). „Mâna celui ce mă vinde este cu Mine la masă" (Luca 22,21). Ne imaginăm tulburarea Apostolilor: „Unul dintre voi Mă va vinde (...). Doamne, cine este?" (Ioan 13, 21 și 25).

Rugăciunea rostită înainte de împărtășire se referă la acest eveniment: „Cinei Tale celei de Taină, Fiul lui Dumnezeu, astăzi, părtaș mă primește. Că nu voi spune vrăjmașilor Tăi taina Ta, nici sărutare Îți voi da ca Iuda, ci ca tâlharul, mărturisindu-mă, strig Ție: pomenește-mă, când vei veni întru Împărăția Ta". Fără cel mai mic echivoc, această rugăciune stabilește legătura indisolubilă între Cină și Euharistie: Hristos din foișorul cel de sus Care apoi S-a înălțat la cer și șade de-a dreapta Tatălui este același cu Cel ce astăzi Își dă trupul Său ca hrană. Această unitate iese în evidență în iconografia care, în armonie cu textele liturgice, se dezvoltă începând cu secolul al VI-lea pentru a-și atinge deplina maturitate după criza iconoclastă, în perioada dintre secolele al IX-lea și al XI-lea.

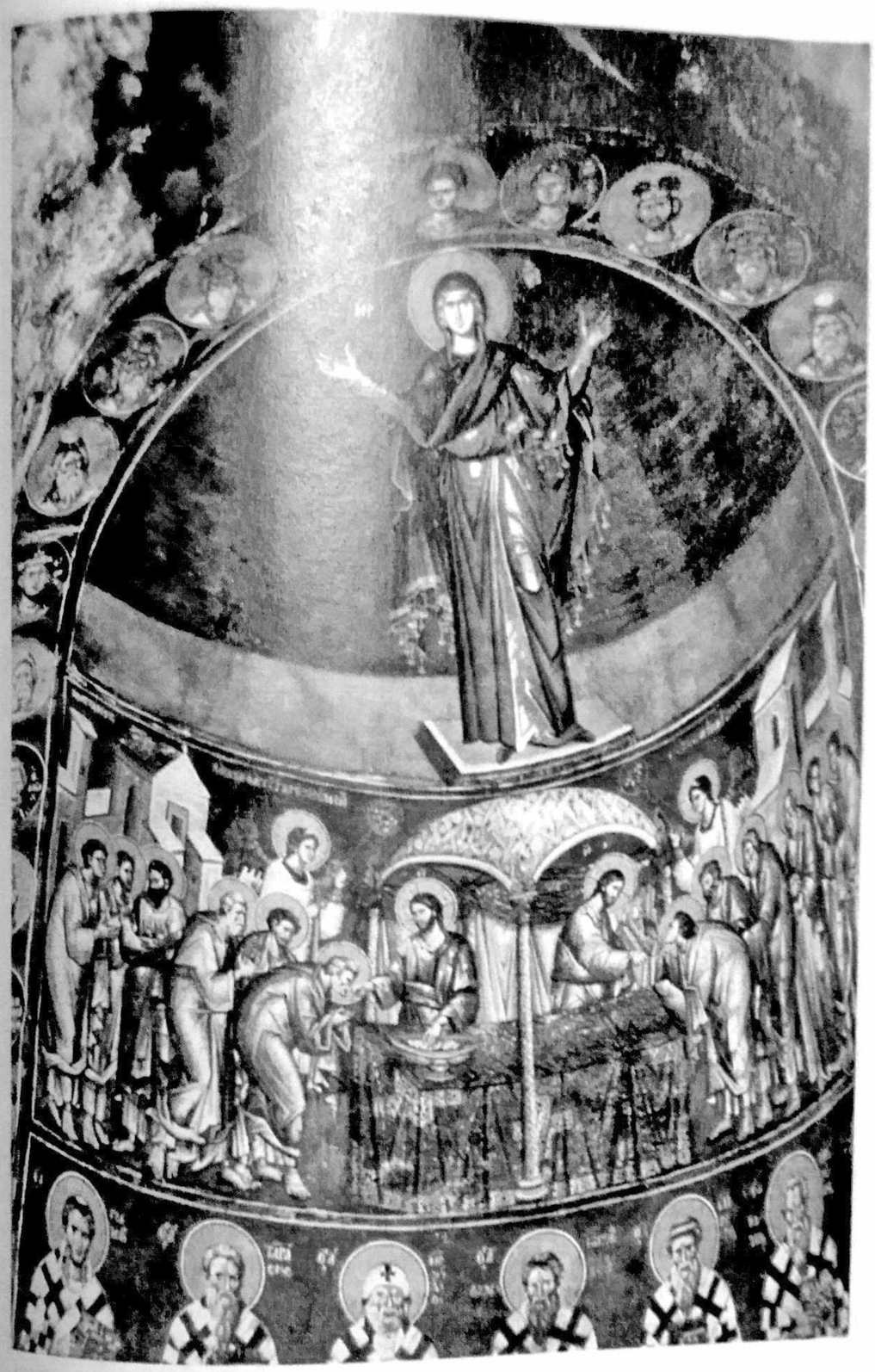

51. ***Împărtășirea Apostolilor*** – frescă din 1295, absidă din Biserica Sfântul Clement, Ohrid, Macedonia.

Absidele bisericilor Sfânta Sofia (secolul al XI-lea) și Sfântul Clement din Ohrida (secolul al XIII-lea) oferă o învățătură teologică remarcabilă prin intermediul frescelor de o rară frumusețe. Poziția dominantă a Născătoarei de Dumnezeu concretizează rolul său esențial în întruparea Fiului lui Dumnezeu, prezent în Sfintele Daruri pe Sfântul Altar. În scena împărtășirii Apostolilor, Iuda dispare, în locul lui apărând Pavel, iar Hristos este reprezentat în mod limpede ca săvârșitor, Cel ce „oferă și Se oferă". Adesea descompusă, scena Îl arată pe Hristos împărțindu-Și trupul într-o parte sub forma pâinii, iar de cealaltă parte sub forma vinului.

Transfigurarea de pe Muntele Tabor și în adâncul iadului scoate în evidență același Duh. Acesta trans-formă, trans-figurează pâinea și vinul în Trupul și Sângele Celui Înviat, după cum transformă și transfigurează întreaga creație, începând cu firea umană înviată. Realitatea materială, pâinea, devine realitate duhovnicească prin puterea Duhului în același fel în care Fiul lui Dumnezeu ia firea omenească și omul se îndumnezeiește. Divino-umanitatea lui Hristos nu poate fi despărțită de o spiritualizare a materiei a cărei culme se află la Cina cea de Taină. Fiecare Euharistie constituie o nouă Cincizecime pentru că Duhul coboară nu numai peste darurile pe care le sfințește, ci și peste împreună-slujitorii care sunt credincioșii. „Sfintele sfinților".

Misterul pascal cuprinde trei registre: Cina (Sfânta și Marea Joi), Răstignirea (Sfânta și Marea Vineri), Mormântul (Sfânta și Marea Sâmbătă). Odinioară, Paștile iudaic era jalonat de trei evenimente foarte distincte: mâncarea mielului cu al cărui sânge se ungeau stâlpii ușilor apărând locuitorii casei de Îngerul care ucide, eliberarea sau ieșirea din Egipt (simbol al satanei) și, în fine, intrarea în Pământul făgăduinței. Or, Cina, Taină (sacrament) a Noului Legământ, ne încorporează în Hristos, garanția mântuirii; Răstignirea ne eliberează de moartea spirituală și de satana; din Mormânt iese viața, răsăritul unei noi zile!

Dacă Cina precede cronologic Patima și Învierea, tainic, ea le include. Căci Euharistia nu este altceva decât „comemorarea Crucii și a Mormântului". La începutul secolului al III-lea, Sfântul Ipolit al Romei scrie într-un text liturgic: „Ca să nimicească moartea și să rupă legăturile diavolului, să nimicească puterile iadului, să conducă pe cei drepți la lumină și să anunțe Învierea, El a luat pâine...". Biserica Ortodoxă vede în „Dumnezeiasca Liturghie" o „jertfă de laudă" (termenii Liturghiei). Nu reînnoirea, repetarea unei jertfe sângeroase, ci comemorarea Morții și a Învierii, „garanție a învierii", pentru că Moartea-Înviere este cea care se oferă și este oferită. „Paștile nostru Hristos a fost jertfit" (I Cor.5,7); Paștile întemeiază Euharistia.

52. ***Cina cea de Taină*** – frescă, 1106, Biserica Maica Domnului, Asinos, Cipru.

Hristos nu Se limitează să-Și dea viața pe Cruce; El este VIAȚA și se dă oricui vrea să-L primească. El se oferă fără rezervă pentru că El iubește fără măsură. „Domnul Slavei" (Iacob 2,1), El este și Lumină, cum ne-o amintește cântarea de după momentul Sfintei Împărtășiri - „Am văzut lumina cea adevărată" - și imnul de la vecernie: „Lumină lină a Sfintei Slave, a Tatălui Ceresc Celui Fără-de-moarte, Celui Sfânt și Fericit, Iisuse Hristoase, venind la apusul soarelui, văzând lumina cea de seară, lăudăm pe Tatăl și pe Fiul și pe Sfântul Duh, Dumnezeu; vrednic ești în toată vremea a fi lăudat de glasuri cuvioase, Fiul lui Dumnezeu, Cel ce dai viață, pentru aceasta lumea Te slăvește".

Trisaghionul - „Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte" - cântat în general la Sfânta Liturghie, la praznicele Nașterii, al Botezului și la Paști, cedează locul versetului paulin: „Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați și îmbrăcat, Aliluia!" (Galateni 3,27). Conform unei tradiții care, după Sfântul Augustin, era deja încetățenită în secolul al IV-lea, Biserica Ortodoxă îl împărtășește pe noul botezat; Botezul înseamnă integrarea în Trupul mistic al lui Hristos.

Hristos nu creează din nou așa cum a făcut-o cu ocazia primei creații când a luat țărână din pământ. Acum, recurge la propriul Său trup. El reînnoiește în noi viața nu reformând un principiu vital pe care l-ar menține în ordinea naturii, ci vărsându-Și sângele în inima celor care se împărtășesc pentru a face să încolțească acolo viața Sa. Odinioară El a suflat suflare de viață, acum El ne comunică pe Însuși Duhul Său (Sfântul Nicolae Cabasila, *Viața în Hristos*, IV PG t.150, col. 617 AB).

În neasemănata Sa iubire de oameni, Fiul lui Dumnezeu nu S-a limitat să-Și unească Persoana Sa dumnezeiască cu firea noastră, îmbrăcând un trup însuflețit și un suflet înzestrat cu minte ca să apară pe pământ și să trăiască printre oameni. El Se unește (...) cu persoanele omenești, contopindu-Se El Însuși cu fiecare credincios prin împărtășirea cu Trupul Său. El Se face un singur Trup cu noi și face din noi un templu al întregii Dumnezeiri - căci în El, în propriul Său Trup, locuiește plinătatea Dumnezeirii. Cum dar, în aceste condiții, strălucirea dumnezeiască a acestui Trup n-ar ilumina sufletele celor care Îi aparțin, învăluindu-le în lumina Sa, așa cum iluminase trupurile ucenicilor pe Tabor? Într-adevăr, în timpul vieții Sale pământești, trupul Său, cu toate că avea în El izvorul luminos al harului, nu era încă unit cu trupurile oamenilor, și îi ilumina din exterior pe cei care erau vrednici să se apropie de El: le ilumina sufletele prin ochii lor trupești. Dar acum, Hristos S-a amestecat, ca să zicem așa, cu noi și El este în noi ca un bun al nostru; prin urmare, El ne cuprinde sufletele cu lumina Sa din interior (Sfântul Grigorie Palama, *Apărarea sfinților isihaști*, I, 35).

În măsura în care își primește întregul său sens în lumina Patimii și a Învierii, Cina presupune Întruparea. Este o realitate pe care Ortodoxia o amintește prin locul ales pe care-l rezervă reprezentării Maicii Domnului în majoritatea bisericilor sale.

În fine, Sfântul Ioan Gură de Aur ne face să amuțim când scrie:

53. *Cina cea de Taină* – spălarea picioarelor în grădina măslinilor, icoană de la sfârșitul secolului al XV–lea – începutul secolului al XVI–lea, icoană cu două fețe, provine din Catedrala Sfânta Sofia din Novgorod. Muzeul de Istorie și de Arhitectură, Novgorod.

54. *Spălarea picioarelor* – detaliu, frescă din 1183, **grotele Mânăstirii Sfântul Neofit, Pafos, Cipru.**

„Câți nu strigă: Ce bucurie aș avea dacă I-aș contempla fața; măcar veșmintele Sale, dar ce zic eu, măcar încălțămintea Sa! Dar, în Euharistie, Îl vedeți pe El Însuși, pe El Însuși Îl ating mâinile voastre, El este Cel ce ia trup în voi" (Sfântul Ioan Gură de Aur, *Comentariu la Evanghelia după Matei*, LXXX; PG 58,743).

El vorbește insistent despre „taina de pe Altar și despre taina fratelui", de nedespărțit în ochii săi. Tainică în icoană, prezența lui Hristos este într-adevăr reală în Euharistie, personală în cel sărac și oprimat. Accentul pe care îl pune Biserica Ortodoxă pe persoană decurge dintr-o teologie trinitară care scoate în evidență unicitatea și identitatea Persoanelor în unitatea iubirii. Euharistia ne face să ajungem la această Taină trinitară ce ține de comuniune. Nu sfârșesc toate ecteniile și rugăciunile Dumnezeiești Liturghii cu o doxologie trinitară? Această Liturghie ne introduce în Împărăție, Împărăția care este dincolo de timp, dar și prezentă printre noi, oamenii inserați în istorie, căci Euharistia desființează toate limitele impuse de spațiu și de timp. Cel Înviat este aici; Se face văzut în taină, întărește trupul Bisericii și mâncarea Trupului Său de slavă ne permite să înțelegem în cel mai înalt grad că toate sunt „deschise".

Potrivit unui proverb arab, doi oameni trebuie să mănânce împreună o oală de sare pentru a deveni prieteni. Este un fel de a scoate în evidență pentru cineva mai puțin subtil importanța meselor luate împreună pentru relațiile dintre oameni. Or, după Învierea Sa, Hristos Se arată frecvent în timpul prânzului când, cu inima arzând, ucenicii Săi Îl recunosc, luând iarăși putere de la El. După Înălțare, masa devine momentul privilegiat al creștinilor: comuniune cu Cel Înviat și, prin El și în El, comuniune între ei.

Ziua Învierii (...), unii pe alții să ne îmbrățișăm; să zicem «fraților» și celor ce ne urăsc pe noi, să iertăm toate pentru Înviere (Slava de la Laude din ziua de Paști, glas 5).

Căldura Duhului Sfânt ne este transmisă în timpul „frângerii pâinii euharistice", așa cum s-a făcut în prezența ucenicilor la Emaus care se întrebau unul pe altul: „Oare, nu ardea în noi inima noastră?" (Luca 24,32). Așa este contactul cu focul! Dacă o femeie a fost vindecată atingându-se de „poala hainei Lui" (Matei 9,20), cu cât mai mult suntem noi renăscuți primind întreg Trupul Său cu credință și cu dragoste?

Dacă numai contactul cu trupul sfânt al lui Hristos a dat viață muritoare trupurilor deja stricăcioase, nu ne vom folosi încă și mai mult gustând din Euharistia Sa de-viață-făcătoare? Împărtășindu-ne din ea, aceasta ne va transforma cu totul în binele care Îi aparține numai Lui: nemurirea.
Să nu vă mirați în această privință, nici să vă întrebați «cum?», în felul iudeilor. Socotiți mai degrabă că: apa este rece prin firea ei; dar vărsați-o într-o căldare și puneți-o la foc; ea va uita, ca să spunem așa, firea sa, și, învinsă de foc, va primi proprietățile acestuia. Tot așa și noi, deși trupul nostru, potrivit naturii sale, este stricăcios, suntem eliberați de infirmitatea noastră amestecându-ne cu Hristos, Viața noastră cea adevărată, și ne naștem din nou în această Viață fundamental de-viață-făcătoare. Nu era de-ajuns să

renască sufletul prin Duhul Sfânt la o viață nouă, ci trupul nostru de carne și pământesc trebuia, și el, să fie sfințit prin participarea sa la un trup de aceeași origine și să fie astfel chemat la nestricăciune (Saint Cyrille d'Alexandrie, *Commentaire de Jn* 4,2-3. *Lettres chrétiennes*, 9, p.145).

„Leacul nemuririi" după Sfinții Părinți, Hristos nu Se dă celor drepți - numai El este drept - ci, păcătoșilor. Este tocmai ceea ce declară rugăciunea dinaintea împărtășirii rostită de fiecare credincios: „Cred, Doamne, și mărturisesc că Tu ești cu adevărat Hristos, Fiul lui Dumnezeu Celui Viu, Care ai venit în lume să mântuiești pe cei păcătoși, dintre care cel dintâi sunt eu. Cred de asemenea, că acesta este Însuși preacurat Trupul Tău și acesta este Însuși scump Sângele Tău..." (Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur).

Împărtășirea cu Trupul lui Hristos înseamnă a bea din paharul suferinței Sale și al suferinței lumii, înseamnă împărtășirea din jertfa Sa pentru oameni, pentru mine. Înseamnă, deopotrivă, împărtășirea, prin Patima Sa care este chenoză, de Învierea Sa care ne face încă de acum să stăm în mod tainic la dreapta Tatălui și ne învrednicește să primim Duhul Sfânt.

Când Își dă Trupul „pentru viața lumii" și spală picioarele ucenicilor Săi, Domnul le poruncește simplu să-L imite. „Cel ce are urechi de auzit să audă!" (Matei 13,43).

Răstignirea

Dată fiind imposibilitatea de a separa cuplul Moarte-Înviere, icoana Răstignirii capătă o importanță considerabilă, chiar dacă nu aparține ciclului marilor praznice și nu ocupă locul de frunte care-I revine Înălțării Sfintei Cruci. Spre deosebire de creștinii de rit latin, rămași adesea la piciorul Crucii, Biserica Ortodoxă își concentrează atenția asupra Învierii care, deși este ulterioară, doar ea face posibilă înfruntarea Răstignirii.

Între imaginile lui Hristos, cele reprezentând Răstignirea oferă o varietate revelatoare a diversității sensibilităților și a conținutului teologic. Prezentă cu timiditate încă din secolul al V-lea, iconografia lui Hristos răstignit, viu, cu ochii deschiși, cu trupul gol și drept, se răspândește în mod definitiv până în a doua jumătate a secolului al VI-lea. Fără să ignore faptul că „I s-a străpuns coasta" (Ioan 19,34) de îndată ce Și-a dat Duhul, icoana Răstignirii urmărește mai întâi să arate biruința asupra morții. Hristos, cu ochii larg deschiși se întâlnește (în iconografie) cel puțin până în secolul al IX-lea; cel mai bun exemplu de acest fel este o frescă din secolul al VIII-lea, pictată de un călugăr răsăritean în Santa Maria-Antiqua din Roma. Dar icoana tradițională coptă a continuat să-L

reprezinte astfel pe Cel Răstignit, totdeauna viu, cu privirea plină de compasiune și de iubire pentru oameni. În rest, din secolul al XI-lea, Hristos apare cu ochii definitiv închiși, amintind probabil de firea Sa umană muritoare. La fel, trupul Său se curbează în mod progresiv, semn evident al Adormirii.

Abia sugerată până la începutul secolului al XIV-lea, coroana de spini capătă deodată amploare în fresca occidentală. În mod paralel, brațele Celui Răstignit, până atunci larg deschise, tind să se crispeze într-un mod convulsiv. Silueta fragilă a lui Hristos unită cu armonioasa curbură a trupului dispare, făcând adesea loc unei zdrențe gâfâitoare. Suprimarea frumuseții aduce după sine negarea oricărei idei despre Înviere, singura care poate totuși să facă dintr-un trup unul nou, deja transfigurat.

Secolul al XV-lea arată în Apus o concentrare mai degrabă asupra Patimii decât asupra Proslăvirii Mântuitorului. În creațiile lor de tablouri puse în spatele altarului și de statui, unde crucifixul ocupă primul loc, artiștii se inspiră din misterele care se jucau în piețele publice în timpul Săptămânii Sfinte. Cum să nu fie, așadar, patetici? Ca și succesorii lor care, în cursul secolelor următoare, se interesează din ce în ce mai mult de aspectul sângeros al patimii, au fost fără îndoială marcați de lectura profetului Isaia.

> Precum mulți s-au spăimântat de El - așa de schimonosită Îi era înfățișarea Lui, și chipul Lui atât de fără asemănare cu oamenii - tot așa va fi pricină de uimire pentru multe popoare; înaintea Lui regii vor închide gura, că acum văd ceea ce nu li s-a spus și înțeleg ceea ce n-au auzit (Isaia 52,14-15).
>
> Disprețuit era și cel din urmă dintre oameni; om al durerilor și cunoscător al suferinței, unul înaintea căruia să-ți acoperi fața; disprețuit și nebăgat în seamă. Dar El a luat asupra Sa durerile noastre și cu suferințele noastre S-a împovărat. Și noi Îl socoteam pedepsit, bătut și chinuit de Dumnezeu, dar El fusese străpuns pentru păcatele noastre și zdrobit pentru fărădelegile noastre. El a fost pedepsit pentru mântuirea noastră și prin rănile Lui noi toți ne-am vindecat (Isaia 53,3-5).

Ar fi, desigur, interesant să comparăm în amănunt evoluția iconografiei Răstignirii, din perioada romană până în epoca noastră, aici și în țările de tradiție Ortodoxă. Atât de-o parte, cât și de cealaltă, bilanțul n-ar fi nici cu totul alb, nici în întregime negru, chiar dacă trebuie să admitem cu smerenie că moștenirea iconografică bizantină a fost, dacă nu spoliată, cel puțin, păgubită sub influența latinilor și mai ales a artei Renașterii. În Apus, Crucea slavei se schimbă în Cruce a durerii. Destinul tragic al omului își găsește împlinirea în imaginea Omului-Dumnezeu răstignit, supus cu brutalitate realității morții care devine trecere spre Viață. Chiar dacă această perspectivă mântuitoare exista în mintea pictorilor, imaginile în stilul lui Grünewald reprezintă un om răstignit, atât de omenesc, încât sfârșește prin a șterge dumnezeirea lui Hristos. Desigur, nu trebuie să pierdem din vedere riscul teologic al unei astfel de iconografii

care, în ochii mai multor Părinți ai Bisericii din Palestina și Siria secolului al IV-lea deja, nu s-ar mărgini să reprezinte un trup omenesc neînsuflețit fără să nege prin chiar acest fapt taina mântuirii. Imaginile templelor noastre, cele ale trupurilor ca și cele din piatră, trebuie să exprime divino-umanitatea.

> Dintre toate reprezentările trupului omenesc, pictate sau sculptate, cea mai elaborată este cea a lui Iisus răstignit. Și aceasta pentru că din tot ceea ce ne este cunoscut din istoria picturii și a sculpturii, această imagine reunește cele mai multe aspecte și s-a format sub influența celui mai mare număr de tendințe, de curente de gândire filozofică, religioasă și estetică. Tensiunile cele mai extreme își găsesc expresia aici: de la cea mai convențională imagine a lui Hristos biruitor îmbrăcat cu o tunică prețioasă, până la răstignirea pictată de Grünewald, care înspăimântă prin «nestorianismul» ei. Dar cea mai sintetică, cea care unește aceste contradicții, este - în diversele sale variante - Răstignirea primită din tradiția icoanei bizantine în epoca maturității ei. Într-o singură imagine, într-o viziune omogenă a pictorului, sunt adunate seninătatea și dimensiunea dogmatică, triumful și oroarea, căderea și victoria, umilirea celui lipsit de apărare și maiestatea celui atotputernic, rușinea goliciunii și slava trupului omenesc îndumnezeit, moartea și Învierea. Tocmai de aceea cinstește conștiința ortodoxă atât de mult această imagine. Ea o cinstește în Sfânta și Marea Vineri, amintindu-și de moartea lui Iisus și în ziua de Paști bucurându-se pentru Înviere. Altădată, creștinii nu sărbătoreau decât un singur Paști: ziua Răstignirii care era pentru ei totodată Paștile Crucii și Paștile bucuriei (Jerzy Nowosielski, *Mystagogie de l'image peinte de la Crucifixion*, în «Contacts» nr. 133, 1988, p. 33).

Pline deja de suflul Învierii, slujbele din Săptămâna Mare răspund Evangheliilor în care vestirea patimilor lui Hristos este întotdeauna legată de cea a Învierii (Matei 16,21; 17,23; Marcu 8,31; 9,31; 10,34. Luca 9,22; 18,33; 24,7). Icoana Răstignirii oferă o sinteză a celor patru Evanghelii din care reține numai esențialul. Scopul său fiind acela de a ne ridica de la sensibil la duhovnicesc, icoana nu lasă loc lumii stricăcioase. Formele și culorile sale urmăresc înainte de toate să exprime nemurirea, biruința asupra morții. Murind, trupul lui Hristos este reprezentat deja «transmutat», restabilit în prima Sa frumusețe, în ciuda stigmatelor provocate de Patimă. Nici o legătură cu cadavrul desfigurat, zdrobit de suferință, pe care-l poate oferi o pictură naturalistă care vede numai omul și nu Dumnezeu-Omul biruitor al iadului. Pe icoană, suferința lui Hristos este deja transfigurată. Trupul Său gol, care ar trebui să fie încovoiat de durere, tumefiat, nu atârnă de spânzurătoare ca cel al unui răufăcător; ci renăscut, El transcende Crucea părând mai degrabă că o poartă, decât că este ținut de ea. Nici o urmă de dolorism teatral, nici de senzualitate, ci numai o tristețe plină de speranță, de lacrimi de recunoștință, care ne reamintește că Hristos a murit pentru noi. Plin de seninătate, Împăratul doarme cu brațele larg deschise ca semn de ofrandă și de primire: «Viața a adormit» (Sâmbăta cea Mare, la Laude).

Imaginea arhetip a «centrului lumii» se actualizează în Cruce, simbolizată și de Arborele sau de Stâlpul care reprezintă, fiecare, axa de legătură între cele

55. ***Răstignirea*** – frescă de la jumătatea secolului al XIV–lea, Biserica Sfântul Nicolae, Kakopetria, Cipru.

trei nivele cosmice care sunt cerul, pământul și iadul. Prin fixarea rădăcinilor în centrul pământului și înălțarea sa până la cer, Crucea, în care textele liturgice văd «Pomul cosmic», «scara» și «coloana Raiului» restabilește comunicarea între aceste trei nivele separate unele de altele prin căderea omului. Presimțită, anunțată de imaginea arhetip a Arborelui Lumii apărută în negura vremurilor, Crucea a devenit centrul lumii, judecata și mântuirea acesteia. Ea rezumă și realizează «înnoirea integrală» anunțată de acest arbore. Cât privește «Pomul Vieții» menționat de Geneză, simbol al lui Hristos-izvorul Vieții, acesta a fost adesea reprezentat sub formă de cruce la păgâni, așa cum au putut să constate mai ales conchistadorii spanioli în Mexic.

Urmându-i Sfântului Chiril al Ierusalimului (†387), pentru care Hristos «Și-a întins brațele pe Cruce ca să îmbrățișeze marginile lumii» (Catheza 13,28), Sfântul Atanasie din Alexandria († 373) scrie că pe Cruce «Domnul a adus cu o mână poporul cel vechi și cu cealaltă neamurile, ca să le adune în El» (*Despre Întrupare*, 25,4). Mai precis, Hristos împacă patru lumi prin dărâmarea celor două bariere: cea orizontală care-i separă pe evrei de păgâni și cea verticală, care-i separă pe oameni de Dumnezeu.

> Hristos l-a biruit pe diavol chiar cu mijloacele prin care acesta-l învinsese odinioară pe om; El l-a biruit cu propriile sale arme. Cum s-a făcut aceasta? O fecioară, lemnul, moartea au fost simbolurile biruinței diavolului; lemnul era pomul din Rai; și moartea a fost pedeapsa dată lui Adam. Dar, fecioara, lemnul și moartea, care au fost simbolurile învingerii noastre, au fost, de asemenea, și cele ale biruinței noastre asupra diavolului. Maria a luat locul Evei; lemnul Crucii a înlocuit pomul cunoștinței binelui și răului; moartea lui Iisus Hristos a înlocuit-o pe cea a lui Adam. Astfel, demonul a fost biruit chiar cu instrumentele victoriei sale.
>
> Diavolul l-a trântit pe Adam la rădăcina pomului din Rai; pe Cruce Hristos l-a nimicit pe diavol. Odinioară, lemnul din Rai a aruncat omenirea în adânc; lemnul Crucii l-a scos din acest abis. Prin primul lemn, omul a fost aruncat în întuneric prizonier și gol; prin cel de-al doilea lemn, biruitorul omului, învins și dezarmat, s-a făcut de râs în fața universului întreg. Moartea lui Adam s-a întins la toți urmașii săi; moartea lui Hristos a dat viață și celor care se născuseră înaintea Lui (Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilia la cuvântul «cimitir»*, 2, PG 49, 395-396).

Sfântul Grigorie de Nyssa (†394) emite ideea după care Crucea simbolizează unitatea cosmosului prin unirea celor patru puncte cardinale: axa verticală nord-sud leagă cerul de iad, în timp ce transversala est-vest acoperă întregul pământ. «Pom al Vieții» din care curge o sevă dătătoare-de-viață, Crucea înfiptă pe Golgota reprezintă într-adevăr *axus mundi*; înălțat în centrul ei, Hristos stăpânește peste întregul univers asumându-l până la capăt.

Ioan, ucenicul cel iubit, primește ca îndrumător duhovnicesc pe Maica Domnului său: «Iată, fiul tău» (Ioan 19,26). Cum să nu devină acesta «teologul»

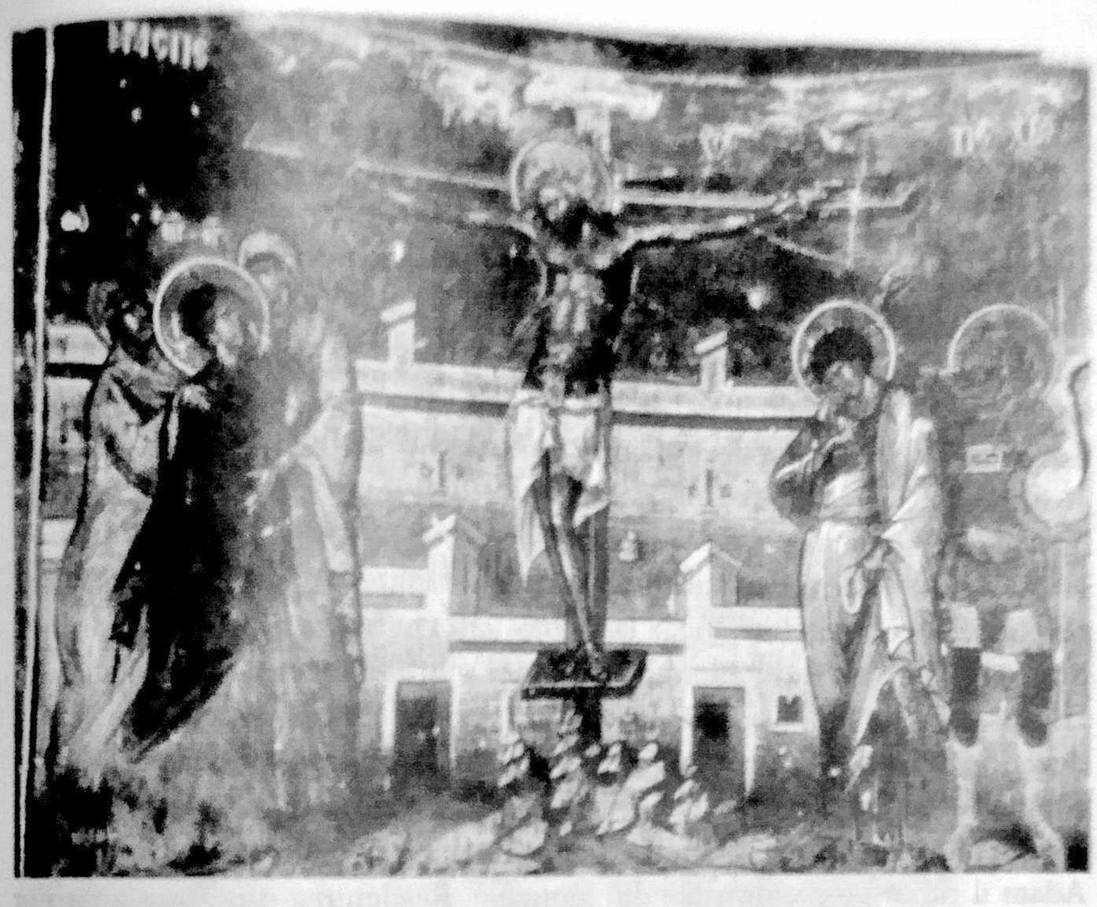

56. ***Răstignirea*** – frescă din 1542 – 1543,
Biserica bolniței Mânăstirii Cozia, România.

prin excelență? «Iată, Mama ta» (Ioan 19,27). De aici, fără îndoială, originalitatea Evangheliei sale față de sinoptici, profunzimea sa de neegalat. Nu poate fi neglijată importanța prezenței sutașului Longhin pe icoană: «Cerul cu mult întuneric întunecându-se, pământul cutremurându-se, pietrele despicându-se și catapeteasma Bisericii rupându-se în două, văzând Longhin întru dumnezeiască patima lui Hristos, a cunoscut pe Fiul lui Dumnezeu pătimind din a Sa milostivire, El Care este nepătimitor cu Dumnezeirea, slăvit împreună cu Tatăl și cu Dumnezeiescul Duh, ținând toate și cuprinzându-le, ca un Dumnezeu și adevărat Împărat. Pentru aceasta Longhin cu bucurie a cântat: Tu ești puterea mea Hristoase și întărirea» (Prăznuirea Sfântului Mucenic Longhin, 16 octombrie, Utrenie, Icos).

Prezența unui craniu în grota de sub Cruce amintește că, după tradiție, Hristos a fost răstignit chiar în locul în care a fost îngropat primul Adam. «Căci, precum în Adam toți mor, așa și în Hristos toți vor învia» (I Cor. 15,22). Dacă din coasta lui Adam cel adormit iese cauza morții oamenilor, din coasta lui Hristos cel adormit izvorăște Viața. Creație nouă, această apă și acest sânge devin apa Botezului în care ne naștem din nou și sângele de-viață-făcător al Noului Legământ «băut» în amintirea Lui. Apa care curge din coasta lui Iisus pe craniul lui Adam trimite, în mod vizibil, la icoana Coborârii la iad, unde Noul Adam îl ridică pe protopărinte din mormânt. Răstignirea din afara zidurilor Ierusalimului indică nu numai respingerea lui Mesia de către poporul Său, ci și valoarea universală a jertfei Sale. Mare Preot și Jertfă, el jertfește și se jertfește pentru noi toți.

«Iar Iisus, strigând iarăși cu glas mare, Și-a dat duhul. Și iată catapeteasma templului s-a sfâșiat în două de sus până jos, și pământul s-a cutremurat și pietrele s-au despicat; mormintele s-au deschis și multe trupuri ale sfinților adormiți s-au sculat» (Matei 27, 50-52). Moartea pe cruce se înscrie în Tradiția biblică care vede în întunecarea soarelui și a lunii și în cutremurele de pământ semnul Zilei Domnului. «Săvârșitu-s-a» (Ioan 19,30). Prin reproducerea frecventă a soarelui și a lunii întunecate, icoana întâlnește Evanghelia și cultul. «Văzându-Te făptura răstignit, de multă spaimă a fost cuprinsă» (Utrenia din Marea Sâmbătă, Cântarea a 3-a).

Întreitul obstacol care ne separă de Dumnezeu și despre care Sfântul Nicolae Cabasila (†1363) vorbește în *Viața în Hristos* primește aici o dimensiune cu totul aparte. Continuând Întruparea, care înlătură primul obstacol, cel al firii noastre întinate, restaurând-o, moartea lui Hristos înlătură obstacolul morții și, prin Paște, ne face «să trecem» în fine, în fluxul resurecțional al vieții celei noi. Merită să reținem aici că în Tradiția ortodoxă, moartea Dumnezeului-Om nu

57. ***Răstignirea*** – icoană din secolul al XIII–lea, Biserica Sfântul Clement, Ohrid, Macedonia.

urmărește să regleze un contencios sau să dea satisfacție nevoii de dreptate divină, ci să elibereze omul de jugul întunericului, al celui viclean deja biruit. «Prin moarte El a biruit moartea…» Cel mai greu de crezut nu este Învierea lui Hristos, ci moartea Sa, adică adâncul de necrezut care separă pe Dumnezeul inaccesibil de Servitorul care suferă pe Cruce. Singurul răspuns ne este dat de Sfântul Ioan Teologul: «Dumnezeu este iubire» (1 Ioan 4,8). Dar, pentru ce așadar, atâția copii nevinovați zdrobiți, mutilați, cu malformații? Taina suferinței rămâne întreagă, chiar dacă i se cunoaște originea. În fața atâtor întrebări, nu ne rămâne decât să-L contemplăm pe Cel mort și Înviat. El S-a „lepădat" de ce avea mai înainte, S-a „deșertat" pe Sine de puterea, de măreția Sa; El a cunoscut psihic absența lui Dumnezeu (Matei 27,46) smerindu-Se ca un rob pentru a se face accesibil fiecărui om.

> Suitu-Te-ai pe Cruce, Iisuse, Cel ce Te-ai pogorât din cer; venit-ai la moarte, Viața cea fără de moarte; către cei din întuneric, Lumina cea adevărată; către cei căzuți, Învierea tuturor. Cel ce ești luminarea și Mântuitorul nostru, slavă ție! (Săptămâna Luminată, Vineri seară, Stihira Învierii, glas 8).

Hristos Însuși vorbește despre smerenia și moartea Sa ca despre o înălțare: «Iar Eu, când Mă voi înălța de pe pământ, îi voi trage pe toți la Mine» (Ioan 12,32). Un permanent du-te-vino, Coborârea Sa la iad este urmată de o înălțare la cer care condiționează Pogorârea Duhului Sfânt. Moartea Sa umilitoare «ridică», «înalță» omenirea, anticipându-I și proslăvirea. Acesta este sensul inscripției de deasupra Crucii, care în general nu poartă cuvintele scrise de Pilat - «Regele iudeilor» (Marcu 5,26) - ci: «Împăratul slavei».

Crucea, putere a Învierii, se înscrie la rândul său într-un puternic dinamism trinitar formulat de Sfântul Filaret al Moscovei: «Iubire a Tatălui Care răstignește, iubire răstignită a Fiului, iubire a Sfântului Duh care biruiește prin lemnul Crucii».

Din îndepărtatul său secol al III-lea, Origen îndeamnă:

> Să primiți putere „ca să puteți înțelege împreună cu toți sfinții ce este lățimea, lungimea, înălțimea și adâncimea» (3,18). Crucea lui Hristos are toate dimensiunile; prin ea, «El S-a înălțat, într-adevăr» la înălțime, «a robit robimea» (Psalm 67,19), prin ea. «El a coborât în cele mai de jos ale iaduluii. Căci Crucea are «înălțime» și «adâncime». Și ea se întinde peste întreaga imensitate a universului, desfășurându-și astfel «lărgimea» și «lungimea». Și cel ce se răstignește cu Hristos, care cunoaște intensitatea acestei răstigniri, este acela care înțelege «lățimea, lungimea, înălțimea și adâncimea» (Fragment dintr-un Comentariu la Epistola către Efeseni).

Vestitoare a mântuirii universale mai mult decât un simplu memorial, icoana Răstignirii deschide spre viitorul care se naște în prezentul fiecărei vieți.

Punerea în Mormânt

Vom spune numai câteva cuvinte despre această icoană puțin răspândită, vecină cu cea a Mironosițelor. Printre diversele variante, îi vedem adesea pe ucenicul cel iubit (Ioan) și pe Iosif din Arimateea aplecați peste Hristos înfășurat în giulgiuri, în timp ce Maica Domnului Îl îmbrățișează pentru ultima dată. Această icoană nu ține seama de cele patru relatări ale Evangheliilor care nu menționează nici pe Maica Domnului, nici pe Ioan (Matei 27,59-61; Marcu 15,46-47; Luca 23,53-56; Ioan 19,39-42). Scena cu Maica Domnului care-și îmbrățișează Fiul provine din Evanghelia apocrifă a lui Nicodim, dar putem, dacă suntem de bună credință, să ne imaginăm că a fost așa. Celelalte persoane, care stau înmărmurite, între care Maria-Magdalena și Nicodim, sunt reprezentate în planul al doilea pe fundalul munților.

Trupul lui Iisus n-a fost cerut de un ucenic apropiat, ci de Iosif din Arimateea, care-și depășește teama. Punerea în mormânt confirmă moartea lui Iisus, după cum mormântul gol Îi atestă Învierea. Este un eveniment fulgerător cu un puternic ecou cosmic.

> Când ai fost pus în groapă nouă, Izbăvitorule al tuturor, iadul văzându-Te s-a îngrozit, zăvoarele s-au sfărâmat și porțile s-au zdrobit, mormintele s-au deschis, morții au înviat (Vinerea cea Mare, Vecernie, Stihiră, glas 2).

Textele liturgice și icoana resping ideea după care trupul lui Hristos ar fi cunoscut un început de descompunere înainte de a învia. Aceasta ar însemna negarea divino-umanității Sale; ar însemna să-I disprețuim nestricăciunea. Prezența Sa în mormânt marchează prezența lui Dumnezeu printre noi, lumină în mijlocul întunericului, zorile unei biruințe care transformă în bucurie suferința noastră.

Înălțarea Sfintei Cruci

Dacă primul mare praznic al Bisericii Ortodoxe este dedicat, cum am văzut mai sus, Maicii Domnului, cel de-al doilea este dedicat Sfintei Cruci. Este un mod de a sublinia rolul excepțional al Crucii în iconomia mântuirii și în anul liturgic care se desfășoară în întregime sub semnul ei.

Din datele disponibile referitoare la originea acestui praznic, este foarte greu să distingem istoria de legendă. Peste tot găsim informația că, vizitând țara Sfântă în anul 326 cu scopul declarat de a descoperi adevărata Cruce,

58. *Punerea în Mormânt* – frescă din 1156, meșteri bizantini, Catedrala Schimbarea la Față. Mânăstirea Mirojsky, Pskov.

Împărăteasa Elena a fost condusă de bătrânul Rabin Iuda care o încredințează despre modul în care evreii au îngropat lemnul Crucii sub un morman de dărâmături. Același bătrân - sau poate un altul - o sfătuiește să facă săpături într-un loc acoperit de busuioc (floarea împăratului) - ce simbol frumos! - săpături care au condus la descoperirea nu numai a uneia, ci a trei cruci, ca și a unui buiandrug care purta inscripția: «Iisus din Nazaret, Regele iudeilor». Chemat la fața locului, Episcopul Ierusalimului, Macarie, pornește de la principiul că adevărata Cruce trebuie să fie identificată prin puterea sa de-viață-dătătoare. Zis și făcut! Cele trei cruci au fost atinse succesiv de cadavrul unei persoane care era pe punctul de a fi îngropată. Îndată ce a treia cruce atinge trupul, aceasta este readusă la viață spre surprinderea generală. Puțin după aceea, o femeie bolnavă este vindecată pe loc în același fel. Descoperită în felul acesta, adevărata Cruce primește cinstirea unanimă a poporului înainte să fie ridicată de Episcopul Macarie, care binecuvintează cu ea cele patru puncte cardinale. Cinstită în bazilica Sfântului Mormânt, terminată în 335, Sfânta Cruce rămâne acolo până în 614, anul trimiterii sale la Constantinopol (14 septembrie), dar și al răpirii ei de către invadatorii persani, biruiți, la rândul lor în 628, de către Împăratul Heraclie, care o readuce la locul ei. Acum numai o parte din Cruce mai poate fi cinstită în bazilica Sfântului Mormânt, restul luând calea Romei la sfârșitul secolului al VII-lea.

Icoana concentrează atenția asupra Înălțării Sfintei Cruci de către Episcopul Macarie, care ține în mână cu această ocazie o ramură de busuioc. Scena se desfășoară în general în fața unei biserici cu șapte cupole - cea a Sfântului Mormânt - în prezența poporului, a Împărătesei Elena, uneori a fiului acesteia, Împăratul Constantin cel Mare, a nobililor veniți, în fine, să se închine în fața Crucii a cărei înălțare amintește că ea domnește peste lumea întreagă după ce a fost răscumpărată.

> Crucii Tale ne închinăm Hristoase, Dumnezeul nostru, și Sfânta Învierea Ta o lăudăm și o mărim (laitmotivul praznicului).

Semn al biruinței, zid de apărare, cinste și mântuire a creștinilor, Crucea este atotputernică. În general, textele liturgice și cele ale praznicului în special readuc în memorie prefigurările sale vetero-testamentare. Să ne gândim la pomul Raiului, la arca lui Noe, la Moise care prin semnul acesta a separat valurile Mării Roșii și l-a învins pe Amalec în pustiul Sinai!

> Crucea înălțându-se, toată făptura îndeamnă a lăuda preacurată Patima Celui ce S-a înălțat pe dânsa; căci întru aceasta, ucigând pe cel ce ne-a ucis pe noi, pe cei omorâți i-a înviat și i-a înfrumusețat, și în ceruri a locui i-a învrednicit (Vecernia mare, Stihiră, glas 6).

Ideile exprimate sunt următoarele: diavolul este biruit, morții sunt înviați, apare o nouă creație și noi asistăm la înălțarea omenirii.

Căci cu lemnul se cădea să fie vindecat lemnul, și cu Patima Celui-fără-patimă să fie dezlegate patimile, cele prin lemn, ale celui osândit (Ibidem, Slavă și acum... la Doamne, strigat-am...).

Crucea Ta cea cu patru părți înălțându-se astăzi, Hristoase, Dumnezeul nostru, câte patru margini ale lumii le sfințește (Ibidem, Laude, glas 6).

Bucură-te, Cruce purtătoare de viață, semnul cel nebiruit al creștinătății, ușa Raiului, întărirea credincioșilor, zidul cel dimprejurul Bisericii; prin care s-a pierdut și a încetat blestemul, s-a înghițit puterea morții, și ne-am înălțat de pe pământ la cele cerești. Armă nebiruită împotriva demonilor, mărirea mucenicilor, podoaba cuvioșilor cu adevărat, limanul mântuirii, ceea ce dăruiești lumii mare milă (A treia Duminică a Postului Mare, Vecernia mare, Stihirile Crucii, glas 5).

Bucură-te, Crucea Domnului, prin care s-a dezlegat omenirea de blestem; ceea ce ești semnul mântuirii cu adevărat, care alungi pe vrăsmași prin înălțarea ta, preacinstită. Ajutătoarea noastră, stăpânia împăraților, tăria dreptilor, podoaba preoților, care de nevoi ne mântuiești când te închipuim. Toiagul puterii, prin care suntem păstoriți. Arma păcii, căreia cu frică îi stau împrejur Îngerii, dumnezeiască slavă a lui Hristos, care dă lumii mare milă (Înălțarea Sfintei Cruci, 14 sept., Stihirile crucii, glas 5).

Bucură-te călăuza orbilor, tămăduitoarea celor neputincioși, învierea tuturor morților, care ne-ai ridicat pe noi cei căzuți în stricăciune, Cruce cinstită, prin care s-a dezlegat blestemul și a odrăslit nestricăciunea, pământenii ne-am îndumnezeit și diavolul cu totul s-a surpat. Astăzi pe tine înălțată văzându-te cu mâinile arhiereilor, înălțăm pe Cel ce S-a răstignit pe tine, și tie ne închinăm, câștigând mare și bogată milă (Ibidem).

Textul epistolei citită în ziua Praznicului merită toată atenția:

Unde este înțeleptul? Unde e cărturarul? Unde e cercetătorul acestui veac? Au n-a dovedit Dumnezeu nebună înțelepciunea lumii acesteia? Căci de vreme ce întru înțelepciunea lui Dumnezeu lumea n-a cunoscut prin înțelepciune pe Dumnezeu, a binevoit Dumnezeu să mântuiască pe cei ce cred prin nebunia propovăduirii. Fiindcă și iudeii cer semne, iar elinii caută înțelepciune, însă noi propovăduim pe Hristos cel răstignit: pentru iudei sminteală; pentru neamuri nebunie, dar pentru cei chemați, și iudei și elini: pe Hristos, puterea lui Dumnezeu și înțelepciunea lui Dumnezeu (I Cor. 1,20-24).

A doua paremie de la vecernia mare a Praznicului își primește întregul său sens când citim: «Fericit este omul care a aflat înțelepciunea (...) pom al vieții este ea pentru cei ce o stăpânesc...» (Pilde 3,11-12).

Prefigurare a jertfei lui Hristos, prima paremie redă un text din Ieșire, în care Moise, la îndemnul lui Dumnezeu, aruncă o bucată de lemn în apa amară din Mara, care pe dată se îndulcește, răcorind iarăși poporul astfel eliberat (Ieșirea 15,22 - 16,1).

Cea de-a treia paremie, din profeția lui Isaia, trimite profetic la Cruce, noul Ierusalim, obiect de ocară schimbat în semn al biruinței și «prilej de bucurie» (Isaia 60, 11-16).

59. *Punerea în Mormânt* – icoană din secolul al XVI–lea, Muzeul Național de Artă, București.

Textele care cinstesc Crucea sunt foarte multe, alegerea noastră este doar parțială, dar puterea ei de a învia reiese limpede întotdeauna:

> Când Îl veți înălța pe Fiul Omului, atunci veți cunoaște că Eu sunt (Ioan 8,28).
> Adevărat, adevărat zic vouă: Eu sunt mai înainte de a fi fost Avraam! (Ioan 8,58).
> După cum Moise a înălțat șarpele în pustie, așa trebuie să se înalțe Fiul Omului, ca tot cel ce crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică (Ioan 3,14-15).
> Prin Cruce s-au împlinit toate. Botezul s-a dat prin Cruce; punerea mâinilor se face prin Cruce. Și, fie că suntem călători, fie acasă, fie oriunde, Crucea este un mare bine, o armură mântuitoare, un scut de nepătruns împotriva diavolului (Ioan Gură de Aur, Omilie la Epistola către Filimon, 3,13). (Iată că încă pe vremea aceea creștinii se însemnau de mult cu semnul Sfintei Cruci.)
> De îndată ce s-a înfipt lemnul Crucii Tale, Hristoase, temeliile morții s-au clătinat, Doamne, căci pe Cel pe Care L-a înghițit cu poftă iadul, L-a dat afară cu cutremur (Utrenie, Sedelna după Catisma a 2-a).
> Dumnezeiască scară, prin care ne-am suit la ceruri (Utrenie, Laude, glas 8).
> Pe cruce Te-ai suit ca pe cei ce ședeau în întunericul morții să-i înviezi împreună cu Tine (Joia din Săptămâna Luminată, Vecernie, Stihoavnă, glas 6).
> Crucea Ta, Doamne, viață și înviere poporului Tău este (Ibidem, Vineri, Laude, glas 6).

Prefigurare a Noului Legământ, Vechiul Testament (Numeri 21) relatează cum Moise, la porunca lui Dumnezeu, a făcut un șarpe de aramă și l-a pus pe un stâlp pentru a se vindeca, privindu-l, cei mușcați de șerpi. Nu este aceasta puterea Crucii de a alunga demonii și de a ne curăți de greșelile noastre? Analogia dintre Amalec și satan ne oferă încă un exemplu în cartea Ieșirii: «Când își ridica Moise mâinile, biruia Israel; iar când își lăsa el mâinile, biruiau amaleciții» (Ieșirea 17,11). Este limpede așadar că nu există Înviere, nici biruință asupra morții și asupra tuturor formelor de moarte, care sunt păcatele, fără Crucea asumată, plantată în centrul vieților noastre.

Omniprezentă, Crucea ne însoțește de la Botez până la mormânt. Ea se revarsă din interiorul bisericilor: pe clopotnițe, în casele noastre și pe trupurile noastre. Cum să nu fim frapați de obiceiul pe care-l au ortodocșii de a-și face foarte frecvent semnul Sfintei Cruci! Având Crucea o asemenea putere de Viață și de Înviere, cum am putea, creștini fiind, să o nesocotim? «Căci cuvântul Crucii, pentru cei ce pier, este nebunie; iar pentru noi, cei ce ne mântuim, este puterea lui Dumnezeu» (I Cor. 1,18).

Primul beneficiar al acestei puteri, tâlharul cel bun, este reprezentat în poziție privilegiată în icoana compozită a Coborârii la iad și în iconografia Judecății de apoi.

> Astăzi Domnul nostru Iisus Hristos este pe Cruce și noi ne bucurăm de praznic. Și Crucea, trebuie s-o știi, este o sărbătoare, un praznic duhovnicesc. Mai înainte, Crucea era un obiect de ocară; acum acest cuvânt înseamnă cinste. Mai înainte, Crucea era simbolul

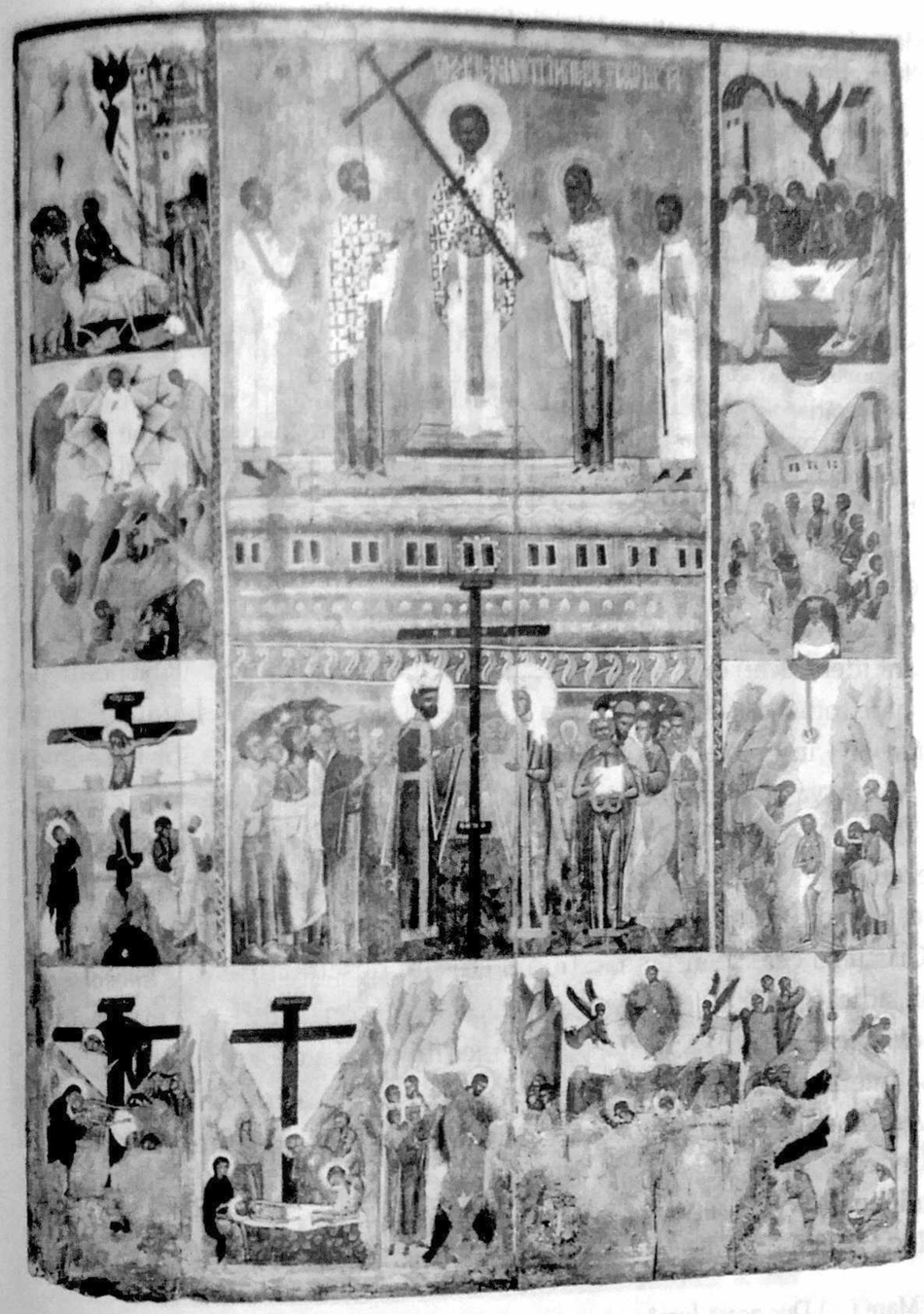

60. *Înălțarea Sfintei Cruci și de–jur–împrejur: Intrarea lui Hristos în Ierusalim, Schimbarea la Față, Răstignirea, Coborârea de pe Cruce, Punerea în Mormânt, Coborârea la iad, Înălțarea, Nașterea lui Hristos, Botezul, Cincizecimea, Sfânta Treime la stejarul lui Mamvri* – icoană, secolul al XV–lea, provine dintr–un sat din Zdvygen, Ucraina occidentală. Muzeul din Lviv, Ucraina. (Fotografia muzeului)

> condamnării, acum e temelia mântuirii. Crucea este pentru noi izvor de numeroase binecuvântări (Ioan Gură de Aur, *Prima Omilie despre tâlharul cel bun*, PG 49,399).

Crucea este în centrul vieții primilor creștini. Persecutați, amenințați cu moartea fiind, evită totuși să se închine în public, dar caută cu nesaț prezența Crucii în natură. La sfârșitul celui de-al doilea secol, o inscripție a lui Abercios menționează poporul creștin care «poartă pe frunte splendida pecete», adică Crucea. Pe de altă parte, Tertulian descrie situația de la sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea astfel:

> În toate lucrările noastre: când intrăm și când ieșim din casă, când ne îmbrăcăm, înainte să facem baie, la masă, când aprindem lămpile seara, înainte să ne culcăm, când ne așezăm la citit, în toate ocupațiile obișnuite ale vieții noastre zilnice, să ne facem semnul Crucii pe frunte (*De Corona*, 3,P.L. 2:80).

Pecetluiți (*sphragis*, în grecește), creștinii Bisericii primare nu trec cu ușurință neobservați. Sfântul Augustin (354-430) relatează că în Africa de Nord creștinii sunt identificați de păgâni la ieșirea din amfiteatru după acest semn pe frunte. Se pare totuși că semnul Crucii avea uneori și un alt sens, legat cum este de litera *tau* (T - în grecește). Iezechiel proorocește că fruntea celor care-l vor primi pe Mesia va fi împodobită cu Tau. Litera ebraică Tau - reprezentată printr-un T sau X - echivalează cu Omega din alfabetul grec și trimite cu gândul la Dumnezeu. Este vorba de pecetea menționată în Apocalipsă, semn distinctiv al celor aleși (Apocalipsa 7,3). Jean Daniélou, din care ne inspirăm aici, spune că «semnul Crucii cu care se însemnau primii creștini desemna pentru ei Numele Domnului, adică Cuvântul, și însemna că ei erau consacrați Acestuia» (*Les symboles chrétiens*, p.249). Aceasta, pentru mediul ebraic, căci grecii nu puteau, desigur, să interpreteze litera T în acest sens; la ei, crucea trimitea la Crucea lui Hristos. Arborarea acestui semn dă mărturie despre atașamentul față de Moartea-Înviere.

În mijlocul secolului nostru sufocat de o tehnică fără suflet, scriitorul rus Ivan Șmelev (†1950) mărturisește în memoriile sale:

> Joia Mare (...) Duc acasă lumânarea aprinsă în timpul citirii Evangheliilor Patimilor, cu privirea fixată asupra flăcării ce pâlpâie: e sfințită. Deși noaptea e liniștită, mi-e teamă să nu se stingă (...). Bătrâna bucătăreasă se bucură că o primește. Ea se spală pe mâini, primește mica sfântă lumină, își aprinde de la ea candela (din fața icoanelor, N. tr. fr.), apoi însemnăm cu flacăra semnul sfintei cruci deasupra ușii de la bucătărie, de la pivniță și de la grajd... «Diavolul nu are nici o putere asupra semnului Crucii. Hristos să ne mântuiască!», spune ea, închinându-se cu lumânarea înainte să facă același lucru peste vacă.
> Am sentimentul prezenței lui Hristos în gospodăria noastră, nu numai în grajdul cailor și

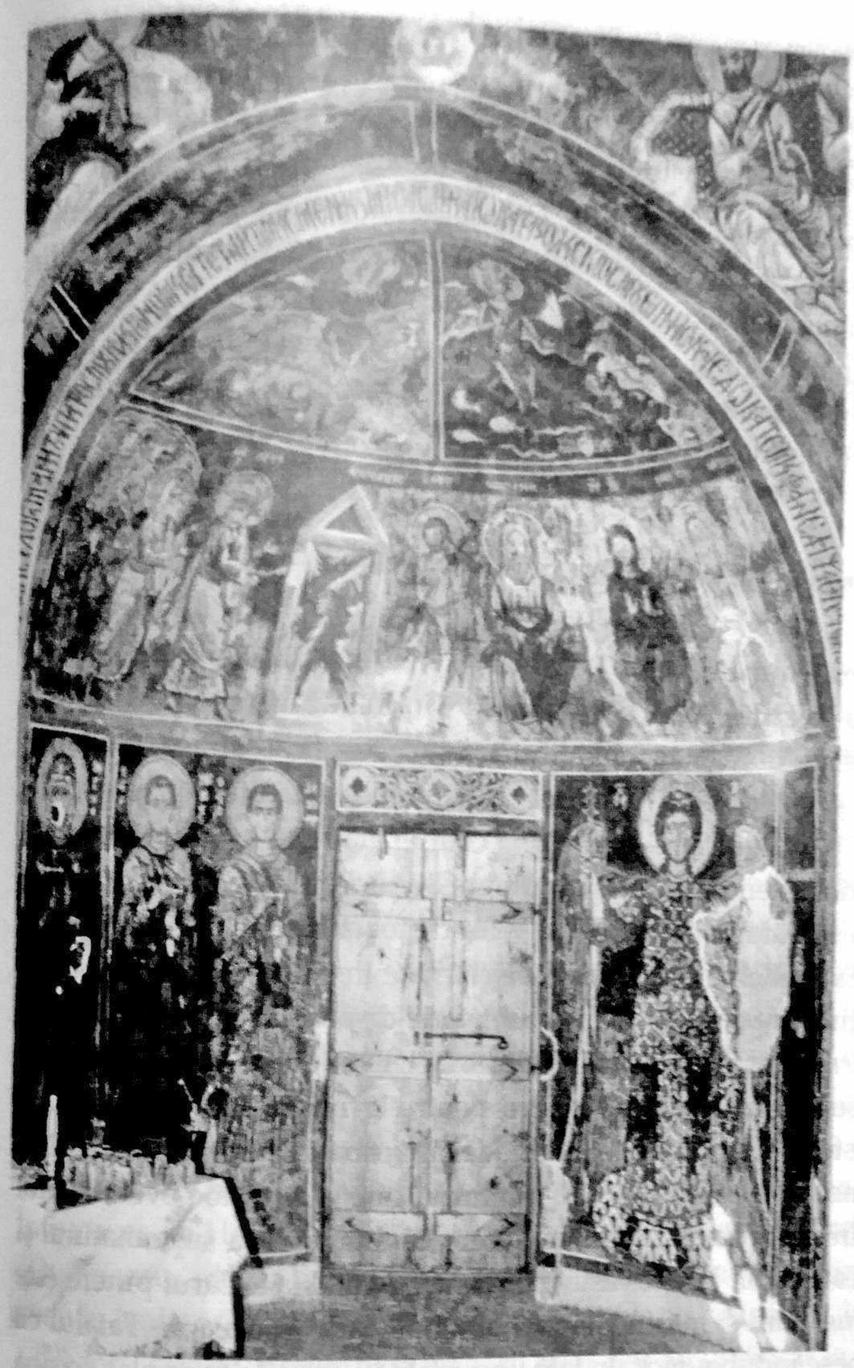

61. ***Registrul din mijloc: Sfântul Petru (cu cheia) introducându-i pe cei drepți în Rai unde figurează Tâlharul cel bun și Maica Domnului între Patriarhii Avraam, Isaac și Iacob, detaliu din Judecata de apoi. Deasupra, de la stânga la dreapta, Sfânta Marina, Sfinții Cosma și Damian și Arhanghelul Mihail*** – frescă secolul al XIV–lea, absida de nord a nartexului, Biserica Maica Domnului, Asinos, Cipru.

al vacilor, ci și în pivniță și peste tot. Prezența lui Hristos s-a arătat în această Cruce neagră lăsată de arsura lumânării! Și tot ce facem Lui Îi este destinat...! Iată cât de extraordinare sunt aceste zile, zilele Patimilor, zilele lui Hristos. De acum nu mă mai tem, căci Hristos este peste tot (*Leto Gospodnie*, partea a doua: Paștile).

Prin excelență pecete a creștinilor, Crucea este într-adevăr pecete pentru că ea pecetluiește noul lor Legământ cu Dumnezeu. «Astăzi pomul vieții din sânurile pământului fiind scos, adeverește Învierea lui Hristos Cel ce a fost pironit pe ea; și înălțată fiind prin mâinile preoților, vestește înălțarea Lui la ceruri, prin care firea omenească, din căderea cea de pe pământ înălțându-se, în ceruri viețuiește» (Stihirile de le scoaterea Sfintei Cruci, glas 6).

Înălțarea

În Evanghelia după Sfântul Luca (24), toate episoadele iconomiei lui Hristos care s-au înșiruit după descoperirea Mormântului gol par să se fi petrecut în aceeași zi. În realitate, nu a fost așa. Acestea fiind spuse, împreună cu Cincizecimea și cu Învierea, Înălțarea aparține acestei totalități pe care o constituie timpul pascal, despre care icoana compozită rusă a Coborârii la iad ne oferă un frumos exemplu. Detașată progresiv de celelalte două praznice, Înălțarea era deja sărbătorită în secolul al V-lea de toată Biserica.

Faptul că Evangheliile sunt lipsite de claritate în privința evenimentului și a datei are puțină importanță. Elementul istoric dispare în fața conținutului praznicului, determinant în istoria mântuirii; și aici, Evangheliile nu lasă loc nici unei îndoieli. Esențial este să se vegheze pentru a nu se vizualiza această înălțare a lui Hristos de parcă ar fi fost într-adevăr vorba de un trup fizic care se înalță, atras în mod misterios spre cer. Modul în care a avut loc evenimentul aparține tainei! În limbaj biblic, termenul «cer» trimite la ceva supranatural și divin. Un lucru este sigur: Hristos este împreună cu Tatăl la a Cărui putere este părtaș. Altfel spus, cum și mărturisim, de altfel, El șade la dreapta Tatălui cu trupul Său omenesc înduhovnicit. În fața unei realități greu de formulat, icoana și textele liturgice se dovedesc un ajutor prețios:

Suitu-Te-ai, Hristoase, la Părintele Tău, Cel fără de început, Cel ce nu Te-ai despărțit de sânurile Lui cele nemărginite; și Puterile cerești au cântat fără schimbare lauda cea întreit sfințită; că și după Întrupare Te-au cunoscut pe Tine, Doamne, ca pe Fiul, Cel Unul-Născut din Tatăl. Cu mulțimea îndurărilor Tale, miluiește-ne pe noi (Vecernia mare, Litie, glas 1).
Pogorându-Te din cer la cele de pe pământ și împreună ridicând, ca un Dumnezeu, chipul lui Adam, care zăcea jos, în temnița iadului, l-ai ridicat la ceruri, Hristoase, cu Înălțarea Ta, și împreună-șezător pe scaunul Părintelui Tău l-ai făcut ca un milostiv și de oameni iubitor (Sedelna de după Polieleu, glas 5).
Firea lui Adam care se pogorâse în laturile cele mai de jos ale pământului, Dumnezeule, înnoindu-o întru Tine Însuți, ai ridicat-o astăzi mai presus de toată stăpânirea și puterea; că deoarece ai iubit-o, ai așezat-o împreună cu Tine; și fiindu-ți milă de ea, ai unit-o cu Tine; și unindu-Te cu ea ai și pătimit împreună cu ea; dar pătimind, ca Cel ce ești fără de patimă, o ai preaslăvit împreună cu Tine. Iar cei fără de trupuri ziceau: Cine este acest bărbat frumos? Că nu este numai om Cel ce Se arată, ci Dumnezeu și Om, cu amândouă firile... (Vecernia mare, Litie, glas 4).
Astăzi, Puterile cele de sus văzând firea noastră în ceruri, minunându-se de chipul cel minunat al suirii, nu se pricepeau, zicând unele către altele: Cine este Acesta Care vine? Dar văzând pe Stăpânul lor cel adevărat, au poruncit să se ridice porțile cerești. Cu care împreună Te lăudăm neîncetat pe Tine, Cel ce iarăși vei veni de acolo cu trupul, ca un Judecător al tuturor și Dumnezeu Atotputernic (Utrenie, Stihira idiomelă după Psalmul 50, glas 6).

După Evanghelii și Faptele Apostolilor (1,6-12), icoana se situează deci, înainte de toate, la un nivel teologic; ea nu răspunde unui demers istoric vizând fixarea evenimentului. Această ignorare a realismului istoric cronologic se arată mai întâi prin prezența Apostolului Pavel - cel de-al doisprezecelea -, evocare a plenitudinii ecleziale întemeiată de Duhul Sfânt. Ca și în icoana Schimbării la Față, Hristos stă în spațiul superior, loc prin excelență teofanic, așezat pe un tron și îmbrăcat în slavă. Spațiul inferior cuprinde grupul Apostolilor, adunați în jurul Maicii Domnului încadrată de doi Îngeri care spun: «Bărbați galileeni, de ce stați privind la cer?» (Fapte 1,11). Poziția în rugăciune a Maicii Domnului, în picioare în centrul icoanei, e în puternic contrast cu agitația Apostolilor, adunați într-o grădină evocată de prezența stâncilor și a măslinilor. Maica Domnului simbolizează aici Biserica, deplin realizată prin prezența celor doisprezece Apostoli și a lui Hristos, capul ei. Acesta ține sulul Evangheliilor în mâna stângă, semn al legăturii cu Trupul Său care este Biserica și cu dreapta o binecuvântează înainte de a-i trimite Duhul Sfânt. Născătoarea de Dumnezeu amintește și de Întruparea lui Hristos Cel ce acum se înalță la ceruri, reafirmare a calității Sale de „Dumnezeu adevărat și om adevărat" și temei al antropologiei creștine, care vede în Înălțare, înălțarea firii omenești, care de acum înainte, în Hristos, stă de-a dreapta Tatălui, preludiu al înălțării celor ce s-au îmbrăcat în El.

Lui Hristos, Celui ce S-a înălțat cu slavă pe umerii Heruvimilor și pe noi ne-a pus să ședem cu El de-a dreapta Tatălui, Toate popoarele să-I cântăm cântare de biruință... (Utrenie, Cântarea 1, glas 5).
Trupul Tău cel îndumnezeit, Hristoase, văzându-L Îngerii întru înălțime, Îl arătau unii altora, zicând: Cu adevărat Acesta este Dumnezeul nostru» (Ibidem, Cântarea a 9-a, glas 5).
Galileenii privind la Tine, Cuvinte, înălțându-Te din Muntele Măslinilor cu trupul, auzeau pe Îngeri grăind către dânșii: Ce stați privind? Acesta iarăși va să vină cu trupul, așa precum L-ați văzut (Ibidem, Laude, glas 1).

62. *Înălțarea* – icoană provenită dintr-un iconostas, mijlocul secolului al XVI–lea, pictată în Moldova, Muzeul Național de Artă, București. (Fotografia Muzeului).

Dumnezeu Cel ce S-a arătat în Muntele Sinai și lui Moise, văzătorul de Dumnezeu, i-a dat Legea S-a înălțat astăzi cu trupul din Muntele Măslinilor... (Utrenie, Cântarea 1, glas 5).

Aici, se cuvine să nu uităm că Cel ce, timp de patruzeci de zile (...), li s-a arătat și le-a vorbit despre Împărăția Cerurilor (Fapte 1,3) este Același cu Cel ce intervine și Se revelează de-a lungul Vechiului Testament. Apoi, am putea atribui unei simple întâmplări reapariția numărului patruzeci (Facerea 7,17)? Dumnezeu îl alege la această vârstă pe Moise, care rămâne 40 de zile pe Muntele Sinai (Ieșire 34, 28). Această cifră marchează anii de rătăcire a evreilor în pustie (Num. 32,13) și durata drumului lui Ilie până în Horeb (III Regi 19,8). Prezentat la templu la 40 de zile după naștere, Iisus postește 40 de zile în pustiu (Matei 4,2). S-ar putea ignora un asemenea simbolism? Timp de așteptare înaintea intrării în «Pământul făgăduinței», aceste 40 de zile marchează și un timp de pregătire: cele 40 de zile de post dinainte de Paști care trimit la potopul din Vechiul Testament și la timpul petrecut de Hristos în pustiu unde este ispitit de satana. Timp de nădejde și deci de punere la încercare, care duce la o «întoarcere», la o răsturnare a ordinii stabilite, la o eră de viață nouă. Aceste 40 de zile dintre Înviere și Înălțare desăvârșesc învățătura lui Hristos confirmând ce era de necrezut în ochii Apostolilor.

În ajunul Patimilor Sale, Iisus le spune ucenicilor: «Vă este de folos să mă duc Eu. Căci dacă nu Mă voi duce, Mângâietorul nu va veni la voi» (Ioan 16,7). Punct final al prezenței văzute a lui Hristos, Înălțarea inaugurează prezența Sa nevăzută și cosmică. Și Cel ce-L revelează în toată plenitudinea Sa pe Cel Înviat, pe Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu Cel Viu, este Duhul Cincizecimii; căci, «nimeni nu poate să zică: Domn este Iisus, decât în Duhul Sfânt» (I Corinteni 12,3).

Prin Duhul Sfânt (Fapte 2,33), Tatăl înalță pe Fiul pe Care-L proslăvește, ca în ziua Învierii. Deja derutată de Întruparea insesizabilă din punct de vedere omenesc mintea se poticnește și mai mult în fața ideii că Hristos se așază cu trupul Său omenesc la dreapta Tatălui. Explicarea acestui lucru depășește posibilitățile limbajului. A vorbi de *descensus* și *ascensus* înseamnă a trimite la o realitate tainică. Într-adevăr, prezent peste tot, Dumnezeu nu se lasă circumscris în spațiu, așa cum îl cunoaștem, decât prin întruparea Celei de-a doua Persoane a Sfintei Treimi. În Faptele Apostolilor, Luca ne spune că ucenicii l-au văzut înălțându-se la cer (1,4-9) pe Hristos Cel ce petrecuse, mâncase împreună cu ei. Cum să pui la îndoială realitatea trupească a unei persoane care mănâncă? Este același Iisus Care S-a înălțat luat de un nor de sub ochii lor. El nu se evaporă ca o nălucă; îndumnezeit, proslăvit, făcut transparent și «trans-

63. *Înălțarea* – icoană, mijlocul secolului al XVI–lea, provine din Biserica Schimbării la Față din Neredița, Novgorod. Muzeul de Istorie și Arhitectură, Novgorod.

spațial» prin energiile Duhului Sfânt - ceea ce-I permite să treacă prin ușile închise -, trupul Său omenesc scapă oricărei definiri. Serghie Bulgakov ne vine în ajutor când spune că «înălțarea la cer nu înseamnă îndepărtarea lui Hristos în spațiile astronomice ale galaxiilor, nu înseamnă, în general, o îndepărtare într-un alt loc, căci «cerul» nu este vreun loc, nici, în orice caz, un alt loc în raport cu pământul (...). Cerul este ființa dumnezeiască, primordială și necreată, este Sfânta Treime în chiar slava Sa, este înțelepciunea divină» (*Du Verbe Incarné*, p. 328, L'Age d'Homme). Înălțarea nu se referă la dumnezeirea lui Hristos, totdeauna prezentă în sânul Sfintei Treimi, ci la firea Sa umană, strâns unită desigur cu cea dumnezeiască. „Ca făptură, firea omenească nu este capabilă prin ea însăși să se «ridice» până la cer, adică la dumnezeire; ea poate fi doar înălțată. Ea este jertfa pe care Hristos, în calitatea Sa de Mare Arhiereu, o oferă Tatălui" (Ibidem, p.326).

Luând chip omenesc ca să rămână cu noi, Hristos-Emanuel coboară în cele mai de jos ale pământului «ca să caute oaia cea pierdută» și să mântuiască, să-i elibereze pe cei legați: *ascensus* și *descensus* sintetizat prin pomul Crucii! Înălțarea introduce în Dumnezeu creația întreagă, care de acum înainte participă la viața trinitară.

> Căci pe Adam cel dintâi așa cum era înaintea călcării poruncii, liber de păcat, din pricina adâncului milostivirii Tale, Doamne, ți l-ai asumat în întregime, trup, suflet, duh, cu toate puterile sale firești, ca să dăruiești mântuire firii mele întregi, căci adevărat este că «ce n-a fost asumat, nu s-a mântuit». Și făcându-Te astfel „mijlocitor între Dumnezeu și oameni", ai suprimat ura și ai condus la Tatăl Tău pe cei care-L părăsiseră: ai adus înapoi pe cel rătăcit, ai luminat pe cel ținut în întuneric, ai reînnoit pe cel distrus; ai dat nestricăciunea celui care fusese stricăcios (Sfântul Ioan Damaschin, *Omilie la Adormirea Maicii Domnului*, I, 3, SC. 80).
>
> Pe noi, cei ce eram morți prin greșelile noastre, (Dumnezeu) ne-a făcut vii împreună cu Hristos (...) Și împreună cu El ne-a sculat și împreună ne-a așezat întru ceruri, în Hristos Iisus (Efeseni 2,5-6).
>
> Fost-a ridicată mai presus de Îngeri firea noastră cea căzută de demult și pe scaunul cel dumnezeiesc, mai presus de cuget a fost așezată (Utrenie, Cântarea a 8-a, glas 4).
>
> Cel ce Te-ai pogorât până la cele mai de jos ale pământului și ai mântuit pe om și cu suirea Ta l-ai înălțat (Ibidem, Cântarea a 9-a, glas 5).
>
> S-a suit Hristos unde era mai înainte (Stihiră idiomelă, Vecernia mare, glas 6).
>
> Astăzi Iisus Hristos, Mântuitorul nostru, S-a înălțat la cer: să urce și inima noastră cu El!
>
> Să ascultăm chemarea Apostolului: „dacă ați înviat împreună cu Hristos, căutați cele de sus, unde Se află Hristos, șezând de-a dreapta lui Dumnezeu. Cugetați cele de sus, nu cele de pe pământ" (Col. 3,1-2). Hristos S-a înălțat la ceruri dar El nu ne-a părăsit; dimpotrivă, noi suntem deja cu El în ceruri; am primit făgăduința, dar aceasta nu s-a realizat încă în trupul nostru. Hristos, înălțat mai sus decât cerurile, continuă să sufere pe pământ, căci El poartă toate încercările pe care le suportăm noi ca mădulare ale Sale. El Însuși ne-a adeverit-o, strigând către Saul: „Saule, Saule, de ce Mă prigonești?" (Fapte 9,4). Și în ziua

Judecății va spune: „Căci flămând am fost și Mi-ați dat să mănânc (Matei 25,35) (Sfântul Augustin, Predică, PL 2,494).

Înălțarea ne privește în cel mai înalt grad, căci „Împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul vostru" (Luca 17,21), adică în inima omenească unde Hristos vrea să Se întrupeze, să Se așeze la dreapta Tatălui: „Dacă Mă iubește cineva, va păzi cuvântul Meu, și Tatăl Meu îl va iubi și vom veni la el și vom face locaș la el" (Ioan 14,23).

Firea omenească cea căzută prin stricăciune o ai ridicat, Hristoase, și cu suirea Ta ai înălțat-o, și împreună cu Tine pe noi ne-ai preaslăvit (Utrenie, Cântarea a 3-a, glas 5).
Și pe când îi binecuvânta, S-a despărțit de ei și S-a înălțat la cer. Remarcați că Evanghelistul nu spune: „Când i-a binecuvântat", adică după ce Și-a terminat binecuvântarea, ci pe când îi binecuvânta, în timp ce continua să-i binecuvânteze! Ce minunată lucrare! Domnul binecuvântează și, fără să pună capăt acestei binecuvântări, ci mereu binecuvântând, Se înalță la cer. Ce înseamnă aceasta? - Înseamnă că nu vrea să-Și încheie binecuvântarea, ci să binecuvânteze în continuare Biserica și pe toți cei ce cred în El (Mitropolitul Filaret Drosdov al Moscovei (†1867), *Omilie la Înălțare*).
Efectul pe care l-a avut Înălțarea Domnului asupra Apostolilor, potrivit mărturiei Evanghelistului Luca, poate să pară surprinzător: s-au întors în Ierusalim cu bucurie mare. Am fi putut crede că vor fi foarte întristați de această separare de Învățătorul și Mântuitorul lor dar, cu toate acestea, ei s-au umplut de bucurie... De ce? - Ei se bucură, pentru că acum credința lor este desăvârșită și mintea lor este deschisă înțelegerii tainei lui Hristos: ei cred și știu că așa cum Hristos a sfărâmat prin Învierea Sa porțile iadului și i-a scos pe cei credincioși de acolo, tot astfel, prin Înălțarea Sa, El deschide ușile Cerului și conduce aici pe cei credincioși (Ibidem).

Cincizecimea

Dacă prima dată Hristos le insuflă ucenicilor Duh Sfânt chiar în seara zilei Învierii (Ioan 20,22), ca Persoană trimisă de Tatăl Îl primesc în cea de-a zecea zi după Înălțare (Fapte 2,1-4). Cele două relatări converg asupra faptului că Duhul Sfânt le este dat după Înălțarea lui Hristos la Tatăl, care-L trimite la cererea și ca răspuns la făgăduința Fiului: „Vă este de folos ca să Mă duc Eu. Căci, dacă nu Mă voi duce, Mângâietorul nu va veni la voi, iar dacă Mă voi duce, Îl voi trimite la voi" (Ioan 16,7). Câți să fi fost oamenii veniți „din toate neamurile" (Fapte 2,5) ca să constate cu uimire minunea pogorârii Duhului Sfânt peste Apostolii care vorbesc deodată în diferite limbi? Prin trimiterea Duhului promis, Hristos Își atestă încă o dată Învierea.

Praznicul cel după praznice și cel mai din urmă să-l prăznuim noi, credincioșii, în chip luminat; aceasta este Cincizecimea, plinirea făgăduinței și a sorocului. Că în aceasta focul Mângâietorului S-a pogorât de-a dreptul pe pământ, în chip de limbi, și a luminat pe

64. *Înălțarea* – frescă 1183, grotele Mânăstirii Sfântul Neofit, Cipru.

Ucenici, făcându-i cunoscători ai tainelor cerești. Lumina Mângâietorului a venit și lumea a luminat (Utrenie, Sedelna I, glas 4).

Spre deosebire de relatarea din Faptele Apostolilor, marcată de efervescență și agitație, icoana reflectă o atmosferă senină, impregnată de o nemișcare exterioară în contrast cu dinamismul fețelor diferit orientate, expresie a varietății harismelor. Primitori ai acelorași limbi de foc, ale aceluiași Duh care-i unește, Apostolii dovedesc, într-adevăr, daruri diferite. Așezarea personajelor corespunde celei din icoana lui Hristos adolescent învățând în Templu. Lăsat vacant, locul Său nu-L face, tainic, mai puțin prezent! Important de subliniat, nici unul dintre personaje nu le domină pe celelalte. Faptul că Petru și Pavel – prins și aici în numărul Apostolilor - se află în partea superioară a icoanei ar putea să ne facă să credem că există o ierarhie; dar perspectiva inversă înlătură o asemenea bănuială creând impresia unei egalități între toți.

În plan ecleziologic, disputa teologică în privința acestei icoane este importantă. Plasarea Maicii Domnului în spațiul gol dintre Petru și Pavel - nu displace celor care susțin că asemenea icoane se întâlnesc chiar în bisericile ortodoxe - trunchiază realitatea; devenită personajul central, îi pune într-adevăr pe Apostoli pe planul al doilea, ceea ce contrazice clar conținutul liturgic al praznicului. Nu este vorba de negarea prezenței Maicii Domnului între Apostoli în acea zi, dar dându-i-se această poziție centrală se face din icoana Cincizecimii o icoană a Maicii Domnului, în timp ce ea arată pogorârea Duhului Sfânt peste oameni, care se nasc astfel la o viață nouă. A mărturisi: „Cred într-una (...) apostolească Biserică" subliniază rolul primordial al Apostolilor, stâlpi ai Bisericii, însărcinați să propovăduiască Vestea cea Bună lumii întregi. Simbol al cosmosului, bătrânul rege captiv de sub ei iese dintr-o temniță întunecoasă de unde-și întinde brațele spre lumina divină; el poartă o față de masă acoperită de douăsprezece pergamente făcute sul, care simbolizează predicarea Apostolilor care răspândesc lumina primită.

Ne-am putem imagina tristețea Apostolilor când au aflat apropiata plecare a lui Iisus la Tatăl? N-au părăsit ei toate pentru a-L urma? Ce vor deveni fără El? Știind că de acum înainte pentru ei nimic nu va mai fi ca înainte, Hristos le făgăduiește pe „Mângâietorul", Cel ce nu numai că va fi mereu cu ei, dar îi va și conduce spre El, „Ușa", întregul „Adevăr". După „norul" din Vechiul Testament, semn tangibil al prezenței lui Dumnezeu în mijlocul poporului Său, pogorârea Duhului Sfânt pe fiecare în parte instaurează în el prezența divină. Duhul Sfânt lucra deja înainte de Cincizecime. Câți profeți nu a inspirat? Sfânta Fecioară zămislește prin El. El îl conduce pe bătrânul Simeon, îl modelează pe Ioan Botezătorul și pe atâția alții? „Luați Duh Sfânt" (Ioan 20,23). Iisus nu

65. *Cincizecimea* – icoană din secolul al XIV–lea, provine din satul Radzouge, Ucraina occidentală. Muzeul Național din Lviv, Ucraina. (Fotografia muzeului)

utilizează această formulă decât după Învierea Sa. În timpul vieții Sale pământești El vindecă, iartă, își dăruiește Trupul spre hrană, dar niciodată în mod direct Duhul, pe care-L promite totuși samarinencii: „Oricine bea din apa aceasta va înseta iarăși; dar cel ce va bea din apa care i-o voi da Eu nu va mai înseta în veac: căci apa pe care i-o voi da Eu se va face în el izvor de apă curgătoare spre viață veșnică" (Ioan 4,13-14).

> Venirea lui Hristos? Duhul o ia înainte. Prezența Sa în trup? Duhul este inseparabil de ea. Minuni și daruri de vindecare? Duhul e Cel ce le realizează. Diavolii alungați? În Duhul lui Dumnezeu (...) Păcatele iertate? În harul Duhului Sfânt, căci „v-ați spălat, dar v-ați sfințit, dar v-ați îndreptat în numele Domnului Iisus Hristos și în Duhul Dumnezeului nostru." (I Corinteni 6,11). Unirea cu Dumnezeu? O stabilește Duhul, căci Dumnezeu a trimis Duhul Fiului Său în inimile noastre pentru a striga în el „Avva, Părinte!" (Galateni 4,6). Învierea morților? Aceasta se realizează prin Duhul Sfânt, căci „trimite-vei Duhul Tău (...) și vei înnoi fața pământului (Psalm 103,30). (Sfântul Vasile cel Mare, *Despre Duhul Sfânt*, 19, PG 32,157).
>
> Dumnezeu cel Adevărat, Mângâietorul, Care a grăit prin proroci și S-a propovăduit mai înainte prin Lege celor nedesăvârșiți, astăzi Se face cunoscut slujitorilor și mărturisitorilor Cuvântului (Utrenie, Cântarea a 4-a, glas 7).

Prăznuită în cea de-a 50-a zi după Paști, sau șapte săptămâni de șapte zile plus o zi, Cincizecimea marchează deodată o ieșire din timp și o intrare în eonul Împărăției; ea reprezintă cea de-a 8-a zi prin excelență pentru că toate sunt umplute de Duhul. Numărarea Duminicilor de la Cincizecime până în Duminica de dinaintea postului Paștelui arată cât de strâns evoluează ciclul liturgic în jurul acestor doi poli de nedespărțit.

Cincizecimea confirmă mesajul pascal, adică faptul că moartea nu mai este pur și simplu o negare a vieții, ci că de acum înainte ea poate să se transforme în putere de Viață. Dătător-de-viață, Duhul Sfânt păstrează viața, fiecare viață, o ajută să apară, să se dezvolte până la deplina sa maturizare, adică până la trecerea de la starea de chip al lui Dumnezeu la cea de asemănare cu El. Turnului Babel al acestei lumi, El îi opune transparența Împărăției unde limbile sunt abolite pentru că nimic nu mai rămâne ascuns ochilor plini de lumină. Fiecare nouă naștere are loc în Duhul Sfânt. Tatăl învie pe Fiul prin Duhul și Hristos, chip al Tatălui și plin de Duhul, îl re-creează pe om prin Învierea Sa. În prima creație, când încă nu Se întrupase, Cuvântul insuflă viața lui Adam (Facere 2,7). Chiar și în seara zilei de Paști, mort și înviat, Cuvântul suflă Duh Sfânt (*pneuma*) peste ucenici (Ioan 20,22). „Înduhovniciți", Apostolii pot să-și depășească viziunea materială și trupească a lucrurilor. Orbirii lor în fața realității divine a Celui pe Care Îl însoțeau, îi urmează o certitudine de neclintit, o putere de a îndura supraomenească, izvorâtă dintr-o lumină care le deschide ochii.

Biserica, născută la Cincizecime, crește foarte repede. Petru îi întărește pe frați în cuvântarea sa (Fapte 2,14-41) și se întoarce în grabă în Ierusalim, unde înființează prima comunitate, condusă de Iacob. Evanghelizată de oameni veniți din Ierusalim, Biserica din Antiohia este întărită de Barnaba. Andrei va face misiune traversând Asia Mică, Grecia și Balcanii, în timp ce Marcu pune în Egipt bazele Bisericii Alexandriei. Filip parcurge Asia și Sudul Rusiei, în timp ce Bartolomeu călătorește în India și Armenia. Iuda Tadeul și Simon Zelotul propovăduiesc Vestea cea Bună în Persia și în Mesopotamia, Matia în Etiopia, Iacob cel Bătrân în Spania și Ioan la Efes. Cât despre „cel mai mic dintre Apostoli" (I Cor. 15,9), Pavel, epistolele sale ne vorbesc suficient despre neîncetatele sale călătorii misionare!

Fiecare dintre cei 12 Apostoli primește Duhul Sfânt, semn care garantează diversitatea și egalitatea lor în același Duh Care de acum înainte însuflețește Biserica. Departe de a fi făcută din pietre sau din alte materiale, aceasta este compusă din bărbați și din femei care, cu Episcopii lor depozitari în comun ai credinței, trăiesc Botezul prin mărturisirea Învierii lui Hristos și nădejdea în propria lor înviere.

În cartea sa *Introduction à la spiritualité orthodoxe*, Lev Gillet (*Un moine de L'Église d'Orient*) scrie: „Cele trei haruri primite: baptismal, penticostal și pascal sunt trei armonii ale unuia și aceluiași har necreat" (DDB 1983, p. 53). Scriptura, imitată în această privință de textele liturgice, debordează de analogii între apă și Duh. Aluzii la Botezul cu apă dar și cu foc:

> Și vă voi stropi cu apă curată și vă veți curăți de toate întinăciunile voastre și de toți idolii voștri vă voi curăți. Vă voi da inimă nouă și duh nou vă voi da; voi lua din trupul vostru inima cea de piatră și vă voi da inima de carne. Pune-voi înăuntrul vostru Duhul Meu și voi face ca să umblați după legile Mele și să păziți și să urmați rânduielile Mele (Iezechiel 36,25-27).
>
> Dacă însetează cineva, să vină la Mine și să bea. Cel ce crede în Mine, precum a zis Scriptura: râuri de apă vie vor curge din pântecele lui. Iar aceasta a zis-o despre Duhul pe Care aveau să-L primească acei ce cred în El. Căci încă nu era (dat) Duhul, pentru că Iisus încă nu fusese preaslăvit (Ioan 7,37-39). Foc am venit să arunc pe pământ și cât aș vrea să fie acum aprins! (Luca 12,49).

Focul arătat sub limbile de foc coborâte peste Apostoli, apa vie care a țâșnit din coasta Sa pe Cruce!

> Duhul Sfânt este Lumină și Viață și Izvor viu, neînțeles cu mintea. Duhul înțelepciunii, Duhul înțelegerii; bun, drept, înțelegător, stăpânitor, curățitor de păcate; Dumnezeu și îndumnezeitor; foc din foc purcezător; grăitor, lucrător, împărțitor de daruri... (Laude, glas 4).

Întruparea unifică firea umană, o face solidară în Hristos, iar Duhul Sfânt,

în ziua Cincizecimii, confirmă pluralitatea persoanelor prin darul harismelor personale puse în slujba tuturor. Departe de a fi o societate colectivistă care unește indivizi, Biserica constituie un organism viu, Trupul lui Hristos format din tot atâtea mădulare diferite câte persoane există în legătură privilegiată, „personală", cu Sfânta Treime. Vladimir Lossky rezumă esențialul:

> Fiul S-a făcut asemenea nouă prin întrupare; noi ne facem asemenea Lui prin îndumnezeire, participând la dumnezeire în Duhul Sfânt care o comunică fiecărei persoane umane în parte. Lucrarea răscumpărătoare a Fiului se raportează la natura noastră; lucrarea îndumnezeitoare a Duhului Sfânt se adresează persoanelor noastre. Dar cele două sunt de nedespărțit, de necugetat una fără de alta, căci ele se condiționează reciproc, se presupun una pe alta... (*A l'image et à la ressemblance de Dieu*, Aubier-Montaigne, Paris 1967, p.107).

Desigur, „pe toate le dă Duhul Sfânt: izvorăște proorocirile, sfințește pe preoți, pe cei necărturari i-a învățat înțelepciune, pe pescari teologi i-a arătat..." (Vecernie, stihiră la Doamne, strigat-am..., glas1).

De aici rugăciunea de mai jos, de atâtea ori repetată în Biserica ortodoxă:

> Împărate Ceresc, Mângâietorule, Duhul Adevărului, Care pretutindenea ești și toate le plinești, Vistierul bunătăților și Dătătorule de viață, vino și Te sălășluiește întru noi și ne curățește de toată întinăciunea și mântuiește, Bunule, sufletele noastre.

„Trup al lui Hristos" (I Corinteni 12,27) prin participarea noastră la firea Sa divino-umană, suntem și „templu al Duhului Sfânt" (I Cor. 6,19) în calitate de persoane unice. Dar le percepem pe amândouă, în indisolubilitatea lor. Duhul conduce la Fiul pe Care-L revelează și la Tatăl contemplat în Iisus.

> Din Duhul Tău ai vărsat peste tot trupul din destul, precum ai zis, și toată lumea s-a umplut de cunoașterea Ta, Doamne; că Fiu Te-ai născut din Tatăl, fără de stricăciune și Duhul nedespărțit purcede (Utrenie, Cântarea a 6-a, glas7).

Transparența trupului, pentru care Schimbarea la Față marchează o etapă esențială, își atinge apogeul la Înviere, când Hristos vine la ucenici prin ușile încuiate, pătruns în întregime de Duhul pe Care-L suflă peste ucenicii Săi, apoi la Înălțare, înainte de a ședea de-a dreapta Tatălui. Biruința asupra morții, pe care a repurtat-o pe Cruce, răstoarnă frontierele, zdrobește încuietorile, face ca lumina să se reverse peste toți. Și această Lumină divină nu este altceva decât Duhul Sfânt Care le umple pe toate. Astfel, fiecare nouă Cincizecime, fiecare pogorâre a Duhului Sfânt presupune Crucea, omorârea omului celui vechi printr-un efort ascetic care culminează cu împlinirea poruncilor, în amintirea crescută a lui Dumnezeu și în lacrimile pocăinței, rod al unirii regăsite dintre minte și inimă. În acest sens, Cincizecimea permite să fim într-o comuniune deplină cu puterea Învierii. Prin puterea Duhului Sfânt, Iisus intră prin ușile

încuiate. El intră unde vrea, nu doar depășind obstacolele, ci, „ușă" fiind, „deschide calea" când totul pare barat fără nădejde. Nu, Învierea nu este doar o rază fugitivă de lumină, la capătul căreia cotidianul își recapătă cursul său obișnuit de violență, de întuneric și de indiferență. Numai viața în Hristos actualizează prezența Duhului, făcându-le pe toate noi (II Corinteni 5,17), permițând discernerea prezenței Celui Înviat dincolo de aparențe, citirea Vieții în inima morții și sesizarea, în sfârșit, dincolo de orice mască, a feței celei adevărate, cea „după chipul lui Dumnezeu"!

Dacă Întruparea este temeiul icoanei, Cincizecimea îi marchează desăvârșirea pentru că lumina Duhului Sfânt curge din belșug.

Adormirea Maicii Domnului

Ultimul mare praznic al anului liturgic, cel pe care Biserica vrea să-l fixeze în memoria credincioșilor, Adormirea Maicii Domnului este și cel pe care, în general, îl contemplă credinciosul ortodox pe fațada naosului, deasupra ieșirii din bisericile bizantine cu pereții acoperiți cu frescă. Sărbătorit probabil de la sfârșitul secolului al II-lea, praznicul Adormirii Maicii Domnului se bucura la începutul secolului al VII-lea în Imperiul Bizantin de o mare favoare populară. Cu toate că apocrifele situează în mod unanim moartea Sfintei Fecioare Maria la Ierusalim, apoi înmormântarea ei în Ghetsimani, Evangheliile și Faptele Apostolilor nu spun nimic în această privință. Contrariul ar fi, de altfel, de neconceput; cu excepția Evangheliei lui Ioan, căruia Îi este încredințată Sfânta Fecioară sub Crucea Domnului, celelalte texte au fost redactate înaintea Adormirii sale. Mărturisind în mod deschis necunoașterea generală cu privire la sfârșitul Maicii Domnului, Sfântul Epifanie al Ciprului (†403) adăuga cu grandilocvență că această tăcere se explică prin „măreția transcendentă a minunii, pentru a nu frapa de stupefacție mintea oamenilor" (*Panarion*, 78, 11, PG 42, 716 B). Acestea fiind spuse, relatarea cea mai plină de imagini a Adormirii ne este dată la începutul secolului al VIII-lea, de Sfântul Ioan Damaschin, care afirmă că deține cele relatate din transmiterea „din tată în fiu din timpuri străvechi" (*Omilie la Adormirea Maicii Domnului* II, 4,3). Icoana, în versiunea ei cea mai completă, corespunde acestei descrieri.

Icoana Adormirii se construiește în jurul a două axe complementare. Poziția orizontală a patului mortuar pe care se odihnește trupul Maicii Domnului, împodobită cu maforionul și cu ochii închiși, contrastează cu dinamismul lui Hristos, Care se găsește în picioare, pe verticala icoanei, în

centru. Cel ce este „Viața" primește sufletul celei ce se află fără viață în așteptarea unei mâini care să o ridice. Inversarea este frapantă. Nu Maica este cea care-L ține în brațe pe Fiul său, ca în numeroasele variante ale icoanelor Maicii Domnului, niciodată reprezentată singură pentru că este slujitoarea Domnului, vasul ales pentru Întrupare, cea care-L dă pe Hristos lumii. Nu, acum Fiul este Cel ce o ține în brațe pe Maica Sa, ca pe un nou-născut înfășat, semn evident al unei noi nașteri. Cele două axe implică o lectură a icoanei la două nivele: Adormirea propriu-zisă sau moartea Mariei, apoi înălțarea sa la cer. Taină dincolo de orice înțelegere!

În icoanele de la începutul secolului al XIII-lea, numărul personajelor crește; ca un ecou al povestirilor apocrife, cu repercusiuni vizibile deja în textele liturgice, îi vedem pe Apostoli aduși pe nori de către Îngeri de la marginile lumii până la locul Adormirii. În partea superioară a icoanei, Născătoarea de Dumnezeu este însoțită de doi Îngeri ca și Hristos în ziua Înălțării. Uneori se văd ușile cerului deschise pentru a o primi. O comparație cu icoanele anterioare începutului secolului al XV-lea ne ajută să constatăm o nouă evoluție, dar foarte frumoasa Adormire a Maicii Domnului a lui Teofan Grecul (sfârșitul sec. al XIV-lea) aparține încă genului vechi. Mai târziu se generalizează mai ales scena cu evreul Antonie, gata să răstoarne trupul Maicii Domnului, întins pe un pat somptuos acoperit cu purpură imperială.

Sufletul Maicii Domnului este reprezentat adesea sub două forme. Mai întâi, în brațele Celui Înviat stând în picioare la căpătâiul ei. Apoi, dus spre ceruri de către Îngeri. Acest procedeu care, printr-o descompunere a mișcării, semnifică timpul, se regăsește în unele icoane care reprezintă Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul, pe care-l vedem în picioare în integritatea sa trupească, capul tăiat fiind alături. Cât despre atitudinea Apostolilor, aceasta exprimă în același timp o mare venerație și tristețea fiilor care-și iau rămas bun de la mama lor. După numărul personajelor, îi recunoaștem pe Sfântul Pavel și pe Sfântul Ioan Evanghelistul, înclinați spre trupul Maicii Domnului, pe Petru cu o cădelniță în mână și până la patru Episcopi, dintre care Iacob - primul Episcop al Ierusalimului, Timotei, Dionisie Areopagitul și Hieroteea. Învăluit într-o mandorlă, care „simbolizează" lumea cerească ieșită de sub autoritatea legilor spațiului și ale percepției noastre, „Soarele dreptății", Noul Adam, primește sufletul Noii Eve. Prezent în slavă și măreție, înviat, Hristos o învie pe Maica Sa așa cum o va face și pentru prietenii Săi.

Îngerii se împreună ceată cu Apostolii, cu frică privind cum cea care a născut pe Începătorul Vieții se mută din viață la Viață (Litie, glas 5).
Ce cântări minunate au fost cele aduse ție atunci, Fecioară, de către cei ce au stat împrejurul patului

66. ***Adormirea Maicii Domnului*** – icoană pictată în 1546 de Teofan Cretanul, Mânăstirea Stavronikita, Muntele Athos, Grecia.

tău? Toți Apostolii Cuvântului cu spaimă strigau: se duce cămara Împăratului, se înalță chivotul sfințeniei; ușă, deschideți-vă ca să intre ușa lui Dumnezeu întru multă bucurie, care neîncetat cere mare milă pentru lume (Vecernia mică, Stihiră, glas 2).

Puterile Îngerești te însoțesc, căpeteniile te binecuvântează, tronurile îți înalță imnuri, Heruvimii mirați se bucură, Serafimii dau slavă celei ce este Maica propriului lor stăpân prin fire și în adevăr, după iconomie. Nu, tu nu ești numai ca Ilie, urcată «spre cer», tu n-ai fost doar răpită până în al treilea cer, ca Pavel, ci te-ai înălțat până la tronul împărătesc al Fiului tău, în vedere directă, în bucurie și cu o mare siguranță și de negrăit, tu stai lângă El (Sfântul Ioan Damaschin, *Omilie la Adormire* I, 10, SC).

Se povestește că pe când purtătorii fericitului trup al Maicii Domnului începeau să coboare panta muntelui, un evreu, rob al păcatului (...) s-a năpustit într-un elan demonic spre acest sălaș dumnezeiesc, de care Îngerii se apropiau cu teamă; apucându-se cu amândouă mâinile de năsălie (...) evreul a vrut să răstoarne la pământ trupul. Se povestește că el a fost lipsit de folosința mâinilor, care i-au fost îndată tăiate, până când, cedând credinței și pocăinței (...) apropiindu-și mâinile de acest corp sfânt, principiu de viață și izvor de minuni, s-a făcut iarăși sănătos (Ibidem II, 12).

Arhanghelul Mihail (nume care înseamnă puterea lui Dumnezeu) este cel care taie mâinile celui păcătos. Preluată din cărțile apocrife, relatarea aceasta pune în evidență sfințenia Maicii Domnului pe care Dumnezeu o apără ca pe lumina ochilor.

Astfel că nu mai e deloc surprinzător că textele praznicului se concentrează pe cei doi poli ai vieții: Învierea și Schimbarea la Față.

Mireasa cea cu totul fără de prihană și Maica bunăvoinței Tatălui; cea care mai înainte a fost rânduită lui Dumnezeu spre locaș prin unirea cea neamestecată, astăzi preacurat sufletul său înaintea Făcătorului și Dumnezeu și-a pus. Puterile celor fără de trup, cu dumnezeiască cuviință cuprind pe Maica Vieții, care se mută cu adevărat la Viață, făclia Luminii celei neapropiate, izbăvirea credincioșilor și nădejdea sufletelor noastre (Litie, glas 2).

Paralela între icoana Coborârii la iad și cea a Adormirii permite transferul de la nivelul universal la planul personal; într-adevăr, dacă Hristos coboară spre a-i ridica pe cei întemnițați, tot El face ca Maica Sa să intre în slavă, prefigurare a propriei noastre învieri. Împotriva viziunii disperate pe care cei vechi o aveau despre lumea de dincolo - morții erau duși de un podar numit Caron până la porțile împărăției morții - aici ultimul cuvânt nu-l are moartea, acest „ultim dușman biruit" (I Cor. 15,26), ci Viața.

Spre deosebire de Biserica Romei și în continuarea tradiției Bisericii nedespărțite a marilor Sinoade, Ortodoxia crede cu tărie că Maica Domnului cunoaște moartea precum a cunoscut-o Fiul său, înainte să se fi înălțat la cer. Fără să scape de moștenirea lui Adam, care face din ea o făptură muritoare, ea rămâne „Preacurată". Pur și simplu ea nu înclină spre rău printr-o rea folosință a libertății sale; ea împărtășește și transmite Fiului său firea umană, Care poate să Și-o asume pe deplin ca să o mântuiască. Ea naște într-adevăr Fecioară fiind, pentru că Hristos a fost zămislit de la Duhul Sfânt. Că Biserica Ortodoxă a

67. *Adormirea Maicii Domnului* – icoană, prima jumătate a secolului al XVI–lea, provine din Biserica Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil din Gorodeț, Pskov. Muzeul din Pskov, Rusia.

preferat termenul de „Adormire" celui de „Ridicare (fr. Assomption)" nu vine dintr-o simplă subtilitate de limbaj, ci dintr-o viziune teologică precisă.

Imnograf al Adormirii, Sfântul Ioan Damaschin scrie:

> O, cum este dus izvorul Vieții la Viață, prin moarte trecând? O, minune! Cea care în naștere a depășit limitele firii, acum se pleacă în fața lor, și trupul său cel preacurat este supus morții! Trebuie cu adevărat să lași ce este muritor ca să te îmbraci cu nemurirea, pentru că Însuși Stăpânul n-a refuzat experiența morții. Căci El moare cu trupul, și prin moartea Sa distruge moartea, dându-i stricăciunii nestricăciunea și făcând din moarte izvorul nemuririi (Omilia la Adormire, I, 10. SC).
>
> Răsplătiri de biruință ai luat asupra firii, Curată, pe Dumnezeu născând. Însă urmând Făcătorului și Fiului tău, mai presus de fire te-ai supus legilor firii. Pentru aceasta, după ce ai murit, te-ai sculat, cu Fiul tău în veci viețuind (Utrenie, Cântarea 1, glas 1).
>
> Dar dacă așa cum cere firea, sufletul tău prea sfânt și fericit este despărțit de trupul tău binecuvântat și fără de prihană și dacă acest trup este dat mormântului, urmând legea comună, cu toate acestea el nu rămâne în moarte și nu este distrus de stricăciune (*Despre Adormire*, Ibidem).

„Căci, precum în Adam toți mor, așa și în Hristos toți vor învia" (I Cor. 15,22). Tradiția Bisericii din Ierusalim spune că trupul Maicii Domnului a stat trei zile într-un mormânt din Ghetsimani. Timpul are puțină importanță aici! Icoana dă mărturie despre două lucruri. Mai întâi că sufletul Maicii Domnului n-a coborât în iad. Apoi, „rug aprins" care nu se mistuie, „Chivotul Alianței" construit „din lemn de salcâm" (Ieșire 37,1) cunoscut că nu putrezește, trupul său nu este dat stricăciunii. Cultul din această zi slăvește trupul Maicii Domnului, chemat ca orice trup omenesc la transfigurare și transfigurat chiar în această zi.

> Tu ne eliberezi de ocara cu care a fost acoperită Eva. Aceasta a fost maica țărânii, tu ai fost Maica Luminii; din pântecele ei a ieșit stricăciunea, din al tău nestricăciunea. Ea a adus moartea în lume, tu ai smuls omenirea din moarte. De la Eva, ochii noștri au rămas plecați spre pământ; tu i-ai deschis din nou și i-ai făcut vigilenți, i-ai făcut să reflecte slava. Eva a născut nefericirea; tu ai născut Bucuria desăvârșită. Ea era țărână și s-a întors în țărână; tu ne-ai născut la Viață și tu te-ai întors la Viață. Chiar această Viață ai asigurat-o oamenilor dincolo de moarte (Sfântul Gherman al Constantinopolului, *Omilia I și a II-a la Adormirea Maicii Domnului*, PG 98,347).

Spre deosebire de Înălțare, când Hristos se înalță singur, Adormirea o arată pe Maica înălțată de Fiul său. Spre deosebire de ceilalți oameni, ale căror trupuri vor fi transfigurate doar la Învierea de obște, cea care este „mai cinstită decât Heruvimii și mai mărită fără de asemănare decât Serafimii", cunoaște această plinătate fără întârziere. Maria este nu numai Maica Domnului, ci și creatura cea mai desăvârșită în care se află firea omenească preaslăvită. De acum înainte Dumnezeu vede în fața Sa trupul omenesc al Noii Eve, maică a

68. *Adormirea Maicii Domnului* – frescă din 1535, naosul Bisericii Adormirii Maicii Domnului, Mânăstirea Humor, Moldova, România.

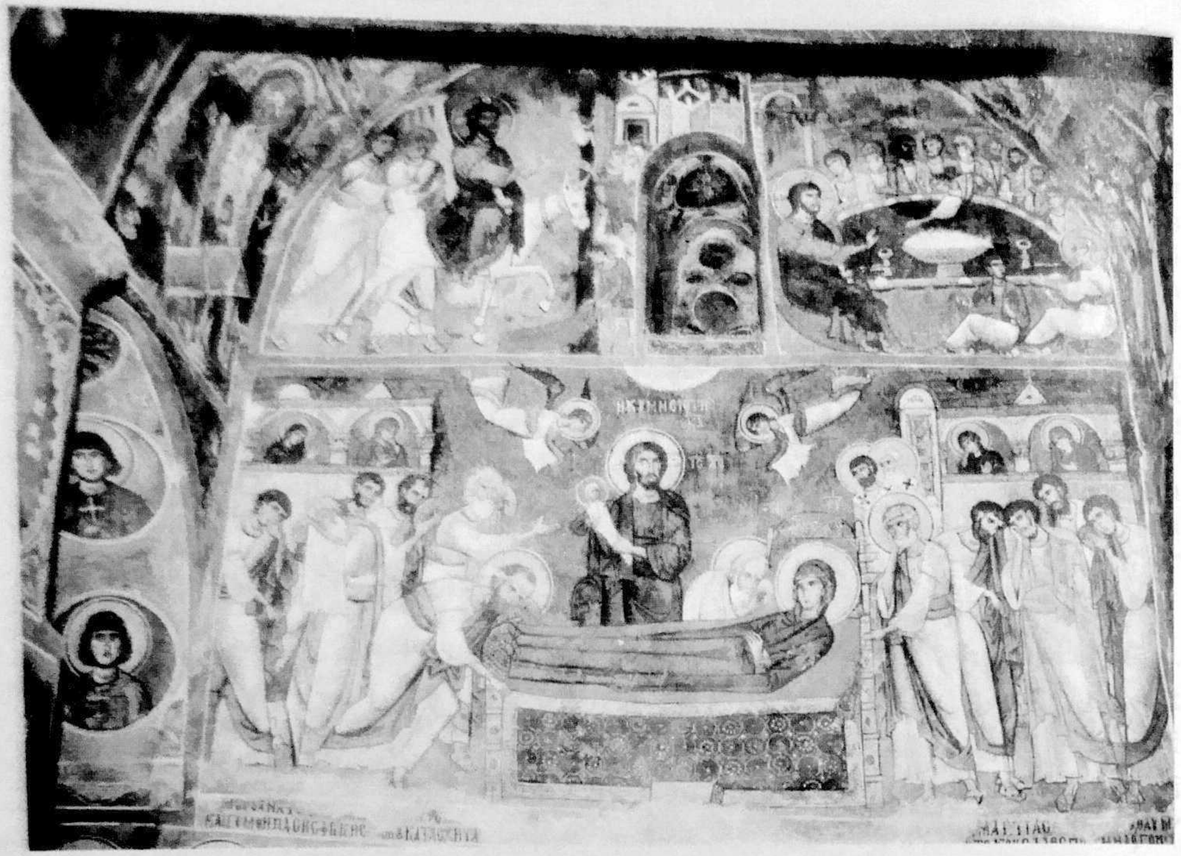

69. *Adormirea Maicii Domnului, Intrarea în Ierusalim și Cina cea de Taină* – frescă 1105/6, Biserica Panaghia Phorbiotissa, Asinos, Cipru.

celor vii, cea în care „Dumnezeu S-a făcut om și omul s-a făcut dumnezeu" (Sfântul Ioan Damaschin, op.cit.II,16) ceea ce justifică puterea mijlocirii sale.

> În casa Tatălui Meu multe locașuri sunt, iar de nu, v-aș fi spus: Mă duc să vă gătesc loc. Și dacă mă voi duce și vă voi găti loc, iarăși voi veni și vă voi lua la Mine ca să fiți și voi unde sunt Eu (Ioan 14,2-4).
> Eu sunt Calea, Adevărul și Viața. Nimeni nu vine la Tatăl meu decât prin Mine. Dacă M-ați fi cunoscut pe Mine, și pe Tatăl Meu L-ați fi cunoscut; dar de acum Îl cunoașteți pe El și L-ați și văzut (Ioan 14,6-7).

Tradiția relatează că, dintre Apostoli, numai Toma a ajuns după înmormântarea Maicii Domnului. Atunci când a ajuns la mormântul ei din Grădina Ghetsimani, el a vrut să vadă trupul Maicii Domnului; trupul nu mai era însă acolo, căci fusese ridicat la cer!

> Tatăl a predestinat-o; apoi proorocii, prin Duhul Sfânt au anunțat-o; apoi puterea sfințitoare a Duhului a vizitat-o, a curățit-o și a sfințit-o și, să spunem așa, a smuls-o de pe acest pământ (Sfântul Ioan Damaschin, op.cit. 13).

Sfânta Treime

> În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul ca un Dumnezeu, în Rai cu tâlharul și pe Scaun ai fost, Hristoase, cu Tatăl și cu Duhul, toate umplându-le, Cel ce ești necuprins (Ceasurile pascale, Duminica Paștelui. glas 4).
> Lumină este Tatăl, Lumină este Cuvântul, Lumină și Sfântul Duh, Care a fost trimis Apostolilor în limbi de foc și printr-Însul toată lumea se luminează a cinsti pe Sfânta Treime (Praznicul Cincizecimii, Utrenie, Luminânda, glas 3).

Orice abordare a tainei Învierii implică în mod necesar o contemplare a Sfintei Treimi, căci Tatăl se descoperă prin Fiul în Duhul Sfânt. Cu alte cuvinte, după cum o arată Boris Bobrinskoy (*Le Mystère de la Trinité*, Cerf, 1986), Tatăl trimite pe Fiul (Marcu 9,7) Care este Chipul Tatălui (Ioan 14,9 și 11), și, la cererea Fiului, Tatăl trimite pe Duhul Sfânt (Ioan 14,26 și 16,7) Care revelează la rândul său pe Fiul (I Cor. 12,3).

Această continuă mișcare ascendentă și descendentă, Tatăl, Fiul, Duhul - Duhul, Fiul, Tatăl își găsește expresia într-o formă circulară în icoana Sfintei Treimi a lui Rubliov, care oferă astfel un pătrunzător rezumat al misterului pascal. Dacă icoana prin excelență este cea a Cuvântului întrupat, ce putem spune despre cea a Sfintei Treimi, de vreme ce atât Tatăl cât și Duhul scapă oricărei reprezentări? Răspunsul ni se pare că poate fi dat de cult, care face din ea o icoană a Cincizecimii alături de cea clasică reprezentând scena Apostolilor aflați împreună. Într-adevăr,

cum să înțelegem taina Sfintei Treimi în afara luminii Duhului? Icoanele prezentându-l pe Tatăl trădează adevărul, pentru că, neîntrupându-Se, nu poate, într-adevăr, să fie reprezentat.

Icoana Sfintei Treimi a lui Andrei Rubliov nu încetează să surprindă, să întrebe, să vorbească minții și inimii milioanelor de oameni, atinși de o dinamică greu de formulat. Ar fi desigur eronat să reducem persoanele Sfintei Treimi la trei personaje angelico-umane care scapă în mod vizibil lumii oamenilor și, deci, istoriei spațio-temporale, dar mărturisim unicitatea unui atare simbolism.

Respectuoși față de misterul trinitar, Părinții Bisericii se mulțumesc să ia exemplul soarelui. Întrebați, oamenii de știință demonstrează cu plăcere consistența acestuia, recunoscând în același timp că nu au încă o viziune reală în această privință. Fiecare știe, printre altele, că soarele este rotund, că el emite raze de lumină și de căldură. Acestea sunt trei caracteristici, dar un singur soare.

Această icoană își are originea în povestirea biblică a ospitalității lui Avraam (Facere 18,1-15), *filoxenia* în grecește, care înseamnă „iubire de străini", termen apreciat astăzi în Grecia și care face din ospitalitate o regulă de aur. Leonid Uspensky precizează că „Îngerii sunt grupați în ordinea Simbolului Credinței: Cred în Dumnezeu Tatăl, Fiul și Sfântul Duh", care este și ordinea tuturor invocațiilor treimice din Liturghie: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. Îngerul din centru poartă în plus etola Marelui preot, *clavus*-ul purtat de regi și de judecători în Vechiul Testament, referință aici la misiunea lui Hristos și la învățătura sa în lume. Cuvântul grec *apostolikon*, mai tardiv, satisface mai mult; putem într-adevăr să constatăm pe icoane că Profeții , Îngerii și Apostolii, toți cei investiți cu o misiune îl poartă în mod frecvent. Fiecare Înger „având o egală măreție" ține în mână un baston, pe jumătate baston de păstor, pe jumătate sceptru. În cupă se află un miel jertfit: mielul pascal care este Hristos. Privirile celor doi Îngeri sunt orientate spre Tatăl, dar toate pornesc de asemenea de la El, într-un du-te-vino neîntrerupt. Invitați să participăm la acest ospăț pascal, să ne îmbrăcăm cu mantiile noastre cele albe!

Relatarea Facerii (18,3-10) frapează prin trecerea constantă de la eu la voi, de la unitate la trinitate. Unul și trei deodată, acești Îngeri sunt chipul lui Dumnezeu, treime și unime. Iubirea implică o relație care depășește simplul dualism - de unde desăvârșirea cifrei trei. Ea *unifică*. A fi în comuniune cu cineva înseamnă a te simți „unit", unificat. Și această unitate în iubire nu implică o reducere a persoanelor. Prin coborârea la iad, Hristos dă un chip celor fără de chip. Or, în icoana Treimii, toate converg spre chipul care fundamentează persoana, care subliniază valoarea sa sfântă și forța comuniunii. Hristos, Paștile nostru, este Persoană în deplinătatea Sa, singura făptură umană care trăiește în comuniune perfectă cu Dumnezeu: „Nimeni nu vine la Tatăl Meu fără să treacă (Pascha) prin Mine" (Ioan 14,6). Prin

Sfânta Treime – icoană recentă inspirată de cea a lui Andrei Rubliov, pictată în 1411 pentru Mănăstirea Treimea Sfântului Serghie și care se găsește astăzi la Galeriile Tretiakov din Moskova.

comuniunea cu Hristos, prin intermediul Botezului și al Sfintei Euharistii, oamenii devin „fii ai lui Dumnezeu", persoane (ipostasuri), „după asemănarea Sa".

Între individualism și colectivism, persoană și comunitate, Treimea deschide o a treia cale, singura ieșire dintr-un antagonism inevitabil pe care numeroasele conflicte domestice, locale și internaționale le ilustrează din abundență. Treimea sfărâmă, într-adevăr, binomul eu-tu, relație închisă asupra ei însăși, prin introducerea unui al treilea element care o deschide spre „noi", unde fiecare persoană poate să se dezvolte. „Eu" nu se mai construiește în rivalitate cu „tu", ci în comuniune cu ceilalți prin primirea a ceea ce este unic în fiecare.

Slujba privegherii și a Liturghiei euharistice dovedesc acest lucru: Liturghia bizantină în ansamblul său este triadică, alcătuită din doxologia trinitară. „Treimea, pentru Biserica Ortodoxă, este fundamentul de nezdruncinat al oricărei gândiri religioase, al oricărei evlavii, al oricărei vieți duhovnicești, al oricărei experiențe. Pe aceasta o căutăm când Îl căutăm pe Dumnezeu, când căutăm plenitudinea ființei, sensul și scopul existenței" (Vl. Lossky, *Théologie mystique*, p.64).

Liturghia euharistică este icoana perfectă a Sfintei Treimi: icoană a Tatălui, care „ne-a adus la ființă din nimic", chip al Fiului Care a lucrat printre noi și continuă să lucreze, icoană a Duhului Sfânt Care umple toate și schimbă pâinea în trupul lui Hristos. Dacă „scopul vieții creștine este primirea Duhului Sfânt", după cum spune Sfântul Serafim de la Sarov, este pentru că asemănarea cu Hristos se realizează prin Duhul Sfânt. El este Cel ce „transfigurează", „transformă" toate lucrurile, începând cu Sfintele Daruri în cadrul Sfintei Liturghii. A-L primi înseamnă a ajunge la Sfânta Treime pe Care El o revelează deplin: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt și invers. „Iar când va veni Acela, Duhul Adevărului, vă va călăuzi la tot adevărul; (...) pentru că din al Meu va lua și vă va vesti. Toate câte are Tatăl ale Mele sunt; de aceea am zis că din al Meu ia și vă vestește vouă" (Ioan 16,13-15). Tatăl ne trimite pe Fiul Care ne conduce la Tatăl prin Duhul, Apa cea Vie care este darul lui Dumnezeu (Ioan 7).

Creat după chipul lui Dumnezeu, garantat de modelul unic Care este Hristos - chipul Tatălui (Evrei 1,3 și I Cor. 1,15) - omul este chemat să devină, la rândul său, „tri-unitate", persoană în comuniune, nu un individ, lângă alți indivizi, ci o ființă conștientă de participarea la firea lui Hristos Care a asumat firea omenească. Departe de a se limita la *hic et nunc*, *ființa în relație*, spre care suntem chemați, cere o ieșire din timp și din spațiu, includerea celor vii și a celor morți. Fără deosebire de persoană, devine posibilă păstrarea „în amintirea lui Dumnezeu" a prietenilor și neprietenilor, a celor care ne iubesc și a celor care ne urăsc. Totul se joacă la nivelul inimii, linie de demarcație unde se înalță barierele. Icoană pascală, icoana Sfintei Treimi ne interpelează. Trebuie să o contemplăm îndelung pentru a-i înțelege taina.

71. ***Sfânta Treime*** – frescă pictată la începutul secolului al XIII–lea, Mânăstirea Peșteră din Udabno, complexul din David Garedji, Georgia.

Omul cel nou

6

Epicentrul anului liturgic, Paștile orchestrează timpul cel nou, condiționează datele praznicelor cu dată schimbătoare. Transfigurată, istoria dobândește o dimensiune teofanică. Împreună cu Joia și cu Vinerea Mare, praznicele pascale explică Nașterea înainte de a face posibilă pogorârea Duhului Sfânt în ziua Cincizecimii. Patima, Moartea și Învierea lui Hristos dau viață, îndumnezeiesc, încorporează în mod firesc întreaga creație în viața trinitară a lui Dumnezeu.

„Dacă însetează cineva, să vină la Mine și să bea; cel ce crede în Mine, precum a zis Scriptura, râuri de apă vie vor curge din pântecele lui" (In. 7,37-38). Origen (†254) semnalează existența unei fântâni de apă vie în fiecare om, fântână din nefericire astupată de lipsa de credincioșie, de insensibilitatea la iubirea infinită a lui Dumnezeu pentru fiecare. Este vital să destupăm această fântână, s-o curățim de tot ceea ce împiedică apa să izvorască. Acest lucru presupune un efort asupra ta însuți, o autolimitare a dorințelor, un control al pasiunilor, o trezire pentru realitățile de Sus prin deschiderea ochiului duhovnicesc, o metanoia a inimii care din inimă de piatră trebuie să devină inimă de carne compătimind și iubind. Iubirea trebuie să devină singura lege, singura măsură, singura căldură care dilată ființa și o deschide pe deplin.

Cu puțin înainte de a fi dat colților fiarelor în circ, Sfântul Ignatie din Antiohia (†107) îi îndeamnă pentru ultima dată pe frații săi: „Dorința mea pământească a fost răstignită, nu mai există în mine foc pentru a iubi materia, ci o apă vie care murmură și spune înăuntrul meu: Vino la Tatăl" (*Epistola către romani*, SC 10, p.136).

Asemenea campionilor dintr-un stadion care-și supun trupul unui dur antrenament, creștinul nu poate să trăiască în moleșeală. Esențială, desigur, întâlnirea cu Hristos nu este suficientă; trebuie să-L urmăm, să sărbătorim Paștile cu El, să urcăm la Ierusalim apoi pe Golgota și, în fine, la capătul drumului, să primim botezul focului prin Duhul Sfânt. Făcut asemenea fierului înroșit în foc, omul devine acum maleabil și transformabil în mâinile lui Dumnezeu.

72. *Coborârea la iad* – icoană de la sfârșitul secolului al XIV–lea, provine din Tikhvine, regiunea Sankt–Petersburg. Muzeul rus, Sankt–Petersburg.

Spațiul și timpul

Învierea operează o breșă în timp. Supunându-Se timpului și morții, Dumnezeu-Omul ajunge să le biruie. Devine stăpânul lor absolut și, prin El, toată omenirea. Contaminată prin om, creația poate, la rândul ei, să se întoarcă la Dumnezeu prin om.

Înainte de păcat, omul „se hrănea" mai presus de orice cu Dumnezeu Care este Viața, Îl recunoștea drept principiul său vital; viața îi umplea ființa. Alegând în mod liber să se hrănească din pomul oprit, act de autosuficiență care-l face să prefere firea omenească înfierii oferite de Dumnezeu, omul se desprinde de izvorul vieții, trece de la o existență duhovnicească la una biologică, de la unirea cu Dumnezeu la o viață autonomă, contra firii. Preferința sa pentru fructul pieritor pe care-l „mănâncă" îl introduce în ciclul alterărilor și al stricăciunii, adică într-un timp de acum ucigător. Supus morții, luptă mai întâi pentru menținerea vieții, încearcă să dejoace moartea. Nemulțumindu-se să-l reducă pe om doar la viața biologică, căderea înglobează ansamblul compusului psiho-somatic dereglat, deturnat de la finalitatea sa autentică, ascultând de instinctele care duc spre lumea patimilor. Plăcerii carnale de la nivelul trupului îi corespunde orgoliul la nivelul minții. Toate acestea îl disociază pe om, îl dezarmonizează, îi distruge unitatea primordială.

Deja în secolul al IV-lea Sfântul Grigorie de Nyssa lansează un avertisment:

> Astfel, Dumnezeu nu poate fi socotit responsabil pentru rău, El, autorul a ceea ce este, nu a ceea ce nu este; El, Care a făcut vederea și nu orbirea (...). Și aceasta, fără să-l supună pe om bunului Său plac prin constrângere violentă și să-l tragă spre bine împotriva voinței sale, ca pe un obiect neînsuflețit. Dacă, atunci când lumina strălucește cu toată claritatea (...), cineva își astupă de bună voie vederea închizându-și pleoapele, nu soarele este responsabil de faptul că nu vede (*Marele Cuvânt Catehetic*, 7, PG 45,32).

Istoria învață că toate civilizațiile și-au concentrat eforturile pentru căutarea stabilității, a armoniei și a eternității. Însetat de nemurire, omul a încercat din negura timpurilor, prin diverse mijloace, să împingă frontierele stricăciunii și ale morții. Nu este firesc, creat după chipul lui Dumnezeu fiind, să tindă după modelul său?

Succesul medicinii moderne, care împinge tot mai departe limitele morții, ajunge astăzi la conștientizarea stării de decădere, a neantului, a tragicului unei dispariții fără întoarcere. Trebuie să conchidem cu Sartre că „e absurd că ne-am născut și absurd că murim"? Da, dacă socotim că Învierea este o amăgire; nu, dacă vom crede că „Hristos a înviat cu adevărat"!

Cu cât omul se îndepărtează de scopul său care este Dumnezeu, cu cât se

lasă sedus de creaturi și de creație, cu atât se dovedesc mai tragice dezrădăcinarea, alienarea, suferința născută din dezintegrarea ființei și din nonsens. În fața dramei ultime a omului care este separarea sa de Dumnezeu, moartea biologică nu mai contează, chiar dacă este de neacceptat. Omul n-a fost creat pentru moarte și dispariție, ci pentru nemurire și eternitate. A reduce moartea doar la aspectul ei biologic, înseamnă să rămâi insensibil față de moartea și Învierea lui Hristos. Desigur, comuniunea cu Învierea Sa nu ne sustrage de la moartea biologică, dar, devenit incoruptibil, sufletul, care este principiul nostru vital, ne mută de la întuneric la lumină.

Cauză a corupției, timpul alterează tot ce stăpânește. Străină de posesiune și de închisoarea timpului căzut, creșterea reală angajează omul întreg, ființa sa profundă pe calea unei mereu mai mari integrități. Reducerea creșterii la succesul economic și tehnic îl mutilează pe om, îl deturnează de la scopul său, îi ruinează relația cu creația care i-a fost dată nu pentru a fi risipită și delapidată, ci pentru a fi folosită în mod euharistic, cu înțelepciune și în mod armonios.

Prin Învierea Sa, Hristos îi pune o limită morții care, de acum înainte, îmblânzită și convertită, se transformă în trecere spre nemurire. Văzută în acest context, moartea eliberează omul de contingențele și condiționările datorate căderii. Rod al corupției și „coruptibilității", moartea permite ieșirea din timp, care distruge la rândul său coruptibilitatea (stricăciunea) și moartea. Cu o condiție, totuși: ca această ieșire să fie o intrare în Împărăția deja primită aici pe pământ. Atunci moartea duce la viața veșnică, după formula Sfântului Irineu al Lyonului:

> Iată de ce l-a alungat Dumnezeu din Rai și l-a pus departe de pomul vieții: nu din gelozie i-a refuzat acest pom al vieții, cum au unii îndrăzneala să susțină, ci din compasiune, pentru ca omul să nu rămână pentru totdeauna călcător de poruncă, pentru ca păcatul cu care s-a împovărat să nu fie nemuritor, pentru ca răul să nu devină fără de sfârșit și deci fără remediu. Prin moarte, l-a oprit așadar de la călcarea poruncilor, (...) rânduindu-i un sfârșit prin descompunerea trupului în pământ, pentru ca omul, „murind păcatului" (Romani 6,2), să înceapă într-o zi „să trăiască pentru Dumnezeu (*Contre les hérésies*, III, 23,6. SC 211, p.460 s).

Prin Întrupare, *Logosul* creației pătrunde materia, lucrarea ei. Infinitul Se întrupează, Se supune spațiului; Eternul intră în timp. Intrând în lume, Fiul lui Dumnezeu transformă spațiul și timpul, operează o revoluție cu efecte profunde. Dumnezeu-Om, El nu doar Își asumă trupește limitările condiției noastre, ci le depășește. Destinat morții prin Întruparea care-L face să intre în timp și spațiu, Hristos, Fiul lui Dumnezeu, poartă pe Cruce suferința și moartea tuturor oamenilor din timp și spațiu. Prin Învierea și Înălțarea Sa, El ne duce dincolo de roata timpului, acolo unde soarele nu apune; El ne vindecă în adânc de

73. *Coborârea la iad* – frescă din 1494, Biserica Stavros tou Agiasmati, Platanistasa, Cipru.

numeroasele infirmități ale căror cicatrice le păstrăm așa cum El Însuși păstrează urma cuielor și a suliței care i-a străpuns coasta. Fiind încă în timp, prin comuniunea cu Hristos, putem să răscumpărăm timpul, adică să-i dăm valoare de eternitate. Slujitorul nu este mai presus decât Stăpânul; ieșirea din timpul „acestei lumi" și „trecerea" în timpul cel nou nu se pot face decât prin moarte, adică prin moartea de sine, prin trecerea de la *a avea* la *a fi*.

Fără Dumnezeu-Omul, spațiul îl înghite pe om, în fapt o jucărie a stihiilor, îl ține captiv între limite și condiționări, îl izolează pentru a-l ucide mai bine prin timp. Lipsit de sens, acesta strigă cu glas mare absurditatea istoriei. Și invers, Învierea trăită „înduhovnicește" timpul și spațiul, le eternizează. Regenerate, acestea nu mai sunt diabolizate (diabolos = separator), ci deschise comuniunii, încoronare a oricărei întâlniri roditoare. Curățit de răul care este păcatul, cauză a morții, timpul devine izvor de viață, intrare în eternitate.

Învierea contrazice cuvintele filozofului Socrate, pentru care răul nu va dispărea niciodată (*Theaetetus*), deoarece și iadul este plin de Dumnezeu.

Născut pentru a muri, omul luptă neîncetat pentru a împinge cât mai departe frontierele morții, pentru a o uita și a o masca, conștient de inevitabila înfrângere. Dar acest lucru nu este adevărat decât dacă ne referim la moartea biologică! Căci din Noul Adam, biruitorul morții, al tuturor formelor de moarte, izvorăște viață din belșug. El ESTE „Învierea și Viața" (Ioan 11,25), singurul fără de păcat. Înțeleasă în perspectiva Învierii care iluminează evenimentele trecute și viitoare, istoria în sens strict își pierde rațiunea de a fi sau, mai bine spus, primește un nou sens. În ochii celor care pătrund deja în Împărăție, cea de-a 8-a zi face ca toate să se scalde într-un veșnic prezent.

La nivelul nostru, timpul se calculează pornindu-se de la ciclurile lunare și solare. Astfel, simbolism puternic prea adesea necunoscut, Învierea se celebrează după echinocțiul de primăvară, în prima Duminică după lună plină. Iar marile Praznice și, într-o mai mică măsură, celelalte praznice, pătrund în timpul continuu care primește o nouă orientare. Prima din cele 15 paremii citite în Postul Mare se oprește la cea de-a 3-a zi (Gen. 1,1-13) a creației lumii, ziua în care Hristos iese din mormânt. Creați în cea de-a patra zi, „luminătorii" (Facerea 1,14-19) corespund în creația cea nouă revărsării luminii. O dreaptă înțelegere a simbolismului numeric ni se pare de folos aici. Să luăm mai întâi cifra 6, semn al răului în Apocalipsă, Antihristul fiind marcat cu cifra 666 (Apocalipsa 13,17-18). Actul creației se întinde pe durata a 6 zile și „și a privit Dumnezeu toate câte a făcut și iată erau bune foarte" (Facere 1,31); dar omul desacralizează această creație prin idolatria sa, în așa măsură, încât cifra 6 devine simbol al puterii, al idolatriei călcată în picioare de Hristos. Recunoscută peste tot ca simbol al

74. ***Theotokos Hodighitria - Maica Domnului Călăuzitoarea*** – icoană bizantină din 1545, Muzeul Episcopiei din Roman, România.

creatului, cifra 7 se arată de patruzeci de ori în cartea Apocalipsei, ca simbol al cosmosului. Cifră obținută prin adunarea cifrei 4, simbol al pământului - cu cele 4 puncte cardinale mai ales -, cu cifra 3, simbol al cerului și pentru noi al tainei trinitare. Să ne mai gândim și la cele 7 culori ale curcubeului! Acestea fiind spuse, dacă cifra 7 marchează, mai ales în Apocalipsă, sfârșitul unei faze și o împlinire, ea înseamnă cu prioritate „plinirea vremii", ziua sâmbetei în care Dumnezeu însuși „se odihnește" după ce a creat toate. În acest context, creația lumii răspunde cifrei 7 pe care Biblia o folosește fără deosebire pentru a desemna lumea înainte și după cădere. În cadrul ritmului septenar al acestei lumi, ziua a 7-a marchează o pauză în care, omul, după chipul Creatorului, se odihnește. De fapt, această a 7-a zi duce spre o nouă săptămână de eforturi și de osteneală, până la sfârșitul vieții, care e moartea. Prins într-un fel de cerc vicios, omul Vechiului Testament își pune speranța într-un Mesia care va lua controlul roții timpului și-l va aboli definitiv.

Prin Învierea Sa a doua zi după sabat, Hristos nu abolește timpul, ci-l înlocuiește. „Odihna" cea adevărată, El inaugurează noua eră a celei de-a 8-a zi. Alfa și Omega, ieșire din timp, El este deopotrivă și inversarea timpului: din ultima zi a săptămânii, Duminica devine prima zi! Dacă Paștile reprezintă ziua a 8-a, ziua prin excelență, deodată ieșire din timp și transfigurare a timpului care încă măsoară viața oamenilor, icoana pascală care este Duminica scapă la rândul ei timpului prin Liturghia euharistică. Nu pentru a-l ignora, ci, ca prima zi a timpului celui nou din istoria mântuirii, această scăpare îi permite în realitate creștinului o reinserare mai profundă în timp, în lumea în care el trebuie să fie aluat, sare, lumină. De natură eshatologică, cifra 8 marchează o izbucnire în sus, o ruptură în ritmul cotidian al săptămânii. Intrarea în cea de-a 8-a zi ne investește să trăim mai bine cele 7 zile ce ritmează lumea în care suntem cufundați.

Liturghia pascală în ansamblul ei constituie un imn al bucuriei; nu plăcerea emoțională și fizică legată de a o avea, ci viața inerentă zilei a 8-a (Ioan 15,11), zi unică a unui timp transfigurat. Pentru noi, trecători cum suntem pe pământ, această bucurie presupune încă și o parte de durere, așa cum o mărturisește bucuria dureroasă de pe chipurile Sfinților din icoane! Să amintim, în treacăt, că cele 8 glasuri folosite succesiv în cultul bizantin, și mai ales în prima săptămână după Paști (Săptămâna Luminată), se găsesc în mod excepțional reunite în ziua de 15 august la praznicul Adormirii Maicii Domnului, o manieră de evidențiere a desăvârșirii Maicii Domnului.

„Săptămână a luminii" în slavonă, săptămâna care urmează Duminicii Paștilor se numește în grecește „Săptămâna reînnoirii": referință netă la „creația cea nouă" care culminează în „omul cel nou" creat în Hristos. Ne cutremurăm la

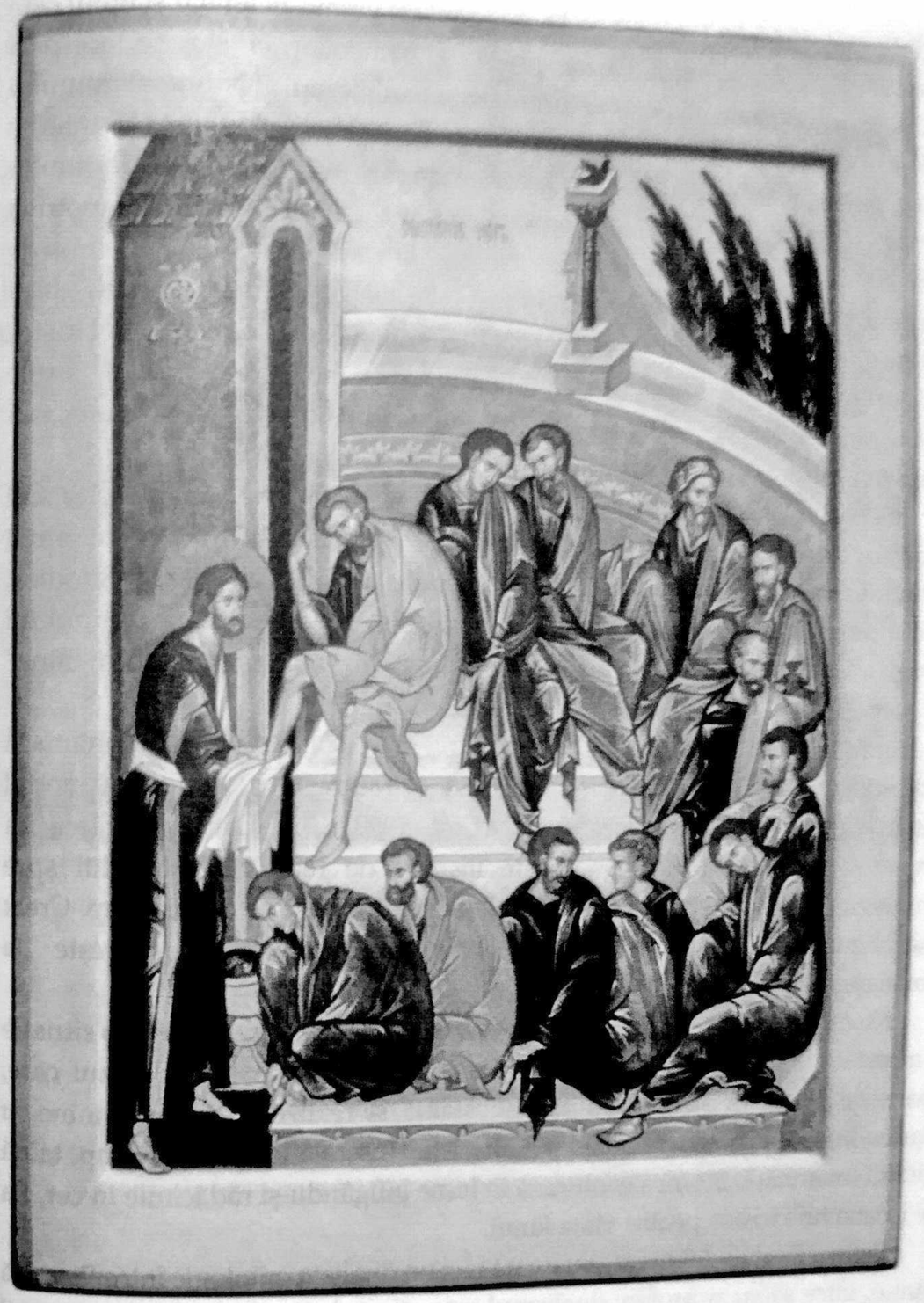

75. *Spălarea picioarelor* – icoană recentă, colecție particulară.

gândul prăpastiei care-L separă pe Dumnezeul cel veșnic, nelimitat și omul care evoluează în spațiu și timp. Păstor, prieten al oamenilor, Hristos Se face prin firea Sa divino-umană mijlocitorul dintre om și Dumnezeu. El îi conferă timpului o valoare de eternitate, spațiului o savoare de infinit. Omul, cu cât trăiește această putere a Învierii, cu atât realizează că singura ieșire pozitivă a destinului omenesc se găsește în Învierea acceptată și trăită, singurul antidot împotriva răului și a morții, de acum asumată ca „trecere" la viață. Dacă viața transmisă de părinți ne permite să înfruntăm exigențele unei vieți pământești supusă „legii păcatului", patimilor și stricăciunii, cu cât mai mult nașterea cea nouă în Hristos îl va purifica și spiritualiza pe „omul cel vechi", îl va face apt să străbată porțile Împărăției, să se îndrepte către o viață în Duhul Sfânt, într-un spațiu în care „nici molia, nici viermii nu-l mănâncă".

Hristos este „Cel ce este, Cel ce a fost și Cel ce vine" (Apocalipsa 4,18), Cel ce „ieri și azi și în veci este același" (Evrei 13,8). De aici, hristocentrismul Vechiului Testament, contemporaneitatea tainelor mântuirii și a Sfinților, veșnica tinerețe a celor cu adevărat vii! Omul care se lasă altoit pe Trupul lui Hristos nu-și mai aparține: „nu eu mai trăiesc, ci Hristos trăiește în mine" (Galateni 2,20).

În lucrarea sa *Le vivant divinisé*, teologul grec Panayotis Nellas subliniază cât de mult „diferă realitatea istorică de cea care ar fi trebuit să determine modul de a fi «după chipul» lui Dumnezeu" (Cerf, 1989 p.33). Dacă coborârea lui Dumnezeu spre om (Întruparea) este însoțită de reînălțarea omului spre Dumnezeu (îndumnezeirea), orice dezvoltare și orice creștere cer un timp. Creat după chipul lui Dumnezeu, omul are nevoie de timp pentru a crește „la asemănarea Sa".

Nu este suficient să spunem că Învierea ne face să „trecem" de la o situație de moarte la viață. O asemenea trecere are loc în Biserică prin Botezul care, departe de a fi un rit mecanic golit de substanță, se realizează în comuniune cu Moartea-Înviere prin taina fratelui și Euharistie. Inserată în spațiu și timp, taină a divino-umanității, Biserica evoluează în lume înfigându-și rădăcinile în cer. Ea este icoana lui Hristos pentru viața lumii.

Pentru Paul Evdokimov „nu există nici un dualism ontologic între Biserică și lume, între sacru și profan; dualismul este etic: cel dintre omul nou și omul vechi, dintre sacru (răscumpărat) și profan (demonizat) (*Théologie de la beauté*, DDB, 1972, p.51). În Sfintele Taine: Botezul, Mirungerea, Euharistia, deplina unire a creatului cu necreatul „biruie", fără a zdrobi, limitele spațiului și ale timpului și le dă noi dimensiuni" (P. Nellas, ibidem p. 118). Actualizare a tainei mântuirii, cultul sfințește spațiul și timpul, le dă valoare de infinit și de

76. *Deisis* – frescă exterioară din 1547, fațada de sud a Bisericii Sfântul Gheorghe, Mânăstirea Voroneț, Moldova.

eternitate, le face trecere de la pământesc la ceresc, de la văzut la nevăzut, de la creat la necreat, pornind de la trupul divino-uman al Celui Înviat. În sânul trupului mistic care este Biserica, fiecare om se știe contemporan cu „cei îndumnezeiți" care au trăit în toată vremea și în tot locul.

Spațiul și timpul caracterizează, așadar, Întruparea. În măsura în care Întruparea întemeiază icoana, aceasta devine loc privilegiat al întâlnirii cu Dumnezeu: creuzetul rugăciunii. Prin faptul că se folosește de materie, icoana sfințește lumea actuală, dar altfel decât Euharistia, unde pâinea, „rod al muncii oamenilor și hrana lor", devine trupul lui Hristos, Om adevărat și Dumnezeu adevărat. Percepută în credință, ea sfințește și spațiul care o conține, permite revărsarea luminii, focul Duhului care aprinde inima. Loc de întâlnire între istorie și eshatologie, ea transfigurează timpul. Pe de o parte, actualizează evenimentele mântuirii și face prezente persoanele reprezentate. Pe de altă parte, anticipează viitorul, îl introduce în prezent, transmută diversele registre ale timpului în eternitate, adică în prezentul etern.

În căutarea adevărului, omul face mari eforturi pentru a-și extinde cunoștințele. Ca niciodată în istorie, acest sfârșit de secol este marcat de o explozie a științei, un noian de tehnologie, o accelerare a schimbării în toate domeniile. Suprainformat, supus propriilor sale invenții, nu iese omul totuși din acestea mai însetat de sens ca niciodată? Cu timp și fără timp, strigăm că Adevărul nu este ceva, ci Cineva, o Persoană, Dumnezeu-Omul Iisus Hristos. El este „Calea, Adevărul și Viața" (Ioan 14,6)." „Cale" fiind, numai El ne poate face să ajungem la „Adevărul" în deplinătatea sa, căci nimeni nu vine la Tatăl decât prin El și El este singura ființă care realizează plenitudinea umanității.

Toate pornesc de la Hristos și toate tind spre El. Învierea Sa dă un sens nou istoriei. Mai bine spus, ea îi descoperă sensul. Transformată, istoria nu mai este orientată spre moarte, ci spre transfigurare.

Fecundare a istoriei, răscumpărare a timpului, Învierea ne deschide viața spre viitor transfigurând trecutul. În momentul în care totul pare posibil, creștinul care îmbracă divino-umanitatea nu va putea să nu se intereseze de istorie. Unită cu cea de după consacrarea Sfintelor Daruri, rugăciunea euharistică de aducere a jertfei exprimă atitudinea cea dreaptă: „Tu din neființă la ființă ne-ai adus pe noi, și căzând noi, iarăși ne-ai ridicat și nu Te-ai depărtat, toate făcându-le, până ce ne-ai suit la cer și ne-ai dăruit Împărăția Ta ce va să fie (...). Ale Tale dintru ale Tale, Ție Ți-aducem de toate și pentru toate" (Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur). Această fuziune a timpului ne este propusă în icoana *Deisis*, care adună toate timpurile și toate locurile, creuzet al istoriei oamenilor până la Parusie. Dar, dacă există o continuitate între viața prezentă și

77. *Hristos Pantocrator* – icoană provenită dintr-o icoană Deisis din secolul al XV-lea, Școala din Novgorod. Galeria Națională, Oslo. (foto: Jacques Lathion, Galeria Națională, Oslo)

viața viitoare măsurată prin intensitatea vieții noastre în Hristos, există deopotrivă și o ruptură radicală, de vreme ce la Parusie, credința va ceda locul vederii lui Dumnezeu (I Ioan 3,2).

Am văzut că Cel Înviat scapă constrângerilor și legilor spațiului și timpului. El apare și dispare simultan în diverse locuri. Ușile încuiate nu-L mai rețin. Arătarea Sa sub înfățișări diverse explică încetineala ucenicilor de a-L recunoaște, semn deopotrivă pentru noi că, atotprezent, El se identifică de acum înainte cu cel sărac, cu cel oprimat, cu fiecare om: „Doamne, când Te-am văzut flămând și Te-am hrănit? Sau însetat și ți-am dat să bei? Sau când Te-am văzut străin și Te-am primit, sau gol și Te-am îmbrăcat? Sau când Te-am văzut bolnav sau în temniță și am venit la Tine? Iar Împăratul, răspunzând, va zice către ei: Adevărat zic vouă, întrucât ați făcut unuia dintr-acești frați ai Mei, prea mici, Mie Mi-ați făcut" (Matei 25, 37-40). Este un transfer plin de consecințe care ne invită să-L întâlnim pe Hristos în fiecare om, dincolo de mască, de nenumăratele dezechilibre și dezordini.

Fericitul Augustin, Episcopul Hipponei, scria că: „există două cetăți, diferite și opuse (...) în care unii trăiesc după legile oamenilor și ceilalți după Dumnezeu (...). Or, dacă omul trăiește după om și nu după Dumnezeu, este asemenea diavolului" (*De Civitate Dei*, XIV, 6). Omul nu poate să slujească în același timp la doi domni; cel ce nu aduce jertfă lui Dumnezeu, nu aduce cântare slavei Sale, jertfește idolilor pe care și-i inventează, fie ei consumul fără limită, banul, erotismul, violența, drogurile mereu mai numeroase, atitudini prădalnice puse exclusiv în serviciul plăcerii egoiste". Omul căzut, care se leapădă de Hristos venit ca „să-l ridice" rămâne supus istoriei, activității economice, formă clară de aservire și amăgire de care Evanghelia ne cheamă să ne eliberăm. Inserarea persoanei în istorie se face prin trup, care lucrează acte de viață sau de moarte. Hrănirea „din lumea" contaminată de moarte te condamnă să rămâi într-o stare de stricăciune. Dar, „dacă este cineva în Hristos, este făptură nouă: cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi" (2 Corinteni 5,17).

Chip de lumină

Dumnezeu S-a făcut om pentru ca omul să-I contemple Fața în orice față omenească. Rugăciunea desăvârșită caută prezența lui Hristos și o recunoaște în fiecare ființă umană. Unica imagine a lui Hristos este icoana, dar ele sunt nenumărate, ceea ce vrea să spună că orice față omenească este și o icoană a lui Hristos. Atitudinea rugătoare o descoperă (P. Evdokimov, *Les âges de la vie spirituelle*, DDB, 1980, p.192).

Orice reprezentare a chipului omenesc este ridicată sau tinde să se înalțe până la chipul lui Hristos și obține această posibilitate prin puterea venirii pe pământ a lui Hristos, prin

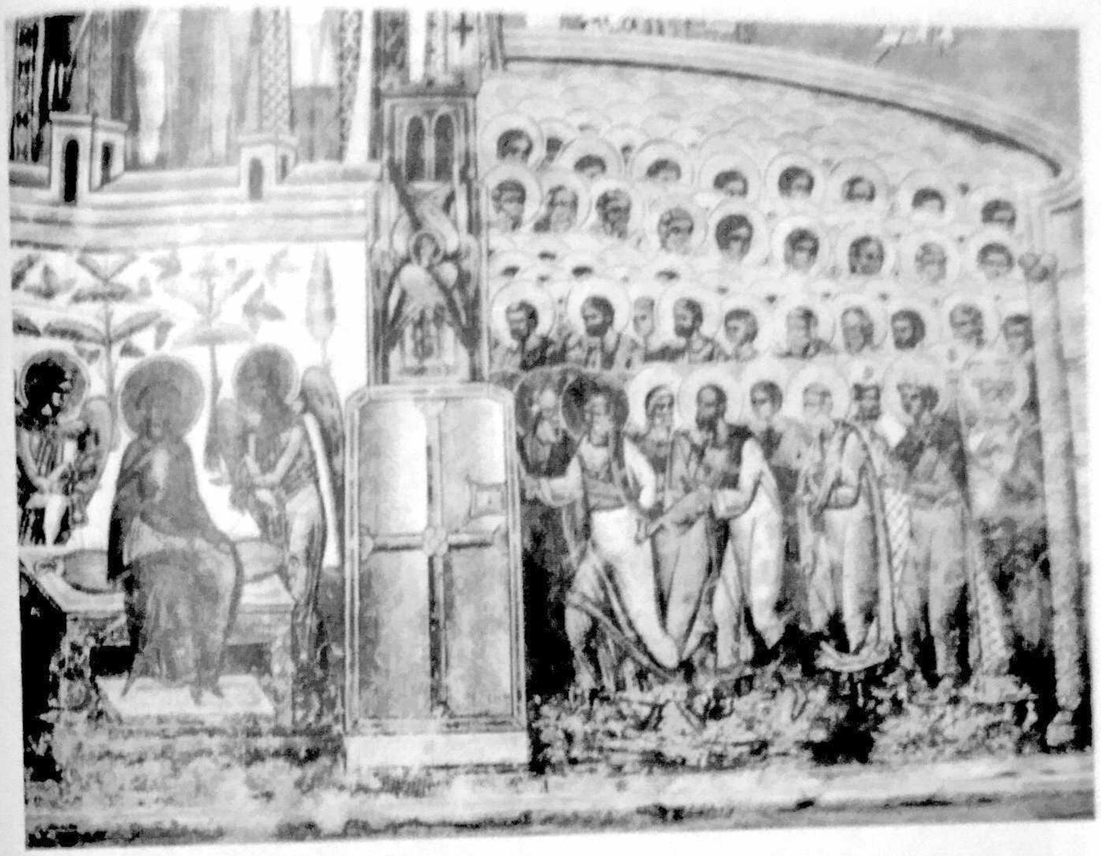

78. ***Intrarea Drepților în Rai unde stă Maica Domnului însoțită de Arhanghelii Mihail și Gavriil*** – detaliu dintr-o frescă din 1547, Biserica Sfântul Gheorghe, Mânăstirea Voroneț, Moldova, România.

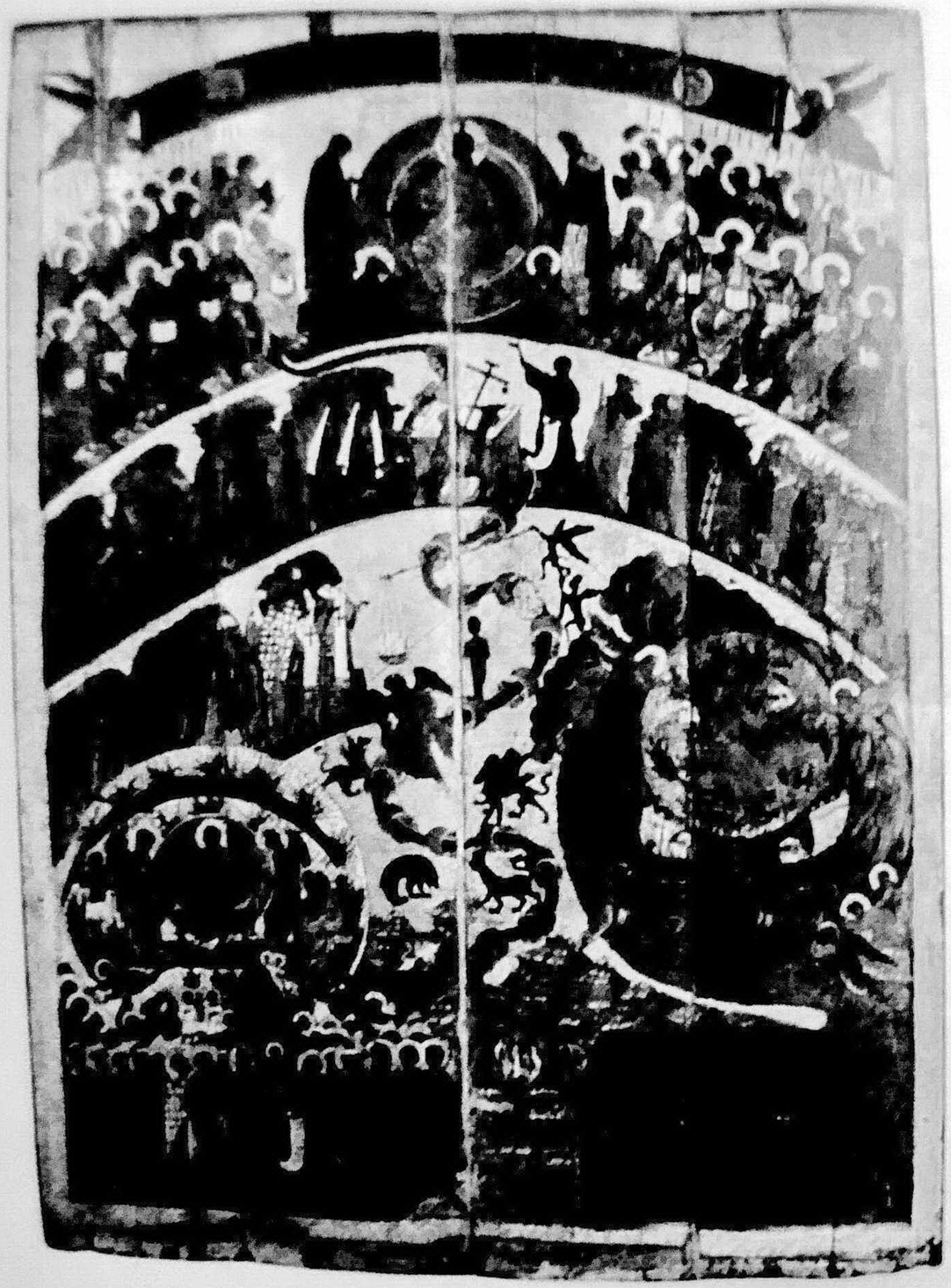

79. *Judecata de apoi* – icoană din prima jumătate a secolului al XVI–lea. Muzeul Hermitage, Sankt–Petersburg.

puterea lui Dumnezeu făcut Om (Moine G. Krug, *Carnets d'un peintre d'icônes*, L'Age d'Homme, p.39).

Creat „după chipul lui Dumnezeu", omul poate, în timpul transfigurat, să-și realizeze destinul și să ajungă „la asemănarea" cu Dumnezeu. După cum Hristos este chipul Tatălui, omul devine chipul lui Hristos prin Duhul Sfânt, căci „Cuvântul s-a făcut trup ca noi să putem primi Duhul" (Sfântul Atanasie din Alexandria, PG 26,996 C). Icoana nu face nimic altceva decât să reveleze omul în firea sa omenească restaurată, chipul curățit al celei de-a 8-a zi, ajuns la asemănarea cu Dumnezeu. Chemat să-l reflecte pe Dumnezeu, fiecare chip are vocația „să devină" icoană. În timpul serviciilor divine, diaconul sau preotul tămâiază fiecare credincios așa cum tămâiază icoanele.

Pavel îi îndeamnă pe creștinii din Colose: „Așadar, dacă ați înviat împreună cu Hristos, căutați cele de Sus, unde se află Hristos, șezând de-a dreapta lui Dumnezeu; cugetați cele de Sus, nu cele de pe pământ; căci voi ați murit și viața voastră este ascunsă cu Hristos întru Dumnezeu. Iar când Hristos, Care este viața voastră, Se va arăta, atunci și voi, împreună cu El, vă veți arăta întru slavă" (Coloseni 3,1-4). Hristos va reveni în deplina arătare a dumnezeirii Sale: „Dumnezeu strălucit va veni" (Ps. 49,3), nu așa cum a venit la Întrupare pentru a fi judecat, ci ca Judecător suprem și „drepții vor străluci ca soarele" (Matei 13,43).

A spune că Dumnezeu este lumină și că omul este după chipul lui Dumnezeu înseamnă că ființa umană, din momentul conceperii sale, deține în ea o potențialitate dumnezeiască, gata să se dezvolte și să crească până când va atinge deplina sa statură, aceea de „fiu al lui Dumnezeu" (Ioan 1,12). „Căci voia lui Dumnezeu aceasta este: sfințirea voastră" (1 Tesaloniceni 4,3), care nu este nimic altceva decât mântuirea și căutarea Luminii. Iată de ce lumina orbitoare a Învierii își primește întreaga semnificație în făgăduința venirii Duhului Sfânt, singurul Care face să curgă seva acestei Învieri. După cum grecii antici vedeau în soare inima lumii (*Kardia Kosmou*), Soarele nostru este Hristos, Lumina care ilumineză orice om și căldura care încălzește inima.

Dacă omul a căzut voind să fie mai degrabă după propriul său chip decât după cel al lui Dumnezeu, narcisismul și egoismul fac din om un individ „diabolizat", adică separat de ceilalți (de la „diabolos" - cel care separă) și nu o persoană în comuniune după modelul Sfintei Treimi. Și invers, omul *stavrofor* (purtător de Cruce) devine *pnevmatofor* (purtător de Duh Sfânt). Dezbrăcat de sine însuși, dezarmat, el nu-și mai are ochii fixați asupra sa; departe de Narcis și de idolatri, de acum înainte el este fundamental întors spre Dumnezeu, în Dumnezeu. El se dăruiește ca o jertfă plăcută, grâu nou dintr-un pământ nou, pe

care-l oferă împreună cu el, restaurat în funcțiunea sa de împărat-preot. Ființă liturgică devenită icoană, receptacul al Cuvântului transparent pentru lumina divină, el participă la transformarea lumii în icoană.

Fiecare față umană este ca partea unui tot care va fi chipul lui Hristos. Nu este „Adam" numele colectiv atribuit omenirii? Întinate în primul Adam, chipurile noastre sunt restaurate în Noul Adam Care ia chip omenesc. „Întreaga fire omenească, de la origini până la sfârșit, este deci un singur chip al Celui ce este" (Sfântul Grigorie de Nyssa, *Creația omului*, XVI, PG 44). Unitatea lui Hristos total îi face pe cei care-L urmează să trăiască dincolo de orice divizare, fie ea rasială, națională, culturală, socială sau de altă natură. Dacă Hristos produce o nouă creație îmbrăcând firea umană, Duhul Sfânt Se dăruiește oamenilor, care, la rândul lor, devin „dumnezei": „Lucrarea lui Hristos și cea a Duhului Sfânt sunt deci inseparabile: Hristos creează unitatea trupului Său mistic prin Duhul Sfânt (...) Care se comunică persoanelor umane prin Hristos" (Vl. Lossky, *Théologie mystique*, p. 163).

Sfântul Vasile cel Mare (†379) spune că originea omului „îl plasează pe acesta deasupra luminii, peste cer, peste aștrii, peste toate". Într-adevăr, spre deosebire de firmament, creat numai prin cuvânt dumnezeiesc, „Dumnezeu binevoiește să modeleze trupul nostru cu propriile Sale mâini", fără să recurgă la „Puterile care-L slujesc" (*Despre originea omului* II,2). De necrezut! Și cu toate acestea, Dumnezeu ne îndeamnă: „Fiți Sfinți, pentru că Eu sunt Sfânt" (I Petru 1,16). Invitația lui Pavel „să ajungem la starea bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății în Hristos" (Efeseni 4,13) corespunde îndumnezeirii despre care vorbesc atât de mult Părinții Bisericii. Omul își regăsește asemănarea cu Dumnezeu în trupul înduhovnicit al lui Hristos. „Noi toți, care suntem oameni, suntem după chipul lui Dumnezeu. Dar a fi după «asemănarea» Sa, aceasta nu aparține decât celor care, printr-o mare iubire, L-au asociat pe Dumnezeu la libertatea lor" (Sfântul Diadoh al Foticeii, *Capete gnostice* 4, SC 5 bis, p.86). Adevărații Sfinți sunt atleți duhovnicești care văd toate cu o privire înnoită, care percep firea intimă a ființelor și a lucrurilor, sensul profund al vieții. Cum remarcă foarte expresiv Paul Evdokimov, „tandrețea ontologică a marilor duhovnici (Sfântul Isaac, Sfântul Macarie) față de orice făptură, până și față de reptile și chiar până și față de demoni, este însoțită de o manieră iconografică de a contempla lumea, de a descoperi în ea, în transparență, gândirea divină" (*Théologie de la beauté*, p.55). Reflectări ale prezenței Duhului Sfânt în ei, acești Sfinți au strălucit de multe ori (precum Sfântul Serafim de la Sarov) în fața semenilor lor. Acestea fiind spuse, după cum dumnezeirea lui Hristos nu a fost recunoscută de contemporanii săi - vederea Transfigurării Sale rămânând

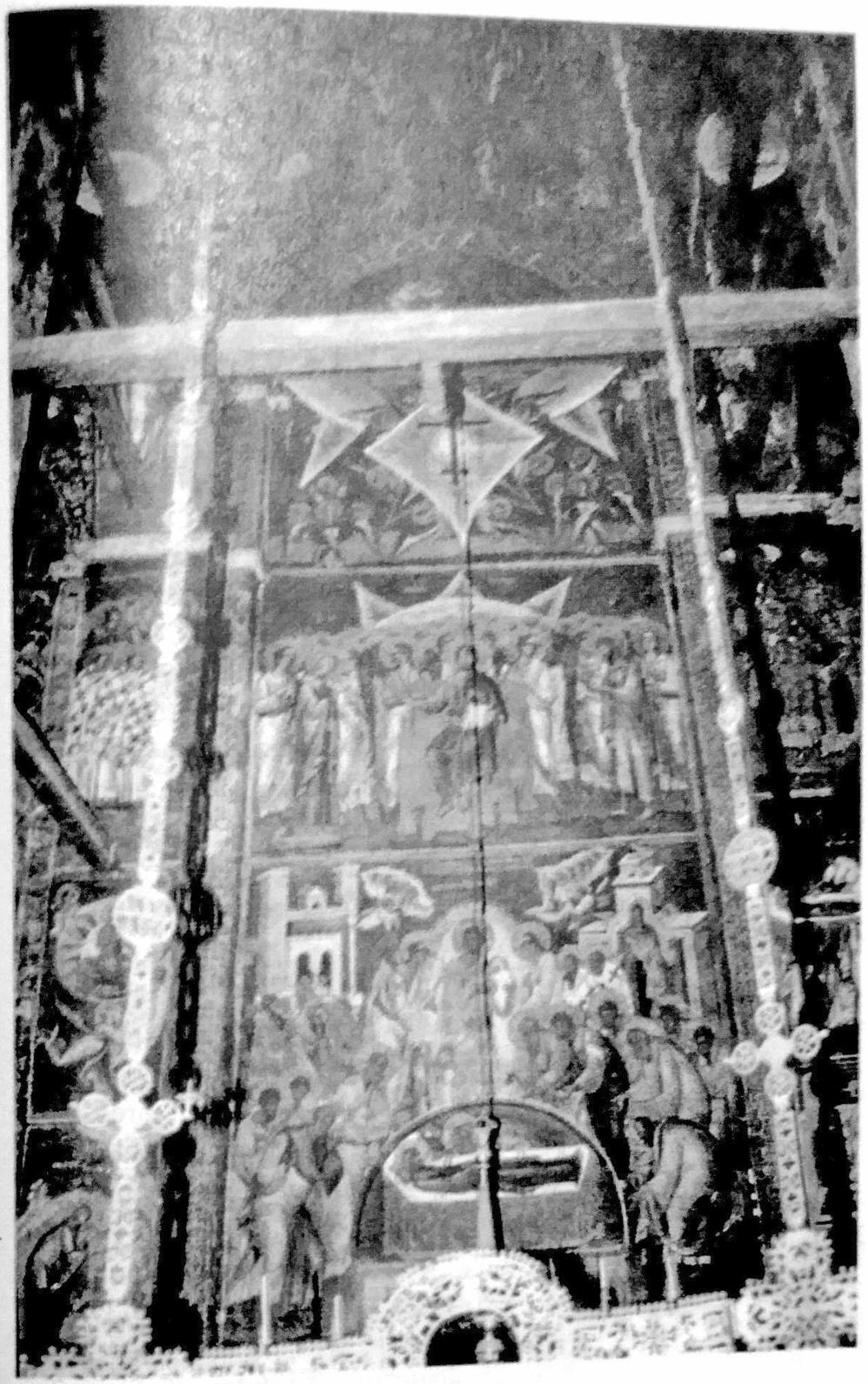

80. ***Judecata de apoi și Adormirea Maicii Domnului, Tâlharul cel bun și Patriarhii Avraam, Isaac și Iacob*** – frescă din mijlocul secolului al XIV–lea, Biserica Mânăstirii Decani, Serbia.

limitată la cei trei cei mai apropiați ucenici ai Săi - sfințenia numeroșilor oameni deja plini, aici pe pământ, de Duhul Sfânt, ca Sfântul Siluan Athonitul, a rămas și rămâne ignorată de cei din jurul lor.

În *Povestirile unui pelerin rus*, micuța capodoperă care vehiculează cu atâta fericire seva tradiției duhovnicești rusești, autorul anonim relatează cum, în drum spre Irkutsk, rostea fără încetare rugăciunea inimii. Atunci, spune el, „tot ceea ce mă înconjura, îmi apărea sub un aspect uluitor: arborii, fânețele, păsările, pământul, aerul, lumina, toate păreau a-mi spune că există pentru om, că dau mărturie despre dragostea lui Dumnezeu pentru om; toate se rugau, toate dădeau slavă lui Dumnezeu! Înțelegeam astfel ceea ce *Filocalia* numește «cunoașterea limbajului creației» și vedeam cum se poate conversa cu făpturile lui Dumnezeu" (*Récits d'un pèlerin russe*, 2e récit, tr. J. Laloy, Braconnière-Seuil, 1974, p.56-77).

În icoană nimic nu L-ar deosebi pe Hristos de ceilalți Sfinți dacă n-ar fi aureola cruciformă și uneori, în icoanele în care este reprezentat în slavă, mandorla. În ce-i privește pe cei adormiți, cultul nu lasă loc nici unei îndoieli: „Odihnește, Dumnezeule, pe robii Tăi, și-i așază în Rai, unde cetele Sfinților, Doamne, și dreptii ca luminătorii strălucesc; pe adormiții robii Tăi odihnește-i, trecându-le lor toate greșalele" (Sâmbăta morților, Utrenie, Binecuvântările..., glas 5).

În fața tentației de a reduce viața profundă a omului la domeniul intelectului și al emoțiilor, ca și când adevărata viață duhovnicească, ce este unire cu Dumnezeu, n-ar fi decât o amăgire, trebuie să primim Cuvintele: „și aceasta este viața veșnică: să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat" (Ioan 17,3). Scopul vieții este această cunoaștere sau iluminare. Lumina și Adevărul formează un cuplu inseparabil, căci nu putem găsi Calea fără lumină. „Lumina" și „Calea" sunt Hristos, dar în libertatea lui, omul alege între lumină (care cere un efort susținut) și întuneric. Sfântul Simeon Noul Teolog rezumă miezul problemei: „Cel ce este orb față de Unul este cu totul orb față de tot. Dar cel care-L vede pe Unul este în stare să contemple totul. El se abține să contemple totul și intră în contemplarea totului. Dar este în afara a ceea ce contemplă. Astfel, când este în Unul, vede totul. Și când este în toate nu vede nimic. Cel ce privește pe Unul se vede pe sine însuși și vede totul și pe toți prin Unul. Ascuns în Unul, el nu vede nimic din tot ce este în lume" (Chapitres pratiques et théologiques, 35, (1,51 și 52) în *Philocalie des Pères Neptiques*, Bellefontaine, 1984, p.111).

Datorită dezvoltării fiziologiei și psihologiei mai ales, interacțiunea suflet-trup nu mai este pusă la îndoială astăzi. Fiecare gând, pozitiv sau negativ, influențează mișcările trupului și invers. „Dacă cineva vrea să vadă lumina soarelui, trebuie, oricum, să-și curețe și să-și lumineze ochiul său, purificându-l

pentru a-l face aproape asemănător cu obiectul dorinței sale, ca printr-un ochi devenit astfel lumină, să poată vedea lumina soarelui; sau, dacă cineva vrea să vadă un oraș sau un ținut trebuie în mod necesar să meargă acolo" (Sfântul Atanasie din Alexandria, *Despre Întruparea Cuvântului*, 57,3, SC 199). Dumnezeu Își face lăcaș în inima curățită în căutarea frumuseții. Și, cum devenim ceea ce frecventăm, „sufletul care se apropie de Lumină devine, și el, lumină" (Sfântul Grigorie de Nyssa, *Omilia a V-a la Cântarea Cântărilor*, PG, 44, 868).

„Văzut de sus, un Sfânt este deja țesut în întregime din lumină; dar văzut de jos, el nu încetează niciodată să lupte" (P. Evdokimov, *Les âges de la vie spirituelle*, DDB, 1980, p.231). Această lumină ascunsă în inimile multor oameni va ieși cu putere la iveală în ziua Învierii de obște.

Ca o maree care urcă, afirmarea Învierii în Liturghia pascală se revarsă în valuri succesive într-o bucurie debordantă ce cuprinde întreaga ființă: *Christos anesti*! *Christus surrexit*! *Christos voskresse*! *Al Massiah kam*! *Le Christ est ressuscité*! Hristos a înviat!

Transfigurarea trupului și a cosmosului

În fața îndoielii care corupe astăzi vechile certitudini, în fața relativismului care încearcă să submineze orice noțiune de adevăr și a umanismului fără Dumnezeu care se rătăcește prin fundături în detrimentul omului, icoana autentică își mărturisește viziunea sa despre omul și lumea menite îndumnezeirii. Cât e de greu să vedem lumina Învierii dincolo de aparențe! Ne confruntăm, într-adevăr, zilnic cu urmările căderii, dramatice pentru lume, cădere care scapă analizei științifice prin natura sa spirituală. De asemenea, uneori riscăm să uităm că, Nou Adam cosmic în Care totul este chemat la Transfigurare și pnevmatizare, Hristos a murit pe Cruce pentru a distruge răul, suferința și mai ales moartea, „ultimul dușman" (1 Corinteni 15,26). Ca și Iosua, care L-a preînchipuit cândva, Iisus ne face să intrăm, *în* și *prin* Moartea și Învierea Sa, în sânul Pământului făgăduit.

Apostolul Petru scrie: „Dar noi așteptăm, potrivit făgăduințelor Lui, ceruri noi și pământ nou, în care locuiește dreptatea" (II Petru 3,13). Anunțarea unui cer nou și a unui pământ nou urcă deja până la profeția lui Amos (9,13) explicată în Apocalipsă: „Și am văzut cer nou și pământ nou (...) Și am auzit, din tron, un glas puternic care zicea: Iată, cortul lui Dumnezeu este cu oamenii și El va sălășlui cu ei și ei vor fi poporul Lui și Însuși Dumnezeu va fi cu ei. Și va șterge

81. ***Sfântul Siluan Athonitul*** – icoană recentă.

orice lacrimă din ochii lor și moarte nu va mai fi; nici plângere, nici strigăt, nici durere, nu vor mai fi, căci cele dintâi au trecut. Și Cel ce ședea pe tron a grăit: Iată, noi le facem pe toate" (Apocalipsa 21,1-5).

Întrebarea Fecioarei Maria către Îngerul Gavriil, venit să o anunțe că-L va naște pe Fiul Celui Preaînalt, ne vine în minte: „Cum va fi aceasta?" (Luca 1,34). Am cere prea mult dacă am vrea să și răspundem. Ceea ce știm, împreună cu Apostolul Pavel, este că „toată făptura împreună suspină și împreună are dureri până acum" și „așteaptă cu nerăbdare descoperirea fiilor lui Dumnezeu" (Romani 8,22 și 19): legătura intimă dintre destinul trupului omului și cel al lumii este cum nu se poate mai clară.

Omul care trăiește în Hristos, Noul Adam, devenind membru al Trupului cosmic al Celui Înviat, trup divino-uman, preamărit și Unul din Sfânta Treime, poartă lumea în el. În trupul Său înviat, care nu este dematerializat ci spiritualizat, Hristos antrenează trupul lumii. Dumnezeu-Om, desăvârșire ultimă a omului, trupul Său dă mărturie despre o metamorfoză în care Duhul pătrunzând toate, simțurile percep lumea divină. Ferice de simbolismul universal al oului purtător de sămânță gata să încolțească! Sămânța universului recreat este Hristos!

„Astăzi Hristos în muntele Taborului a schimbat firea lui Adam, luminând-o în chip de negrăit, cu dumnezeiască lucrare" (Praznicul Schimbării la Față, Vecernia mică, Stihiră, glas 2). Această Transfigurare la care oamenii sunt chemați privește în aceeași măsură și sufletul și trupul. „Prin Mâinile Tatălui, adică Fiul și Duhul, omul, nu o parte a omului, este cel care se face după chipul și după asemănarea lui Dumnezeu" (Sfântul Irineu al Lyonului, *Contra ereziilor*, V, 6,1). Omul nu este după chipul lui Dumnezeu numai în sufletul, ci și în trupul său, așa cum o afirmă cu putere Sfântul Grigorie Palama (PG col 1361 C), pentru că unitatea persoanei se fundamentează pe compusul suflet-trup. Suflet întrupat, omul participă la lumea materiei și a spiritului; este un microcosmos adunând în sine creația întreagă, cerească și pământească. Rezultă de aici că, atunci când sufletul se unește cu Dumnezeu, și trupul vehiculează la rândul său Duhul. Pe scurt, creștinul crede în reunificarea sufletului și a trupului, compus ontologic fundamental.

„Prin Învierea Ta, toate s-au umplut de lumină: și cerul și pământul și cele de dedesubt" (Canonul Învierii). Proaspăt apărută în icoana Nașterii, această lumină se arată la Schimbarea la Față, la Pogorârea la iad și până la Înălțare, când tot universul - cer, pământ, adâncuri - primește prezența lui Hristos. Și această iluminare rezumă istoria mântuirii, căci Înălțarea include eshatologia și Hristos va reveni la Parusie.

Învierea se opune ideii de stricăciune. Porțile iadului sunt definitiv sfărâmate și, chiar dacă forțele răului, neantul și moartea deja biruite, se mai arată o vreme, creația eliberată își regăsește sensul și unitatea sa profundă; opacizată prin păcat, materia își regăsește transparența și oamenii chipul, în Hristos. Chemarea pascală la bucurie răsună în cele patru zări ale lumii. Nu mai există nici o palmă de pământ unde să nu strălucească lumina Învierii, pe care numai o privire transfigurată o poate percepe.

În fidelitatea sa față de Tradiție, icoana arată epifania Formei, desăvârșirea sa cea mai adevărată. Căci ea deschide ochiul inimii pentru cunoașterea celor nevăzute, a scopului ultim al ființelor și al lucrurilor. Icoana pune sub semnul întrebării arta care, prin legătura sa cu materia și cu omul, joacă un rol de prim rang. Arta autentică tinde să exprime esențialul, vizează dincolo de realitatea perceptibilă. În acest sens, ea include o dimensiune eshatologică. Orice artist plin de o viziune metafizică despre lume îi poate vehicula ritmul și frumusețea, început de transfigurare a materiei.

Când Dostoievski declară că „frumusețea va mântui lumea", se referă la frumusețea duhovnicească, lăuntricul. Aceasta este frumusețea pe care trebuie s-o promoveze artistul, și nu frumusețea iluzorie, seducătoare, care, confundată cu estetismul, nu are nimic ontologic și rămâne străină de adevăr și de bine. Departe de a readuce creația la Creator, așa cum ar voi-o vocația sa, artistul prizonier al acestei „frumuseți a diavolului" construiește viței de aur și aduce jertfe idolatriei. Arta autentică, dimpotrivă, este în slujba Frumuseții și nu creează o frumusețe artificială. În măsura în care se adresează adâncurilor ființei, ajunge în mod firesc să vorbească de „sfințenie". Aceasta din urmă implică într-adevăr armonie, refuzul oricărei forme de dezintegrare care este păcatul, duhoare și diformitate a sufletului. Pentru că Învierea constituie evenimentul unic ce dă un sens luptei omului, arta traversată de un suflu resurecțional dă mărturie despre cosmosul restaurat. Inima atinsă de această frumusețe teofanică ajunge în mod firesc la contemplarea tainei. „Căci pentru Omul cel Nou a fost făcută firea omului așa cum a fost ea la început; mintea și dorința au fost făcute pentru El: și gândirea am primit-o pentru a-L cunoaște pe Hristos, dorința pentru a alerga spre El, și memoria pentru a-L purta, pentru că El era arhetipul pentru cei pe care i-a creat. Căci nu Adam cel vechi este modelul pentru Adam cel Nou, ci Noul Adam a fost modelul celui vechi" (Sfântul Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, 2, PG 150, 680 A).

Istoria omenirii mărturisește despre strânsa legătură dintre altar și artă, dintre cult și cultură. Uitarea acestei legături explică sărăcirea producției artistice actuale, în ciuda creșterii cantitative pe care n-o putem nega. Și nu pentru că arta

ar trebui să fie subordonată cultului, cum a și fost cazul, ci, liberă și dezinteresată, ar trebui să trimită din nou la Bine, la Iubirea arătată în creația întreagă, la armonia regăsită prin Învierea lui Hristos Care distruge răul și urâțenia în același elan de inspirație.

Omul nu-și atinge deplina statură decât în măsura în care își realizează scopul, care este îndumnezeirea (*theosis*) sau primirea Duhului. De aici rezultă că lumea va fi mai umană pe măsură ce tot mai mulți bărbați și femei vor trăi în Hristos, Îl vor căuta neobosit, cu toată ființa lor, așa cum unii oameni o fac - uneori fără să știe că este El – pretutindeni.

„De va strica cineva templul lui Dumnezeu, îl va strica Dumnezeu pe el pentru că sfânt este Templul lui Dumnezeu, care sunteți voi" (I Corinteni 3,17). Ce distanță față de jocul platonic de cuvinte soma-sema (trup-mormânt) care, departe de a vedea în trup un receptacul al Duhului, vede un mormânt-închisoare.

Lupta pentru integritatea omului ne readuce la icoană. În fața erotismului omniprezent unde trupul idolatrizat exercită o seducție asupra simțurilor pervertite, față de trupul redus la dimensiunea unui simplu „obiect" de plăcere și de satisfacere care nu mai are nimic omenesc, icoana dă mărturie despre „persoană", despre trupul pnevmatizat, despre un trup cu simțurile deschise spre Duhul. Violul inimilor care urmează violului trupurilor – chiar dacă acesta nu depășește stadiul gândirii – contrastează cu icoana care este comuniune. Aceasta este, în cele din urmă, atitudinea prădalnică a omului la toate nivelele, pe care icoana o invită să se convertească în singurul tip de relație autentică, care este de natura comuniunii. Participând deodată la lumea spirituală și la cea sensibilă, omul trebuie să vegheze la menținerea divino-omenității care nu este nici pură evaziune în spiritual, nici abandonare în seducția lumii sensibile, ci spiritualizare a ceea ce este material, în frunte cu trupul. Dezumanizarea crescândă a omului și a societății vine din ignorarea acestei divino-omenități.

Deveniți consubstanțiali în Hristos, interdependenți, oamenii sunt chemați la o viață adevărată după modelul comuniunii dintre Persoanele Sfintei Treimi. În Hristos nu există mântuire individuală și nici autonomie! Ca să recunoaștem în El capul trupului ale cărui mădulare suntem, este nevoie de un curent relațional, de o irigare cu același sânge, pentru că suferința, căderea sau ridicarea unui membru îi privește pe toți ceilalți; unitatea oamenilor nu se poate realiza decât în Hristos. Învierea Sa ne dă puterea să iertăm vrăjmașilor noștri, să întindem mâna celor care nu ne sunt simpatici în mod firesc, să iubim cu o iubire dezinteresată. Ura, disprețul și indiferența frecvent observate în zilele noastre

82. ***Judecata de apoi și Maica Domnului pe tron între cei doi Arhangheli*** – frescă 1643, peretele de est al vechii trapeze din Mânăstirea Backovo, Bulgaria.

sunt produsul acestei pierderi a sensului, care-l reduce pe om la nivelul obiectelor și-l depersonalizează.

Dacă am supune astăzi Pământul unui examen medical, am constata cu groază - în mai multe locuri - că pielea lui e jupuită, că trupul său e otrăvit, plămânii arși, sângele și diversele secreții secate. Putem fi până într-atât de orbi, încât să nu înțelegem că starea pământului reflectă starea minții și a inimii omului? Mai înțelepți decât noi, aztecii spuneau de multe ori că pământul devine ceea ce devin oamenii! Profanarea naturii merge mână în mână cu reducerea persoanei umane la starea de individ, profanare a ceea ce este mai sfânt în el.

În cartea sa cu ton profetic, *Sauver la création*, Patriarhul Ignatie al IV-lea al Antiohiei avertizează: „Dacă natura nu este transfigurată, se desfigurează. Astăzi suntem amenințați și de «barbarie» și de sinuciderea speciei" (DDB 1989, p.19). Cum să vorbești de transfigurarea noii creații fără să te gândești la salvarea naturii și a mediului înconjurător? Fiecare agresiune împotriva mediului natural, care dezvăluie pofta noastră de a prăda, contrazice acest destin pe care îl chemăm din toate puterile noastre și contribuim să-l instaurăm cu faptele noastre. Negarea sau ignorarea vocației divine a omului aduce după sine cele mai grave dezechilibre personale și sociale, divide în loc să unească, dezorientează cele mai nobile eforturi din toate domeniile. Refuzul lui Dumnezeu duce în mod inexorabil la pactul de supunere față de «fiară». Decăzut, omul rătăcit nu mai știe să folosească pământul decât prădându-l, pentru că, în frenezia sa de a poseda și de a simți plăcere, a pierdut orice discernământ al «Adevărului» care este Cel Înviat. La celălalt capăt, omul înălțat, hristofor, face din relația sa cu întreaga creație o permanentă Euharistie.

În prelungirea Vechiului Testament unde „a zis Domnul către Avram: Ieși din pământul tău, din neamul tău și din casa tatălui tău și vino în pământul pe care ți-l voi arăta Eu" (Facere 12,1), Iisus îi invită pe ucenicii Săi să se lepede de lume. A-L urma presupune o răsturnare de valori, o cale diferită de cea a lumii care proslăvește verbul *a avea* sub toate formele: bani, putere, consum și proprietate cu tot alaiul ei de patimi: ambiție, lăcomie, invidie, împietrire a inimii! În fața lumii care idolatrizează bogăția, Iisus ne învață să ne apărăm de acumularea de bunuri (Matei 6, 19) și propovăduiește lepădarea, uitarea de sine, dăruirea de sine: „Fericiți voi cei săraci, că a voastră este Împărăția lui Dumnezeu" (Luca 6,20). Trebuie să recitim episodul ispitirii în pustia Carantaniei (Matei 4, 1-11) unde stăpânitorul acestei lumi recurge la instinctul de posesiune pe care Iisus îl condamnă cu fermitate. Orice formă de lăcomie fiind mai întâi în ordinea mentală, înțelegem mai bine efortul ascetic al marilor înduhovniciți care constă în coborârea minții în inima convertită.

83. *Judecata de apoi* – icoană din secolul al XVI–lea, provine din satul Polana. Muzeul național, Cracovia. (Fotografia muzeului)

Așa cum comportamentul rău, pierderea armoniei și uneori dezintegrarea omului o aduce pe cea a lumii, tot așa omul hristificat poate fecunda și impregna cultura, știința, întregul ansamblu al datului omenesc. Auditorul vizat de Dostoievski în cuvintele care urmează pare a se mări pe zi ce trece:

> Voi, care-L negați pe Dumnezeu și pe Hristos, nici măcar nu v-ați gândit că, fără Hristos, totul ar fi, în lume, întinat și viciat. Îl judecați pe Hristos și-L destituiți pe Dumnezeu; dar voi înșivă ce exemplu oferiți? Sunteți destul de meschini, de desfrânați, de lacomi și de pretențioși! Eliminându-L pe Hristos, eliminați din omenire idealul frumuseții și al binelui, le faceți inaccesibile. Căci Hristos tocmai pentru aceasta a venit: ca omenirea să știe și să recunoască faptul că un suflet omenesc adevărat poate să apară în această stare cerească, în fapt, în trup, și nu numai în vise sau idealuri – că este firesc și posibil. Ucenicii lui Hristos au declarat că acest trup radios este dumnezeiesc, au mărturisit în cele mai crude chinuri fericirea de a purta în ei acest trup, de a imita desăvârșirea acestei atitudini și de a crede în Hristos Cel Întrupat (*Carnets des Démons*, Belov An VI, 281, 155. În *Pléiade*, p. 897, Gallimard 1982).

Biserica Ortodoxă dedică cea de a 5-a Duminică a Postului Mare Sfintei Maria Egipteanca, această femeie care pune capăt unei vieți de desfrâu ca să redevină templu al Duhului Sfânt. Lui Hristos nu-i plac răufăcătorii și prostituatele; El este prietenul celor care, depunând armele vechi, carnale, animalice și psihice, se re-întorc spre El, gata să o ia de la început printr-o înduhovnicire a simțurilor, a corpului și a minții. Omul se naște pentru viață când crede cu adevărat în Înviere. În loc să sfârșească în moarte, venirea în lume duce din această clipă spre viața veșnică. Precum nenumărate lumânări se aprind de la un singur foc, tot așa trupurile mădularelor lui Hristos vor fi ce este Hristos" (Pseudo-Macarie, *Omilia* 15, 38. PG 34, 602).

„Întâiul-Născut din morți" (Col. 1,18), Iisus confirmă învierea morților în răspunsul pe care-l dă saducheilor veniți să-L ispitească (Marcu 12, 18-27). După Iov care strigă: „din trupul meu voi vedea pe Dumnezeu" (Iov 19,25), Biserica primară se fundamentează pe această credință în învierea morților. E suficient să parcurgem catacombele, atenți la inscripții, pentru a ne convinge. Toate exprimă bucuria, certitudinea vieții veșnice. În ajunul martiriului său, Sfântul Ignatie al Antiohiei scrie romanilor: „Îl caut pe Cel ce a murit pentru noi; îl doresc pe Cel ce a înviat pentru noi" (*Ad Romanos* C,VI). În romanul său *Frații Karamazov*, Dostoievski declanșează un dialog între Alioșa și copiii care-l întreabă despre Învierea de apoi.

> – Karamazov! strigă Kolia, este adevărat ce spune religia, că vom învia din morți și ne vom vedea iarăși unii pe alții, toți, și Iliușa?
> – Sigur că da, vom învia, ne vom vedea din nou, ne vom povesti cu bucurie tot ce s-a

întâmplat, răspunse Alioșa cu însuflețire, deși zâmbind (Épilogue, Pléiade, p. 810, Gallimard 1982).

Să întrebăm încă o dată textele liturgice despre credința Bisericii: „Hristos a înviat, dezlegând din legături pe Adam cel întâi zidit și sfărâmând tăria iadului. Îndrăzniți toți morții, că s-a omorât moartea, s-a prădat iadul împreună cu ea și a luat Împărăția Hristos, Cel ce S-a răstignit și a înviat. Acesta ne-a dăruit nouă nestricăciunea trupului; Acesta ne va scula pe noi și ne va dărui învierea și de slava aceea va învrednici, cu veselie, pe toți câți cu credință neabătută au crezut într-Însul cu căldură" (Sâmbăta morților, Laude, glasul 8)

La sfârșitul veacurilor, la Judecata de obște, vor învia în trupul lor atât cei buni cât și cei răi. Vom avea, după fericita expresie a lui René Habachi, „trupul sufletului nostru" (*Le transgresseur*, DDB, 1984, p, 108). Ce va fi cu cei care L-au renegat pe Hristos, care au renunțat, din indolență, să și-L apropie în timpul vieții lor? Pentru cine și-o pune, aceasta este o întrebare crucială! S-a dezvoltat o iconografie foarte bogată pe baza profeției lui Daniel: „au fost așezate scaune, și S-a așezat Cel vechi de zile (...) Un râu de foc se vărsa și ieșea din El" (Daniel 7,9-10) și a textelor neo-testamentare (Matei 13, 40-41; Ioan 5,28-29 și Apocalipsa 20, 10, 14-15).

Starețul Sofronie, fiul spiritual al Sfântului Siluan Athonitul, ne spunea într-o zi că toți oamenii vor plânge când va veni Hristos în slavă. Marii purtători de Duh cer într-adevăr darul lacrimilor căci Hristos așteaptă convertirea noastră, răspunsul nostru la „iubirea Lui nebună".

Aștept învierea morților și viața veacului ce va să fie! (Crezul de la Niceea).
Fraților, despre cei ce au adormit, nu voim să fiți în neștiință, ca să nu vă întristați, ca ceilalți, care nu au nădejde, pentru că de credem că Iisus a murit și a înviat, tot așa credem că Dumnezeu, pe cei adormiți întru Iisus, îi va aduce împreună cu El (1 Tesaloniceni 4,13-14).
Cel ce cu mâna din neființă m-ai zidit și cu chipul Tău cel dumnezeiesc m-ai cinstit, iar pentru călcarea poruncii iarăși m-ai întors în pământ, din care am fost luat, la cel după asemănare mă ridică, cu frumusețea cea dintâi iarăși împodobindu-mă (Sâmbăta morților, Utrenia, Binecuvântările, glas 5).
Pentru noi, cea de a doua Venire nu este doar înfricoșătoare pentru că vine ca Judecător, ci și luminoasă, pentru că vine în Slavă, și pentru că aceasta este slava lumii și împlinirea întregii creații. Starea proslăvită, proprie trupului înviat al lui Hristos, se comunică prin El întregii creații - și va apărea cer nou și pământ nou - transfigurate și înviate cu Hristos și firea lui umană (Serge Bulgakov, *L'Orthodoxie*, L'Age d'Homme, 1980, p. 206).

Dacă ni se pare importantă nemurirea, învierea trebuie să ne fascineze. Această credință în învierea trupului și în viața veșnică exclude chiar și ideea unui ciclu de renașteri proprie învățăturii hinduiste despre reîncarnare. Credem totuși că noțiunea de trup mistic al lui Hristos depășește cu mult barierele

impuse de semenii noștri și că oamenii drepți aparținând altor tradiții îl pot întâlni pe Hristos într-un alt fel. Să nu fixăm noi limite Întrupării și iubirii lui Dumnezeu! Biserica este fără nici o îndoială mai mare decât ne imaginăm noi și sunt mulți oameni botezați în Duhul.

Desigur, Biserica, trupul lui Hristos, distribuie seva, dă apă vie celor care vin să-și potolească setea. „În această unire fără amestecare în Hristos a firii create cu cea necreată, creația se întemeiază în trupul Domnului, se întrepătrunde tainic, se transfigurează, devine și trăiește ca Trup al lui Hristos" (P. Nellas, op.cit., p. 116). Calchiat pe trupul „pnevmatizat" al omului, trupul lumii devine la rândul lui icoană, prezență și „trecere". Cum o spunea de vrednică pomenire Patriarhul Athenagoras: „Învierea nu este o reînsuflețire a trupului, ci începutul transfigurării pământului." (O. Clément, *Dialogues avec le Patriarche Athénagoras*, Fayard, 1976, p. 141).

Cei "înviați"

7

Poate cineva să fie creștin fără Hristos, fără a avea o experiență personală cu El? Nu este creștinul chiar cineva care vede cum i se întipărește progresiv în adâncul ființei sale un chip, Chipul Celui Înviat Care face din celelalte chipuri fii ai Noului Adam? Nu ajunge să spunem că vom învia într-o zi, căci suntem deja înviați dacă suntem cu adevărat creștini. Cum scrie autorul anonim al Epistolei către Diognet (sec. al II-lea): „Creștinii nu se deosebesc de ceilalți oameni nici după țară, nici după limbă, nici după veșminte. (...) Ei sunt din lume, dar nu trăiesc după rânduiala lumii. Își petrec viața pe pământ, dar sunt cetățeni ai cerului. Ascultă de legile existente, dar felul lor de a trăi depășește cu mult aceste legi. Ei iubesc oamenii, dar sunt persecutați. Nu sunt înțeleși, sunt condamnați. (...) Sunt insultați și ei binecuvintează. (...) Într-un cuvânt, creștinii sunt în lume ceea ce este sufletul pentru trup. Sufletul este răspândit în toate mădularele trupului, ca și creștinii în lume" (SC 33, p.62 și 64). Minunat portret al creștinului pe care Sfinții Părinți purtători de Dumnezeu ca Sfântul Isaac Sirul și Ioan Gură de Aur au știut să-l completeze cu multă putere și pertinență:

> Socotește că toți oamenii, fie ei evrei, necredincioși sau ucigași de oameni, sunt egali în bine și cinste și că prin firea sa fiecare este fratele tău, chiar dacă, fără să o știe, s-a rătăcit departe de adevăr (Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte ascetice*, 23).
>
> Hristos ne-a lăsat pe pământ ca să răspândim lumina (...), ca să fim aluatul (...), ca să fim adulți printre copii, duhovnicești printre cei trupești, semințe care să aducă multe roade. Faptele înlocuiesc cu mult folos cuvintele. N-ar mai exista păgâni dacă noi ne-am comporta ca niște adevărați creștini (Ioan Gură de Aur, *Omilii la Epistola I-a către Timotei*, 10,3).

S-ar putea trage de aici concluzia că laicizarea progresivă a societății noastre decurge din necredința creștinilor? „Voi sunteți sarea pământului; dacă sarea se va strica, cu ce se va săra?" (Matei 5,13). Puritatea credinței condiționează puritatea vieții: *lex credendi, lex vivendi*! Dar când imaginea exprimă credința, nu se poate acomoda cu aproximația, defecțiunea, falsul sau cu ceea ce contrazice adevărul: *lex videndi, lex credendi, lex orandi, lex vivendi*, și invers! Dacă imaginile noastre nu exprimă o prezență, dacă transcendența nu o locuiesc, vor favoriza indiferența, în multe cazuri devenind chiar focare propagatoare de germeni de ateism, pentru că am voalat, am alterat, am pastișat trăsăturile divino-umane ale Celui Înviat.

Sfântul Apostol Pavel este foarte categoric: „Pentru mine viața este Hristos". În ce ne privește, noi suntem niște „înviați" când trăim în unirune cu Hristos, devenind totodată oglinda Sa și transparenți lucrării Lui. Altfel spus, a fi înviat nu înseamnă să ai sentimente de vanitate sau superioritate. Dimpotrivă, fiecare pas spre Lumină aduce cu sine o tot mai mare conștientizare a propriilor opacități, slăbiciuni și neputințe. Nu e vorba nici de un complex de inferioritate, nici de superioritate, ci de încrederea mereu reînnoită în Cel ce ne ridică. A fi înviat, înseamnă să devii conștient de o lentă transformare lăuntrică, de o viață orientată spre un scop definit, de o ancorare nezdruncinată în ciuda poticnirilor. Înseamnă să mărturisești că Dumnezeu este de acum prezent în fiecare colțișor al cosmosului, că fiecare tragedie devine purtătoare de sens. Înseamnă a refuza orice formă de compromis și de acomodare cu situațiile de moarte spirituală care ne înconjoară. Este, când este, o situație puțin confortabilă, dar adevărata viață la care este chemată Creația se dobândește în bătălia cosmică pe care omul o duce în inima lui.

Bolnav de păcat, care este îndepărtarea și refuzul lui Dumnezeu, omul nu se poate vindeca atâta vreme cât finalitatea sa îi rămâne ascunsă. În fața frecventei uitări a legăturii intrinseci dintre moarte și păcat, trebuie să reamintim că moartea este vrăjmașul care trebuie biruit; că Hristos a murit tocmai pentru a birui moartea. De acum, viața duhovnicească poate să curgă și trupurile noastre să fie vii; „și moarte nu va mai fi" (Apocalipsa 21,4). Icoana Coborârii la iad actualizează acest lucru, inaugurează viitorul. Ca «trecere», Paștile implică instaurarea unui nou stil de viață în care mai bine este a da decât a lua. Valorile lumii căzute cedează locul unei noi perceperi a realității, printr-o viziune a învierii care este cea a icoanei și a perspectivei sale inversate. Adeziunea la Hristos, care este diafană, transparentă, comuniune desăvârșită, înseamnă adeziune la Lumină, la tot ce este El; trebuie așadar să luptăm împotriva a tot ce-L ecranează în noi. Orbirea spirituală ne împiedică într-adevăr să vedem că lumina Celui Înviat străbate deja întregul cosmos.

Tot ce „ați făcut unuia dintr-acești frați ai Mei prea mici Mie Mi-ați făcut". Acest cuvânt al lui Hristos la Judecata de apoi face din iubire criteriul suprem al vieții duhovnicești. De aici, insistența Sfântului Apostol Pavel: „câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați îmbrăcat. Nu mai este iudeu, nici elin; nu mai este nici rob nici liber; nu mai este parte bărbătească și parte femeiască, pentru că voi toți una sunteți în Iisus Hristos" (Galateni 3, 27-28). Voi „v-ați dezbrăcat de omul cel vechi, dimpreună cu faptele lui, și v-ați îmbrăcat cu cel nou, care se înnoiește, spre deplină cunoștință, după chipul Celui ce l-a zidit" (Coloseni 3, 9-10). Această prezență a lui Hristos în fiecare om marcat de foame și suferință

84. *Coborârea la iad* – detaliu, icoană recentă pictată în Rusia.

(Matei 25,35-45) ne interpelează în cel mai înalt grad. „Cine iubește pe fratele său rămâne în lumină și sminteală nu este în el. Iar cine urăște pe fratele său este în întuneric" (1 Ioan 2,10-11). Criteriu de apartenență reală la Hristos Care ne cere să nu judecăm (Matei 7,1), iubirea de aproapele este ultima treaptă a scării Raiului! Sfântul Isaac Sirul scrie că celui cu inima curată toți oamenii îi par buni și nu vede la ei nici o pată și nici o întinăciune (*Cuvinte ascetice*, 85). Dacă lucrurile pot fi profanate, ele nu pot fi niciodată profane, căci Duhul creator al lui Dumnezeu le umple pe toate. Buna mireasmă răspândită de oamenii purtători de Hristos atrage animalele sălbatice și le dă pace oamenilor tiranizați de rău. Înțelegem mai bine de aici de ce orice revoluție care nu este duhovnicească, deci metanoia, nu face altceva decât să schimbe rolurile, cel oprimat devenind noul opresor.

Creștinismul vede în om o ființă căzută, dar și o făptură chemată la îndumnezeire. Antinomie a josniciei și a înălțării supreme atât de bine oglindită în textele sacre:

> Cu moartea pe moarte călcând (Troparul Învierii).
> S-a smerit pe Sine, ascultător făcându-Se până la moarte, și încă moarte de cruce! Pentru aceea, și Dumnezeu L-a preaînălțat și I-a dăruit Lui nume, care este mai presus de orice nume (Filipeni 2,8-9).
> Chipul slavei Tale celei negrăite sunt, deși port rănile păcatelor; miluiește zidirea Ta, Stăpâne, și o curățește cu îndurarea Ta; și moștenirea cea dorită dăruiește-mi, făcându-mă pe mine iarăși cetățean al Raiului (Sâmbăta morților, Binecuvântări... glas 5).

Împotriva voinței de autoîndumnezeire care este orgoliul, suntem chemați la o îndumnezeire prin moarte-înviere. „Strâmtă este poarta și îngustă este calea care duce la viață" (Matei 7,14). Or, drumul lui Hristos trece printr-o purificare de imaginile și de gândurile care întunecă mintea, o dezrădăcinare a patimilor care ne înlănțuie, abandonarea hainelor de piele (Facerea 3,21). Responsabili fiind, trebuie fără încetare să ne hotărâm pentru lumea aceasta sau pentru cealaltă. Fericirile ne cheamă la o lepădare de sine lăuntrică. Părăsind lumea pentru a se retrage în pustie, Sfinții monahi din Egiptul primelor secole n-au făcut altceva decât să urmeze chemarea lui Hristos la lepădarea de toate, ceea ce deșertul cere la toate nivelurile. Împărăția stăpânitorului acestei lumi, pe care l-am învins deja, chiar dacă se mai manifestă încă un timp, proslăvește puterea și iluzia în multiplele ei forme. Alegerea lui Hristos aduce după sine neînțelegere din partea celor din jur, respingeri, nenumărate sfâșieri în viața de zi cu zi și până în inima comunităților creștine. Așa cum trupul lui Hristos, împuns cu sulița și străpuns de cuie, de acum nu mai poate fi rănit și nu mai poate muri, ucenicul credincios, chiar dacă suferă din punct de vedere fizic și

85. ***Scara Raiului*** – detaliu, frescă din secolul al XVI–lea, peretele de la nord al Bisericii Învierea, Mânăstirea Sucevița, Moldova, România.

86. *Vederea scării Raiului și viziunea călugărului Evloghie* – icoană din mijlocul secolului al XVI–lea, Novgorod. Muzeul rus, Sankt–Petersburg.

psihic, din punct de vedere mistic a înviat deja. Imnul Învierii devine strigătul inimii pentru cel care cunoaște durerea, care suferă în tăcere, cu privirile fixate pe icoana Mântuitorului. „Ieri m-am îngropat împreună cu Tine, Hristoase, astăzi mă ridic împreună cu Tine, Cel ce ai înviat. Răstignitu-m-am ieri împreună cu Tine." Înviați cu Hristos, primim forța să murim cu El.

> În El ați și fost tăiați împrejur, cu tăiere împrejur nefăcută de mână, prin dezbrăcarea de trupul cărnii, întru tăierea împrejur a lui Hristos. Îngropați fiind împreună cu El prin Botez, cu El ați și înviat prin credința în lucrarea lui Dumnezeu, Cel ce L-a înviat pe El din morți (Col. 2,11-12).
>
> Paharul binecuvântării pe care-l binecuvântăm nu este, oare, împărtășirea cu sângele lui Hristos? Pâinea pe care o frângem nu este, oare, împărtășirea cu trupul lui Hristos? Că o pâine, un trup suntem cei mulți; căci toți ne împărtășim dintr-o pâine (1 Corinteni 10, 16-17).

Adevăratul nostru chip prinde formă în viața trăită în Hristos. De o fire cu Cel Înviat prin har, creștinul are vocația să devină icoana Sa. Redevenit preot al lumii, împărat și profet, el întrevede o deschidere nelimitată. A fi îmbrăcat în Hristos înseamnă a fi transformat de Duhul Sfânt, a deveni din ce în ce mai diafan. Este o transformare subtilă care scapă de cele mai multe ori omului trupesc, incapabil să priceapă lumea spirituală. De unde și disprețul general afișat față de ființele smerite, blânde, dezarmate. Extrema sensibilitate a Bisericii Ortodoxe față de Înviere este dublată de o sensibilitate la fel de mare față de iad, puternic ilustrată de coborârea lui Hristos acolo. Cuvântul lui Hristos adresat într-o zi Sfântului Siluan de la Athos (†1938) revelează legătura indisolubilă dintre micșorarea de sine și înălțare: „ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui!" Cât despre Sfântul Serafim de la Sarov, atât de venerat în zilele noastre, nu avem tendința să trecem sub tăcere cei patruzeci de ani de viață monastică, trăiți sub semnul crucii, în banalitatea cotidianului, ca să reținem doar ultimii opt ani impregnați de lumină?

> Oricine voiește să vină după Mine, (a) să se lepede de sine, (b) să-și ia crucea și (c) să-Mi urmeze Mie (Marcu 8, 34).
>
> Ce-i caracterizează pe cei care mănâncă pâinea și beau potirul Domnului? Să păstreze pururea în mintea lor amintirea Celui Care a murit și a înviat pentru noi. Și ce le este propriu celor ce păstrează o asemenea amintire? Să nu mai vieze loruși, ci Aceluia Care pentru ei a murit și a înviat (Sfântul Vasile cel Mare, *Reguli morale*, Concluzie).

Mai au creștinii ceva „de spus" lumii de astăzi? Ce au de spus în primul rând este „să fie". În condițiile actuale de distrugere a culturii creștine, de anticreștinism latent și ridicare a diverse spiritualități, viața creștinului devine cel mai bun martor al Învierii; ea întreabă și răspunde în același timp, distruge orice conformism și orice concesie cu spiritul vremii.

87. *Coborârea la iad* – detaliu, icoană pictată pe la 1502–1503, atelierul meșterului grec Dionysios, Catedrala Nașterii Maicii Domnului, Mănăstirea Therapont. Muzeul rus, Sankt-Petersburg.

Desigur, arta creștină a acestor ultime decenii ne pune o serie de întrebări. Arta pur și simplu nu s-a transformat într-o nouă religie? Muzeele care proliferează pe toate meridianele n-au devenit noile temple ale modernității? Apoi, certurile din sânul creștinătății nu maschează adevărata realitate?

În acord cu radicalismul Evangheliei, creștinul acceptă să nu fie supus capriciilor vremelnice ale modei; de unde și strângerea de inimă, tensiunea lăuntrică născută din despărțirea permanentă dintre *a voi* și *a face*. Omul smerit nu se gândește niciodată că este mântuit! Într-adevăr, drumul Împărăției este străjuit de două prăpăstii amețitoare: erezia și idolatria. Erezia cuvintelor, a imaginilor, a faptelor. Idolatria cu multiplele ei fețe, pe care societatea de consum nu face decât să o exacerbeze! Din punctul său de vedere, părintele monahilor, Sfântul Antonie cel Mare, spune: „Cel ce se nevoiește în tăcerea contemplativă în deșert a scăpat de trei feluri de lupte: prin auz, prin vedere, prin cuvânt. Îi mai rămâne doar o singură luptă de purtat: cea a inimii" (*Cuvintele Părinților pustiei*, PL 73). „Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu!" Pentru aceasta este foarte important să trăiești în „amintirea" Celui Înviat. Da, creștinismul implică o stare de tensiune, care nu este „relaxarea" meditațiilor orientale, care este și o sfâșiere după modelul lui Hristos pe cruce. Tensiune între astăzi și mâine; între vechi și nou, între lume și ceea ce nu este din lume, dintre ancorarea în timp și ieșirea din timp, dintre contemplare și prezența aproapelui, dintre lepădare și gestionarea bunurilor acestei lumi, dintre așteptarea lui Hristos și promovarea culturii. Învierea, Înălțarea și Pogorârea Sfântului Duh ne orientează comportamentul. Dacă Dumnezeu intră în timp ca să ne ajute pe noi să ieșim, o face nu pentru ca noi să ne sustragem istoriei, căci ar însemna să uităm Întruparea și realitatea umană. Nu, El ne deschide viața spre veșnicia care pătrunde timpul, îl transfigurează. Cât despre Cuvântul Creației, El este și cel al Întrupării, al Învierii și al Celei de a doua Veniri: „Eu sunt Alfa și Omega, începutul și sfârșitul" (Apocalipsa 21,6).

Hristos este totul pentru noi, cum o subliniază și Sfântul Ambrozie al Milanului: „Dacă vrei să-ți tămăduiești rana, El este medicul. Dacă arzi de febră, El este fântâna. Dacă ai nevoie de ajutor, El este puterea. Dacă te temi de moarte, El este viața. Dacă fugi de întuneric, El este lumina. Dacă ești flămând, El este hrana" (*Despre feciorie*). Și în contemporaneitatea ce caracterizează întreaga spiritualitate, autorul *Odelor lui Solomon* adaugă: „Domnul este oglinda noastră: deschideți ochii, priviți în El, învățați cum sunt chipurile voastre!" (Oda 13).

Chiar înainte de Patima și Învierea Sa, Iisus îi spune Martei: „Eu sunt învierea și viața; cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi. Și oricine

88. *Răstignirea* – frescă din 1183, grotele Mânăstirii Sfântul Neofit, Cipru.

trăiește și crede în Mine nu va muri în veac. Crezi Tu aceasta?" (Ioan, 11, 25-26). Aici e totul, credința te face să aderi! Dacă textele liturgice îl biciuiesc cu putere pe Arie ca propovăduitor al celei mai perverse gândiri, este pentru că negând identitatea de natură între Tatăl și Fiul nu face altceva decât să nege divino-umanitatea Fiului și deci să ne lipsească de orice posibilitate de îndumnezeire. La fel și cu Nestorie care neagă simultaneitatea lui „om adevărat și Dumnezeu adevărat".

În raport cu islamul, religie a transcendenței absolute în care omul merge spre Dumnezeu, un Dumnezeu milostiv dar impersonal, deci distant, creștinismul mărturisește o cale inversă: Dumnezeu este Cel ce vine spre om, intră în relație cu el. Prin comuniunea cu Hristos, Dumnezeu pătrunde în inima existenței noastre, ne înduhovnicește întreaga ființă. „Fără mine nu puteți face nimic" (Ioan 15, 5).

Imnul înălțat lui Hristos de un om chinuit emoționează. Astfel, acest extras dintr-o scrisoare a lui Dostoievski către Nathalie von Vizine, la ieșirea din temniță în anul 1854, spune următoarele:

> Despre mine vă pot spune că sunt un fiu al acestui veac, fiu al necredinței și al îndoielii până în ziua de astăzi, și încă voi mai fi – știu – până la mormânt. Câte suferințe înspăimântătoare nu m-a costat și mă costă și acum această sete de a crede, care e în sufletul meu cu atât mai mare cu cât sunt mai multe argumente contrare. Și totuși Dumnezeu îmi trimite uneori clipe în care sunt perfect liniștit: și în asemenea clipe am compus un Credo în care pentru mine totul e simplu și sfânt. Este un Credo simplu, iată-l: să crezi că nimic nu este mai frumos, mai profund, mai apropiat, mai rezonabil, mai puternic și mai perfect ca Hristos, și nu numai că nu este, dar – îmi spun cu iubire geloasă – că nici nu poate fi. Ba, mai mult, dacă cineva mi-ar dovedi că Hristos nu este adevărat și că adevărul este în afara lui Hristos, aș alege mai degrabă să rămân cu Hristos decât cu adevărul (În *Dostoïevski*, de Pierre Pascal, coll. «Les écrivains devant Dieu», p. 114, DDB, 1969).

În zorii celui de al doilea mileniu, este urgent să depășim aspectul moral al păcatului. Moralismul otrăvește cu adevărat mesajul creștin, țesut din iubire și libertate, fără constrângeri și legalisme. Hristos din Evanghelii îi arată tot timpul cu degetul pe fariseii dotați totuși cu un ridicat simț moral. De asemenea, este bine să evităm confuzia dintre viața religioasă și viața spirituală. Prima nu o presupune cu necesitate pe cea de a doua. Viața spirituală se sprijină fundamental pe iubirea adevărată, adică pe iubirea de vrăjmași; ea presupune să ne rugăm pentru ei și să le dorim binele din toată inima; „Cel ce rămâne în iubire rămâne în Dumnezeu și Dumnezeu rămâne întru el" (1Ioan 4, 16). „Voi sunteți prietenii Mei, dacă faceți ceea ce vă poruncesc" și „aceasta vă poruncesc: Să vă iubiți unul pe altul" (Ioan 15, 14 și 17).

Omul își împarte mai ușor averea decât persoana. Poate da mult fără să

89. ***Vedere parțială a trapezei cu ceata Îngerilor în jurul lui Hristos*** **– frescă din 1603, Mănăstirea** Dionysiou, Muntele Athos, Grecia.

90. ***Coborârea la iad*** – frescă, 1156, meșteri bizantini, Catedrala Schimbării la Față, Mănăstirea Mirozhsky, Pskov.

se dea vreodată pe sine. În lepădarea sa, săracul nu-și poate da, nu-și poate împărți decât «ființa». Într-o perspectivă evanghelică, bogatul evoluează la nivelul lui *a avea*, chinuit de frica mai mult sau mai puțin conștientă de a nu pierde ce are. Cel ce are un suflet de sărac așteaptă totul de la Dumnezeu; liber față de ființe și de lucruri, a biruit frica. O sensibilitate crescută față de Înviere îl ajută să depășească temerile, să treacă peste piedicile care-i stau în cale, piedici pe care le scoate în relief ispitirea lui Hristos în pustie: supunerea față de simțuri, spiritul de dominare, auto-idolatria. În fața defetismului actual, în care riscăm să sucombăm uneori, trebuie să reafirmăm că Hristos este Viața. Numai El a biruit moartea. El a venit ca să regenereze omul, să-l reașeze în demnitatea sa cea dintâi, să-l elibereze de orice teamă și alienare. Departe de a ne lăsa în integrismul atât de frecvent astăzi, pradă angoasei, să ne îmbrăcăm cu haina albă a luminii, veșmânt al omului înviat care nu se mai teme, căci a biruit deja moartea cu lungul ei cortegiu de spaime.

În ajunul plecării în exilul din 403, Sfântul Ioan Gură de Aur scria:

> De ce ne temem? Spuneți-mi! (...) Amenințările lumii, le disprețuiesc; favorurile ei, le desconsider; nu mă tem de sărăcie, nu doresc bogăția; nu mă înfricoșez de moarte; nu vreau să trăiesc decât pentru a vă face pe voi să înaintați. (...) Nu auziți cuvântul Domnului care zice: «Când doi sau trei se adună în numele Meu, sunt și Eu în mijlocul lor?» Și acolo unde un popor atât de numeros e unit cu legăturile iubirii, să nu fie Dumnezeu prezent? Eu am garanția de la El: am eu încredere în propria mea putere? Eu am cuvântul Lui: iată sprijinul meu, ajutorul meu, limanul meu de pace. Și de s-ar împotrivi întregul univers, eu am acest Cuvânt, îl am scris și-l citesc; iată zidul meu de apărare, ajutorul meu. Ce este scris? «Iată Eu sunt cu voi până la sfârșitul vremii». Hristos este cu mine: de cine mă voi teme? (*Omilia întâia înainte de exil*, 1-2).

Într-o epocă faustiană care adoră tehnica, ne închinăm în fața descoperirilor științei uitîndu-L pe Creatorul originar; să ne amintim câți oameni care se autoidolatrizează și se vor măsura tuturor lucrurilor nu deschid ușa arbitrarului, celor mai aberante ideologii și genocidului celui mai îngrozitor. Din îndepărtatul veac al II-lea, contemporanul nostru în Hristos, Sfântul Irineu al Lyonului, spune: „Slava lui Dumnezeu este omul viu, și viața omului este vederea lui Dumnezeu" (*Contra ereziilor*, IV, 20,7. SC 100 bis, p.648). Dar „aceasta să o știți, că nici un desfrânat, sau necurat, sau lacom de avere, care este un închinător la idoli, nu are moștenire în Împărăția lui Hristos și a lui Dumnezeu" (Efeseni 5,5). Dacă omul a căzut prin idolatrizarea hranei terestre, mântuirea începe prin post, căci „există o moarte care dă viață și o viață care ucide" (Sfântul Leon cel Mare, *Predica*, 71, prima despre Înviere. PL 54, 388). Cât despre *logoi spermaticoi*, aceste semințe de adevăr, sunt prezente în diferitele științe. Absolutul detronează relativismul societății limitate a omului,

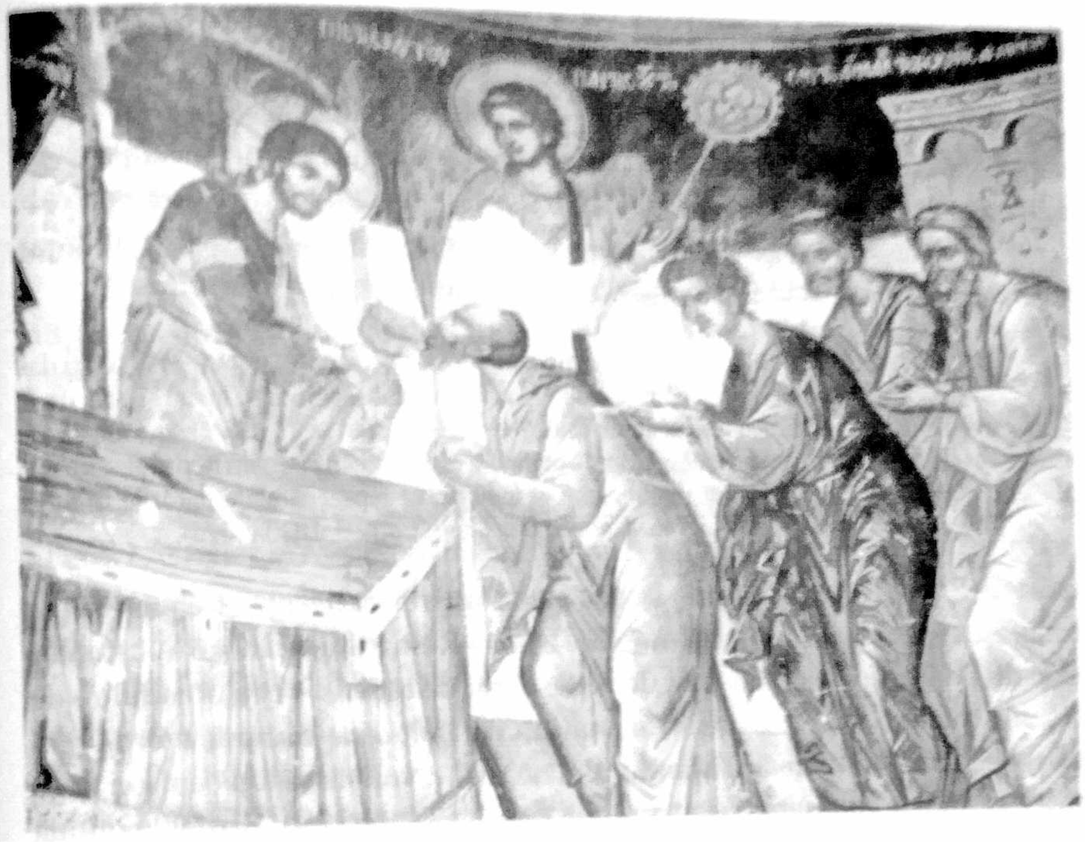

91. ***Hristos împărțind Sfintele Daruri, prim plan*** – frescă din secolul al XVI–lea, absida Bisericii Mânăstirii Sfântul Neofit, Cipru.

Infinitul aruncă în aer finitudinea noastră, veșnicia dărâmă barierele timpului, sensul înlocuiește nonsensul, totul se umple de lumina lui Hristos. A vedea doar omul, după modelul umanismului înconjurător, înseamnă a șterge dimensiunea divină a lui Dumnezeu-Omul prin Care, de la Înălțare, suntem de-a dreapta Tatălui.

Desigur, Cel Înviat stinghereşte, ca și ucenicii Săi. De aceea secolele sunt traversate de cuvântul Marelui Inchizitor adresat lui Hristos:

> De ce ai venit aici să ne tulburi? Căci venirea Ta nu face decât să ne tulbure, cred că-ți dai seama. Știi Tu însă ce se va întâmpla mâine? Eu nu Te cunosc și nici nu vreau să știu dacă ești Tu Acela sau semeni numai cu El; oricum ar fi, mâine am să Te osândesc și am să Te ard pe rug, ca pe cel mai nelegiuit dintre eretici, și ai să vezi atunci cum norodul, care azi ți-a sărutat picioarele, la un singur semn al meu, se va repezi să atâțe flăcările rugului Tău... (Dostoïevski, *La légende du Grand Inquisiteur*, Carnets, DDB p. 176).

Icoana Coborârii la iad, icoană pascală prin excelență, trebuie să ne hrănească mintea și să ne miște inimile. Drama Răstignirii, plânsul Apostolilor și al discipolilor pe pământ sunt de nedespărțit de căderea porților iadului, de țâșnirea luminii strălucitoare în inima întunericului, de bucuria morților în sfârșit eliberați. „Dumnezeu Mântuitorul nostru … voiește ca toți oamenii să se mântuiască și la cunoștința adevărului să vină" (1 Timotei 2,4). Hristos continuă și astăzi să coboare în iadul condiției umane, iad nevăzut pătruns de lumina Transfigurării. Arătând calea de urmat, Cel Înviat ne cheamă să-I recunoaștem chipul întinat în fiecare om, oricât de urât și oricât de depravat ar fi. Ochii celui oprimat devin ochii Săi, mâna întinsă a celui sărman, mâna Sa, și scriind aceste rânduri ne deplângem împietrirea inimii. Tâlharul cel bun nu era înainte de «întoarcerea» sa un bandit și Maria-Magdalena o prostituată notorie? Tainic prezent oriunde suferă o ființă umană, în inima Fericirilor, Hristos întinde fiecăruia mâna așa cum o face în icoană.

În romanul său *Cele șapte zile*, Vladimir Maximov pune în gura unui ateu cuvinte încărcate de sens: „Nu pâinea ci sufletul și L-a împărțit Celălalt, de aceea a ajuns tuturor. E ușor să împarți ce nu este al tău, dar du-te și dă ceea ce îți aparține. E deosebit de greu. Gussev, la rândul său, nu caută dreptate în cuvinte: el își face munca, își iubește meseria. După moartea lui o să rămână ce a făcut. Dar după mine? Ce va rămâne după mine? Nimic decât vorbe în vânt. Grăbește-te, Laşkov, grăbește-te, cât mai ai încă suflare în tine" (*Les sept jours*, Ed. Grasset 1973, p. 423).

Când Iisus mergea cu cei doi ucenici spre Emaus, ochii lor erau ținuți ca să nu-L cunoască (Luca 24,16); din rece cum era, inima lor a devenit arzătoare în fața Vieții care îi însoțea. „Viața îi însoțea dar încă nu le pătrunsese în inimă.

Așa că, de vrei să ai viață în tine, fă ce au făcut ei și-L vei descoperi pe Domnul: Ei I-au oferit ospitalitate. (...) Oprește-l pe cel străin la tine și-L vei descoperi pe Mântuitorul tău" (Fericitul Augustin, *Omilia* 235, 2-4. PL 38, 1117 și urm.). Frecventele apariții ale lui Hristos după Înviere, fără să fie imediat identificate de către ai Săi, subliniază că prezența Lui, din clipa Învierii, este în fiecare om întâlnit. Îl putem descoperi acolo unde pare absent, alungat, combătut?

Noaptea Învierii antrenează o descătușare de bucurie. Dar ce mai rămâne după ce s-au stins lumânările, după ce viața și-a reluat cursul său presărat cu încercări. Să fie vorba de o simplă intruziune în timp, sau avem de-a face cu o veritabilă inserție, cu toate implicațiile pe care le presupune acest cuvânt? Să fie Învierea un drog blând pentru creștinii nerăbdători să uite realitățile dure ale acestei lumi? Nu, Hristos a înviat! Noi nu credem numai pe baza cuvintelor altcuiva, ci avem această convingere lăuntrică printr-o comuniune cu Cel Înviat. Praznic al praznicelor, Paștile îl face pe ucenic să intre în bucuria Învățătorului său. Sărbătorim Învierea de fiecare dată când, în ciuda suferințelor care o afectează, ne păstrăm inima într-o atmosferă de sărbătoare. Prin ea, depășim istoria care, pierzându-și puterea asupra noastră, își găsește adevăratul ei sens.

„Cu dor am dorit să mănânc cu voi acest Paști, mai înainte de patima Mea" (Luca 22,15). Cel Înviat este aici și bate la ușă: „Iată, stau la ușă și bat; de va auzi cineva glasul Meu și va deschide ușa, voi intra la el și voi cina cu el și el cu Mine (Apocalipsa 3,20). Și ușa omului este inima invitată să devină jar prin contactul său cu Focul, cum relatează Sfântul Siluan de la Athos în ale sale *Scrieri duhovnicești*.

> Într-o zi, în timpul Vecerniei, eram în rugăciune în fața icoanei Mântuitorului, privindu-I chipul: «Doamne, Iisuse Hristoase, miluiește-mă pe mine, păcătosul!» La aceste cuvinte, L-am văzut, în locul icoanei, pe Domnul Iisus viu, și harul Sfântului Duh mi-a umplut sufletul și trupul. Și am cunoscut în Duhul Sfânt că Iisus Hristos este Dumnezeu și m-a copleșit dorința de a suferi pentru El.
> Din acel moment, sufletul meu arde de iubire pentru Dumnezeu. Lucrurile pământești nu mă mai atrag. Dumnezeu este bucuria mea și puterea mea, înțelepciunea și bogăția mea. (*Écrits spirituels*, Ed. Bellefontaine 1976, p. 75).

Orice iconograf demn de acest nume nu se poate, așadar, apropia de Ființa reprezentată decât într-o rugăciune fierbinte, prin lacrimi de pocăință. Rugăciunea lui Iisus (Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă), constând în coborârea minții în inimă, în unificarea ființei, dezvoltă chipul lui Hristos în persoana umană, îi impregnează progresiv întreaga ființă. Adevăratul iconograf nu «desenează» niște «tablouri» pe care le poți admira, ci, într-un demers plin de smerenie, călăuzit de Sfânta Tradiție care face din Părinții Bisericii adevărații creatori de icoane, își împrumută mâinile Duhului

Sfânt. Ca și preotul, el oferă lumii chipul Celui care S-a întrupat, împrumutând chipul nostru ca să-l readucă la frumusețea lui cea dintâi.

Adunare a celor ce mărturisesc Învierea, Sfântă Taină a prezenței lui Hristos, reprezentat în icoanele incluse în Liturghie, Biserica trăiește o mereu înnoită Coborâre a Sfântului Duh. Icoana pregătește mintea și inima pentru culmea Liturghiei care este celebrarea Euharistiei, punct focal al Tainei creștine prin prezența Celui Înviat. Nu poți să nu te gândești la cina de la Emaus. Prin pâine și vin, întreaga realitate umană și cosmică este pătrunsă, îmbrățișată de prezența lui Hristos. Chip al Euharistiei, icoana face tainic prezentă divinitatea în inima materiei, chip al Împărăției ce va să fie și este deja invizibil prezentă.

Dacă Hristos este Paștile nostru, sărbătorim Paștile de fiecare dată când ne angajăm să trăim Fericirile și să ne îmbrăcăm în Hristos. Atunci suntem înviați, în comuniune cu cerul și cu pământul, cetățeni ai celei de a opta zi și ai Împărăției, creație nouă. Nici cosmetică, nici superficială, această transformare se joacă la nivel ontologic: „În Împărăția Mea, … ca un Dumnezeu cu voi, ca și cu niște dumnezei voi fi" (Marea și Sfânta Joi, Utrenie, Cântarea a 4-a).

Concluzie

Căci pentru aceasta a murit și a înviat Hristos,
ca să stăpânească și peste morți și peste vii.
(Romani 14,9)

„Hristos a înviat, bucuria mea!" spunea Sfântul Serafim de la Sarov vizitatorilor săi în chip de salut. La ce bun cultura, știința și progresul tehnic fără credința în Înviere? Dar acest lucru nu ne este de ajuns, căci și demonii cred! Trebuie să mergem mai departe, să o mărturisim cu inimă curată, să ne împărtășim intens din ea în cotidianul vieții: „O, Paștile cele mari și preasfințite, Hristoase! O, Înțelepciunea și Cuvântul lui Dumnezeu și Puterea! Dă-ne nouă să ne împărtășim cu Tine, mai cu adevărat, în ziua cea neînserată a Împărăției Tale" (Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, rugăciune înainte de Împărtășirea credincioșilor).

În acest eseu, urmărind să arătăm cât de concentrat este reflectată taina mântuirii în Învierea lui Hristos, am constatat adâncimea teologică și simbolică a icoanei, coerența ciclului liturgic, convergența iconografiei cu textele liturgice. Acum înțelegem mai bine că o icoană decadentă trădează adevărul, caricaturizează taina mântuirii, pavează drumul spre ateism. Istoria ne arată din plin că erezia imaginilor precede adesea erezia cuvintelor.

Împreună cu slujbele cultului ortodox, al căror conținut îl explică și îl prelungește uneori, icoana are nevoie de o întoarcere la izvoarele Bisericii nedivizate. Dincolo de argumentele teologice, ea permite o recentrare pe sensul vieții, o mărturisire fără echivoc a Învierii lui Hristos și a propriei noastre învieri viitoare. „Cerurile după cuviință să se veselească și pământul să se bucure. Și să prăznuiască toată lumea cea văzută și cea nevăzută, că a înviat Hristos, Bucuria cea veșnică" (Utrenia Învierii, Cântarea 1).

Să lăsăm ultimul cuvânt textelor liturgice, mai precis celebrei omilii a

92. *Coborârea la iad* – icoană recentă pictată în Rusia.

Sfântului Ioan Gură de Aur ce se citește în noaptea de Paști și din care citām aici partea a doua:

Masa este plină, ospătați-vă toți.
Vițelul este mult, nimeni să nu iasă flămând.
Gustați toți din ospățul credinței; împărtășiți-vă toți din bogăția bunătății.
Să nu se plângă nimeni de lipsă, că s-a arătat Împărăția cea de obște.
Nimeni să nu se tânguiască pentru păcate, că din mormânt iertare a răsărit.
Nimeni să nu se teamă de moarte,
că ne-a izbăvit pe noi moartea Mântuitorului;
a stins-o pe ea Cel ce a fost ținut de ea.
Prădat-a iadul Cel ce S-a pogorât în iad;
umplutu-l-a de amărăciune, fiindcă a gustat din trupul Lui.
Și aceasta mai înainte înțelegând-o Isaia a grăit:
Iadul, zice, s-a amărât, întâmpinându-Te pe Tine jos;
amărâtu-sa, că s-a stricat.
S-a amărât, că a fost batjocorit;
s-a amărât, că a fost omorât;
s-a amărât, că s-a surpat;
s-a amărât, că a fost legat.
A primit un trup și de Dumnezeu a fost lovit.
A primit pământ și s-a întâlnit cu cerul.
A primit ceea ce vedea și a căzut prin ceea ce nu vedea.
Unde-ți este, moarte, boldul?
Unde-ți este iadule, biruința?
Înviat-a Hristos și tu ai fost nimicit.
Sculatu-S-a Hristos și au căzut diavolii.
Înviat-a Hristos și se bucură Îngerii.
Înviat-a Hristos și viața stăpânește.
Înviat-a Hristos și nici un mort nu este în groapă;
că Hristos, sculându-Se din morți,
începătură celor adormiți S-a făcut.
Lui se cuvine slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin.

Adevărat a înviat!

SELECȚIE BIBLIOGRAFICĂ

Constantin ANDRONIKOF, *Le sens des fêtes*, tome I, Cerf, 1970. *Le cycle pascal (le sens des fêtes)*, tome II, L'age d'Homme, 1985.

Serge BULGAKOV, *Du Verbe Incarné*, L'age d'Homme, 1982.

Olivier CLÉMENT, *Le Christ, terre des vivants*, Bellefontaine. 1976.

Jean DAMASCÈNE, *Défense des Saintes Icônes*, Cahiers Saint-Irénée, Paris, 1966.

IGNACE IV, Patriarche d'Antioche, *La résurrection et l'homme d'aujourd'hui*, Desclée de Brouwer 1981. *Sauver la Création*, Desclée de Brouwer, 1989.

Vladimir LOSSKY, *Théologie mystique de l'Église d'Orient*, Cerf, 1990.

Panayotis NELLAS, *Le vivant divinisé*, Cerf, 1989.

Leonide OUSPENSKY, *La Théologie de l'icône dans L'Église orthodoxe*, Cerf, 1980. *Vers l'unité?*, Ymca-Press, Paris.

Grégoire PALAMAS, *Douze homélies pour les fêtes*, Ymca-Press, Œil, Paris, 1987.

Alexandre SCHMEMANN, Olivier CLÉMENT, *Le mystère pascal*, Bellefontaine, 1975.

Alexandre SCHMEMANN, *Le Grand Carême*, Bellefontaine, 1977.

Kallistos WARE, *Approche de Dieu dans la tradition orthodoxe*, Desclée de Brouwer, 1982.

Livres liturgiques (traduction: P. Denis Guillaume):

TRIODE de CARÊME, 3 tomes (Triodul).

PENTECOSTAIRE, 2 tomes (Penticostarul).

MÉNÉES, 12 tomes (Mineele, 12 volume).

LISTA ILUSTRAȚIILOR

1. Biserica văzută și nevăzută 8
2. Fecioara cu Semn înconjurată de Îngeri și de Drepți 23
3. Biserica Schimbării la Față de pe strada Ilina 27
4. Crearea cerului 36
5. Crearea lui Adam și a animalelor 39
6. Profetul Ilie 42
7. Învierea fiului văduvei din Nain 48
8. Învierea lui Lazăr 50
9. Apostolul Pavel 55
10. Coborârea la iad 57
11. Hristos flancat de Maica Domnului și de Sfântul Ioan Botezătorul, cu cei doisprezece Apostoli de o parte și de cealaltă 65
12. Sfântul Macarie Egipteanul 68
13. Sfântul Serafim de la Sarov 70
14. Theotokos Oranta - Maica Domnului Rugătoare (Fecioara cu Semn) flancată de Arhanghelii Mihail și Gavriil 74
15. Mandylion: (1) regele Abgar trimite un mesaj lui Hristos (2) Care Își imprimă fața pe o pânză (3) înainte de a i-o da mesagerului (4) care i-o duce regelui 78
16. Hristos Pantocrator 81
17. Hristos despărțind neghina de grâu (Parabolă), ... 84
18. Parabola fecioarelor înțelepte și a fecioarelor nebune 91
19. Coborârea la iad 94
20. Coborârea la iad 101
21. Coborârea la iad 104
22. Coborârea la iad 109
23. Coborârea la iad 113
24. Mironosițele la Mormânt 117
25. Mironosițele la Mormânt 120
26. Coborârea la iad 123
27. Coborârea la iad 125
28. Arătarea lui Hristos Sfintelor Femei 127
29. Arătarea Mântuitorului Mariei-Magdalena (Rabuni) 129
30. Îndoiala lui Toma 131
31. Îndoiala lui Toma 132
32. Nașterea Maicii Domnului 138

33. Intrarea Maicii Domnului în Biserică 141
34. Bunavestire, numită din Oustioug 144
35. Bunavestire 146
36. Arhanghelul Gavriil 148
37. Nașterea Domnului Iisus Hristos 151
38. Nașterea Domnului Iisus Hristos 152
39. Nașterea Domnului Iisus Hristos 157
40. Nașterea Domnului Iisus Hristos 160
41. Întâmpinarea Domnului sau Aducerea la Templu 162
42. Botezul lui Hristos 165
43. Botezul lui Hristos 167
44. Schimbarea la Față 173
45. Schimbarea la Față 176
46. Învierea lui Lazăr 179
47. Învierea lui Lazăr 180
48. Intrarea în Ierusalim 182
49. Intrarea în Ierusalim 183
50. Împărtășirea Apostolilor 185
51. Împărtășirea Apostolilor 187
52. Cina cea de Taină 189
53. Cina cea de Taină 191
54. Spălarea picioarelor 192
55. Răstignirea 197
56. Răstignirea 199
57. Răstignirea 201
58. Punerea în Mormânt 204
59. Punerea în Mormânt 207
60. Înălțarea Sfintei Cruci și de-jur-împrejur: Intrarea lui Hristos în Ierusalim, Schimbarea la Față, Răstignirea, Coborârea de pe Cruce, Punerea în Mormânt, Coborârea la iad, Înălțarea, Nașterea lui Hristos, Botezul, Cincizecimea, Sfânta Treime la stejarul lui Mamvri 209
61. Registrul din mijloc: Sfântul Petru (cu cheia) introducându-i pe cei drepți în Rai unde figurează Tâlharul cel bun și Maica Domnului între Patriarhii Avraam, Isaac și Iacob, detaliu din Judecata de apoi. Deasupra, de la stânga la dreapta, Sfânta Marina, Sfinții Cosma și Damian și Arhanghelul Mihail, frescă secolul al XIV-lea, absida de nord a naosului, Biserica Maica Domnului, Asinos, Cipru. . 211
62. Înălțarea 214
63. Înălțarea 216

64. Înălțarea 219
65. Cincizecimea 221
66. Adormirea Maicii Domnului 227
67. Adormirea Maicii Domnului 229
68. Adormirea Maicii Domnului 231
69. Adormirea Maicii Domnului, Intrarea în Ierusalim și Cina cea de Taină 232
70. Sfânta Treime 235
71. Sfânta Treime 237
72. Coborârea la iad 242
73. Coborârea la iad 245
74. Theotokos Hodighitria – Maica Domnului Călăuzitoarea 247
75. Spălarea picioarelor 249
76. Deisis 251
77. Hristos Pantocrator 253
78. Intrarea Drepților în Rai unde stă Maica Domnului însoțită de Arhanghelii Mihail și Gavriil 255
79. Judecata de apoi 256
80. Judecata de apoi și Adormirea Maicii Domnului, Tâlharul cel bun și Patriarhii Avraam, Isaac și Iacob 259
81. Sfântul Siluan Athonitul 262
82. Judecata de apoi și Maica Domnului pe tron între cei doi Arhangheli 266
83. Judecata de apoi 268
84. Coborârea la iad 277
85. Scara Raiului 279
86. Vederea scării Raiului și viziunea călugărului Evloghie 280
87. Coborârea la iad 282
88. Răstignirea 284
89. Vedere parțială a trapezei cu ceata Îngerilor în jurul lui Hristos 286
90. Coborârea la iad 287
91. Hristos împărțind Sfintele Daruri 289
92. Coborârea la iad 294

CUPRINS

Prefață 6
Introducere 9
1. Despre cuvinte, imagini și sens 13
Să reinventăm limbajul 15
Disputa pentru imagini 17
Căutarea unui sens 22
Credința - fundamentul întregii existențe 26
2. Învierea lui Hristos: mit, realitate sau taină? 31
Miturile păgâne 33
Vechiul Testament 35
Răul în cosmos 43
Noul Testament 46
Taina depășește știința 54
3. Ființa icoanei 59
Icoana, imagine liturgică 61
Componentele icoanei 66
Icoana, teologie în culori 72
Icoana, artă a adâncurilor 77
Umbrele și luminile reînnoirii actuale 82
Icoana, loc și ferment de unitate 83
4. Icoanele Învierii 87
Cuvânt introductiv 89
Coborârea la iad 95
Femeile purtătoare de mir 115
Icoana misterului pascal 119
Alte icoane ale Învierii 126
Icoana Praznicelor Împărătești 130
5. Icoane legate de Înviere 135
Nașterea Maicii Domnului 137
Intrarea Maicii Domnului în Biserică 140
Bunavestire 142
Nașterea lui Hristos 149
Aducerea lui Iisus la Templu 161
Teofania sau Botezul lui Hristos (Epifania în Apus) 163
Schimbarea la Față 171
Învierea lui Lazăr (Sâmbăta dinaintea Floriilor) 178
Intrarea în Ierusalim 181

Cina cea de Taină (Sfânta și Marea Joi) 186
Răstignirea 194
Punerea în Mormânt 203
Înălțarea Sfintei Cruci 203
Înălțarea 212
Cincizecimea 218
Adormirea Maicii Domnului 225
Sfânta Treime 233
6. Omul cel nou 239
Spațiul și timpul 243
Chip de lumină 254
Transfigurarea trupului și a cosmosului 261
7. Cei „înviați" 273

CONCLUZIE 293

SELECȚIE BIBLIOGRAFICĂ 296
LISTA ILUSTRAȚIILOR 297